

ZBORNİK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNİGA XXIV.

UREDNIK
DR. D. BORANIĆ.

U ZAGREBU 1919.
KNİŽARNICA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (STJ. KUGLI).
TISAK NADBISKUPSKJE TISKARE.

ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA XXIV.

UREDNIK
DR. D. BORANIĆ.

U ZAGREBU 1919.
KNJIŽARNICA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (STJ. KUGLI),
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE.

Doštampano 15. aprila 1919.

Sadržaj.

Prvi dio.

	Strana
<i>Vitković Dimitrije: Utjecaj hrišćanske ikonografije na neke narodne pjesme.</i> [S 10 slika]	1—28
Sitni prilozi.	
<i>Medić Mojo: Nemri.</i>	29—31

Drugi dio.

<i>Lukić Luka: Varoš.</i> Narodni život i običaji. Priroda. Kraj i mjesta, 32. — Gore i vode, 32. — Zemlje, 33. — Zrak i vrijeme, 34. — Tlo, 35. — Bijele, 35. — Životište, 36. — Tjelesni ustroj naroda, 38. — Životne potrebe, Selo i okolina, 40. — Kuća i dvorište, 42. — Kuća i pokrovo, 43. — Druge zgrade za ljude, 50. — Gospodarske zgrade, 51. — Zgrade izvan dvorišta, 62. — Hrana, 65. — Odijelo, 83. — Obuća, 96. — Postelina, 99. — Ostale tkanine, 101. — Nakit i češanje, 106. — Ogrjev i posvjet, 111. — Pušenje, 113. — Bolesni i lijekovi, 114. — Rad. Sprave i oruđe, 120. — Lov, 140. — Gojenje marve i živadi, 143. — Obradivanje zemlje, 155. — Kućni poslovi, 184. — Građevine, 186. — Izradivanje sprava i oruđa, 190. — Ženski poslovi, 210. — Dnevni i godišnji rad i počinak, 228. — Trgovina, 235. — Poslovi s upravnom oblastu, 237	32—238
<i>Škarić Miloš Đ.: Dvanaest sela u Fruškoj gori.</i> Bešenovo, 239. — Grgurevci, 245. — Jazak, 249. — Ležimir, 252. — Mala Remeta, 254. — Mandelos, 256. — Pavlovci, 259. — Rivica, 260. — Stejanovci, 262. — Šulam, 264. — Veliki Radinci, 267. — Vrdnik, 269	239—272
<i>Lopičić St. L.: Bileške iz običajnog prava u staroj Crnoj Gori.</i> Porodica, 273. — Brastvo, 280. — Pleme, 281. — Vojništvo, 293	273—294
<i>Strohal Rudolf: Iz starine.</i> Roč, 295. — Bribir, 300. Vrhovac, 305	295—307
<i>Rubić Stojan: Narodne pjesme.</i> (Duvno u Bosni.) Drugo kolo	308—315

Māni prinosi.

Štrana

<i>Sajnović Ivo</i> : Kuga. (Kola u Bosni.)	316—319
<i>Milčetić Ivan</i> : Kršteње mošta. (Grad Varaždin.) .	319—322
<i>Slamnik Antun</i> : Smrt mladoga Antuna. (Grad Rijeka.)	322—324
<i>Krmpotić Ivan</i> : Nemri. (Osička općina u Lici.)	324

PRVI DIO.

Utjecaj hrišćanske ikonografije na neke narodne pjesme.

NAPISAO DIMITRIJE VITKOVIĆ.

Među znanstvenim djelima za opće obrazovanje, koja izdaje Jugoslavenska akademija u Zagrebu, izašla je godine 1909. knjiga četvrta s natpisom „Naša narodna epika — napisao Dr. T. Maretić, pravi član Jugoslavenske akademije.“ Znanstvena knjiga ova obuhvatila je velik dio našega narodnog blaga u vezanom slogu, pa je zato razumljivo, da je trebala i morala izazvati živo zanimanje za nju od strane stručnaka, a i od strane ljudi laika u tom poslu, kojima je ona baš namijeñena. Revan pratilac našega književnog života mogao je naći o toj knjizi dovoljno obavijesti u „Brankovu Kolu“¹⁾, u „Letopisu“²⁾ i u „Nastavnom Vjesniku“³⁾. Tu su ljudi stručnaci iskazali svoju riječ o njoj. Pa zar to nije dosta? Zar je potrebno k tome još što dodati?

Sam učeni pisac veli na jednom mjestu, da je područje, na kome treba tražiti izvore našim narodnim pjesmama, golemo i nepregledno.⁴⁾ A jedan od prikazivača vrlo lijepo završuje svoj prikaz: „Neka bi ovaj prikaz, koji je baš i u svojim najnegativnijim stranama potekao iz najljepših namjera, postigao svoju glavnu namjeru: da pomogne živlēm, kritičkom, na modernoj nauci osnovanom studiranju naše narodne epike.“⁵⁾

U to kolo hvatam se evo i ja. Prava na to daje mi moja opća inteligencija i posebna bogoslovska sprema. Bogoslovi naime malo su što kazali o našoj narodnoj pjesmi. A treba mnogo toga

¹⁾ Br. 13. i 14. za g. 1910.

²⁾ Sv. 6. i 7. za g. 1910.

³⁾ Ká. 19. sv. 1. za g. 1910.

⁴⁾ Str. 19.

⁵⁾ Летопис sv. 7. za g. 1910. str. 66.

da kažu baš oni, i to s obzirom na ono nepregledno more, koje obuhvata naše narodno blago. Svakom treba dati svoje; pa kad tako svi složno i bratski razgledamo to naše more po raznim stranama njegovim, upoznaćemo ga; širine i dubine njegove izmjerićemo, i ono će nam tada biti poznatije i ujedno milije.

Ako se pak netko baci na tuđe područje, prirodno je, da kao ljudi ne možemo svaki sve da zna, i s toga da zalutamo. To se u nekoj mjeri dogodilo, kad se na pr. htjela religija Srba i Hrvata da opiše na glavnoj osnovi od pjesama, priča i govora narodnog.⁶⁾ Vrlo razborito veli na takovo pretjerivanje jedan bogoslov: „Ako nenaobražen narod, po pričađu auktora ‚Religije Srba i Hrvata‘, najviše vjerski čuvstvuje, ako to vjersko čuvstvo u pjesmama odaje, zašto to svojstvo ograničiti samo na pogansko doba, zašto tražiti u našim najstarijim pjesmama vjerskih tragova samo iz poganske dobe, zašto i ono, što bi se dalo kršćanski protumačiti, odbijati jedino na neznabožačku vjeru? Po auktorovu tumačenju naših narodnih pjesama, u njima nema traga kršćanstvu, ni kršćanskim osjećajima. Taj veliki događaj u životu naroda, prijelaz na kršćanstvo, taj preokret narodne duše, narodnih čuvstava, da nije ostavio traga u narodnim umotvorinama, osim što je prilijepio nekoliko kršćanskih imena na stare slike neznabožačke vjere.“⁷⁾

Akademik Maretić je kod toga pitanja vrlo odlučan, što mu kritici i zamjeraju. On iskreno izjavljuje: „Što se napokon tiče mitologije, o kojoj nigdje ništa nema u mojoj knjiži, imam reći; da ja u našoj narodnoj epici nijesam našao ni malo podataka za kakvu mitologiju, a potpuno sam uvjeren, da ih i nitko drugi ne će naći, tko u narodnijem pjesmama samo ono traži i nalazi, što u njima jest, a ne ono, čega u njima nema. Tko u njima nalazi mitološke građe, taj ju je sam silom i fantazijom u njih unio, pa takvi mu onda moraju biti i rezultati, t. j. siloviti i fantastični. Za takav posao, koji je bez ikakve realne osnove, nemam ja ni smisla ni voľe.“⁸⁾

Neki vide u takovu stajalištu veliko pretjerivanje. No ne treba se bojati zbog toga za ljude, koji su kadri i pokazati razloge

⁶⁾ Akademik Natko Nodilo u Radu Jugosl. akademije kn, 77. 79. 81. 84. 85. 89. 91. 94. 99. 101. — Nikola vitez Dr. Gržetić Gašpićev: O vjeri starih Slovena. Mostar 1900.

⁷⁾ Cherubin Šegvić: Vjera Vidova ili Religija Srba i Hrvata. U Spletu 1898. Str. 64—65.

⁸⁾ U predgovoru na str. II.

jake za to svoje stajalište. Ti su razlozi danas i suviše osnovani na modernoj, naučnoj podlozi. U tom poslu pak po mojem sudu najbolje je držati se zlatne sredine. Neka svatko kaže svoje i potkrijepi to jakim razlozima, pa će se vidjeti, koliko je na čijoj strani istine, i što se mora odbiti na hipoteze i kombinacije. Vrlo zgodno resumira o tom pitanju prof. Andra Gavrilović, kad govori o apokrifnoj književnosti, koja je baš za našu raspravu vrlo važna: „Tumačeći veliki uticaj apokrifne književnosti po naš narod, treba istaći svu poetičnost apokrifnih spisa. Takva je poezija bila dobro došla narodu, koji je bio tek mlad učenik u hrišćanstvu i u kome su svaki dan nicala mnogobrojna pitanja iz radoznalosti, koju službena crkva ne mogao zadovoljiti. U takoj poeziji bejaše dvojak elemenat: jedan se naslađao na težinu hrišćanstva, a drugi na zanimljivost ranijih, dohrišćanskih motiva. Sve je to naročito godilo prostome narodu, u kome je često fantastična sadržina apokrifnih priča i žitija ostavila živih i jasnih tragova.“⁹⁾

Kad pogledamo radove na polju ispitivanja motiva naše narodne poezije, šta vidimo, kojim se putem išlo? Tražiše se izvori naših narodnih umotvorina koje po našim domaćim književnim izvorima, koje putem upoređenja po književnim spomenicima drugih naroda s obzirom na internacionalne motive naše narodne poezije. Dobri rezultati takova ozbiljna rada već se vide. Mnogo nam je toga već prilično jasno u umotvorinama naše narodne duše, kao što se to lijepo vidi u pomenutoj knizi akademika Maretića, koja je sve dosadašnje rezultate toga rada prikupila. No ima još mnogo toga, što je ostalo neriješeno, zagonetno. Lijepo kolo u struci svojoj spremnih ljudi u našim književnim središtima umnožiće broj sigurnih rezultata i na tom polju umnoga rada, jer se zaista ozbiljno radi.

Pri tom poslu ostalo je po mojem sudu jedno polje sasvim neopaženo. Kao da se zaboravilo, da duh čovječji ne izjavljuje sebe samo živom riječi, i poslije savršenije vještinom pisača, već još jednim načinom — *vještinom slikanja*. I dok smo na polju istorije književnosti dosta napredni, dotle na nivi istorije slikarske umjetnosti naše tek ako je koja brazda izorana. I tu se sad vidi živli pokret.¹⁰⁾ Pa tek što je nešto početo, otvaraju nam se oči, i mi vidimo jasnije ono, što nam je izgledalo tamno i maglovito.

⁹⁾ Историја срп. и хрв. књижевности. Београд. 1910. Стр. 174.—175.

¹⁰⁾ Vidi literaturu toga pitanja u Stan. Stanojevića Историји срп. народа. II. izd. Београд. 1910. Стр. 342.

Naše slavne zadužbine, kojima se nekad Miloš hvalio među Latinima, danas su predmet ozbiljne studije. I te zadužbine, koje je trebalo vidjeti pak im se diviti, zar da nisu ostavile nikakova traga o sebi u našoj narodnoj pjesmi? Ne ostaviše nam samo svoje istorijsko ime, već i drugo nešto, a to je svoj živopis (ikonografiju). Zar u narodnoj pjesmi? Dokaza za to daje sam nadahnuti skuplač našeg narodnog blaga — Vuk Stefanović Karagić. U primjedbi kod pjesme *Žuba bogatoga Gavana* čitamo: „U manastiru Tronoši, u Jadru, bio je s desne strane kod dveri namalovat go starac, koga su guje opasale, te ga kožu i piju mu sise. Kao što obično roditelji različne ikone po crkvama i po manastirima djeci tolkuju, tako je i meni moj otac kazivao, da se onaj starac zvao Bogati Gavan, i da je pored svega prevelikoga bogatstva bio vrlo tvrd i nemilostiv, pa ga za to Bog onako osudio. Sad ja upravo ne znam, ili je ovo kakva crkvena istorija ili samo narodna pripovijetka, ele u ovoj pjesmi o Gavanu gotovo nema ništa, nego samo o negovoj ženi.“¹¹⁾

Zna se, da su zadužbine naše čuvale u sebi čudotvorne moći ponajviše srpskih svetitelja. Čudesa, koja se kod njih dogodiše, razglasiše se na daleko i široko, pa je zato prirodno, da su te crkve bile obilno posjećivane, osobito o hramovnim slavama. Taj običaj nije ni sada prestao u nekim krajevima, gdje živi narod naš srpski. I one mnoge oči, koje gledahu slikarskom kičicom ispisane zidove tih zadužbina, zar da ništa ne vidješe? Duh njihov da ništa nije pri tome razmišljao?

Svrha je ove rasprave, da pokaže, kako je utjecala hrišćanska ikonografija na postanje nekih naših narodnih pjesama, koje su dosada još ponajgore prošle, jer su krivo shvaćene i nepravilno tumačene. To su pjesme, koje Vuk nazva *pobožnima*, a Maretić ih ubraja među *legendarne*. Poslije toga kušaće se izvesti zaključak, koji treba da baci nešto svjetlosti na pitaње, koje je u novije doba toliko raspravljano, a to je pitaње: doba postanka naših većih narodnih pjesama.

I.

U istoriji hrišćanske crkve zabilježeno je, da bez ikona nisu već dosta rano bili hrišćanski hramovi. One su ukras Božjih domova i ujedno predmet pobožnoga poštovaња. Prvo je jasno samo

¹¹⁾ Drž. izdanje Срп. нар. pjesama. Књ. I. стр. 133. Isto u knizi Живот и обичаји срп. народа. Стр. 235.

po sebi. Što se tiče pobožnoga uvažena ikona, crkva ga je osnivala svagda na toj misli, da su one očigledna predstava događaja i lica, u kojima i kroz koja se raskrija istorija carstva Božjega na zemlji, a duh hrišćanski dobiva viši i savršeniji svoj izraz, ili ujedno i očigledni izraz hrišćanstva.

Istorija hrišćanske ikonografije može se uopće podijeliti na tri periode. Prva dostiže do V. ili VI. v.; druga se razvijala do XII. v., a treća počinje sa XIII. v. Budući da kulturni život srpskoga naroda počinje bujati za Nemanića, to i slikarstvo u srpskoj crkvi počinje tek krajem druge i početkom treće periode hrišćanske ikonografije. Pravac srpskom crkvenom slikarstvu dala je vjerovatno poznata svetogorska škola, koju je u XI. v. podigao Emanoilo Panselin iz Soluna, i koja je u to doba vladala cijelim pravoslavnim Istokom od Kareje do talijanskoga Primorja, od Soluna pa do Neve.¹²⁾

Drugu periodu hrišćanske ikonografije karakteriše ponajviše istorijski pravac. Tu se hrišćanska slikarska umjetnost stara, da i lica i događaje predstavi u istorijskoj vjernosti, a rukovodi se predañem, koje se sačuvalo u crkvi. Još se u toj periodi raskida s predašnjim načinom, po kojemu se sve slikalo ozbiljno i mirno, više ukočeno, kao što su bile figure klasičnoga svijeta. Sad se pak opaža težnja za pokretom, za izrazom, za živopisnim pojedinstima, težnja za dekorativnom kompozicijom, za koloritom, za elegancijom.¹³⁾

Tako je u tom vremenu razvitka crkvene slikarske vještine stvoren i čitav ciklus ikona, na kojima se u hronološkom redu slikaju pojedini momenti iz života Bogorodičina.

Hrišćanska crkva nema nikakav vjerodostojan portret Bogorodice. Već je blaženi Avgustin (De Trin. VIII.) pisao: ... neque novimus faciem virginis Mariae. Ono predañe pak, koje pripisuje jevanđelisti Luci, da bi on naslikao i ostavio potomstvu ikone Bogorodičine, ne može izdržati kritike. Po svjedočanstvu apostola Pavla (Kološ. 4, 14.) zna se samo, da je Luka bio liječnik. A i broj ikona Bogorodičinih, koje se pripisuju Luci, tako je velik, da bi trebao vijek Metusalema onom, tko bi sve te ikone izradio. No ipak po katakombama i na spomenicima iz prvih šest vijekova pored ikone dobrog Pastira najviše se nalaze ikone Bogorodičine.

¹²⁾ F. Kanitz: Serbiens byzantinische Monumente. Wien. 1867. Str. 17.

¹³⁾ Стари́нар срп. археол. друштва. Sv. 2. g. 1907. Str. 125.

Znak, da se Bogorodica i u to doba vrlo poštovala. No do trećeg vasaenskog sabora u Efesu (431. g.) nema hrišćanska slikarska umjetnost čvrstoga tipa za slikanje Bogorodice. Prvo je tek Nestorije sa svojom jeresi izazvao saborsku odluku u pogledu dogme o Bogorodici, a tim je dan pravac i hrišćanskoj slikarskoj umjetnosti za ikone nene. Treba dakle razlikovati dvije periode u pogledu istorije tih ikona: onu prije g. 431. i onu poslije sabora u Efesu, uz naročitu pažnju, da je i u prvoj periodu Bogorodica jasno poštovana kao Bogomati, i ako još nije imala svoje tipne forme. U prva dva vijeka sretamo u glavnom dva oblika ikona Bogorodičinih: na jednim je Bogorodica u pozi molitve, kako se stojeći moli s podignutim rukama; a na drugim je kao Bogomati s božanskim djetetom, sjedeći na prijestolu.¹⁴⁾ Poslije toga, povodom sporova s Nestorijem i drugim jereticima, nastaju čitavi ciklusi scena iz životopisa Bogorodičina. Razumije se, da je to moglo biti najviše poslije uspješne borbe s ikonoborcima, koja je završena u prvoj polovici IX. vijeka (842. g.).

Kako je tada revnim slikarima ikona Bogorodičinih malo bilo rečeno u Sv. Pismu i u nauci crkvenoj o Bogorodici, posegli su oni za opširnijim izvorom, za apokrifnim jevanđeljem Jakovljevim¹⁵⁾ i za legendama o djetinjstvu Marije, koje su ponikle u Siriji. Danas je priznato, da su sve poznate ilustracije apokrifnih scena o Bogorodici do X. vijeka sirskega porekla, i tvrdi se, da su Sirci bili prvi crkveni pisci, koji su se osmjelili uvesti u crkvu legende o Bogorodici. Sasvim nasuprot ovome vizantijska crkva zadugo ne priznaje legende o Bogorodici, niti prije X. v. ima kakvoga vizantijskoga ciklusa, u kome bi ove legende bile ilustrovane. U XI. i XII. v. pojavljuju se u vizantijskoj umjetnosti sasvim iznenada najopsežnije serije kompozicija iz života Bogorodičina, svakako pod utjecajem sirskim.¹⁶⁾ To bi se moglo tumačiti oživljavanjem duhovne prosvjete za doba Komnena i Paleologa. Tada se osobito ističu dva središta — Carigrad i Solun. Otuda je pak preko Atosa prešlo

¹⁴⁾ F. X. Kraus: Real-Encyclopädie der christ. Alterthümer. II. Band. S. 361/a. sub voce Marienbilder.

¹⁵⁾ Zove se to jevanđeje i Matejevimi ili Jakova Maloga. Vidi Constantinus Tischendorf: Evangelia apokrypha. P. 51.—121. „Pseudo Matthaei evangelium sive liber de ortu Beatae Mariae et infantia Salvatoris.“ Starine Jugosl. akademije kn. 10.

¹⁶⁾ Стари́нар sv. 2. g. 1907. str. 76.—77., sv. 1. i 2. g. 1908. str. 142.—143. Извѣстія русскаго археолог. инст. въ Константинополѣ. Томъ XI. О. И. Шмитъ: Кахріа-джами. Str. 126. i d. Tu je skupljena literatura toga pitanja.

to sve k srpskom narodu. To potvrđuje već dosadašnja kritička istorija našega naroda, koja govori o odnošajima između Srba i Vizantije ili Istoka. No za naše pitaње tek je novije doba otkrilo nove vidike publikovaњem dragocjene umjetničke građe srpskoga psaltira, koji se nalazi u kr. dvorskoj i državnoj biblioteci u Monakovu (München).¹⁷⁾

Mi ćemo dobro da pogledamo sliku iz toga psaltira pod br. 148. na tabli LIX. i opis da pročitamo na strani 84. *[Sl. 1.]* Znajmo svagda za ovo pravilo: slikar se trudi, da ono, što tekst (u ovom slučaju psaltira) izaziva i što čitalac kraj toga treba da misli, učini vidljivim na ikoni.¹⁸⁾ A kako je to posljedња slika za ikose i kondake akatista Bogorodičina, koji se i kod nas čita na bdjeniju uoči subote pete sedmice uskršњega posta, to su tri prizora naslikana. Na gornjoj su polovici pomenute strane u psaltiru dvije slike, a na doњoj jedna.

1. Lijevo gore su Blagovijesti. To je zato, što se na kraju ponavlja prvi ikos, koji počinje ovako: Ангелъ представитель съ небесе посланъ бысть, рещи Богородицѣ: радѣйся. 2. Desno gore je naslikano Rodeње Hristovo (Božić). To je zato, što posljedњи ikos počinje ovako: Поюще твое рождество, хвалимъ тя вси. 3. Na doњoj polovici strane vidi se neka vrsta stijene s pećinom (spilom), pred kojom je gore na crvenoj ognjenoj podlozi naslikana Bogorodica, sučelice prema gledaocu, sjedeći na zelenoj klupi. Lijevo piše чръмное, desno море. Jedan svetitelj u plavoj doњoj odjeći i lubičastoj gornjoj haljini nagiње se lijevo s uzdignutim rukama prema Mariji. S desne strane ozgo slijeće dole prema Bogorodici anđeo u zelenoj pozadini. Na rubu je natpis: въ чръмнѣмъ мори, въбразъ дръвлюе написа се. Na podnožju stijene vidi se silan narod s Mojsijem, Aronom, a Or je na čelu, prate ga žene, ljudi i djeca. Naprijed je jedno polunago dijete, koje jedan čovjek drži za ruku. Dopis je sa strane: тогда мѡиси раздѣлитель водѣ. Dole isto tako sa strane: тогда бездноу прѣиде немокрьно їсраиль.¹⁹⁾

¹⁷⁾ Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Klasse. 52. Band. Josef Strzygowski: Die Miniaturen des serbischen Psalters in München. Reprodukcije 154 slike psaltira nalaze se u prilogu na LX tabla. Šteta je samo, što sve to nije reproducirano u bojama, kao što je učineno sa naslovnom slikom na početku.

¹⁸⁾ Ibid. p. 1.

¹⁹⁾ Prof. Sirku dobro je štampao riječ немокрьно (Летопис кн. 196. str. 18), i Strzygowski je dobro preveo tu riječ *trocken*. No u Jagićevu predgovoru biće štamparskom pogreškom da stoji непокорьно. (Str. XLVIII.)

Zašto je sve to naslikano? Kad se pročita na kraju ponovo prvi ikos, poje se kondak Возбранной воеводѣ. Odmah zatim poje se irmos sedme pjesme kanona Bogorodičina, koji se inače zove „katavasija blagovještenska“. Na tabli LVIII. vidi se početak toga irmosa u srpsko-slovenskoj redakciji: Не послоужише твари богомыслный . паче зиждителя . нь огньное прѣщениє мужьскы попра(вше) . . . Pjesma sedma i osma kanona napominu svagda pjesmu trojice mladića, koje je vavilonski car Navuhodonosor dao baciti u ognjenu peć užarenu, jer se ne htjedoše pokloniti zlatnome liku carevu (Pror. Dan. 3, 15.—21.; 24.—90.), no oni ostadoše nepovrijeđeni. Spasao ih je Mesija, kojega su očekivali, a koji se rodio od Bogorodice. Zato se u osmom irmosu pomenutoga kanona kaže: втроки благочестивыя въ пещи, рождество богородично спасло есть. Slikar dakle sve to dovodi u vezu sa Bogorodicom, koja je rodila Isusa Hrista. Kojim putem? U stihiri šestoga glasa, koja se poje prije čitanja kondakâ i ikosâ, nalazi se poklik: радѣйся, кѣпино неупалимая; a u devetom ikosu akatista na Uspenije Bogorodice poklik je taj proširen ovako: радѣйся, неупалимая кѣпино, законоположникомъ предзрмая. Šta to znači, tumači nam (nazovimo je tako) simbolična knjiga crkvenih slikara *Ἐμπνεῖα τῆς ζωγραφικῆς*, koju je pronašao na Atosu dr. Paul Durand i izdao s natpisom Manuel d' iconographie chrétienne grecque et latine, par Didron ainé Paris 1845 imprim. royale XLIII. 483., a koju je s istim primjedbama preveo na njemački jezik dr. G. Schäfer i štampao g. 1855.²⁰⁾ U § 119. (str. 119.) te knjige opisuje se slikaње ikone, kako Mojsije čuva ovce i vidi goruću kupinu (2. Mojs. 3, 2.—4.). Mojsije driješi obuću svoju; oko њega su ovce; pred њim je goruća kupina, i u њoj je na vrhu Bogorodica s djetetom; s druge strane je jedan anđeo, koji gleda na Mojsija. Na drugoj strani grma stoji opet Mojsije i drži jednu ruku ispruženu, a u drugoj ruci nosi štap. U povećoj se primjedbici tumači, zašto se to tako slika. Daćemo i mi tumačenje toj ikoni.

Dogmatika pravoslavne crkve, učeći o posebnom odnošaju Boga prema čovjeku, prvo kazuje, da je Bog preko Sina svoga podigao paloga čovjeka, spasao ga. Tu se otkriva pred čovjekom sva Božja ekonomija s њim. Da rod љudski primi Iskupitelja, pripravljan je bio za to raznim sredstvima. Među takovima su i razni obrasci (uzori, praslike).²¹⁾

²⁰⁾ Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos. Trier 1855. Ja se služim samo tim prijevodom.

²¹⁾ Makarije-Šević: Догматичко богословије. Karloveci. 1896. II. Str. 17.

Osobito se ističu obrasci Staroga Zavjeta, koji se odnose na Bogorodieu. U IV. vijeku počelo se nepravilno tumačiti jedno mjesto u Matejevu jevanđelju (1, 25.), kao da bi djeva Marija poslije rođenja Spasiteleva živjela u braku sa svojim zaručnikom Josifom i rodila s nim djece. Takovoga mišljenja bila su i dva arijana Evdoksije i Evnomije. No odmah je sv. Epifanije Kiparski nazvao njih antidikomarijanitima i uvrstio ih među grube jeretike. Blaženi Jeronim takode je oštro ustao protiv takova mišljenja nekoga Gelvadija. Sabor ilirijskih episkopa pak zbog toga je lišio čina Bonoza, episkopa sardijskoga. Monaštvo, koje se razvilo od IV. v., silno je ratovalo za Приснодѣвъ Марию, i to je učenje postalo općim učenjem hrišćanske crkve. Razumije se, da su se za potvrdu toga učenja tražili dokazi po Sv. Pismu i Staroga i Novoga Zavjeta. Osobito se pak tražiše obrasci za djevojaštvo Bogorodice po Starom Zavjetu.²²⁾ Takav je obrazac i kupina, koja gori, a ne sagorijeva. Mojsije je to gledao na gori Horivu na Sinajskom poluotoku, a poslije petnaest vijekova značenje toga pokazalo se prilikom rođenja Isusa Hrista. Pjesma crkvena sedmoga glasa na večerđu (slava на стиховнѣ) slavi djevojaštvo Bogorodice: прежде рождествѣ дѣва, и въ рождествѣ дѣва, и по рождествѣ паки пребываеши дѣва. A dogmatik drugoga glasa pomenuti obrazac tumači ovako: такоже бо кѣпина не сгараше въпалѣма, такъ дѣва родила еси, и дѣва пребыла еси.... Hrišćanstvo je tražilo u Starom Zavjetu još događaja, koji bi tu tajnu Novoga Zavjeta najbolje tumačiti mogli. Našao se jedan i u životu sudije Gedeona (Sud. 6, 36.—40.). Gedeon se želio uvjeriti, da li će mu Bog pomoći protiv neprijatelja otagbine, pa veli: „Evo ja ću metnuti runo na gumno: ako rosa bude samo na runu, a po svoj zemli suho, onda ću znati, da ćeš mojim rukama izbaviti Izraela, kao što si rekao. I bi tako; jer kad usta sutradan, iscijedi runo, i istječe rose iz runa puna zdjela. Opet reče Gedeon Bogu: nemoj se gnjeviti na me; da iskušam s runom još jednom; neka bude samo runo suho, a na svoj zemli neka bude rosa.“ I u tom događaju gledala se slika Bogorodice, kao što to tumači pjesnik crkveni u pjesmi šestoga glasa na jutrenju s riječima: Преднаписѣтъ Гедевнѣ зачатіе... сниде бо такъ дождь на рѣно слово во чрево твое.²³⁾ Kao obrazac poslužio je jedan događaj u životu Arona, brata Mojsijeva. Između dvanaest plemenskih palica na Aronovoj je u šatoru svjedočanstva (скинии свидѣнія) izrasla jedna grana (4. Mojs. 17, 8. Jevr. 9, 4.).

²²⁾ Брокгаузъ-Ефронъ: Энциклопедическій словарь. Sv. VII. Str. 173.

²³⁾ Vidi slikarsku knigu § 137. str. 126.

I to se prenosi na Bogorodicu, te pjesnik u istoj pjesmi šestoga glasa na jutrenju opet veli: и прозябла еси безъ сѣмене, земле свя-
тая... Jedna tajanstvena slika za Bogorodicu našla se u životu Izrailaca, kad putovahu u zemlju obećanu. U putu tome Bog ih je hranio manom (2. Mojs. 16, 14.—31.). I tada reče Mojsije Aronu: возми стамнѣ златнѣ единѣ, и вложи въ ню гоморъ полный ^тманны, и положиши тѣхъ предъ Богомъ, въ соблюденіе въ роды ваша (st. 33.). To se takođe prenijelo na Bogorodicu. O tome govori i slikarska knjiga sa Atosa.²⁴⁾ No zanimljivo je, kako je to na jednom mozaiku u sadašnjoj Kahrie-ğami izvedeno. Mojsije u rukama drži sud, na kojem je pogrudna slika Bogorodice.²⁵⁾ Po slikarskoj knjizi atonskoj zlatnu stamnu nosi Aron. Naprijed smo naveli, da se i događaj trojice mladića u Vavilonu, koji ostadoše pošteđeni od vatre, prenosio na Bogorodicu.²⁶⁾ To sve crkvenim slikarima nije bilo dosta. Tražila se, i našla se još jedna tajanstvena slika za djevojaštvo Bogorodice u prizoru starozavjetnom: kupini, koja gori, a ne sagorijeva. Propuštamo ovdje, da govorimo o vatri kao simbolu očišćenja, jer to strogo ne spada u zadatak ove rasprave.

Hrišćanski svijet uzeo je tu posljednju sliku o Bogorodici, koja spaja Stari i Novi Zavjet, kao svoje ispovijedaње. Nu na Istoku slikaju svojom kičicom crkveni slikari, a na Zapadu je izrezuju svojim dljetom crkveni vajari. Ona se nalazi u hramovima istočne crkve na određenom mjestu, kao što to propisuje simbolična knjiga ikonopisaca na Atosu.²⁷⁾ Ta je ikona zacijelo pripadala i našim srpskim crkvama u starini. Nema je istina u manastirima Žiči i Kaleniću, koji su nam i u pogledu ikonografije opisani,²⁸⁾ ali je eto imamo u našem psaltiru, kao što smo gore pokazali. Po tome pak možemo zaključivati i za hramove. To će se i utvrditi, kad se opišu mnoge naše zadužbine i u ovom smjeru. Srbija, Stara Srbija i Mačedonija imaju veliki broj crkava, koje u sebi kriju dragocjeni materijal za proučavaње crkvene slikarske umjetnosti.²⁹⁾

²⁴⁾ Ibid. § 129. str. 123.; 398.

²⁵⁾ Извѣстія русскаго археолог. института въ Константинополѣ. Томъ XI. Sofija 1906. Str. 123. Tabla XVIII. slika pod br. 63.

²⁶⁾ Slikarska knjiga § 185. str. 138. Među slikama monakovskoga psaltira na tabli XLIX. br. 116. O svim tim tajanstvenim slikama zajedno u slikarskoj knjizi u § 398. str. 285.—286. Isporedi ikoš 9. akatista na Uspenije Bogorodice.

²⁷⁾ Op. cit. p. 285. 397.

²⁸⁾ Старица 1906. sv. 2.; 1907. sv. 2.; 1908. sv. 1. i 2.; 1909. sv. 1.

²⁹⁾ Ibid. sv. 1. i 2. g. 1908. Str. 123.

No sad tek dolazi питање најважније. Zašto je sve to trebalo nama reći? Šta se htjelo s ovim opširnijim razlaganjem o ikonama Bogorodice? Zar da se čitaoci upozore na jednu ikonu? Da. Pogledajmo je još jednom dobro. Šta na njoj piše srpskim jezikom? *Ognjena ili Ognjana Marija!* To joj je ime dao srpski narod, i ono je ušlo u našu narodnu pjesmu.

Moglo bi se postaviti питање, da li je taj motiv naše narodne pjesme samonikao ili je pozajmljen. Ja sam o tome na drugom mjestu već raspravljao, pa i sada ostajem kod svoga mišljenja.³⁰⁾ To pak mišljenje iskazuju i drugi.³¹⁾ S obzirom naime na psihičku srodnost ljudi ovaj je motiv isto tako mogao postati samostalno i u srpskom narodu, kao što je mogao postati i u grčkom narodu, pa otuda prijeći k nama, ili moguće i s koje druge strane. Kod Slovenaca na pr. zove se ognjēnica = praznik matere božje (v 25. dan sušca), „ker tega dne pade na zemljo nebeški ogenj, ki prešine vsako semensko zrnice, da more kaliti in rasti“. ³²⁾ Jedno je, držim, kod ovoga питања ipak pouzdano. Zbog pomenute ikone postao je naziv *Ognjena Marija*, i taj je ušao u naše književne izvore, a ne da bi kakav književni izvor dao glavni motiv našim narodnim pjesmama, koje o tome govore. Razumije se, da time otpada i svako drugo tumačenje o postanku Ognjene Marije, pa i ono u listu „Srdu“, što ga je već i Maretić iznio.³³⁾

Glavnom zadatku, koji je bio postavljen, time bi bilo udovoljeno. Moglo bi se sad još želeti, da se i dijelovi pjesama, koje govore o „Ognjenoj Mariji“, razjasne. Ima li naime i u nima čega, što bi opominjalo na koju hrišćansku ikonu. Teško je na to pouzdano odgovoriti. Može se nagađati. Već sam naslov i glavna misao pjesme, da Marija ide u pakao, moglo bi se tumačiti ovako: na opisanoj ikoni Bogorodica se nalazi pred jednom pećinom,³⁴⁾ pa je ta pećina (spila) mogla dati povoda gledaocu, da misli na ulaz u pakao. Još više pak zbog toga, što se pod slikom „Ognjene“ Marije nalazi Crveno More (bezdna), i u nemu mnoštvo naroda. O tome se jasnije kazuje u poznatoj apokrifnoj legendi *Хожденије Бого-*

³⁰⁾ Бор. Гласник, кн. IV. св. 2.—4. Стр. 151.

³¹⁾ Vidi kod Maretića, стр. 28.

³²⁾ Slovensko-nemški slovar Antona Alojzija Wolfa. I. 801.

³³⁾ Op. cit. p. 192.—193. Srđ. God. VI. (1907.) Br. 14. i 15. Petar M. Kolendić: Postanak narodne pjesme „Ognjana Marija u paklu“.

³⁴⁾ Treba pogledati još sliku monak. psaltira br. 144, na tabli LVII. [St. 2.] i što veli slikarska kniža na str. 292.

дице по моукамъ.³⁵⁾ Tu se na dva mjesta spominje рѣка огнена . . . . и стоѣше в нѣи народ' мног' мужи и жен' . . . . Na jednom pak mjestu veli se: И обрашши се Мариѣ (Госпадѣ) рече: кадѣ ест' пророчаство Моисѣово? ³⁶⁾ Tim se jasno upućuje na izvor. Odmah zatim pita: кади ест' сила крижа твоего, иже Адама и Еву от првие клетви избави. Tko to dobro pročita i zatim pogleda sliku našega psaltira br. 149. na tabli LIX. (opis na str. 85.) [Sl. 3./, ³⁷⁾ koja je odmah iza one gore opisane, ne će ni trunak sumnje imati, da ikone nijesu utjecale na postanak naših narodnih pjesama, a razumije se i apokrifa.

Od ostalih slika u samom paklu po pjesmi iz Vukove zbirke važna je ona, koja je opisana u stihovima 29.—41. Što se tu kaže, držim, da je aluzija na prizor, koji pokazuje slika našega psaltira br. 20. na tabli VII. [Sl. 5./ Kod opisa naprijed (str. 24.) nalazi se i reprodukcija slike iz psaltira beogradskog, koji je slabija kopija onoga u Monakovu. Te su slike postale zbog riječi 14. psalma (stih 5.): сребра своеру не даде въ лихвѣ, и мзды на неповинныхъ не пріятъ.³⁸⁾ Naša narodna pjesma opet veli:

Ali sjede do dva stari starci,
 Nima gore i brade i glave.
 No Marija apostola pita:
 „Kažuj, Petre, što su zgriješili?“
 „Kazaću ti, mila moja seko!
 Ovo bjehu od zemlje sudije,
 Mirili su mrtve i rañene ³⁹⁾
 I u kmestvo sijedali krivo,
 I proketo uzimali mito;
 A nijesu jošte dočekali,
 Što činahu, kad oni mogahu,
 Kamatnika, seko i mitnika
 Do dva tezi *) Bože prokletnika.“ ⁴⁰⁾

³⁵⁾ Kukuļevićev Arkiv za jugosl. povj. Kn. 9. str. 109.—119.

³⁶⁾ Ibid. p. 112. 115. 117.

³⁷⁾ Isporedi sliku br. 26. na tabli XI. (opis str. 28.) [Sl. 4.]

³⁸⁾ Treba isporučiti Priče 20. 23.

³⁹⁾ Срп. нар. pjesme. Drž. izd. Kn. 2. Br. 4. Str. 12. Vuk primjećuje na taj stih: „T. j. raspre zbog pobijeniјeh i rañeniјeh, kao što se u Crnoj Gori i onuda po okolici činilo do sad.“

*) utezi.

⁴⁰⁾ U primjerku Vukova izdanja, koji sam imao u rukama iz knjižnice sveučilišne, netko je kod tih stihova metnuo olovkom znak pitaња. I zaista teško je razumjeti te stihove bez poznavanja slike, na koju se odnose.

Tko pogleda sliku u psaltiru i sravni ovo u pjesmi, naći će dosta sličnosti. A još treba da se sjeti, kako je narodu našem teško bilo zbog podmitljivih domaćih kmetova, pa će mu sve biti jasno. Prizor taj u paklu opisuje pomenuti apokrif ovako: И видѣ пресветаѣ на ином' местѣ чловѣка висеща за нозѣ и чр'ви га ѣдѣху, и проси пресветаѣ Мариѣ кто сут' си и каци им' сут' грѣси? и рече анѣл' си сут' вземлюще лихву от богатаства своего, и от злата, и того ради мучет' се тако.⁴¹⁾ Tu je dakle ista slika kamatnika, samo je po drugoj slici taj kamatnik Juda Iskariotski, koji se poslije izdaje svoga Učitelja objesio (Mat. 27, 4. Djel. ap. 1, 18.).⁴²⁾

Po pjesmi Vukove zbirke sv. Petar vodi Ogněnu Mariju po paklu. Kako je mogla ta misao u pjesmu doći, moglo bi se tumačiti i blizinom ikone Petrove kod ikone Bogorodice, kao što je to bilo na Atosu,⁴³⁾ a vjerovatno je tako bilo i po našim crkvama.⁴⁴⁾ Kušaće se međutim razjasniti to kasnije drugim putem kod pjesama, koje govore o apostolu Petru. Po zbirci Petranovićевој sv. arhandeo vodi prečistu Gospodu.⁴⁵⁾ Na opisanoj slici našega psaltira vidi se, kako anđeo silazi s desne strane Bogorodici, pa je, držim, to moglo dati povoda, da je u pjesmi on vodi u pakao.

U simboličnoj knjiži slikarskoj sa Atosa opisuje se raspored ikona po crkvi.⁴⁶⁾ U oltaru, veli se tamo, na sredini istočnog svoda ispod proroka,⁴⁷⁾ koji su gore, treba naslikati Bogorodicu, kako sjedi na prijestolu i drži Isusa kao malo dijete. I k njoj s obje strane treba naslikati dva arhandela, Mihaila i Gavрила, *koji se klanaju*, i treba početi s lijeve strane 12 Gospodnjih praznika i Negova stradańa, i t. d. U psaltiru našem nema tome jednakoga tipa slike, ali su dosta slične one pod br. 136. na tabli LV., i br. 144. na tabli LVII. U timpanonu carskih vrata u manastiru Žiči predstavljena je pogrudna slika *Bogorodice u pozi molitve*, dokle je u timpanima sjevernih i južnih vrata našao mjesto po jedan

⁴¹⁾ Op. cit. p. 113.

⁴²⁾ Slikarska kniĝa § 293. Str. 202.

⁴³⁾ Ibid. p. 405.

⁴⁴⁾ Стари́нар sv. 1. i 2. g. 1908. Str. 124.

⁴⁵⁾ Срп. нар. пјесме из Босне и Херцеговине. Skupio Bogolub Petranović. Beograd. 1867. Br. 2.

⁴⁶⁾ Op. cit. p. 393.—413.

⁴⁷⁾ Пророке ćemo sresti naslikane u kubetu ili u gornjim dijelovima crkve. Svakako bi se ovo imalo dovesti u vezu s ovim riječima crkvenoga pjesnika: радѣйся, таинство многообразнѣ прорѣки прона́реченое. (9. ikos akatista na Uspenije Bogorodice.) Стари́нар, sv. 1. g. 1909. Str. 30.

arhandeo, predstavljen tako isto u dopojasnoj slici. Bogorodica, okružena arhangelima, obično se predstavlja u apsidi, na kome se mjestu u hrišćanskim crkvama daje pratiti unazad sve do V. vijeka, možda čak i prije sabora u Efesu (431. g.). Ona se tu ne pojavljuje samo na prijestolu kao carica neba, ili kao odigitrija, već i kao Orans, i to stojeći sa rukama uzdignutim na molitvu.⁴⁸⁾ Takova se opet nalazi u manastiru Žiči u apsidi južne kapele iznad prozora. Bogorodica je u pozi Orans-a, a lijevo i desno od nje vidljive arhandele Mihaila i Gavрила, *koji su glave svoje smjerno pognuli prema Bogomateri.*⁴⁹⁾ To se sve nalazi i u Kahrie-gami.⁵⁰⁾ U tom dijelu crkve nalazile su se i ikone Pantokratora, i ostalih anđela. Takav je pak raspored bio i u manastiru Studenici.⁵¹⁾

Kad je narod sve to gledao, pobuđen je bio na molitvu, i evo kako se molio prije spavanja:

Haj'dmo leći, Boga reći:
 Bog se diže na nebesa,
 Nebesa se otvoriše
 A anđeli pokloniše,
 Među njima Ristos bješe,
 Ristos bješe i Marija,
 Spasi, Bože, duše naše
 I mrtvijem i živijem.⁵²⁾

Ko isporedi pjesmu i gore opisane ikone, svakako će naći dosta sličnosti među njima.

U manastiru Žiči sačuvana je vrlo lijepa kompozicija ikone *Uspenije Bogorodice.*⁵³⁾ [Sl. 7.] Ona se nalazi i u manastiru Studenici.⁵⁴⁾ Tko pogleda dobro tu ikonu, razumjeće tada ono, što kazuje pjesma u Vukovoj zbirci *Hristos tješi mater* (V. br. 242.):

Duša leti, t'jelo trepti
 Pod dva krila anđelskoga,
 Pod trećijem Isus bio.

Zaista se na ikoni vidi, da duša leti. Hristos u rukama drži krilatu dušu Bogorodičinu, uvijenu u bijeli veo i povijenu kao

⁴⁸⁾ Стари́на св. 1. г. 1909. Стр. 40.

⁴⁹⁾ Ibid. sv. 2. г. 1906, стр. 172., sv. 1. г. 1909. стр. 79.

⁵⁰⁾ Op. cit. p. 205. Tabla LIV. slika br. 118.

⁵¹⁾ Kod Kanitza str. 27.

⁵²⁾ Кá. V. br. 237. Slična je i u Petranovićevoj zbirci. Sarajevo. 1867.

I. br. 27.

⁵³⁾ Стари́на св. 1. г. 1909. Стр. 35-40.

⁵⁴⁾ Kod Kanitza str. 17.

odojčce. To se i sad vidi na ikoni, no obično bez krila. (Ja sam bio pitan od svojih učenica, kakvo dijete drži Isus na ruci, jer su tako tumačile taj prizor na ikoni.) U anđela pak vidi se po jedno krilo, koje je pripojeno jednom uz desno, a drugom uz lijevo rame. Samo su dakle dva krila anđeoska, a u sredini je Isus, koji drži dušu Bogorodičinu.

Dali dio pjesme biće načinjen po ikoni *Raspeća*. [Sl. 8.] Isus govori:

„Ko će poći ukraj puta,
Ukraj puta svetog krsta,
Tu će naći majku moju,
De pred krstom suze roni,⁵⁵⁾
Suze roni, Boga moli,
Da joj javi sretne glase,
Kako sam ja uskrsnuo,
Na nebesa poletio.“

Tim se želi kazati, kako Bog hoće da tješi Mariju. On je uskrsnuo, pa će i nu uskrsiti. Zanimljivo je sad, što pjesma dalje kaže:

To začuo sveti Jovo,
Pa on posla dva anđela,
Te anđeli odlećeše . . .

Na ikoni lijevo vidi se sv. apostol Jovan, kako se sagnuo nad postelju, hvatajući objema rukama za uzglavnik.⁵⁶⁾ Gore pak više prozora vide se dva anđela u žurnome lijetu, kojih se segmenat vidi, i nose u oblaku vratima nebeskim majku Božiju.

Svatko zna, da se Bogorodica slika sa mladencem Isusom na rukama.⁵⁷⁾ Zbog toga su sigurno postali ovi stihovi naših narodnih pjesama:

A na ruke nosi sina svoga,
Sina svoga Isusa Hristosa. (Kn. I. br. 203.)

Drž' u ruke Hrista Boga istina. (Kn. I. br. 202.)

No osobito je zanimljiva pjesma u kn. I. br. 196. Tu se veli, da po stazi šeće Božja majka:

Vodi Boga za ručicu
U svilenu kavadiću
I u žuti cipelica.

⁵⁵⁾ Slikarska kniga § 300. Стр. 204. Старица св. 1. г. 1909. Стр. 49-50. U Studenici po Kanitzu str. 26.

⁵⁶⁾ O tome govori i apokrif o Bogorodičinoj smrti. (Starine, kn. 18.)

⁵⁷⁾ Slik. kniga § 398. 399. Старица св. 1. г. 1909. Стр. 64.

Tu je pjevač baš dobro gledao. Vidio je na ikoni Isusa u svilenu hitonu (tunici), kao što se u djetinjoj dobi slika; a da su mu cipelice žute, to zna svatko, tko je malo samo gledao slikarske boje na ikonostasima, na kojima slikar nije štedio zlatne boje.

II.

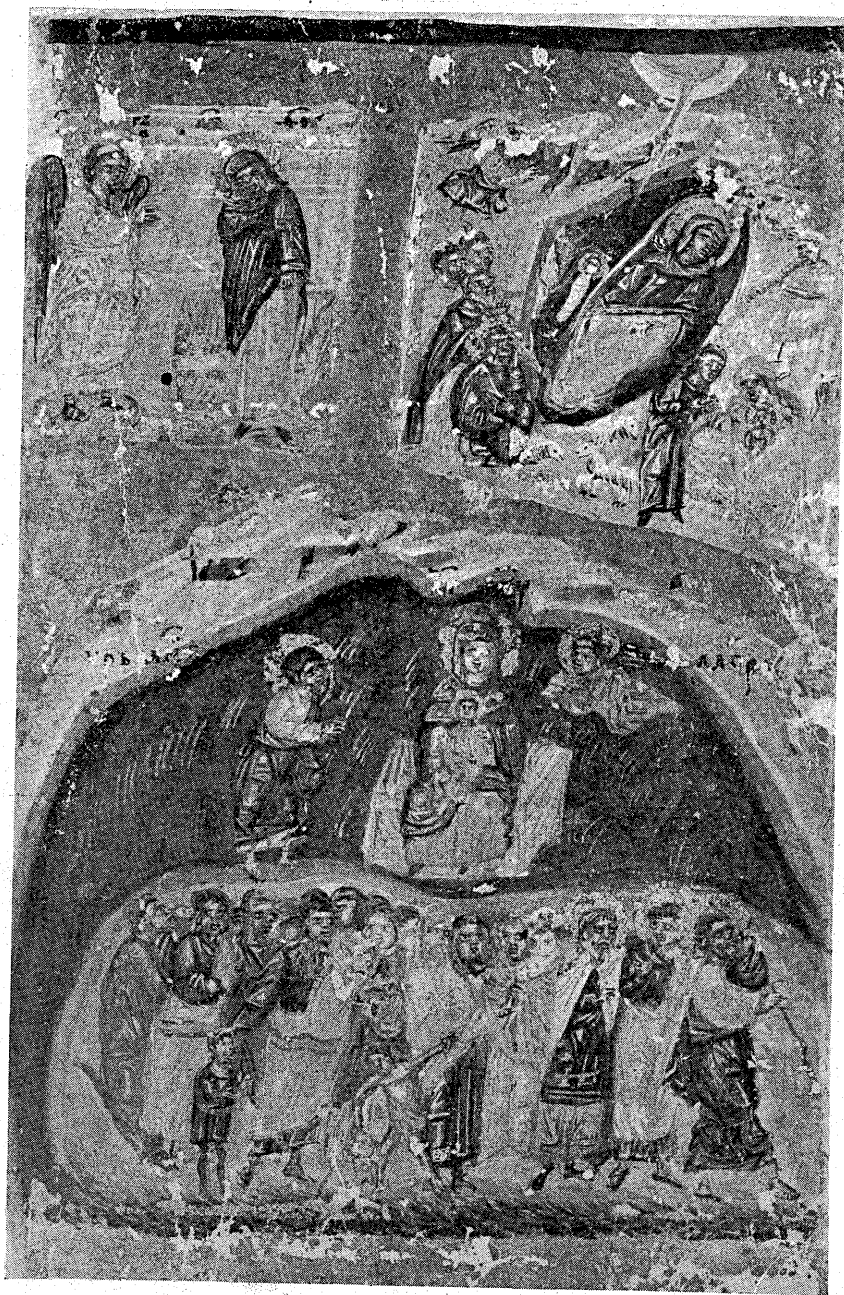
Već u najranije doba istorije hrišćanske crkve bile su poznate ikone apostola Petra i Pavla. Stim više nalaze se ikone njihove u crkvama, kad je crkveno slikarstvo dobilo jačega poleta za Konstantina Velikoga i poslije. Slikarska knjiga sa Atosa opisuje, kako se imaju slikati pojedini apostoli, pa na prvom mjestu veli za apostola Petra: starac sa okruglom bradom; drži u ruci pismo, na kojemu piše: Petar, apostol Isusa Hrista. (1. Petr. 1, 1.)⁵⁸⁾ To bi bio najstariji tip ikonâ apostola Petra. Po knjizi „Djela svetih apostola“ od sv. Luke slikari su slikali i čudesa, koja je činio apostol Petar. Kako se ima to činiti, opisuje takođe slikarska knjiga sa Atosa.⁵⁹⁾ Nije međutim ostalo samo kod toga. Postupalo se po onom općem pravilu: treba tražiti tekst po Sv. Pismu i po crkvenim pjesmama, pa prema tome slikati, no slikar se syagda ima brinuti, da što tekst izaziva i što čitalac kod toga treba da misli, to neka se jasno vidi i na slici. Tako se činilo i s ikonom apostola Petra.

Slikar je znao, šta se kazuje u jevandelu Matejevu o apostolu Petru. Isus je došao u krajeve Kesarije Filipove, pa je pitao svoje učenike: „Tko govore ludi, da je sin čovječji?“ A oni rekoše: „Jedni govore, da si Jovan Krstitelj, drugi da si Ilija, i drugi Jeremija, ili koji od proroka.“ Reče im Isus: „A vi šta mislite, tko sam ja?“ A Simon Petar odgovori i reče: „Ti si Hristos, sin Boga živoga.“ I odgovori mu tada Isus: „Ti si Petar, i na ovome kamenu sazidaću crkvu svoju, i vrata paklena ne će je nadvladati.“ (Mat. 16, 13.—18.) Što je to značilo, razjasnio je sam apostol Petar u svojoj poslanici (1. Petr. 2, 4.). Slikar je prema tim riječima Sv. Pisma naslikao ovo: snažna čovjeka sa gustom, sijedom kosom i okruglom bradom. On drži na glavi objema rukama crkvu, koja ima kube na sredini i prislon pri ulazu. Imamo takvu ikonu sačuvanu u manastiru Žiči.⁶⁰⁾ /Sl. 9./ Šta sad na to veli naša narodna pjesma?

⁵⁸⁾ Kraus: Real-Encyklopädie. II. Band, S. 607. Slikarska knjiga str. 293.

⁵⁹⁾ Str. 346.—348.

⁶⁰⁾ Старица св. 2. г. 1906. стр. 163.; св. 1. г. 1909. стр. 90.

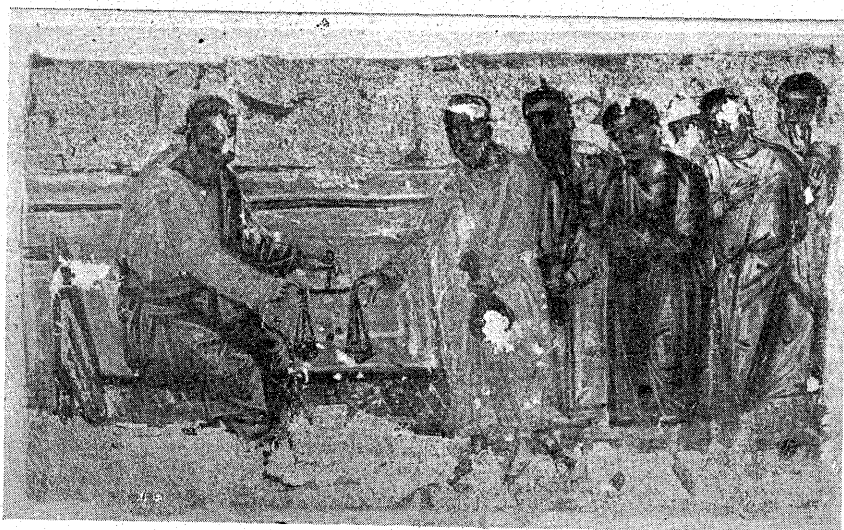

Iz djela nav. u bilj. 17.

Sl. 1₄ (str. 7.)

Iz djela nav. u bil. 17. Sl. 2. (str. 11.)

Iz djela nav. u bil. 17. Sl. 5. (str. 12.)

Iz djela nav. u bil. 17.

Sl. 3. (str. 12.)

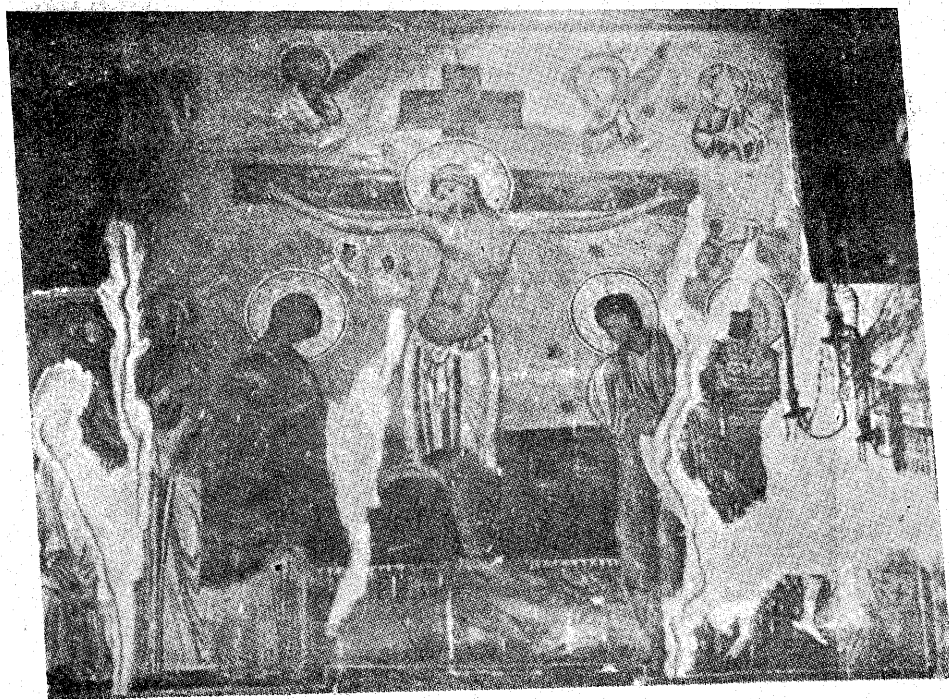
Iz djela nav. u bil. 17.

Sl. 4. (str. 12.)

Iz djela nav. u bil. 17. Sl. 6. (str. 12., red. 15. odozgo)

Iz djela nav. u bil. 13.

Sl. 8. (str. 15.)

Iz djela nav. u biļ. 13.

Sl. 7. (str. 14.)

Iz djela nav. u bil. 13.

Sl. 9. (str. 16.)

Iz djela nav. u bilj. 16.

Sl. 10. (str. 17.)

Sveti Petar crkvu gradi
 Ni na nebu ni na zemlji,
 No pod nebom u jajeru.⁶¹⁾

Tko može poricati, da tu nije bilo utjecaja sa ikone?

Crkveni slikari znali su, da je poslije gore navedenih riječi Isus Hristos rekao apostolu Petru još i ovo: „I daću ti ključeve od carstva nebeskoga: i što svežeš na zemlji, biće svezano na nebesima; i što razdriješ na zemlji, biće razdriješeno na nebesima.“ (Mat. 16, 19.) Zato vidimo u crkvenom slikarstvu apostola Petra naslikana s ključevima. Najstarije su takove ikone iz V. vijeka.⁶²⁾ One su se kasnije svakako nalazile i na Istoku, kao što na pr. svjedoči mozaik u Kahrie-ğami.⁶³⁾ [Sl. 10.] Poznatim već putem došle su takove ikone i k našem narodu, i to se može pouzdano tvrditi. No može se to i drugačije tumačiti. Naš narod živio je u krajevima, koji su bili granica između Istoka i Zapada. Zbog takovih prilika morao je znati za borbu Istoka i Zapada, koja se dugo vodila radi spornih pitanja. Sinovi istoga naroda okreću se zato i desno i lijevo, te jedni vežu sebe u crkvenim stvarima za Carigrad, a drugi za Rim. Prirodno je dakle, da je narod naš mogao vidjeti ikone apostola Petra s ključevima. Otuda je pak ušlo van svake sumnje u naše narodne pjesme, da Petar ima od raja ključeve.⁶⁴⁾ Biće, da zbog toga apostol Petar vodi „Ognjenu“ Mariju po paklu. On je već poznati ključar, pa mora znati, zašto tko ne može u raj, već odlazi u pakao.

III.

Među mnogobrojnim ikonama, koje prikazuju starozavjetne događaje, nalazi se čitav ciklus ikona, koje pokazuju prilike iz života osnivača prorokâ, drugoga preteče dolaska Hristova, slavnoga proroka Ilije. Slikarska knjiga sa Atosa redom opisuje, kako se te ikone imaju slikati.⁶⁵⁾ Za nas je osobito važno opisi-
 tvañe ikona u §§ 162., 166. i 168. U prvoj se pokazuje prizor, kako Ilija molitvom skida vatru s neba i spañuje žrtvu. Prorok Ilija stoji s uzdignutim rukama prema nebu i čita iz jednoga svitka: „Saslušaj mene, Gospode, saslušaj mene ognjem.“ Pred ñim je žrtvenik, na

⁶¹⁾ Kñ. V. br. 240. Isporedi kñ. I. br. 226. ἀήρ, ἀέρος = vazduh.

⁶²⁾ Kraus: Real-Encyklopädie. II. B. S. 735.

⁶³⁾ Op. cit. Tabla LIX. slika br. 121.

⁶⁴⁾ Kñ. II. br. 1., kñ. V. br. 219. 224.

⁶⁵⁾ Str. 131.—134.

ñemu vo, a s neba dolazi vatra i zapaljuje žrtvenik. Mnoštvo naroda je naprijed i leži po zemlji. (3. Car. 18, 37.—39.) Na drugoj je ikoni prizor, kako prorok Ilija skida s neba vatru i spaljuje dva kapetana. Tu je visoko brdo, na ñemu je prorok Ilija, pa gleda dole. Duboko pod brdom mnogo je pobijenih vojnika, a vatra silazi s neba. Vide se opet drugi vojnici, koji kleče i obraćaju se s molbom prema proroku. (4. Car. 1, 10.—14.) Na trećoj se ikoni pokazuje vatreni uzlazak proroka Ilije na nebo. Tu su vatrena kola i upregnuti vatreni koñi, a u sredini kola peñe se gore k nebu prorok Ilija. Pod ñim je Jelisije i gleda prema Iliji, te jednom rukom poteže plašt Ilijin, koji je s ñega pao, a u drugoj ruci drži jedan svitak s riječima: „Oće, oće, kola Izraileva, i koñici ognjeni.“ (4. Car. 2, 11.—13.)

Ikone te nalazile su se svakako u našim crkvama, u koje je narod dolazio, pa sve to posmatrao. Ja se ne mogu pozvati na kakovu starinu u tom pogledu, jer mi nije poznata. Vidio sam meñutim u podliniku grofa Sergija Grigorijevića Stroganovskoga obrazac ikone sv. Ilije za 20. jula.⁶⁶⁾ To je pak po vizantijskom obrascu, koji je svakako upotrebljavan i po našim crkvama. Pa šta je prirodna posledica toga bilo? Narod je čuo na pr. tutañ kola, a čuo je i grmlavinu, pa je to dvoje spojio. Netko se naime po narodnom mišleñu vozi po nebu na kolima, a taj je sigurno prorok Ilija, jer ga je vidio na vatrenim kolima, da ide na nebo. U Vukovu rječniku kod riječi *grmletiti* veli se: „U narodu se našem misli i govori, da sveti Ilija grmi (gdjekoji još kažu, da trči po nebu na kolima, pa od one lupe postaje grmlava); za to se on i zove u narodnijem pjesmama *gromovnik Ilija*.“ No kad grmi, i muña sijeva, a prorok Ilija je već poznat radi toga, što skida vatru s neba. Samo je dakle tako mogao postati u našoj narodnoj pjesmi prorok Ilija *kočijašem i gromovnikom*.⁶⁷⁾

Akademik Natko Nodilo, koji je vrlo duhovito i s velikim naučnim aparatom kušao na osnovi narodnih pjesama da popuni mršavu gradinu neznabožackog vjerovanja naših predaka, priznao je otvoreno: „Mogao bi ko pomisliti, da je gromovnik Ilija kočijaš s uzroka, što prorok Ilija uzađe na nebo kolima ognjenim.“⁶⁸⁾

⁶⁶⁾ Стрoгановскій иконописный лицевой подлинникъ конца XVI. и начала XVII. столѣтій. Москва. 1869. U tom podliniku je i lik sv. Save srpskoga kod 14. januara.

⁶⁷⁾ Kń. I. br. 230. 231., II. br. 1. 2. 21., V. br. 217. 229.

⁶⁸⁾ Rad Jugosl. akademije. Kń. 89. Str. 135.

Razumije se, da on to odbacuje, da bi to sve naime moglo postati utjecajem hrišćanskih ikona, već drži, da je tu uzeto samo ime hrišćanskog svetitelja, a sve je drugo ostatak nekadašnjeg vjerovanja o Perunu. Tu zaista vrijedi ona iskrena riječ Maretićeva o nasilnom i fantastičnom unošenju mitologijske građe u naše narodne pjesme. Po mojem skromnom sudu treba priznati, da se i tu sačuvalo nezna-božačko poštovanje vatre, a koga se to ticalo ili moglo ticati, treba iskreno priznati, da mi to ne znamo, jer nemamo za to izvora.

Za razumijevanje imena *gromovnika* Ilije treba još i to spomenuti, da svetkovanje toga proroka pada 20. jula, a tada je u umjerenom pojasu, gdje naš narod živi, leto. Dani su topli, pa po zakonima, koje je samo razumna viša sila mogla postaviti, biva oluje, grmljavine i druge nepogode, zato je i velik strah kod Srba od *gromovnika* Ilije. Oko dana proroka Ilije svetkuje se i dan mučenice Marine (17. jula). A jer je narod već imao „Ognenu“ Mariju, to mu je ova sličnost u imenu dala povoda, da tu mučenicu, jer je blizu dan nezina danu Ilijinu, učini *sestrom prorokovom*. Ja sam kao dijete često slušao priču, kako nu prorok Ilija pita, kad će biti njegov imeni dan, jer tada bi se on tek veselio, ali onda teško nama ljudima na zemlji. Ona ga zavarava, dok dan ne prođe. A kad on čuje, da je prošao njegov dan, luti se, pa strašno grmi. Zato i ne mora biti grmljavine na Ilijin dan, ali poslije može biti jače i opasnije. To je za nas sasvim prirodno, no nije za narod, koji traži tome druge uzroke. U Broz-Ivekovićevu rječniku kod riječi *blažen* zabilježio je kanonik Iveković ovo: „Ja sam čuo u Služu od katolika i u Cetinu od pravoslavnih, da su dnevni 20., 21. i 22. srpnja *tri ognena dana*, u koje ne valja raditi oko stogova, jer će drukčije ognjem izgorjeti. 20. pada Ilija gromovnik (po starom i novom kalendaru), 21. Simeon (po starom), 22. Marija Magdalena, Magdalena (po starom i novom) i ovu Mariju zvali su preda mnom jedni i drugi *Ogñenom Marijom*. Tome ima potvrde u Hrv. nar. pjes. III. 605.: Pa j' u crkvi *ognena Marija* ... u ruci joj dva zlatna ugarka, na *aliđnu*, što *stogove pali* (na aliđnu = na Ilijin dan).“⁶⁹⁾ Tako je vjerovatno i mučenik Pantelija postao bratom proroka Ilije, jer je i njegov dan blizu 20. jula, naime 27. jula.

IV.

Među nasljednicima apostolskim, koji s koljena na koljeno prihvaćaju upravu pojedinih dijelova Hristove crkve, vidno mjesto

⁶⁹⁾ Sv. I. 70. Isporedi kod riječi *kresovi*.

zauzima, i za života i poslije smrti, slavni arhiepiskop likijskih Mirâ u Maloj Aziji, veliki čudotvorac — sveti Nikola. Razumljivo je zato, da je crkvena slikarska umjetnost u razvoju svome uzela mnoge događaje iz života toga svetitelja, i tako stvorila ogroman broj ikona o sv. Nikoli. U kondaku 12. akatista sv. Nikoli pjesnik crkveni kaže: преславныхъ же твоихъ дѣяній, такъ песка морскаго и множество звѣзднаго исцести не могуще. Mañi dio tih ikona opisuje i slikarska knîga sa Atosa.⁷⁰⁾ Među tim ikonama za nas je zanimljiva ova: Svetitelj uskršava jednoga lađara. Vidi se more i u ñemu lađa, a svetitelj se u ñoj moli; pred ñim je jedan mrtav lađar, a ostali drugovi su oko ñega i čude se. Zato se u trećem kondaku akatista kaže: въ пѣчинѣ морскѣи сѣщымъ изрядный правитель. Treba još isporediti i kondake 5. i 6., kao i ikos 7. More i lađa, to su svagdašnje pripadnosti ikona sv. Nikole.⁷¹⁾ To se vidi i na mnogobrojnim ikonama, koje su širom posijane po našem narodu, koji u velikom broju slavi sv. Nikolu kao svoje krsno ime.

Šta je sa tih ikona ušlo u našu narodnu pjesmu? To, da sveci pri diobi blaga daju sv. Nikoli *vode* i *brodove*.⁷²⁾ Zanimljiva je u tom pogledu narodna pjesma *Najveći grijesi*.⁷³⁾ U uvodu ñenu govori se, da sv. Nikola počiva na prekrasnoj postelji. Čini mi se, da bi to mogao biti vrlo vjeran opis jedne lijepe ikone neke naše zadužbine, koja je pokazivala smrt svetitelevu.⁷⁴⁾ Sv. Nikoli dolazi tada Ilija, mironosna vojvoda, i govori:

„Ta ustani Nikola!
Da idemo u goru,
Da pravimo korabe,⁷⁵⁾
Da vozimo dušice
S ovog sveta na onaj.“

⁷⁰⁾ Str. 349.—352.

⁷¹⁾ Lađa je inače poznata u simbolici hrišćanske crkve. (Kraus: Real-Encyclopädie, II. B. S. 729.) I u našem apokrifu se govori, kako je sv. Nikola pomogao Vasiliju, sinu Agrikovu, i izbavio Dimitrija отъ потопа воднаго (Starine 18, 173.).

⁷²⁾ Kń. II. br. 1. 2. 21. U posljednoj se pjesmi vidi jači utjecaj životopisa. Tu pjevač mnogo lepše tumači, šta znači lađa na ikoni. Sv. Nikola naime pomaže na moru lađarima. Kń. V. br. 217.

⁷³⁾ Kń. I. br. 209.

⁷⁴⁾ Vidi u slik. knîzi str. 352. Ja držim, da se takova ikona nalazila u manastiru Žiči, i da nije pravilno mišljenje dr. Vlad. R. Petkovića, da je od ñega opisana ikona smrt sv. Save, već biće sv. Nikole. (Старинар sv. 1. g. 1909. Str. 76.—77.)

⁷⁵⁾ *κάραβος*; novogrčki *καραβι* = lađa.

Poslije omirovskog doba, u narodnom vjerovađu Grka, nalazio se sijedi starac Haron, koji kao brodar na čameu prevozi na drugi svijet pokojnike preko rijeke Aherona, a oni mu zato donose novac u ustima.⁷⁶⁾ Ljubav Grka — kao i svakoga drugoga naroda — prema staroj neznabožačkoj vjeri utvrđena je i u hrišćanskom vremenu. Didron u pomenutoj slikarskoj knizi veli, da je u manastiru Vatopedu u trapezariji našao naslikanu smrt kao kožom pokriveni skelet, koji u lijevoj ruci drži kosu, a u desnoj srp, a natpis je *ὁ χάρος*.⁷⁷⁾ Grci su mogli zbog sličnosti znakova na slikama ili kipovima Harona sa znakovima na ikonama sv. Nikole — more, lada, mrtav lađar — pomiješati to dvoje, te poštovanje o Haronu prenijeti na sv. Nikolu. To su mogli kroza njih učiniti i kršteni Srbi, čujuć i od Grka takovo tumačenje ikona sv. Nikole. Poznato je, da Srbi u nekim krajevima i danas bacaju novac u grobove pokojnika, da imaju za prijevoz.

V.

Istorija nam kazuje, kakovu je borbu morala da izdrži Hristova crkva, da ostane u životu. Vijekovi su ispisali krvavu borbu mnogobrojnih boraca za istine Hristove nauke. I ta borba s razvitkom crkvene slikarske umjetnosti našla je svoje prikazivače. Ikone mučenika nalazile su se u svim hrišćanskim hramovima. Među tim mučenicima osobito je uvažen na Istoku sv. Georgije. Razumljivo je zato, da se prizori iz života njegova redovito ispisuju po zidovima hrišćanskih molitvenih domova. Slikarska kniga sa Atosa opisuje neke od tih ikona.⁷⁸⁾ Za nas su najglavnije prva i posljednja. Na prvoj se pokazuje hrabrost mučenika pred Dioklecijanom. Vidi se palata; car Dioklecijan sjedi na prijestolu; kraj nega sjedi njegov suvladar Magnencije⁷⁹⁾ na manjem prijestolu; iza cara su dva vojnika s kopljima. Kraj njih drugi poglavari i vojnici. Svetitelj stoji pred carem, pruža ruku prema njemu, a dva vojnika stoje iza nega s ostvama. Na drugoj se ikoni pokazuje pogubljenje svetiteljevo. On kleči, a gelat je nad njim s mačem. Malo dalje sjedi carica Aleksandra mrtva na stijeni, a anđeo uzima njenu dušu.

Nema sumnje, da su se takove ikone nalazile i u našim zadužbinama. Imamo i dokaza za to. U južnoj kapeli manastira Žiće

⁷⁶⁾ A. Baumeister: Denkmäler des klas. Alterthums. I. B. S. 378.

⁷⁷⁾ Slik. kniga str. 227. 229.

⁷⁸⁾ Str. 352.—354.

⁷⁹⁾ Sigurno Maksimijan Galerije, zet Dioklecijanov.

ostalo je nešto živopisa. I ako je sve jako oštećeno, ipak se toliko raspoznaje, da se na jednoj strani nalaze scene iz života jednoga svetitelja. Te scene idu s desna na lijevo. Na istočnom kraju vidi se, kako jednoga mladoga svetitelja privode jednom visokodostojniku (caru?), koji sjedi na prijestolu. Onda toga istoga svetitelja vidimo u pratnji jedne ženske(?). Najzad dolazi njegovo pogubljenje. Ovo posljednje daje se zaključiti iz fragmenata, koji su očuvani. Sačuvane su samo noge ovoga sveca; po njihovu se položaju vidi, da kleči. Iza nega je jedna ličnost sa raskoračenim nogama. Dok, dakle, svetitelj kleči pognute glave, dotle je gelat više nega zamahnuo sjekirom, da mu odsiječe glavu.⁸⁰⁾ Dr. Vlad. Petković stavljao je znakove pitaña, ne mogući po fragmentima praviti pouzdane zaključke. No već je po tom opisu jasno, da su te scene jednake onima naprijed opisanim ikonama. Sve se to pak ticalo velikoga mučenika Georgija. I druge njegove ikone nalazile su se po našim zadužbinama.⁸¹⁾

Međutim nije ostalo samo kod toga. Slikari su tražili, da prikažu život velikoga mučenika sa raznih strana. Tražili su i našli su za to potrebne motive. Nesamo životopis, već sve, što se u pohvalu svetitelja govorilo, u crkvenoj pjesmi, sve su to htjeli da pokažu gledaocu, da sve vidi, što je učinio hrabri Hristov vojnik Georgije. U istoriji crkvenoga slikarstva već je utvrđeno, da su crkvene pjesme mnogo utjecale na pojedine kompozicije ikona.⁸²⁾ Dva krasna primjera imamo za to u manastiru Žiči. Treba samo pogledati, kako ikona smrti Bogorodičine, koju smo naprijed već spomenuli, tačno odgovara stihiri prvoga glasa na večernju, no koja se kod nas običava pojati u svih osam glasova (Богоначальнымъ маноуеніемъ...). Isti je slučaj i sa četvrtom stihirom drugoga glasa na večernju uoči Božića (Что ты принесемъ Христе...). Šta se dakle dogodilo s ikonom sv. Georgija? Slikari su našli u pohvalu mučenika ovakove izraze: Іакѡ божественный храборникъ, демонская ѡполченія побѣдивъ... Веліаръ паче весь постыдѣвся уязвляшеся...⁸³⁾ Trećega novembra slavi se obnovljenje hrama sv. Georgija u mjestu Lidi. To je naš poznati *Durđic*. Pjesnik crkveni htio je toga dana da slavi velikoga i hrabroga mučenika riječima apostola Pavla

⁸⁰⁾ Старица св. 1. г. 1909. стр. 84.

⁸¹⁾ Ibid. стр. 44. 61. 79. За ман. Студеница код Канитца на стр. 27.

⁸²⁾ Нова Искра г. VIII. (1906.) Стр. 342.

⁸³⁾ βελιαλ (по Ст. Зав.) или βελιαρ (по Нов. Зав.) = davo. Vidi Minej за мјесец април 23. дан.

(Efes. 6, 13.—17.). To čini na večernu u šestoj stihiri četvrtoga glasa ovako: Вѣри бронями, и щитомъ благодати, и креста копѣмъ въградився, сопротивнымъ непобѣдимъ былъ еси Гевргіе, и іакѡ божественный храборникъ, демѡнскія полки побѣдивъ. I to je htio crkveni slikar da pokaže pobožnom gledaocu na ikoni sv. Georgija. No kako?

U starom hrišćanskom živopisu đavo se slikao u obliku zmije. Svatko razumije, da je to zbog kazivanja biblijskog o nagovaranu Adama i Eve na grijeh (1. Mojs. 3, 1.). No biblija je i to rekla, da će sjeme ženino satrti glavu te zmije (st. 15.). To proročko kazivanje, koje se ponavlja kroz cijeli Stari Zavjet, ticalo se Isusa Hrista. Zato i vidimo Isusa označena kao pobjedioca đavola. Već iz V. vijeka nalaze se primjeri glinenih svjetiljaka, na kojima se vidi Isus sa kopljem; na gornjem kraju je krst, a donim krajem probada zmiju; s jedne strane diže se aždaja, a s druge strane vijuga se zmija latica; pod slikom Spasitelevom nalazi se lav. Tu je opet psaltir dao potrebni motiv s riječima: „Na lava (LXX. zmiju) ćeš i aspidu stati, ti ćeš gazit' lavića i zmaja.“ (Ps. 90, 13.)⁸⁴⁾ To probadaње zmije (đavola) uzeto je kasnije u hrišćanskom živopisu uopće kao simbol za oznaku pobjede nad neznaboštvom, grješnošću ili jeresi.⁸⁵⁾ Razumije se, da je i hrabri vojak Georgije dobio ovaj simbol, jer je i on muževno pobjeđivao neznaboštvo, boriо se protiv vlasti đavola u svijetu.⁸⁶⁾ Tako sad na ikonama sv. Georgija imamo lik carice Aleksandre, žene Dioklecijanove, koju je mučenik obratio Hristu, i probadaње zmije. Ta prvobitna zmija mogla je biti pretvorena od strane istočnih slikara, na pr. onih u okolici Egipta, Sinajskog poluotoka, u sliku nilskog krokodila, koji je u tim krajevima poznat zbog svoje lukavosti i proždrlivosti prema čovjeku. Te pak životinje žive u vodi, zato nije ništa neobično, da je postala ikona vojnika Georgija, ili kao pješaka ili kao konanika, koji kopljem probada aždaju; a tu se vidi i voda, iz koje je aždaja izašla, i carica Aleksandra, koja bježi od neznaboštva i

⁸⁴⁾ Vidi Бог. Гласник кѡ. XII. sv. 5.—6. str. 281. Mesijansko značenje ovih riječi tumači opširnije prorok Isaija (Is. 11, 6.—9.).

⁸⁵⁾ Vidio sam u Somboru Bogorodicu s Isusom na rukama, kako nogom gazi zmiju, a ona ima u ustima jabuku. Vidio sam u zborniku ikonostasā u izdanu ruskog min. unut. djelā (g. 1877. sv. 1. tabla 5.) arhandela, kako u desnoj ruci drži zastavu, a desnom nogom staje na zmiju. Jevrejsko ime Mihail znači: tko je kao Bog? ili tko je Bogu ravan? On je dakle stupio u borbu sa sotonom, koja se Bogu protivi i hoće, da je Njemu ravna. On čuva sve ѡ всякагѡ діаволя обстоянія.

⁸⁶⁾ Kraus: Real-Encyklopädie. II. B. S. 733. 855.

pruža ruke prema crkvi, kao jedinom sredstvu spaseća. Takova kompozicija ikona đurđevskih svakako je bila raširena i po našim crkvama, a i po našim domovima. A kad to pretpostavimo, onda nam je razumljiva i naša narodna pjesma *Sveti Đorđije i djevojka kraljeva*, pa i njezine varijacije.⁸⁷⁾

Čitajući tu našu narodnu pjesmu, ja sam još najviše razmišljao, kako je ona mogla postati? Gdjegod sam čitao o sv. Georgiju po leksikonima, svagdje se govori o nekoj legendi, kako je tobože taj mučenik kod nekoga grada pogubio zmaja, koji je u jezeru živio i proždirao gradske djevojke. Kad je došao red na kraljevu kćer, onda dođe svetitelj Georgije i pogubi zmaja. Meni je uvijek čudno bilo, da se najviše taj fantastični događaj ističe u inače dosta realističkom životopisu toga svetitelja. No kad sam upoznao hrišćansku ikonografiju i njezine simbole, onda mi je bilo jasno, da je legenda ta o sv. Đurđu postala zbog ikone, a nikako da bi ikona postala zbog legende. Potvrdu za to mišljenje našao sam kod čovjeka, kome se s obzirom na naučna djela njegova može vjerovati. O tom će niže biti govora. Tko bi pak protivno tvrdio, taj bi silom zatvarao oči, da ne vidi, što vidjeti mora. Dok se naime ne dokaže, da je prije opisanih đurđevskih ikona postojala pomenuta legenda, dotle se mora poštovati hrišćanska ikonografija s njezinim simbolima, a to mora biti arheološkim istraživanjima potvrđeno, te se jedino s pomoću toga imaju tumačiti ikone o sv. Georgiju.

Rimski vojnik i veliki mučenik Georgije, koji je poginuo za Dioklecijana i Maksimijana Galerija g. 303., odmah se poslije pobjede Konstantina Velikoga nad Likinijem počeo veoma slaviti. No kako su se životopisu toga hrabroga Hristova vojnika kasnije dodavale fantastične, lažne pripovijesti, već je u V. v. papa Gelasije (492.—496.) na saboru u Rimu g. 496. sve to odbacio i uvrstio među apokrifne. Množenje takovih pripovijesti nije zato prestalo. Zašto? Duh čovječji ne miruje, on kombinira, spaja staro i novo, spaja slično i miješa ono, što je slično među sobom. Poznato je naime, da postoji stara grčka priča o Andromedi, kćeri etiopskoga cara Kefeja i supruge mu Kasiopije. Kad se mati nena pohvalila, da ona lepotom svojom nadvisuje Nereide, rasrdene bogiće obraćaju se Posejdonu s molbom za kazan. Ovaj pošalje morsko čudovište, koje je prijetilo svima podanicima Kefeja. Orakul Amona objavi tada, da će gnjev božanstva prestati, ako Kefej prinese na

⁸⁷⁾ Vuk, kú. V. br. 249.; Petranović, kú. II. br. 1.

žrtvu aždaji svoju kćer Andromedu. Podanici prisile vladara, da se odluči na tu žrtvu. Andromeda prikovana za stijenu bude predana aždaji. U tom položaju vidi je Persej, zanese ga lepota nezina, i on izjavi, da će je spasti, ako ona pođe za nega. Svi pristanu na to; a Persej izvrši junačko djelo. I ta priča neznabožačkoga svijeta unesena je u životopis sv. Georgija. Kojim putem? Naprijed je bilo govora o ljubavi Grka prema staroj mitologiji. Tako su oni mogli gore opisanu ikonu đurdevsku sadržinom te stare priče pogriješno tumačiti, te se to sve zbog sličnosti pomiješalo. U priči je naime mlad junak, — na ikoni lijep, mlad i hrabar vojnik; u priči je kraljeva kći, — na ikoni carica Aleksandra carski odjevena,⁸⁸⁾ obično s krunom na glavi; u priči je ubijanje aždaje, — na ikoni isto.⁸⁹⁾ Razlika je u tome, što je na ikoni crkva, kopje je s krstom, i t. d. Najlakše je reći: kako je ona priča od ikone ili legende đurdevske starija, sve je to iz nje i posuđeno, a ostalo je samo od strane hrišćanske crkve dometnuto. Posao najlakši, ali mnogo ne dokazuje. Nedostaje mu još dokazâ za pravilan odnosaj jednoga prema drugome. Ti se pak mogu naći samo poznavanjem istorije hrišćanske ikonografije. Jer ako je sv. Georgije istorijska ličnost, a dokaza za to ima dosta; ako je hrišćanska ikonografija sa svojim simbolima mnogobrojnim arheologijskim istraživanjima razjašnjena, ne nalazim opravdanim, da se poriče pravo hrišćanskoj nauci, da ona u svom području sama može svoje principe tumačiti. No kao da se danas i suviše daleko pošlo. Hoće da se poriče i sama osoba Isusa Hrista kao istorijske ličnosti, a tada, razumije

⁸⁸⁾ Prema sačuvanim spomenicima, koji prikazuju sadržaj grčke priče, Andromeda je kao nevjesta nakićena: velom, pojasom, svatovskom krunom (*σφενδόνη*), ogrlicom i mindušama. Morsko čudovište pak ima glavu krokodila. (A. Baummeister: *Denkmäler des klas. Alterthums*. II. B. S. 1291.—1293.)

⁸⁹⁾ Poznati skuplač životopisa svetitelâ učeni Jovan Bolandi tumači to ovako: *Occasionem huic fabellae dederit pictura vel statua S. Georgii, in qua equester plerumque exhibetur lanceâ draconem conficiens, inspectante eminus persona muliebri, regio habitu adornata. Qua tamen re non aliud omnine exprimere veteres voluerunt, quam reportatam de diabolo, qui draco magnus, et serpens antiquus in Apocalypsi vocatur, à S. Martyre victoriam. Ut autem non solus cum dracone Sanctus proponeretur, factum fuerit occasione Alexandrae Imperatricis, quae meritis et exemplis S. Georgii à diabolica idolorum servitute erepta fuit. Sed cum labentibus seculis verae historiae memoria oblitterata esset, haec ipsa Alexandra cum Andromeda Persei collata, argumentum praebuisse haud absimilis fictionis videtur. (Acta Sanctorum Ungariae ex Joannis Bolandi operibus excerpta. Semestre primum. Tyrnaviae. 1743. p. 230. ssqu.) Vidi Летопис sv. 7. g. 1910. Str. 62.*

se, da prestaje svaki razgovor. Isto tako bi bilo smiješno dokazivati pravo hrišćanske nauke na upotrebu simbola. Svaki čovjek ima pravo, da primitivno vezañem čvora na rupcu podsjeti sebe na nešto; a zar crkva da nema prava raznim znacima iz prirode, iz života i zanimanja ljudskoga da podsjeti misaona čovjeka, dok tijelom živi, na duhovne predmete, o kojima ona po nauci Božjoj propovijeda?

Pozornica je grčke priče Etiopija, dakle Afrika, gdje je Nil i ñegovi krokodili. I legenda hrišćanska o sv. Đurđu govori, kako je tobože taj kapadočanski vojnik došao u provinciju Livije, u mjesto Silenu, i ondje izvršio junačko djelo nad aždajom. Tu se dakle vidi, kako se neznaboštvo i hrišćanstvo miješa u istom kraju, i to pouzdano zbog sličnosti ikone i slike mitologijske ili kipa. Za tu se legendu o sv. Đurđu nije ništa znalo u Evropi sve do XII. vijeka. Tek se kasnije ona jako raširila, vjerovatno zbog jedne zbirke.⁹⁰⁾ Zanimljivo je, kako je ta legenda putovala po srpskom narodu. U tom putu od mjesta *Silene* postao je grad *Širen*, i to na Savi, pa se već pomišljalo i na stari Sirmium.⁹¹⁾ S vremenom su prenesene još i crte drugih neznabožačkih božanstava na sv. Georgija. Lijepi i mladi vojnik Hristov sjećao je jedne na perzijskog Mitru, druge na semitskog (sirsko-feničkog) Tamuza, koji se u Starom Zavjetu spominje (Jeze. 8. 14.), treće pak na egipatskog Gora.⁹²⁾

Što se dakle tiče postanka naše narodne pjesme o *Sv. Đorđiju i devojci kraljevoj*, moje je mišljenje, kao što sam u natpisu ove rasprave naznačio, da je ona postala utjecajem ikone đurdevske, a ne s pomoću legende. Ja sam toga mišljenja, da su ikone bile u širem opsegu pristupačnije našem narodu, negoli razni književni izvori. One su mnogo prije došle pred oči našem narodu, nego što se i sama pismenost u narodu mogla jače raširiti. Što je pak tumačenje te ikone đurdevske i u našem narodu jednako s tumačenjem drugih naroda, a slaže se ponešto s kazivañem one stare grčke priče, to se razjašñuje jednakom psihom kod ljudi, koji se nalaze na prvoj stepenici duševnoga razvitka. To, držim, nije potrebno ni dokazivati. O tome se uvjeravamo na pr. u osnovnoj školi kod elementarne nastave.

⁹⁰⁾ Jacobus de Voragine: *Legenda aurea*. Vidi naprijed cit. *Acta Sanctorum*.

⁹¹⁾ Starine, knj. 12. str. 129.—163.

⁹²⁾ Брокгаузъ-Ефронъ: *Энциклопедический словарь*. VIII. str. 419. do 420.

Nije bez interesa, da na kraju istaknemo neke osobitosti naših narodnih pjesama o ovom predmetu, naročito one u Petranovićevoj zbirci, čime se takođe može potvrditi, da je pjesmi pobudu dala đurđevska ikona. Kad čovjek čita pjesmu Vukove zbirke, vidi kako i ona ima pred sobom ikonu. Tu se zna, da je *đevojka jedinica kraljeva*, jer je samo *jedna* na ikoni; zna se, da je jezero duboko, jer je na ikoni visoka stijena; zna se, da je *košić beo*, jer je takav i na ikoni⁹³); pjevač vidi, da se aždaja baš u srce probada, a što je najglavnije, vidi crkvu, koju „kralj ogradi“. To nije moglo biti ni od kuda posuđeno, već sa ikone, na kojoj se taj simbol svakako nalazio. U pjesmi Petranovićeve zbirke još se bolje ističu pojedinosti sa ikone. Tamo je koš zekan (zelenko), aždaja je šarovita guja⁹⁴); kople je koštanica; aždaja je u vodi i praćaka se, te prska vodu, a košna je udarila baš u prvu nogu. Još kad veli, da Đordije *srebrom ispisa na ikoni lice*, onda samo tko je vješt poslu, pa neka kaže, da li ne bi bio kadar tu ikonu po tome opisu naslikati. Sastavljač pjesme Petranovićeve zbirke što bolje je poznavao životopis sv. Georgija, a to se može suditi po savjetu carevoj kćeri:

Nek' pomene Boga istinoga,
Ne spomiñe Boga srebrnoga,
Pa što ņojzi Bog i sreća dade.

Na kraju pjesme sv. Georgije drži pouku, da se ne treba moliti Bogu srebrnome, već istinome.

Sv. Georgije spomiñe se i u pjesmi *Ko krsno ime služi, onom i pomaže*. Kad Petar Mrkoñić izlazi iz tamnice:

Pred tamnicom čudan dobar junak
Na vitezu koñu *zelenome*,

⁹³) U psaltiru Gavrila Trojićanina, koji je pisan g. 1643., a nalazi se u konzistorijskoj biblioteci episkopije bačke u Novom Sadu, ima slika sv. Đurđa. Osnov je slike na gornjem dijelu zlatan, a na doñem zagasito zelen. Sveti Đurađ jaše bijelog koñu, a koplem bode aždaju (Летопис кн. 197. Str. 47.). Na jednoj staroj grčkoj ikoni, koja je u privatnim rukama u Zagrebu, i na kojoj su naslikani svi praznici preko godine, nalazi se i lik sv. Đurđa na bijelom koñu, a koplem kroz čelust probada skroz zelenu aždaju. U drugoj knizi zbornika za putnike, koju je štampao g. 1520. Božidar Vuković, pred životopisom se nalazi ikona sv. Đurđa na koñu, gdje ubija aždaju. Isto tako u spjevu Milovana Vidakovića o sv. Đurđu, štampanom u Novom Sadu g. 1829. (Starine, kn. 12. str. 129.—163.).

⁹⁴) Na slikama monakovskoga psaltira takođe su koši razne boje. Vidi slike br. 14. 21. 43. 94. Zmajevi su naslikani na slikama br. 96. 105. (ova je naprijed i u bojama reproducirana).

I na nemu čisti *zelen skerlet*,
 Na glavi mu krasan samur-kalpak,
 Za kalpakom noja ptića krilo,
 Te sen čini koću i junaku,
 Da mu lice ne smagne od sunca.⁹⁵⁾

*

Ja sam učinio jedan pokušaj. Skrenuo sam pažnju na jednu stranu, gdje se mogu tražiti motivi naših narodnih pjesama. Jesam li što u tom poslu uspjeha imao, neka kažu vještiji i spretniji od mene. Jedno se naročito mora pred očima imati. Ako se naime može utvrditi, da su hrišćanske ikone zaista utjecale na stvaranje naših narodnih pjesama, u tom se našao jedan pouzdan oslonac za određene početnoga doba naše narodne epike. Spomenika naše apokrifne književnosti imamo čak iz XIII. vijeka. A kad se uzme na oko, kako se drži, da je usmeno pričanje u poetičnom obliku najstariji način izjavljivanja mišljenja i vjerovanja narodnog, onda je moguće, da su apokrifnim književnim spomenicima prethodile narodne pjesme, koje su kasnije u apokrifima dobile veću opširnost. No moglo je biti i obrnuto. Mogle su iz proznih apokrifnih priča nastati s vremenom narodne pjesme. Sve se to pak podudara s vremenom postanka naših manastira Hilendara, Studenice, Žiže i ostalih, u kojima se nalazio bogat živopis, koji je mogao dati dosta motiva za stvaranje onih narodnih pjesama, koje su vezivale starinu s novim pogledima. To su pak one narodne pjesme, koje se smatraju najstarijima, i koje su prijelaz pravim junačkim pjesmama. Dokaza dakle, koje su do sada ispitivači narodne epike uzalud tražili,⁹⁶⁾ da li je prije početka XVI. vijeka bilo ili moglo biti junačkih pjesama, može dati hrišćanska ikonografija.*)

---

⁹⁵⁾ Vuk. kn. II. br. 21. I tu se vidi dosta utjecaja sa ikone. A zar nisu mogli biti i dvorovi vladara i velikaša ispisani slikama, koje su opisane u nar. pjesmama?

⁹⁶⁾ Kod Maretića na str. 7.—10.

*) Basprava je napisana g. 1910.

Sitni prilozi.

Nemri.

U „Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik“ od Vladimira Mažuranića navode se *Nemri* najprije kod tumačenja riječi *Hrs*, ali s napomenom, da je to „u Lici mitski narod“, te da „Herodot spominje na Pontu neko, možda slov. pleme *Neure*“ (str. 405.). Ime toga naroda ističe ovaj ugledni pisac i u abecednom redu (na str. 732.) uz ponovno pozivanje na „Narodne priče o gradinama“, što ih je priopćio Mile Magdić u ovom Zborniku (knjiga XIV., str. 124.).

Iz priče o zidaću „Belaja“ (ili kao što sam ja u djetinjstvu vozeći se u Gospić slušao: *Bilaja* i *Bjelaja*) glavno je ovo: „*Nemri* su dugo živjeli pa su starce sami morali ubijati, jer nijesu htjeli umirati“, prema čemu „je jamačno svezano ime sa glagolom *nemri-eti*“ (Mažuranić); ali je radi ispoređivanja s drugom pričom, što se poslije nadovezuje, potrebno znati još i to, da jedan sin nije htio svoga oca ubiti, već da ga je sakrio u bačvu; i kad su *Nemri* „išli u rat u Rusiju“, da je otac na rastanku rekao sinu, da povede sa sobom *kobilu*, a *ždrijebe* da ostavi kod kuće, jer će ih Rusi zavesti „u neku *mračnu zemlju*“, pa će ih kobilu spasti sve. Doznajući poslije, od koga im je taj spas došao, *odlučiše Nemri da više ne ubijaju starce*.

U „Rječniku hrv. ili srp. jezika“ nalazimo od paroka Jovana Bogdanovića iz Like riječi *némre* i *nëmra* (od prve da je nominativ množine *némri*), a da znače muško ili žensko čelade, koje „ne može da umre, a trebalo bi“. I moja je riječ *nëmrica* ušla u n, ali više nijesam za rječnik spremio ništa, jer sam godine 1883. objavio priču „Zidaće Vavilona“ (Babilona), u kojoj se govori o *nemrima*. Iz te priče prenosim ovamo ovo (s malim pravopisnim promjenama i bez tumačenja nekih riječi):

Kad (car *Varaon*) ozida (kulu) povišoko od zemlje, *unutra se ništa ne vidi*, stoga naredi turmu, da ide u *mračnu zemlju* po *drago kameñe*, da nime iznutra pulča, da mu *se vidi*. Kakvu god turmu opravi u *mračnu zemlju*, nema je natrag.

Tada nijesu ljudi malovječni bili kao danas... Varaon naredi, da se imaju svi *nēmri* pobiti; kad ne će da umru, vaļa im metnuti *lopar na glavu* i onda *sjekinom po nēmu*, pa ih tako ubijati. U jednoga neimara bi *jedinak sin*, pa će reći ocu: „Čaća, ćaća! Od cara dode zapovijed, da se svi *nemri* imaju pobiti. Ja nemam mon tebe, a ti mene; kako ću ja tebe kindisati ubiti.“ Otac reče sinu: „Nemoj me ubiti, mon me sakri u potaju pa me hrani, bit ću za korist i tebi i tvome caru.“ Pasa neko vrijeme, kad li ide zapovijest od Varaona, da svi *jedinci* idu u mračnu zemlju po dragi kamen. Sin dode k ocu i kaza: „Čaća, ćaća! Od cara dode zapovijed, da idu svi jedinci u mračnu zemlju. I sam znadeš, tko je tamo odlazio, da otud ne dolazi.“ On nēmu reče: „Sinko moj! Hajde tamo i siguravaj staru *kobilu*, štono se proļetos oždrijebila. I ti ćeš ići; i ti ćeš, hvala Bogu, dognati. I kad pođeš, onda se javi meni, pa ću te naučiti i blagosloviti.“

Pođe turma u mračnu zemlju i on kao turmarbaša; sin na polasku zapita oca za sjet, rekavši mu: „Oče, evo je došlo da se ide, što ću ja sade.“ On mu odgovori: „Sinko moj! Kad dođeš na vrata mračne zemlje, a ti povali malo ždrijebe pa zakoļi, i navedi kobilu dobro da nañuši. Onda uhvati kobilu do glave i hajde u ime Božje. Onamo se vidi ići u mračnu zemlju, ali kad na jednom mjestu budete, srest će vas crļeni mravi krilati; i onda kad bude tu, svak iz svog samara izvad'te jednu rukovet slame i pripalite, pa oko sebe mašite: oni će pogorjeti, a vi ćete proći. Kad dođete onamo dragome kamenu, drži ti dobro svoju kobilu, a društvo neka ti kamena nasijeće. Kad potovarite, zavrzi kobili, uhvati se strag za kuskun i vikni društvu: „*Drž' se svak za me, izvest će nas kobila.*“ Hajde, hraniteļu moj. Pošao s Bogom i sretno se povratio.“

Ode turma po dragi kamen i sve uradiše, kako je stari *nemer* svoga sina sjetovao. —

Da se ne ponavlja isto nakon povratka pri razgovoru s Varaonom, reče onda ovaj, „da to nije iz negove glave, mon je netko od staroga naroda ostao, pa je nega naučio“. Kad mu je zaprijetio, da će ga smaknuti, reče žena toga čovjeka: „On je svoga oca sakrio u potaju i eno ga i danas hrani.“ Konačno je Varaon prozborio: „*Odsele proklet bio, tko bi svoga oca i starijega ubio.* Ako ništa nije kadar delati, *on je kadar jezikom pomoći.*“

Sedam godina poslije izlaska ove priče u novosadskom časopisu „Jabop“ (za god. 1883., str. 305.) štampana je kao rukopis

knjiga „Племе Будисављевића у Горњој Крајини“, i u њој стоји ово: „Nijesam pitao starca Ivu: tko su bili ti *Nemri*‘, jer kad sam još mali bio i u *Plaškom* u školu išao, slušao sam tamo naše proste lude pripovijedati: da je nekad na svijetu bilo *Nemera*, t. j. ljudi, koji nijesu umirali (valda im se nije račilo?), nego kad bi otac već vrlo ostario, sin bi ga pokrio *loparom po glavi*, pa onda *mašem* tres u lopar, te bi tako oca poslao na onaj svijet“ (str. 40.).

Sjećam se, da sam i drugdje nalazio bilježaka o „nemrima“ (*ludima* po tumačenju Bogdanovićeve i mome) i „*Nemrima*“ (*narodu* po mišljenju Magdićeve, Mažuranićeve i Lekinu [pisca o plemenu Budisavljevića], koji ga na str. 50. bez navodnika naziva *Nemeri*), ali ih nijesam prikuplao; tek kad sam vidio, da u Mažuranićeve rječniku pored onih mnogih i mnogih izvora nema osim Magdićeve priče nikakvih podataka, odlučio sam se, da iznesem što mi je sad pri ruci. Priča iz Dobrosela o zidađu „Vavilona“ zasad je dakle, što se tiče „Nemra“ ili „Nemera“, najpotpunija; a filolozi neka po ovoj građi odlučuju, kako je bolje kazati u n. m. jednine i n. m. množine, — dokle će historici riješiti, „tko su bili ti *Nemeri*, ili *kome* bi se možda to ime *primijeniti* dalo“. ¹⁾

Mojo Medić.

---

¹⁾ Ovdamo će jamačno i po „postanju i značenju“ pripadati riječ *nemeri* iz akademiskoga rječnika (I. Zanotti); a valja imati na umu na pr. i imenice *neoper* i *neder*, poslednju u nazivu *neder-bunda* sa 2 značenja: 1. doista *bunda*, koja se *ne dere*, t. j. ne može se — jer je čvrsta — poderati; i 2. čelade, koje ne mari ni za što, pa se i ne pojedaju ni za što, te će tako dugo poživjeti (u Srijemu). Ne razumijem, kako da riječ „neder-bunda“ nije ušla u akademijski rječnik, kad se po Srijemu i okolo nje često čuje.

DRUGI DIO.

Varoš.

Narodni život i običaji.

NAPISAO LUKA LUKIĆ.

PRIRODA.

Kraj i mjesta.

Selo Varoš nalazi se u Slavonije, županije požeškoj, kotaru brodskom, a u općine podvinjačkoj. Međe su mu: na sjeveru Bazovac brdo i Kremeńice, puste ledine; na jugu Sava i šuma Migalovci; na istoku Brod i njegovi vinogradi, na zapadu Gromačko brdo i Gromački potok, a iza Mruńe kaniški atar.

Bliži a i službeni ljudi zovu to selo „Varoš“; dalji „Novi Varoš“.

Vo selo ima priko dvisto numera, a blizu iladu duša.¹⁾ U nemu je otprilike tri sto pari, a drugo su momci i divičice, udovci i udovice, a i mala djeca. Od ti iladu duša ima više muški nego ženski, i to za pedeset. Djece, što male, što veće ima tri stotine; momaka i divičica četrdeset, udovaca i udovica trijest, a ljudi i žena šesto.

Na varoškom „utvajtu“ ima još „Ličana“, „Pemaca“, „Švaba“ i nešto Mağara. Ličani su se naselili po vinogradi; Pemci, Švabe i Mağari na drumu izmed Broda i Varoša. Tek pet kuća u cilom selu imade pemske-švapski, a druge su starosjedoci.

Gore i vode.

U cilom varoškom ataru ima četiri tala ravnice, a jedan tal brda. Varoško je brdo nastavak Dila; a pojedina mjesta imaje svoja imena: Bazovac (od baze), Kremeńice (od sitnoga piska, što je na nem), Cerje (od cerova), Firkovac, Grabrovac (od graba),

¹⁾ God. 1898., kad je ovo pisano.

Babutovac, Veliki dol, Mali dol, Krčevina (od iskrčene šume) i Pakal (od strmine).

Imaje tud i dvi doli: Velika i mala.

Najvisokijem mjestu na brdu kažu *vr*, a stranama *strmine*.

U cilom se varoškom ataru ne kopaje rude, bilo bi tud morda i kamena, al se ne vadi, jedino što ljudi na nekim mjestima kopaje i voze pisak za krečene.

U vodu Savu utiče Mrušica; ona prima u se Fuk, Veliku Rastoku, Malu Rastoku, Gromački potok i Glogovicu. — Rastoka prima Veliku Mlaku i Malu Mlaku.

Jedan je jedini izvor u vom ataru: Grabrovac na medi Vinkovića i Šimunića atara; povr neg je grab, a po nem je i ime dobio.

Vodu i blato sa Grabrovca nosi svit, te zavija i kvasi oče, a to se vrelo zove i Sveti Ivan, jer ima sliku sv. Ivana.

Kad se u proleću počme snig topit, narastu gor naznačite vode, al kiša i snig činu bare; i to: Lokvañ, Prelinku, Sladinku, Mísec. Za velike vode bude od azibanskog drumu do Mrušice jedna vrlo velika bara, koja je na mjestima i po tri fate duboka.

Svaka voda i bara ima svoje obale ili baer. Kako Sava zavija, imaje ti zavoji svoja imena: Mliništa, Kovanluk, Varoško (sparam fabrike), Mamića brodac, Poloj i Bjesnica. Na svakom je od ti mjesta bio za „granice“ po čardak.

Čuprija preko Mrušice zove se Gaz, a ge je bila stara čuprija, no se mjesto i sad zove Stara Gaz.

Zemlje.

Vuz varoški atar imaje dvi šume: Migalovci nuz Savu i Pribudovac na sjeveru nuz Bazovac. To su šume imovne općene, a svaka od ni ima talove. Migalovci se dila na Zabranu, Šalabice i Migalovce, a Pribudovac na Piskovine, Starceve, Sadove, Lukića Parlog, Surduk, Vratolomac, Duga kosa, Laništa, Dána, Kňazica, Vinogradići, Ogoreli dol, Bukorovac, Rodinjak, Borići, Plandovište i Petrin Guz.

Idemo li putem iz Gromačnika u Podvinje, na livo su nam Mekote i vinogradi sve do brodski vinograd. Mekote i vinogradi nosu imena brda, kao: Cerje, Firkovac, Plan, Stan, Grabrovac, Krčevina, Pakal i Babutovac. Na desno su kuće.

Idemo li u Brod, na livo su nam kuće, ponda Gajići, Češnici, Topole i Brodske čaere; a na desno Mlake, Budainke i Vrtlovi. Te su sve čaere.

Idemo li običnim putem u Jelas, a priko Gazi, s liva su oranice: Jelas, Vrtlovi, Nove zemlje, Čičinke, Batuni i Mliništa; a s desna su livade: Tulezi, Vlaičke, Deanovke, Ukosi, Građanini, Okruglo, Topole, Ajzerovci, Nove čaere i pašnici, onda priko Mruše: Kopanice, Miseci, Jelas i livade Uginci nuz Migalovce.

Nuz Migalovce a bližje Save jesu ove oranice: Tripalice, Mijanovice, Grbavice, Gusti Trni, Poloji, Lokvaši, Jabučice i najzadnje Bjesnice, koje međašu s kaniškim atarom.

Najveći tal zauzima pašnak zvan Jelas. Ima ga s ove i s one strane Mruše kaki 2.500 jutara.

Nuz svaki vinograd ima po malo *zabrane*. To je *utvajt*, al si je svaki gazda zagradio, da odrani po malo šumice.

Zrak i vrijeme.

Svit zove godišne dobe kniški: proleće, leto, jesen i zima. Al svit broji nedile, a ne mjesece, te kaže: Od Božića do Poklada 9 nedila, od Poklada do Uskrsa 7 nedila, od Uskrsa do Spasova sedam nedila, od Spasova do Ivaša devet nedila, od neg do Mijaša četiri nedile, od Mijaša do Andrije devet, a od Andrije do Božića četiri nedile. Ovo brojenje nê sasvim stalno, jer se Spasovo, Uskrs i Poklade miñaje.

Dani pokladne nedile imaje druga imena: *sramotni ponedilak*, *bolni utorak*, *vrtičava srida*, *zadušni četvrtak*, *bušičavi petak* i *mušičava subota*.

Kada svit vidi, da u jesen paučine letu i da se voćke cvatu, kaže: „bablje leto“, a kad su letni dani odviš topli, kažu: „pasji dani“.

Po stranama svita zove svit i vjetrove, a znaje, da jug nosi kišu, sjever snig, istok lipo, a zapad oblačno vrime. — Kad kiša sitna pada, kažu, da *rosi*; kad se naglo spremi i pade, kažu, da *plušti*; a kad pada duže vremena, po 10—15 dana, kažu: *otegla se kiša*.

Zna vaj svit i za solac ili soliku, sitan led, a znaje i za krupan led.

Tlo.

Vuz vodu je Savu zemlja većim talom pjeskovita, a ostala je ilovasta, dok je brdo kremen pomišan sa kamenom i vom običnom zemljom.

Iza kiše ostaje bare i barice, koje tako dugo duraje, dok i sunce ne isuši. Cili je južni kraj do ajzibanskoga drumu izvrgnut poplave; al ne topi Jelas Sava, a nit Mruša, već ga poplavi brdo, jer nema voda kamo otić.

Trefi se, i neritko, da je po Jelasu od Katarine do Jozipova voda, a kad se istom otvori „šlajs“ na Save i kad je Sava opala, iziđe ta sva voda na „šlajs“ u Savu.

Prem je zemlja podvodna, ipak je dost skupa. Jutro čaere il oranice prodaje se po sto forinti, dok su Budainke nuz zidani drum i po 300 fr. jutro, jer i kupuju Švabe, Pemci i Mağari za *ausplac*.

Čaere su malo jeftinije od oranica, ve opet od zabrana, dok su vinogradi, prem bolesni, i šume vrlo skupe.

U našoj županije mora svaka familija imati po osam jutara zemlje; al je u Varošu dost i polak toga, jer je i dosta samovlasnika.

U današnje prem nerodno vrime more čoek i žena sa dvoje djece a na četiri jutra tako živit, da imaje po kravicu, kućicu, štalicu, svinac i kokošinac, i što je najbolje, da ne budu nikom ništ dužni.

Bile.

Nuz putove i staze ima najviše: križica, bokvice, krajcarice, žabjaka, boce, čička i zukve.

Po dvorištu raste niska ledina, a osim ne divlja iskrice i krajcarica, pa kopriva.

U vrtlu raste: divli peršin, koštan, krlić, puranov sopol i slakovi.

Za ljudsku ranu bere svit gljive, jagode, kukiće i drinak; a za lik služi: trava za zub, za groznicu, crlena gojospina trava, štaval, borovica i krajcarica.

Životinam za ranu bere se djetelina, graorica, šaš, lutika i koprive. Lutika se i koprive beru za svinje, a drugo za goveda i koće.

Za farbaње se kupi samo strilica, a i razne kore, ko što jelova i borova. Narod pokriva svoje stane eripom i daskom; jedino se slamom sviñci i koćaње za sviње pokrivaje. Nekoje kolibe po vinogradi i čaera su slamom ili šašom pokrivenene.

Svit bere još bilu lozu za gužve, ivovinu za korpe, rakit u košare i lesice; a za nakit razno cviće i mateku.

Djeca se igraje trubelikom, maslačkom, slakom i lužanom, a za blagoslov u crkve kupe češlugu, ivove i rakitove mace.

Za vraćaње i čaraње bere se krajcarica.

Radi štete uništuje svit kukol, krlić i osat iz žita; peršinu, gôpu, štavaļ, šipak iz povrća, pa čičak i stričak i bocu ukraj putova.

Ima i taki trava, koje se ne beru, a trebale bi da se kupu: žabjak i koňogriz, stolisnik; ne mari se baš za bazu i abdovinu, žalfju, a nit za šipak.

Od otrovni travi pozna svit trubeliku (kužňak), krajcaricu i za zub (buniku).

Životiње.

Reko sam, da varoški atar medi s Migalovci i Pribudovci i da ima prostran Jelas i dobar komad čaera i oranica. U tom dost velikom ataru ima po nešto jelena i srna, više zeceva, dok medveda nema. Vuk se gekoji nađe, a lisica i tvorića dost. Ritko se trefi godina, da bi kurjak kako imanče zaklo; — dok lisice i tvoreci odnesu po nekoliko komada kokoša i gusaka.

Ima i taki životiņa, za koje narod ne mari; to su puovi, vjeverice i jazavci. Ima i polski miševa, krtova, a i ježeva; al se samo za krtove pomalo mari.

Svi je ti životiņa bilo prije više, a osobito kurjakova i zeceva; al otkad je Bosna okupirana, ima kurjaka maње; a zecevi, srne i jeleni su preklane silno pogibali od metiļa. Došla je i na ne bolest ko i na sviње. Osim tog i brodska imovina prema potrebi oglasi ajke, te se takim zgođama dost zvjeradi uništi; a i „potajni lovci“, koji ima u Varošu dosta, svake godine skoro najveći dil izvuku.

Prema tom, kako se koja životiņa glasi, kaže narod; i to: medo mumļa; vuk il kurjak zavija i urla; lija laje; tvorić sikee; vjeverica pišti; zecevi dreću.

Tice. U selu i oko kuće ima ovi tica: lastavica, vrebaca, sraka, vrana, ševa i domaće peradi; a po čaerama i polima ima: prepelica, ševa, grlica, sračaka i pastirica. Po gorama se nalazi: gavravova (gavran), kosova (ćosova), sokolova, kobaca, savura, a ponešto i orlova. Sve ove tice žive na suvu, a u vode ove: divlje guske i patke (na ilade i), vivci, kovačici, rode, čaple i žeravi.

Veliki tal tica ostane ovd; dok se laste, kukavice, rode, čaple, prepelice i kovačici selu.

Znade vaj svit, da je lasta, žuna, vrana, čavka, roda i sraka korisna; a kopci, orle, savure, vrepci i ćosovi štetni.

Roda klopoće, vrebac živće, ćos fićka, vrane kvar, kar, savure uuću, kukavica kukće, sraka kreči, sjenica ciće, a prepelica pućpuriće.

Nekad je bilo u vom selu mlogo više tica nego sad, al su i djeca, pa i odrasli mloge i mloge ukotromanili. Nuz sve to ipak ima dosta lastavica, sraka, vrana, roda i čapaļa, a najviše divļi gusaka i pataka. I ovd je ko i kod životiņa uzrok to, što i „potajom“ domaći ļudi ubijaju.

Nade se po gekoja tica, a da ju svit zove samo ticom; tako zebe, drozdove, žlićarke, strnatke zove svit samo ticama.

Ribe. Varoški svit pozna ove ribe: somove, štuķe, šarance, ģikove, liņake, bļelice, karasce i ģige.

U Save ima mlogo riba, a i u Mrsuņe i ņenim granama ima i došta: ponajviše u proļeće. Kad se u proļeće „šļajs“ na Save otvori, ide sila ribe u Savu, al i još i više ostane, i to u barama. I kad se bare i barice malo presanu, pravi je lov na ņi. Tu se skupe nesamo Varošani, već i Slobodani, Gromačani, pa i Kanižani, te lovu i vataje, da se sve otimaje. Tako je g. 1896. bilo silu ribe, a g. 1898. u proļeće su se Kanižani i Varošci u bare Lokvaņu pobili, ge je Varošac Mato Galović (u selu zvan Mijačina) na glave dobro raņen.

U Gromačkom potoku ima vrlo mlogo raka, ge i gromačka i varoška djeca, pa i soldati sa gromačke šicarnice svu silu prsti navataje, pa i na ugļenu peku i jedu.

G m a z o v i. U varoškom ataru ima ponešto zelembaća, gušterica, šļepića, zmija i žaba.

Pozna vaj svit obiķnu žabu, krastavu i gatalinku; a od zmija guķeve. Narod ne raspoznaje zmiју od zmije, već i zove brez razlike „zmija“. Fala Bogu, da otrovni zmija nema; tek se gege po koji drvolaš nade, al i to ritko.

Gmazovi nisu baš štetni, a nit od asne; te se ni čulo, da bi koji čoeok od ni nasrado.

„Brodski žabji klub“ pobere i prilično, a i rode i čaple s guskama i patkama pokupu i dosta, te ti grsti ima mlogo mañe, nego što bi i drukčije bilo.

Žabe krekeću, zmiје siku; krastavu žabu zovu *kućić*, jerbo više „kupit“.

K u k e i. Na čoeoka dođe često buva, muva, stinica, komarci; a u čoečjem se stanju nalazi: moljaca, paukova, žižaka i stričaka.

Na domaćoj marve ima buva, ugrka, obadi, muva, a na povrću pudarki, kupušnaka, crvića i gusjenica. Na vočkama i drveću ima netopira, gusjenica, kresnica i kosaca.

Po usjevima se nalazi: božji vola, zlatni Mari, pudarki, nosoroga, paukova i mrmaka.

Od netopira nalazi se razne vrsti i bagre, al i svit samo po farbe poznaje, pa tako i zove. Kažu: to je bili, crljeni, šareni i žuti netopir.

Po šljivama i ostalim vočkama pravu gusjenice premlogu štetu i kvar, a tako isto pravu i gusjenice i mrmeci dost kvara po vrtlovima.

Otrovni bagaca nema, a što i i ima, zove i svit većim talom *bakei*, a mladi naraštaj zove i kniški. Bakei svi zuče i zvrndaje, jedini stričak pjeva „ern, bil“.

Pozna vaj svit balave i vrtne puževe, sa kućom i bež ne; a puževe šarene kuće zove narod *zmijski*. Pozna svit i gliste, al i ne raspoznaje. Djeca kupu puže, čistu i, kuvaju il na maste peku i jedu. To radu u proleću il u jeseni, kad puži idu past.

TJELESNI USTROJ NARODA

Ľudi su većim talom sredni. U cilome je selu deset veliki, a do dvaest mali Ľudi. Sredni je čoeok velik do 170 cm (veliki fat), a mali oko 155 cm. — Kod najviše jđ Ľudi glava sredna, ne prevelika nit premala; više okrugla nego dugačka.

Obraz im je okruglast, a nos kod većine tubat.

Vlasi su im graorasti i surkasti (sivi), oče u polovice crne, u polovice plavkaste, a tilo crnomañasto.

Nema Ľudi kovrčasti vlasi, nit jako zarasle kože; tek jedan posve zarasto, pušćo je i bradu, a sprdaje mu se: „sudac“.

Ko što su ljudi srednje visine, tako su i srednje jakosti. Obični, odrasli čovek more lako mirov nositi, a mirov je do 35—40 kila. U cilom selu ima jedan čovek velike jakosti; među svitom ga zovu Bekuz, a iz pisma Mijo Đurović. On more metercent žita u zubi dići i na kaišu nosati.

Pripovijadaju, da je prijašnji svit bio mnogo jači i višji od sadašnjeg, ali se za stalno ne zna.

Prema veličine i jakosti je narod i težak. Srednji čovek, oko četrdeset godina star, teži do 74 kile, a svit je uopće vas mršav, tako da cilo selo ima tri čoveka i tri žene, koje nisu sasvim mršave. No žene su po petnaest kila laganije od ljudi.

U ovom vrime nemaju žene mnogo djece, običajno po petero ili šestoro; a i od toga je samo po dvoje ili troje živi. Tako je u samaca, dok familije imaju i po četvero živi. Prije je svit dosta djece rodio; našlo bi se u čoveka i žene po petnaestoro djece, od koji bi se ipak šestoro, sedmero otrani. Što žene nemaju dosta djece, kriva je najprije nesretna samoća i dilba, a onda to, što žene djecu gđavu. Nisu dakle ljudi, a niti neplodnost kriva, što nema djece, već žene same. Ta ima i takih luda, koje idući na vjenčanje, i u porodu, dopušćeno i nedopušćeno činu, samo da imaju što manje djece. Take se lude običajno pred svitom fale: kad oće, da će roditi, a ako ne oće, da ne oće baš ni jedinog roditi. Još da ljudi ne išćibukaju žene, mnogo bi manje djece bilo.

Ljudi umiraju oko pedeset, a žene oko četrdeset godina. Djeca, muška ili ženska, pomru ili u prvoj godini ili u petoj, i to najviše od vratobole. — Vako je većim talom kod svita; ali ima i, i koji jako dugo žive. Tako Filipinka Vinković ima oko devedeset godina, a još more drva cipati i ima sve zube. To je najstarija varoška žena, a najstariji čovek djed Marko Živković ima do sedamdeset i pet godina.

Dok ni svit toliko pio, dok je triznije i mirnije živio, našlo bi se djedova i baki, koji bi i sto trijest godina živili. Ovo je u današnje doba ritko, te se samo stariji ljudi i žene fažu, kako im je otac ili djed Marko i Martin do sto trijest godina živio.

*

Til su glavnije česti: glava, vrat, prsje, leđa, trbu, ruke i noge. Glava ima ove talove: tjeme, zatiljak, čelo i lice; a na licu su: usta, oće, nos, trepavice ili kapci, obrve, uše, slipo oće i brada. Usnama vele laloke.

Prsje ima kost, ključice i sa strane rebra, ostrag trtnicu.

Noga ima: kuk, stegno, koljeno sa čašicom, golin, list, gližan; petu, prste i stopalo.

Ruka ima: rame, lakat, granu, dlan i prste (a nadlaktica i podlaktica nemaje imena). Prste zovu kniški.

Ako kojem čoeuku naraste koji dil tila kako ne treba, il ošepa, očelavi, dobije odma posprdno ime; ko što: ako nema vlasi, kažu mu čelo; ako nema zubi, kažu mu keło; ako ima keku na leđi, grbo; ako ne vidi dobro ili ništa, čoro; ako je previsok, rodo; ako je kilav, kilo; ako ne čuje dobro, gluvoňa. Ritko je koji čoeuk ali žena brez ti imena; puno i je selo. Nuz to ima trboňa s velikim trbuvom; bjelogriváč, koji ima bile vlase; ko je nizak i debel, taj je paták; ko je crne puti, taj je opet ciganin, a ko je u svem na mjestu, kažu mu: „Taj je ko stvorit“, al je ti premalo.

ŽIVOTNE POTREPŠTINE.

Selo i okolina.

Okolina. Prostor okolo sela zove se selište; a drukćije se kaže na питање: ge si bio? „Na dnu sela, na vr sela.“

U vo se selo more doć iz Broda zidanim drumom, iz Gromačnika zidanim drumom, iz Podviňa prtenim drumom, iz oranica Tulega i livada kraj Bešlijića kuće, a iz Jelasa prtenim drumom s Gazi. Iz Pribudovca i vinograda more se doć u selo Velikim i Malim dolom. Od Grabrovca i Babutovca se ide prtenim putima. Al se kroz svaku avliju more proć na Tulege il u čaere, jerbo svaka kuća ima *ispust*.

Ovo selo leži na drumu izmed Broda i Gromačnika. Prvi mu je dil u ravni, a drugi zvan Bečie nešto na brdu. Brdo s vinogradi mu je na sjevernoj strane, oranice na južnoj, livade na južnoj i istočnoj, a šume jedna na sjever (Pribudovac), a druga na jug pod po dana (Migalovci). Sve su mu vode ko što Sava, Fuk, Mruňa, Rastoke i Mlake na jugu, a sama Glogovica na istočnoj strane.

Sa zapadne strane ima to selo tek nešto malo livada, a i te su nuz Gromački potok.

Jedino se kroz selo ide zidanim drumom, a iduć u poľe, šume, čaere, oranice i vinograde prtenim drumom.

Otkako se selo naselilo, ima grebľe zajedno sa Brođani. Neki Brođani rada bi, da imaje ekstra grebľe, al onda Varošci

tražu i ekstra župu, a to opet brodski paroci ne dopuštaju. Dokazuju takom prilikom Varošci, da su im djedi, doka su bližje Broda bili, pomogli crkvu svetog Lovre i zvono u crkve kupiti.

Reko sam, da je jedino i vrlo lipo okripno vrelo Grabrovac. To je vrelo i „mali zavrt“ svetomu Ivanu; kranica je Štefančička kupila i namjestila sliku na grabu. Ostavlja tu svit vlase, robu i novce, samo je šteta, što uvijek netko iz „pikse“ novce pokupi. Sam je izvor pod grabom; na desno je veliki kamen, na koji se staje i voda grabi, a na lijevo ima mali jarak, kud teče voda do drugog graba, gdje se ope ustavi u malo manjoj jame; a svit kad dođe, u toj se manjoj jame umiva i otale blato za oči nosi. — Voda je i likovita, a uvijek je jednaka, ma se najviše odgrablivala.

U čaerama odmah iza Tulega ima vrlo debela topola, zvana po gazde zemlje Čičića topola. Ona ima priko podrgu fat poprične debljine, a vidi se idući štrekom na lijevu ruku. Veli svit, da je jako stara, a sad je ima još samo jedna grana i deblo; al je i vo od vatre i gromova opalito tako, da joj je sve deblo crno. Sadašnji gazda te topole Ivo Čičić ima bar uvijek dosta drva, i na njoj savura (kukuvija) i dosta vrepčji gnizdova.

Ta je topola najdeblje drvo nesamo u varoškom ataru, nego i u svojoj okolici; tamo ni rastovi u Migalovci i bukve u Pribudovcu nisu vako debele.

Selo. Kad se kaže selo, misli se prvo na sve kuće varoške, a drugo na najbližje vrtlove i oranice; na prilik kad ko ode u komšiluk ili dvaest kuća gor ili dol, kaže: „Bio sam u selu.“ Ode li opet u vrtal ili u bašću, kaže isto tako, da je bio u selu ili nuz selo.

Pod tim imenom „selo“ ne misli se opet sve kuće i sav svit, nego samo seljačke, ratarske kuće. Predobro im je poznata okolica i brodska i gradiška i vinkovačka, pa znaju za druga sela i „veća mjesta“, pa i i imenom zovu.

Kuće su sela Varoša u lipom redu, neka je više, a neka manje od komšijske odalečita i to po tom, je li i sad zadruga ili se je svit razdijelio. Kuće su lipo iskrečite, a premda ima i od drveta, vrlo lipo izgledu. Pred nijednom kućom nema baščice, već čistina, koja se zove *strana*. Premda selo dosta zavija, ima lip izgled s brda Bazovca ili Kremenica, a vidi se dobro i crkva; mala je, al za selo nesamo dobra, već izvrsna. Nije čudo, kad je bogata i god. 1893. molovana. Kake su varoške kuće, a kake oko Pakraca, Daruvara!

Nijedna varoška kuća nije na štok, već su sve prizemne. Svaka od ni ima po malo mañe pengere, a tek u najnovije vrime pravu se kuće s velikim pengerima, ko što su Vinkovića, Bikčevića Joze i Stipe.

Kuća i dvorište.

Nuz svaku kuću ima dvorište. Ono je mañe kod razdiľnika, a veće kod familija. Pod *dvor* razumije se prazno zemljište nuz kuću, okružito većim talom zgradama.

Kuće se nalazu popriko il uzduž il u ključ metite. U ključ je kuća, koja je i uzduž i popriko. Nuz kuću je vañska peć, ponda kućari, kokošinac, pecara i kačarnica, ponda kolnica i štagal, koji je na štok i popriko metit. Tim je dvor ogradit, a u ñem je još bunar, ambar i drvnik (u strane), pa štiće, ge se rubine vješaje.

Vako je sa dvi ili sa tri strane ogradit dvor zgradama, a četvrta je strana tarabama ili plotom zagradita. Nuz kuću a s fronta su vraca i kapija, pa ñešto taraba.

No vako nije svaćija avlija zgradama omeđena; al svaka kuća ima uza se štalu i štagal, kolnicu i peć, a skoro svaka zidani bunar. Nije svaćiji štagal na štok, al i ipak ima Varoš do trijest.

Izmed dva dvora je razlika, što su nejednaka i što nemaje svi sedam zgrada i zgradica. U selu je velik dvor u Lukić kbr. 19, u Vinković kbr. 57, u Bešlijić kbr. 28, i u Petraković kbr. 59; ostale su avlije mañe.

Veće familije imaju po dva zidana bunara: jedan nuz kuću, a jedan dol iza zgrada. Prvi je za kućnu potrebu, najviše za pilo, a dolñi za napitak marve. Na dolñem obićno žene rubine peru i imaju svoja korita.

Veća su dvorišta zarasla ledinom, a u mañi avlija nema ledine, jer ju marva utamani. U avlije se ritko koje drvo nađe, tek je uz put po koji dud, na kom kokoše spavaje, al i dudu nema svaka kuća.

Svaka je avlija ogradita ako ne tarabama, a ono plotom. No vridno je znati, da svaki gospodar ima desnu i dolñu stranu plota u redu držati. Ne tiće se to samo avlija, već i drugi oranica, vrtlova i bašći.

Iz dvora se ide u komšiluk ili na drum ili preko lazi. Laz ili prilaz je obićno od kola. Kolac je s jedne i druge strane, a preko koji se prekorači, ti su kolčići odrezani ravne, al ne nisko.

Komšija komšije more i kroz prelo proć. Za tu se potrebu ostave dvi daske il dva cipana kolca, koji se mogu desno i livo pomicati te kroz ne proć. Dogodi se i to češće, da su komšije u zavade (najviše rad lajavi žena), a tad nema *prela* nit *lazi*, a ako je bila, zagradi se.

Iz kuće ide se na čaere kroz dvor, pa na oranice, a onda na čaere, jer svaka kuća ima ispust, a ako će ko ić u šumu, vinograde il brodske čaere, mora ići na zidani drum, pa na prteni, a istom je tad na odreditom mjestu.

Iza dvora su obično bašče i vrtlovi, ponda oranice zvane Tulezi, čaere do štreke i preko ne, a na livo Jelās. Od kuće i dvora gor jesu vinogradi naši i brodski, a dalje šuma Pribudovac.

Kuća i pokućstvo.

Kad se kaže kuća, misli se prvo na sam zid kuće, a drugo na kuinu.

Pogledajmo familijsku kuću na pr. Lukića broj 19. Ta je deset fati dugačka, četiri šjeroka, a podrgu visoka (do tavana). Metita je popriko, a u nu se uniđe na jedna vrata. Najprije dođemo u gañak, pod kojim je podrum za krompir. Desno je familijska soba, livo sobica, a naprvo pred nama kuća. Kuća je prizemna. S fronta ima pet pengera: tri na sobe, jedan na kuće, jedan na sobice; od dvora ima s jedne strane dva, a s druge jedan pengēr. Kuća je pet i po fate dugačka, a skoro četiri šjeroka. Nema štakatora, i ne treba joj, jer ima jedanajst greda. Kuća je sva duplo cripom pokrita, te treba za nu do šest ilada cripa. — Sobica je potarackana, ima dvi grede, ele je podrgu fat šjeroka, a skoro četiri dugačka. — Na kuće su šalufi, al najnoviji ga pengēr nema, kako se kuća skoro nadoziđivala.

To je roditeljska kuća, ničija druga do moja, a taka je skoro svaka familijska i veća popriko uzidana kuća; ko na priliku Bešlijića, Čičića, Brzića, Grošića, Petrakova i druge.

Pogledajmo sad samčevu kuću. Metita je popriko, drvena je il najposle med ušaci zidana. Pokrita je cripom duplo ili ajnfoh. Svana ima dva pengera, od komšije jedan (na kući), a od dvora dva, jedan na sobe, drugi na sobice.

Unidimo u nu. Odma dođemo u kuću, na livo je soša, na desno sobica, poviš glave nam je tavan. Nema na sobe šalufa, dok veliki tal samčevi kuća to ima. Sobica je neuredna, nije po-

tarackana. Kuća je šjeroka dvi i po, a do pet fati dugačka. Ni ona nema štakatora, a tavan je i grede nešto priko fati visok. Soba je dugačka dvi, šjeroka dvi i po fate, a sobica dvi šjeroka, a podругu dugačka. Navr kuće je oĝak od cigle napravit, nešto zaoblit. To je kuća mog komšije Joze Brzića kbr. 157; od samaca je on sredni gazda.

Pogledimo sad novo gradite kuće, koje se i opet od obadviju razlikuju. To su Vargića, Vinkovića, pa Joze i Stipe Bikčevića i (Jankina) Novakovića.

Te su kuće osim Vinkovića popriko metite. Kad u ne unilazimo, imamo dobar gaňak skroz. Taj gaňak ili trim ima dvojа vrata. Iz gaňka ćemo doć u gaňčić, a sad je pred nama kuća, na livo soba, a iz gaňka se ide u špajz i sobicu. Sobice su potarackane; gaňak pak ciglom taracan, a zemlja je u sobe, ge je i gvozdена ili tučena peć.

Sobe imaju velike pengere po dva izvana, a po dva iznutra od dvora. Te kuće imaju i duplire i šalufe. Cripom su pokrite, a imaju velik crlen oĝak. Na tim kućama a poviš pengera ima mali pengerići, al ne pravi; a oko ni je ime Isusovo (IHS), ime kuće gospodara (recimo M. V. = Mate Vinkovića) i godina, u kojoj se je kuća pravila (1896).

Te kuće nisu okrečite izvana, već samo cementirane, a imaju žučkaste šalufe. Unutri su vrlo visoke, skoro dvi fate, a što je vrlo lipo, da su jako zračne.

Kazo sam, da zadružne, samčeve i nove mode kuće imaju sve: sobu, kuću i sobice, a neke i gaňak. Pogledajmo sobu. Ona je obično četverouglasta, ima četiri ćoška. Gor su grede i daske mjesto štakatora, sa strana pengeri sa tištoci, a na ulazu vrata sa tištokom i prilično velikim pragom. Soba je zemlom nabita. Tako izgledе i sobica, samo što je ona maňa i u neki kuća taracana, a taka je i kuća, samo što ima veća vrata, pećna zjala, te što nije uvek bila, jer ju dim zagadi.

Sobe, sobice i gaňki se obično za sv. Roka izvana i unutra lipo iskreće, da tako bile mogu dočekat goste.

U sobama pribiva cila zadruga, muški i ženski, stari i mladi, osim leta. U letu se mladi parovi prisele u kućar te tamo spavaju i uživaje, a momci na štaĝal.

Sobica je svima familijama samo za paradu. Ritko ko u noj spava, osim ako dođe parok na zornice il koji drugi od gospode i gosti. U kuine niko nikad ne spava.

Soba treba familija za sve. Tu se tke, prede, krpa, mota, ciye suču, opanci i orma krpa, pripređa konac, snuje tkañe, jede se, pije; jednom ričju sve radi.

Kuina je za loženje vatre, za grijanje, podagrivanje i kuvanje jela, za prañe lonaca i suda, za sušenje slanine i mesa. U ñoj se i pari, rubine manu, drva slažu, voda za napoj sprema; jednom ričju se sve radi i sprema, što treba čoeuku za jelo i pripravlanje jela, za sviñe i lude, za kuvanje i priređivanje jela, a i za sušenje mesa.

Sobica familijski kuća je lipo uređena, al samčeva služi za špajzu više nego za sobicu. U samačkim sobicama moremo viditi: kisela kupusa, suva mesa, prede, platna, čabar, crne rubine i slično; a kad dođe u selo gost, ritko će otić u samčevu sobu, nego u familijsku; pa zna i u koju će se navratiti. Dođe li načelnik, biležnik, akeizist, pristav, kapelan il parok, sudac il trgovac, palocija il šljivar, sve to ide u familiju, te tamo pije, jede, spava, a sve zabadava.

Pogledajmo unutrašnje stvari sobe. Stanimo nuz vrata!

Pred nama je na zidu križ, slike svetaca i svetica, pa slike kućana, bivši vojnika ili gospode. Ispod križa i slika je u duvaru mali ormanić s dva krila, u kojem stoju flaše, čaše i ñeke sitnice, ko noži, vilice, sol. Pod ormanićem je veći orman, ge stoji kruk i proja. Taj orman ima ladicu za porculanati escajg, a tu su u ñeki familija i novci.

Nuz orman je stol za gazdu, a pred ñim trpeza. Na desnoj je strane gazdin krevet s klupom, iza ñeg još dva il tri kreveta s klupama, al malo razmaknuti.

Na lijevoj je strane najstarijeg muškog iza gazde krevet i klupa, a iza ñeg opet razmaknuti pomalo kreveti, redom do peći. Izmed 2 kreveta a nuz penđer je daska s vodom za pit, a voda stoji u testijama. Peć je obično na lijevoj strane i to je od zemlje a s petñacima.

Nuz vrata su čiviluci, ge se vješaje torbe, guñci, ulari i drugo, a poviš peći jesu štice: dva pruta, ge žene objese peškire, kojima se brišu iza umivanja. Nešto veća djeca ima je velike, a mala male zipke.

Ovako je otprilike pokućstvo jedne familije.

Križ je obično drveni, sa staklom ili bez ñega, a košta tri seksera. Slike ima je žute rame i staklo. Obično drži svit slike Majke Božje i to razne ko: Sedam žalosti, Stužna Majka Božja,

Smrt i grob Marijin, Uzašašće Marijino. Neke kuće imaju slike muški il ženski zadrugara, a osobito sv. Antuna, Ilije, Đure, Trojstva, Ivana i slike Majke Božje lurdске. Nijedna varoška kuća nije brez slike Majke naše Marije, brez križa i — ogledala.

Orman, u čem krov stoji, je od drveta, obično crnkaste farbe. Ima dva krila, četiri noge i gor ladicu. Neke žene drže u nem i mliko, da se skisni.

Stol, na kom gazda sjedi, obični je od drveta nefarbani stolac. Ima četiri noge, naslov i sjedalo. Pravi ga il samouk u kući zabadava, il ga kupu nefarbana od tišlera za dvanajst seksera.

Zadružna je trpeza velika. Nema sa strane napravito, da se more izlačit, da bude izlačita trpeza. Trpeza ima četiri noge, ploču i ladicu. Sama se ploča zove trpeza, a sva trpeza ima ladicu s desne strane. U ladići stoju noži, vilice, solnāče, te kad se kom ostavi komad slanine, sira, pite il kolača.

Familija sa dvaest duša ima po osam kreveta. Dječji i mlađi članova kreveti jesu bližje vrātu, a gazdin i starji jesu gor, nuz duvar na prvom i najboljem mjestu. Svakom oženitom kupi kuća za ženidbu krevet, te ga ima, dok je živ. Za krevet se plati tišleru do pet forinti. On ima četiri noge, dva učelka i dvi strane, daske, a na daske dođe postelina, koja košta dvaest osam forinti, kad se za svaki dan „naredi krevet“.

Uz krevet su klupe, koje su po fat dugačke, cipelu šjeroke. Klupe imaju četiri noge, naslov i dasku, na koju se sjedne. Klupe pravu samouci od razne fele drveta, a jedna košta do petnajst seksera. One se ne farbaju, a kad bi se farbale, farbale bi se žuto.

Na klup dođe zipka ili zibača kraj oni kreveta, ge su matere s malom djecom. Zipke imaju: dno, dva čela, dvi strane i obluče, za koje se uvati, kad se dite ziba. Male se zipke ne farbaju, a velike su žuto farbane. Malu, a i veliku, napravi samouk; mala košta do forinte (ako ju tata ne zna napraviti), a velika po četiri forinte.

Između kreveta je daščica s testijama, u koji se voda nosi i pije. Velika familija ima po četiri testije, a one su il žute il zeleno farbane. Kupuju ju kod lončara za sekser, dvanajst, šesnajst krajcara, ili za dva seksera.

Nuz vrata je peć. Jako je velika. Ima petnake i zapećak, pa bañak. Petnake se kupu kod lončara, dok peć jedan drugomu napravi. Zapećak je gorñi tal peći izmed peći i duvara, a na nem se drži dublekovo sjeme u zime, koje se suši, da ga djeca gri-

skaje. Ona more imat do osamdeset i do sto petnaka. Neke peći imaju drvene, a neke od cigle napravite bańke, na koji sjedu djeca nuz peć i griju se.

Nuz peć su i čiviluci. Oni su drveni s nogama il brez ni. Imaje obično do dvaest klina, a na ni se meće: guńci, torbe (svińara i govedara), ulari i spune za końe. Čiviluci koštaje forint.

Još ima u familijama i štichice poviš peći. To su dva obla pruta, naredita u babice tako, da su ravni i da se na ni mogu peškiri za brisańe objesit. Na štichice se objesu i mokri obojci, bili oni sukneni ili jednožičavi; a to biva u zime zato, da se nuz peć osušu.

Cilo posoble jedne sobe, što je od drveta, more koštati do šezdeset forinti; a s posoblom i sa stvarima, koje su na krevetu, i do tristo forinti.

Ovako nije uredita svaka soba, već samo familijaska.

Samčeve sobe imaju ovo: križ, slike svetaca, dva kreveta, zipku, dvi klupe, dvi štice, peć, testiju, čiviluke, orman i trpezu, koja je nuz pengér. Namjestite su te stvare ko i u familije, samo i je mlogo mańe, jer nemaje kud da stanu.

Podimo sad u sobicu, da vidimo, koje su stvare u noj. Tud je jedan finiji krevet, trpeza sa tri stola, križ, ogledalo i po tri svete slike, orman, a na nem stakleni čiviluci, i peć od zemle. Sve ove stvare su nešto finije i skuple, al i nešto mańe od stvari, koje su u velikoj sobe. Sve je to ko jedna škatuļa, ko stvorito, malo doduše, al ugodno. Tu pribiva gost, bio on gospodin il ne, bio on prijak il ne.

Koje talove imaju stvare u velikoj sobe, te imaju i u maloj, jedino je tu stakleni orman, u kom se nalazi: mlinac za kavu, tańuri od porculana (zvani i bili), čaše, flaše i familijski novi.

Ako koji samac ima sobicu (a ti su ritki), vaka mu je, a obično im je špajza mjesto sobice, te je tu svake fele krš, kao što: pariļaća, crne rubine, kupus, suvo meso, škafovi, čabrovi i druge prńe i truļe.

Kuća ili kuina ima ove stvari: bańak, police, škafove, čabrove, kotlove, zjalo za sobnu i sobićnu peć. Nađale ima čabreńak, metle, sađak, tepsije i pokļuku.

Bańak je do tri cipele visok, obično u četrt. On je u neki kuća nasred, a u neki u čošku kuće. To su u četiri čoška naslagane cigle, među sobom slipite i dobro mazju umazane. Štogod se kuva il vari, to se na bańku radi. Iz sredine (odozgor s gredice)

vjesi lanac, zvan singir, na koji se mali i veliki kotal objesi i voda grije. Na ogništu je i sačak sa dvi duple il sa tri noge. Prvi treba za slagane drva na vatru, a drugi kad se peče pita il kolači na tepsiji, a pod poklukom.

Tepsija je okrugla posuda sa obodom šjerokim od dva prsta. Ona je bakrena, a na njoj se peku kolači il pita.

Pokluka je okruglasta u vru užja i s rukatkom posuda, koju prave lončari, a košta tri seksera, dok tepsija košta i po forint il dvanajst seksera, a velike i dva forinta.

Ožeg je duga, a na dva kraju ko dlan šjeroka lopatica, kojom se pepel grabi i vatra potiče. On je od gvožđa, a pravu ga kovači il cigani; a košta po pet seksera.

Police su drvene od dasaka skrpene, a rabe za metaње svagdańi tańura, zjela, neki žlica i tava.

Pod policam je drveni orman sa dva krila i više prigradaka, a u nem stoji sol, malo brašna za zaflig, mast, mliko za skisńivanje i kuvano mliko sa sirom. Na tom je drvenom ormanu i solńak. To je četveroćoškata drvena posuda, u koju se meće sol. Solńak ima i poklopac.

Tava je limena poput zjele udešena posuda sa drškom. U njoj se kuva mliko, grije voda i fliga jelo, a kuvaje se i jajca. Ona košta po osam seksera, a mańa po četiri.

U kuće stoju po dva čabra. Jedan je za držaње čiste vode, a drugi za držaње napoja, dok se ne iznese svińam. Napoj se nosi čabreńakom. To je ko ruka debela štanga, nasred ne je karika, a na voj malo amište. Čabreńak stoji za vrati s metlom zajedno, a metle nisu kupovne, već u bašće samonikle. Za sobice se čuva kupovna metla.

Čabar, u kom voda za pit stoji, stoji na križnicama. Na negovom je jednom uvu cimenta, koja je litru velika, a od lima napravita. Svaki čabar je okovan, ima tri fertala akova velićine. Čabar ima dno, strane i uše, a kad će ga pinter napravit, traži za neg do dvanajst seksera.

U kuće ima još po dva škafa. Ovi su drveni, sa gvozdeni obruči okovani, gor šjerji, dol užji, a imaje dno, strane i uše. Svaki škaf ima do dvaest litara, a u nem se noge peru, suđe pere i more se napoj za jedno il dvoje svińa nosit.

Kotlovi su bakrene posude. Rabe za grijaње vode i za kuvaње dupleka svińam. Imaje obićno mali i veći kotal, a kupu se za

8—13 forinti. Kotlovi imaju preču, za koju se uvati, kad se oće voda u nem nosit.

Zjala su sa strane, a moraje bit rad peći, da se imaju kud drva metat. Zjala su u četiri il u pet čoškova, a ciglom su pota-rackana. Sobna peć ima veliko, a sobična malo zjalo.

Sve ove stvare, ma da i je dosta, stanu u kuću. Al ve stvare imaju samo familijske kuće, a samčeve imaju tog mlogo mañe, obično jedan škaf, čabar, bañak, kotal, tavu, pokluku, tepsiju, sağak i singir, pa jedno zjalo.

Ima kuća, koje nemaje bañka. To su samčeve kuće, koje imaju pred sobnim zjalom nekoliko cigla, jednu do druge naslagani, te tud ložu vatru i kuvaje jelo.

Sad se popnimo na tavan. Na neg ćemo doć po lestvama, koje su uvek u gañku. Odma se sretnemo sa oğakom. On je zidan, a velik je koliko i kuća, samo se gor više i više sužuje. U nem se meso i slanina suši, te je od dima sasvim crn.

Na livo u sobičnom tavanu vjese slanine, butovi, kobasice i sve suvo meso, a pod nima su u četrt tepsije, da mast ne spada na tavan, već u ne. Tud stoji mast u veliki ćupovi. Ćupovi su zemljeni, dol i pri vru uski, a u sredini trbušasti, obično zeleno farbani. Tud je i maslo, ako ga je, pa kukuruzi; a po pajantama nekoliko vinaca biloga i crlenoga luka. Ima na nem morda još kaka rajlika, kozica il nevelala pokluka i poderana tepsija. Stoji tu nekoliko cripova i kobura, za slučaj da treba koji crip il koburu izminiti.

Vratimo se natrag priko tavauski vratu na sobni tavan. Tud već više tog vidimo. Najprije debelo složit kukuruz, i to za sjeme ekstra, a papeći ekstra. Na pajantama se vidi kaki devet klubaka, debelo namotani kućina, od koji se samo neperke tku. Tud ima svaka žena svoje mjesto, na kom je po jedan ili dva sanduka, dva, tri korpe i košare, mañe sprema za stan, ko što su: čekrk, vital, vitlić, civi, koloturice, cipei, podplaci, bila, brda, jednom riču sve što žene treba, kad tka i kad sa odiva. Ima tu po koji mirov gra, razne fele. Ima i kniga, a najviše sv. Jeronima, ima novina („Posavska Hrvatska“, „Priatelj Naroda“, „Narodni List“).

Iz tog se vidi, da je kućno blago na tavanu, al i žene, koje nemaje kućara, imaju svoje prñe, tkañe, svile, dušanke, peškire, sve na tavanu u sanduku, a što je lošije, u korpama i košarama. Ovd se more nać svega, pa i isti dukata i škuda.

No ne izglede vako tavan u samaca. Na niovom tavanu nema nit rubla nit suvog mesa, a slabo i kukuruza. Jedino ima nešto stvari za stan i cripa i kubura za krov. Ruble čuvaje u sobe, a suvo meso (ako ga ima) u sobice il u kuće. Ta sjerotiña je to, bit samac!

Sobni tavan ima dva, a sobični jedan pengesak.

Neke kuće imaje špajz. U nem držu suvo meso, mast, maslo, korita, brašno i nešto zaire, te po koji krov. Al ritko koja familija ima špajz, većim ga talom imaje izumrle familije, u koji si novi mladi, „mladi gazda“ pregradi po polak, te ima špajz. U neg se ide iz kuće, a ima jedan il nijedan mali pengesak.

Sve stvare, koje su u kuće il u sobe, zovu se pokućanstvo.

Nemaje Varošci mlečare, već mliko drži kako ko. Neko u sobe u ormanu, neko u kuće u ormanu, a neko opet u pivnice u ormanu. Svaka gazdarica ima kesu za sir, u kojoj se kiselo mliko ocidi, da bude sir. Kesa se obično objesi u kuće, da se ocidi, a iz ne ide sjerotka.

Nijedna od vi kuća nema pod istim krovom, ge je kuća, soba i sobica, zaoda ili šekreta. On se naredi bliže štale i kokošinca, al u neg ide na mali i veliki dvor samo gospoda ili bolesni članovi družine. I on je eripom pokriven, ima vrata, rupu i strane. Veliki tal nema zaoda, a idu „na dvor“ na razna mjesta, ponajviše na đubre, u šljivik i u bašču.

Druge zgrade za lude.

Osim sobe i sobice, stanuju ljudi i u kućari i čardacima.

Kućari ili kileri jesu sobice, do tri fata dugačke, a do dvi šjeroke. Visoke su te sobe nešto priko fati. Pod jednim krovom budu dva il tri kućara, a svaki s malim pengeskom i vrati. U nima stanuju mladi ljudi i žene, al samo u letu. Kogod ima kućar, ima svoje mjesto u sobe, a na nem je već naredit krevet, na kom il niko ne spava, ili morda djeca spavaje one snae, s kojom se gazdarica od kreveta najbolje slaže.

Unidimo u kućar, pa ga razgledajmo. Pred nama u svu duž krevet sa klupom. Sa liva je sanduk i orman, oboje novo, na desno kanape il druga klupa sa naslonom. Za vrati je koja korpa, košara, rašak, il morda bure s rakijom, a to samo onda, ako mlada tim pićem trguje. Na krevetu se vidi bila poñava, na ormanu veliki, a na sanduku mañi ćilimak. Na ormanu stoji još ogledalo,

flašice, bukara za vodu (zemljena), škatule sa biserom i cvitci, škatule s pomadom, safunom, maľom i vodicom. Ima tu cila pateka, a ta i treba, kad se oće mlada nakriti.

U ormanu je svećano odilo čoeke i žene, a u sanduku je svagdañe. Kućar ima i tavan i pod (od zemlje). Treba znati i to, da je kućar lipo izvana i iznutra obilit, te da se stidi sobe samo zato, što nema peći.

Pengerak ili pengerić je na kućaru malo mañi od sobnoga. On ima šaluf s ključicom, a za veću sigurnost i u križ gvoźde. Vrata su drvena, obićno neofarbana, no dobro pristaju na tištoker i ne zuru. Još se u kućaru nalazi kokošji jajac (pod krevetom), sveti slika (poviš kreveta), ambrela (nuz krevet) i po koji novi šešir il kapa, u crlenoj marame umotan. Čilo živleñe muža i žene je tu.

Čardak je kućar na drugom štoku. Dol pod čardakom je obićno kaćarnica i kolnica, i pecara, a gor po dva čardaka. On je jedno te isto ko i kućar, samo što je na štok, a na ñeg se ide po velikim, šjerokim i dosta poloitim skalini. Čardak ima trim, a kućar nema, dok kućar ima velik prag, a čardak ga nema. Sve stvare, što ima jedan, ima i drugi. U cilom selu imaje tek Bešlijići čardak. U obadva se mjesta živi i spava samo u letu, a zimi samo po danu, al i to kratko vrime.

Gospodarske zgrade.

Sino se sprema u *štagle* ili na tavance, ritko kad u plastove. Ima dvi fele štagle: na štok i brež ñeg. Koji su štagli na štok, ti su višji, eripom pokriveni, lipo umazani i obiliti, dok su brez štoka mlogo lošiji i gorji. Ko ima štagal na štok, ima sa strana po dvi štale, obićno koñsku i telećju. Na tavane se ti štala sprema tako isto sino, jer su tavani skupa sa štaglem.

Ako je vaj obićni štagal, ima s jedne strane štalu, a s druge je on sam; al se i na tom tavancu slaže sino.

Još se more sina metat i u plastove, al to radi ritko ko, pa kad radi, meti u sredinu stužinu il stožer, pa oko ñeg slaže sino.

Obadva su štagla samo za sino, dok se slama sprema u plastove, a vi se drže na armānu.

U štagal na štok stane po 40 vozova, a u obićni po 15—20 letni vozova. Na štok štagal košta po 600 forinti, a vaj po 200, računamo li sve, što za ñeg treba.

Kazo sam, da svit spava u zime u sobe, a leti po kućari i štagli. U štaglu spavaje obično momci, dok se ne oženu. Za spavanje si pripave vankuš i poňavu, neperku zvanu. To obično i stoji na štaglu i to nanoj strane, otkle se sino ne čupa.

Na štok štagli su dobro podzidani il ciglom il kamenom. Na fundament se među poejeci, a na ove ušaci. Izmed ušaka su brvna. Na ušaci su grede, pa male babe, a na ni opet grede sa rogovi. Dva su roga spojena sa pajantom, t. j. malom gredicom. Svaki je na štok štagal dobro umazan po brvni, a svit kaže, da se baci mala i velika máz, a onda se kreči. Po vom se vidi, koji štagal ima babe, da je na štok, a koji i nema, obični je štagal. Dodajmo još tomu, da je čelna ili frontna strana letvicama isprešivana, desna, liva i zadia daskama, a štagal samo cripom duplo pokrit, te da su na frontu po dvojja vratašca na babama, a od letava napravita, eto nam figura štagla. Dogodi se ređe, da se štagal secuje, t. j. na desno il livo nagnije, al tad si Varošci pomažu gvozdenim šibama i muterima.

Osim dvojju vratu na babama, imaje štagli po dvojja vrata dol, a to su štalna vrata.

Obični štagli nemaje štoka, nemaje ni vratu na štoku, osim jednog otvora proloka, kud se sino baca.

Iduć iz štale na štagal moremo il na proloke i vrata na štoku, ili odma na vrata iduć iz štale; jer svaka štala ima i ta vrata zato, da se sino po zime ne rasipa. Dogodi se, da se rog rogu primakni il odaleči, zato se oba roga žiokom uglavu; a da kiša i snig na šleme ne pada u štagal, među se po cripu koburē. Na svakom proloku i vrati imaje po jedne vile, bile gvozdene il drvene, a služu za nošenje sina. I drvene i gvozdene imaje po tri roga, zato im geko i kaže samo: troroqe. Vrata, što vode u štagal iduć iz štale, imaje klin, da se mogu zatvorit, i imaje kanaf s ekserom, da se mogu tako zakvačit, da se ne zatvoru.

Nu ne drži se samo sino u štaglu, već i graorica i otava. Ko sije graoricu il kosi otavu, taj je meće ekstra na tavan svako pojedino, te se za se marvi i daje.

Plastovi, što i gekoja kuća ima, završuju se u špic, a bliže vra stužine. Na stužinu na vru neko meće lonac, neko nevelalu testiju, neko malo sina, a sve to samo zato, da sino kod stužine za zakisni.

Ambar. Nuz familijske kuće postoji i ambar. Mañe ga kuće nemaje, jer im ne treba, kad žito drže na tavanu u fršlagu ili u

sobicama. Ambar je od drveta, neki imaju pod njim podrum, dok drugi nemaju. On je visoko od zemlje podignut, a stoji ili na kamenicama ili na paŋu tako, da se djeca pod njega zavući mogu. To je zgrada do dvije fete dugačka, a podrugom šjeroka. Iznajed se vidi krov, brvna (jer je neumazan), trim i kamenice, na kojima stoji. Ambari su starinske zgrade, daskom pokrite, a debelim brvnama zatvorene. Unidimo u natkriti trim, otklenimo vrata, stupimo u njega. Pred nama su desno i lijevo okna, a ravno pred nama jedno okno. Idemo li od okna do okna, naći ćemo najprvo žito (pšenicu), onda ječam, raž, zob, nešto kukuruza, posija od žita i čistog neprosijanog brašna. Kukuruza nalazimo u njemu malo, jer kad se sa sobe skinu, stuku, ranu se sviće tako dugo, dok ne potroše stučeno, a onda se opet skida i tuče tucalama. Zubi se isto tako pomalo nalazi, a to zato, što se zob, kad dobro urodi, sprema u kace, da se za njega ne zna i da je sva skupa u kačarnice.

Ambari su tisne zgrade. U njima se drže kruvi, lopari za pečenje kruva, i kriće, t. j. drvene mjere za žito. Kriće su oble, imaju dno, a prave i Dolanci, koji i prodaju.

Ima u ambaru i lopataka, t. j. drveni lopatica, s kojima se brašno i posije grabu.

Kad bi išli gledati talove ambara, vidli bi najprvo kamenice, na koji stoji, onda pocjeke, ušake i vince, grede i rogove sa pajantom.

Ambari nemaju pengera, a i ne trebaju. Unutra su okna od debeli brvana sklenita, a stupe, na koji su brvna uvrstila, zovu se ušaci. Svaki ambar ima vrlo dobar i jako debel pod, koji je od drveta.

Pecara. Nuz kačarnicu je obično pod jednim krovom i pecara. To je sobica dvije fete dugačka, a podrugom šjeroka, ali brez tavanca. Ovaj joj i ne treba. Izreže se gor s čela u četrt mali pengerač, kroz koga može dim ići.

Unidimo li na zaklenita vrata, spazimo uzidani bakreni kazan, pa kacu s cijvom i ćupom. Kazan je unaokolo obzidan, a s fronta ima u četrti od cigal napravito zjalo, kud se vatra loži i drva meću. Zid, u kom je kazan, ima i ogaćice (tutuuke), a oni i trebaju, da može vatra bolje goriti.

Kaca, kroz koju je cij, je drvena, dvanajst akova obično velika, ima dno i po pet gvozdeni obručeva. Ona treba za vodu, kad se rakija peče; va curi u ćup, koji je nešto u zemlju, a pokrit bilom čistom krpicom. Kapak, koji se na kazan meće, kad se rakija

peče, je u strane, jer je zemljen, pa bi se lako razbio, il bi mu se ruka otopla. On ima otvor, ruku i dno. Prave ga poklukari ili šijaci, a košta forint.

U pecari se nalaze stvare, koje trebaje, kad se želi rakija peč. Ima tu škafova, čabrova, tavica, šetrica, krpa i žlica. Nade se tud i čašica, flašica, čiviluka i stolčića. Škafovi i čabrovi trebaje za nošenje koma; tavica za grabljenje pečenog koma, šetrica, t. j. drvena kravlača, treba za nadolivañe kazana; pečeni kom treba za lipjenje ruke i kapka, a žlice za strugañe kazana i za odstraniñe koma sa ruke i kapka, kad je već rakija ispečena. Krpe trebaje za uvezivañe ruke na kapku, a trebaje i za civ, da po ñoj rakija curi. Flaše i čaše trebaje za probu rakije, stolići, da se na ñima sjedi i jari vatra, a čiviluci, da se na ñi guñci, kape i druge stvare došlakove objese.

Pecara je umazana i obilita, al cripom pokrita.

Ima tu za vrime potrebe i krevet, koji je na zemle načinit.

Kazan je velik do 90 litara, a daje fertal rakije od 10 gradi. On košta od 40—50 for. kod kazangije, dok sama civ po 6—10 forinti. Cilo selo ima oko trijest kazana, a više i i ne treba. Na jedan kazan peče i po deset jedan za drugim, a daju kotlenu.

Kačarnica (kačara). Sasvim nuz pecaru je kačarnica. Obično su obadvi zgrade pod jednim krovom. Kačarnica ima svoja vrata, koja imaje po jedno ili dva krila, sa bravom il riglom. Neke imaje penđer, a druge nemaje. Unidemo li u kačarnicu, opazimo više veliki kaca od 25 do 50 akova veliki. Kace nisu na goloj zemle, već na podvalci, a tako isto i odadniti sudovi. U ñoj ima osim kaca još i sudova, zreli dubleka, pa po koji stabañ, u kom pepel stoji.

Obično nije nijedna kaca prazna, a niti vrom puna. U jednoj se drži vinski kom, u drugoj zob, u trećoj graove luske, u četrtjoj kom s dubleci.

Neke kace imaje drvene obruče, a novije i stalnije gvozdene. Ima kaca po sedam, a ima i po tri obruča.

Odadniti sudovi, što su u kačarnice, služe za rëp od žita ili ječma, zobi ili raži. Ti su sudovi obično stariji, a imaje do deset akova. Između kaca i suđa more se lako proć. Stabñi su obli trupej drveća; na jednom kraju zadniti, a služe za pepel. Stabñi drže razno, a ima i, koji su i po podrug akov veliki.

U kačarnice ćemo nać i dubleka (misirača). Oni se ovd spremaje, da su u suvu i da i marva ne pojede. Na vom se mjestu siku dubleci, pa za kuvañe nosu, a da se sjeć mogu, imaje staru

bradvu il sikeru. Ako je samčeva kuća, siku se dubleci u kuće, a samcu i ne treba kačarnica, jer nema u nju šta metit.

Neki među u kačarnice i mlinac (vjetreňak), a drugi ga držu u plivňaku, dok opet neko i pod kolnicom.

Svaka kačarnica ima dobar čamov tavan. Na neg se ide vrlo poloitim i šjerokim lestvama. Na tom se tavanu more nać sveg i svašta, osim ako su kukuruzi, onda nema drugi stvari. Tud se more nać lana, kudile, trlica, grebenova, stupaka, a ima i razne duge, sonica, soninaca, livči, kolesa i druge razne nove i polovne, stare i izrabite robe.

Kačarnice su unutra neokrećite, a jesu i velike. Dugačke su po pet, a šjeroke po dvi i po do tri fate.

Vaňska peć je obično nuz kuću s live ili desne strane, a služi za pečenje kruva, proje, za sušenje šliva, za pečenje suvaca i pita za goste. Pogledemo li ju, odma opazimo zjalo, koje je u četiri ili pet ćoškova napravito. Sama peć je obla, do fat dugačka, a do pol visoka. Poćiva na gredicama, a pod nom je gušćňak ili prebivalište ćukaca i pataka.

Peć je unutra ciglom potarackana, a sa strane i ostraga ima po dva tutuňka, na koje prolazi dim. Obilita je i ima poviš sebe krov, a vaj je il od cripa, ili rede od daske.

Na pećnom tavancu stoji omelo, progrtać i ogreblo, a to su stvare, koje trebaje za omjetanje peći ili za izgraćanje žere.

Svaka peć ima pred sobom malo ostavita praznog placa (pred zjalom), a na taj se prazni plac pomiće lopata, kad se krv u peć meće.

Nu pravu domaći ľudi il samouci, a pravu ju od blata ili žute mazi. Peć se najprije u oblo šibama naritko isplete, a onda izvana i iznutra dobro umaže, osuši i okreći. U noj se peće samo kad je toplo, drugaćije u sobnoj.

Svaka vaňska i nutrňa peć imaje svoj zatvarać. To je ili tata ili cigle, kojim se peć, kad je prazna i kad je u noj proja il krv, zatvori. Na tate se i žera nosi u kuću, koja više ne treba. Peć nema tavana.

Ako pod nom guske, patke il ćukci spavaje, imaje unaokolo daskama opšito mjesto, da im je toplije, i da se mogu prema nužde zatvorit.

Vaňsku peć nema svaka kuća, već samo one, u koji je više svita. Samci i kuće s malo svita peku krv u sobnoj peće, a familije, koje potrebuju po šesnajst kruva u tri dana, peku u vaňskoj peće. Sve selo ima ipak do sto vaňski peći.

Šupa. Nuz štalu ili nuz kačarnicu je šupa ili kolnica. Ima i taki kuća, koje ima je šupu nuz štalu, ali je to ređe. Ona je u četirte napravita sobica, brez vratu i brvana na dvorskoj strane. Ta je strana od avlije prazna zato, da se mogu pod nu kola, ornice, sone, da i isti vozovi pred kišom sakrit.

Na sredine ščela ima je neke šupe podapjerač. To je stup, kojim je poduprta gornja greda, da se ne secuje. S jedne se strane stupa među mala, a s druge velika kola, a izmed ni i kraj ni nalazimo ornice, plugove, zubaču, kolesa, nekoliko otesani greda i vjenčanica, pa duga. Ima tud i po koja košara, u kojoj kokoše nesu. Da se kola mogu pod nu uvuć, mora se komšijska strana toliko prbušit, koliko more rudo zač.

Ona je običajno okrečita i umazana, te cripom pokrita, a ima i tavan. Na tom se tavanu nalazi raznog otesanog drveća, ko što gredica, rogova, duga, pa tako drvo, koje treba da se suši. Tud moremo nač i klinova za jarmove i osječeni neoguliti držalica za bič. Sve, što treba za kola, sone, tačke, ornice, plug, moremo pod nom i na noj nač.

Nijedna se varoška šupa il kolnica ne zatvara, pa bi mogla lako kaka stvar i pofalit il je nestat, a da se ne bi odma ni opazilo.

I vozovle sa žitom i sinom sprema se pod kolnicu samo onda, ako počme kiša padat, il ako se kasno doma dovezu; u svakoj se drugoj zgode spremu i istovaru na odredito mjesto.

Ritko je koja šupa neobilita i neumazana, a ako se ipak po koja nađe, ta je il stara, il je u tračava i nevelala gazde. One se obično, čim su napravite, ulipu i okreču.

Ako kućegazda nema kačarnice il pivnice, stoji mu tude i sudovi, kace, vijače, testere, svrdli, makle, sikere i drugo poslužće, što našem rataru pri poslu treba.

Rov (trap). Krompir, rotkva, crlena i bila repa među se obično u rov. U rovoe među skoro svi ljudi vo povrtale, jer ko i ima pivnicu il podrum, more mu samo malo povrtala stat, pa se zato vo povrtale meće u rovoe.

On je običajno bliže kuće, štale i štagla, a to rad tog, da mu ko ne dođe i utrobu mu priko noć ne odnese.

Obično se među krumpiri za se, repa crlena i bila za se, a rotkva za se. Kako je med svitom zavladata dilba, ima sve mañe i mañe rovova, pa će i za kratki cajt i nestat. Oni se još ponajviše nalazu kod familija, jer im i treba, a znadu imati familije po četiri do deset rovova raznog povrtala.

Pivnica. Skoro svaka varoška kuća ima pivnicu ili komoricu. To je nešto veća soba, kake četiri fate dugačka, a po dvi i po do tri šjeroka. Vako prostrane pivnice ima je jedino „stare familije“ i oni samci, koji su i tako prostrane od stari dobili. Škoda je samo, da su vo vrime malone sve prazne, rad nesretne bolesti trsja, jer su iz ni Varošci po nekoliko stotinački izvadili.

Pivnica je svaka popriko, a ima po jedan veći il mañi penđerak, na kom je unakrst gvožđe, da se ko u nu ne uvuče.

Nuz svaku dužinu poredano je burene, a vo stoji na balvani. Obično su po četiri balvana il pocjeka u svakoj pivnice, dva s live, a dva s desne strane.

Sama je pivnica zemlom nabita, lipo velikom i malom mazju izmazana te okrečita.

Unidemo li u nu, vidimo na desno i livo burene, pred nama sokačić. Poviš nas su grede, a ispod ni po dvi vrljice ili štice, na koje se grožđe vješa, da more do Božića vjesit. Burad il burene je lipo poredano; najprije najmañe, pa veće i veće, dok se ne svrši s trinajstakom. Ima tu fertačeta, polučeta, akovčeta, dvojki, trojki, četvorki, petaka, šestaka, sedmaka, osmaka, devetaka, desetaka itd.

Osim burena ima tu kaca sa sirčetom, ribež za kupus, matika, sikera, srpova, teglica, škafova, oka, polića, čekića, orme, štrañgi, čaša, flaša, pipa, lakomica, eksera, testera, čutura, krompira, mrkve i druge sitnarije.

Sva bureta, što i vi ljudi ima je, napravita su od rastovine. Svako bure ima dana, duge, obruče, lakomicu i čep. Burene ima po četir ili više obručeva.

Pivnica je najbogatija stvarima, a i vinom i rakijom. Znadu vinogradari po pedeset do sto akova vina imati, a do trijest akova rakije. No to ima je samo velike familije i u sredne rodnim godinama. Ko ima pod kućom podrum, u nem je sve, što i u pivnice.

Zgrade za životiñe. Naši Varošani ima je goju razne vrsti marve, pa si prema marvi napravu i mjesta, ge će ta marva biti. Svit goji koñe, goveda, ovce, sviñe, koze, čele i živad, a svako to marše ima svoje prebivalište. Tako su goveda, koñi i ovce u štalama, sviñe u sviñcima, koćanama i okolima, čele u čelinku, a živad u kokošincu.

Koñska štala treba samo koñem. Ulaz u nu vodu tri skalina od drveta napravita. Vrata su od dasaka zbita, ima je bravu, da se mogu zaklenit. Sama štala je debelim plankama popodita, a kroz sredinu ne ima mali i kolik lopata šjeroki jarčić, koji služi za

izgrtañe dubreta. S jedne su strane jasje i kopañ, a s druge isto tako. Ako gazda nema više nego dva koña, u toj su istoj štale i telići i jalovice. Jasje su lestve, dosta šjeroke i kolik štala dugačke. Kopañ je od dasaka zbit, a služi za zob, otavu, kukuruz i drugu ranu, što se koñem daje. U jasje se meće sino, otava, šas i djetelina s graoricom.

Svaka je štala slamom posuta ili štrajovana, a za štraju se meće razna slama, ko što zobna, žitna, ražova i ječmena. Slama se sipa po štale zbog dubreta i zbog mekleg ležanja. Svaka štala ima još po pengerić, vratašca ili vrata, kroz koja se dubre nosi. Ima štala i grede, po njima su daske, a po vima sino il djetelina. Izvana i unutra je dobro ulipita i okrečita, a za vrati stoji obično lopata, gvozdene troroge vile i metla, jer se štala katkad i pomete, da bude čistija i podobnija.

Kod samaca i sjeromašnog svita je i koñska i govedska štala jedna te ista.

Govedska štala je sasvim nalična koñskoj, samo nema kopaña. Po pole je jarčić, sa strana su stupčići sa jaslama, a gor je tavan s gredama. Svako imanče ima svoje mjesto, na kom je kolombar, a za ñeg se sveže krava ko i vol, jalovica ko i bika. Govedske su jasje mlogo veće od koñski, a i sama je štala mlogo veća, jer vaj svit ima triput više goveda nego koña.

I govedska je štala, ako je ekstra, lipo uredita, iskrečita i ubilita. Svako goveće ima dost mjesta u štale, a ko ima dosta imančeta, ima i po dva, tri štale. U jednoj su voli, u drugoj krave i junci, a u trećoj (obično s koñima) telići i jalovčad. Ko ima na priliku trijestero goveda, taj drži vole ekstra (ñi dvanajst), krave i junce ekstra (ñi dvanajstero), a teliće i junad ekstra (ñi šestero, sedmero).

I ove štale imaje vrata i pengerić, a vrata se mogu zaklenit il ključem il slipim ključem.

U letu, proleću i jeseni spavaje goveda u toru, iza štale, ili u dvoru; samo u zimu konaču u štalama. Ako je nuz kuću govedski tor, on je dobro plotom ogradit, a ko ima malo marve, ne treba mu tor.

Ovčja i kozja štala je ista ko i govedska. Nu u selu imaje samo Živkovići i Šorini (Rajkovići) koze, a Bešlijići i Bikčevići poñešto ovaca (po 12).

Svinči su sasvim drvene zgrade, odredite za raneñe svinja. Svinči imaje vrata sa zaklipom, poklopac sa kopañem, pod od raz-

maknuti planki, rogove, vince i krov. Svinčci su obično male, daskom pokrite zgradice. Svaki bravac, koji se na slaninu rani, ima svoje određeno mjesto, koje je uskom letvicom nuz kopan prigradito tako, da svinja drugoj ne može preć i drugo klat. Svinčci su ubrvnani, al neumazani, te se obično svake nedjele po jedamput očistu.

Imamo dvi fele svinčaca. U jednima se svinje za klađe ranu, a u drugima su svinje, kad su doma. Kad se krmače prasu, dobije svaka za se zagradito mjesto, koje se zove kočaňa. Taki kočaňa znaje familije imati po šesnaest, a sve su pod jednim krovom. Jedino su kočaňa i svinčci, u kojima svinje noćivaje, slamom pokriti, ostale su zgrade cripom pokrivena. Svinčac, u kom se svinje ranu, ima svaka kuća, a kočaňa i druge fele svinčac ima svaka familija, al ne doma, nego na salašu, stanu ili kod briga.

Čelinak ima samo gekoja kuća. Ko i goji čele, meti i samo nuz koju zgradu, malo natkrije, pa to služi mjesto čelinka. Cilo selo more imat oko dvi sto čelaca, a sami su Filajdići znali imat po trijest paňova, koji bi ostali za sjeme priko zime.

Čelinak je u četrt, sav zašijen daskama, samo je malo izvana otvorit, da čele mogu u neg unić. S jedne su strane vrata, a kad u neg uniđemo, vidimo na daskama prazne i pune trnke. Svaki je čelinak do po fati šjerok, a ima po tri reda trnki. On nije okrećit, a nit umazan. Krov mu je od dasaka te je prema vańskoj strane nagnit. Ko što druge zgrade, ima i čelinak pocjeke, gredice, ušace, a med ušaci brvna. Čelinci su malo podignuti od zemlje, a stoje na dost debelim paňevima. I po letu i zime su čele u nemu, a u nemu se nađe i čelarski kapa, svete vode, perušaka, prazni trnki, gube i truda, pa dosta vode, klipića i trave za čele.

Kokošinac je zgradica, u kom kokoše, pure i guske noćivaje. On je običajno vas od drveta, a zašit je daskama, da se u neg ništa uvuć ne more. Svaki kokošinac ima drvena vrata, s riglom, na koja živad umlazi i izlazi. Kod nega vidimo ko i kod drugi zgrada pocjeke, ušace, gredice, rogove, krov. On je daskom popodit, a u nem vidimo košara, gredica, stičica, na koje živad sjeda. Obični kokošinci nemaje tavana, a on im i ne treba.

Gekoji svit ima nad svinčcem, u kom se svinje ranu, kokošinac, a taj ima mala vratašca i lestve, po koji se živad u neg peće. Ovako uredit kokošinac imaje neke samčeve kuće, a nekoje ga opet ni nemaje, jer im kokoše i pure spavaje po dudovi, a neki držu guske i patke pod vańskom peću.

Sva domaća živad ima samo jedan kokošinac, koji je brez prigradaka. Nać ćemo tu na podu guske i patke, gor više kokoše i pure. Al guske i patke spavaje samo u zime u nem, dok je ladno, u drugo su vrime one po avlije il pod ambarom, ge sjedu i gaću.

Svake se nedile mora kokošinac očistit, a to radi iznica il žene redom.

*

Nekoje varoške kuće imaje još i *žrvan* za sol. To je okrugli veći kamen, tri prsta debel, na sredine u četrt izrezan, da se u neg more sipat sol. Taj kamen stoji u drvenoj škrińice, u kojoj se sa dobrim štapom okreće. Sandučić je na jednoj strane malo izrezan, da more samleta sol izlazit.

Kad se sol meje, mora se žrvan donit u kuću il sobu, pa se pomoću štapa, koji se na gredu i na mlinac učvrsti, okreće i tako meje.

Nuz ambar vidimo često i stupke za lan, a blizu komšińske strane i *štice*, na kóje žene vješaje rubine i suše. Štice su debele, oble, do četiri fate dugačke, obićno topolove il zelarićeve grane, koje su na rasojama, do fat visoko podignute, a trebaje za rubine. Ne imaje samo familije, i to svaka žena svoju, dok samice vješaje rubine na plot, a u najnovije vrime i na štrik, koji se podupre podapjeračem.

Bunar. Skoro svaka varoška kuća ima po jedan, a neke i po dva bunara. Veći i je tal ciglom uzidan, dok su dva tri i glogovačkim kamenom, t. j. kamenom iz Glogovice, uzidana. Svaki bunar ima stup i vagu. Stup je rašlast, dosta debel i u četrtte otesan, ritko kad obal, a u negovoj je rašli gvozdenim klinom pričvrstita vaga. Ova je do četiri fate dugačka. Nen je predni tal u četrtte otesan, a zadni iza stupa neotesan, pa zato jako teretan. Na vage je šticića sa lancem i škařom. Šticića je obla, a dugačka toliko, koliko je bunar dubok. Ona je pravna, ritko kad grbava, a uvek obla.

Škař na bunaru je okovan, od rastovine napravit, a u nem more bit do dvaest litara.

Svaki bunar ima stumbol. To je od dasaka sašit, u četrtte napravit prazan plac poviš bunara, a služi zato, da djeca u bunar ne upadu. Neke kuće imaje od rasta iskružit obli stumbol, koji je lipo istrugan i na bunaru ukopan.

S bunara se nosi voda za pit, na nem se marva napaja i rubine peru. Velike familije imaju na nem po pet, šest korita, u kojima se rubine peru, a svaka žena ima svoje korito. Ono je od debelog rasta otesano i izumito, a u sredinu il u polak ima rupu ili vrklenu. Sva su korita od rastovine, ritko koje od topolovine, a položita su na balvančićima tako, da se zemle ne diraje.

Na bunaru je obično valov ili kopań, iz kog marva vodu pije. On je isto tako od rastovine, tesan i žunit, ima vrklenu, a stoji na podrug metra visokim stupići. U kopań stane po dvanajst škafova. Na dnu bunara ima drveno koleso brez rafa.

Ako samac ima bunar, nuž neg je samo kopań i korito, a drugo ni ništ.

Bunari su po pet, šest fati duboki, imaju dobru vodu, bistru i ladnu.

Reko sam, da skoro svaka kuća ima bunar. No podilite kuće, koje imaju malu avliju, nemaju bunara, nego se služu s familijskim.

Izvan avlije imaju neke kuće bunarove, imaju i i na stanovi i kod briga, al su isti vaki, samo brez koritá.

Drvnik. Svaka kuća ima nuz komšijsku stranu drvnik. Obično je tu jedan veći pań, na kom se drva siku. S desna i liva je veće i deblje drveće, a u polak zelarići (tańe drveće, debljine ko ruka). Svakog je drveta okrenut deblji kraj pańu, a to je zato, da se lagle uzme i s drvnika izvuće.

Drva siku ljudi, nikad žene, al ve imaju brigu, da je drvnik u redu, da je čist, pometen, te da trišće i iverice nisu širom pocilom dvoru.

Na drvniku moremo nać drveća razne dułine, debljine i fele. Ima tuđ rastovi, bukovi, grabovi, topolovi, cerovi, klenovi, jasenovi, javorovi, vrbovi i žestilovi drva, a sve je to lipo složito, kraća ekstra, duļa ekstra, a najduļa ekstra. Sve drveće, što je na drvniku, složeno je ležeće, a ne stubokomce.

Gnojšte i smetlišće (đubre). Sve stvare, koje nisu za potrebu, ko što i smet, đubre, ide na đubre.

Očistu li ljudi štale, žene kokošinac il svińac, pomete l' se soba i kuća, kućari i kačarnice, očisti li se tor, pometu li dvor, sve se to nosi i baca na smetlišće. Đubre i smetlišće imaju vi ljudi nuz štale, sa strane frontne ili za štalom. Samo je đubre vrlo veliko, al neuredno. Ipak ima jedna glavna i veća rpa, na koju se đubre i smet baca, al ta rpa zna u zime doć i do štalski vrata.

Svake se jeseni dubre na nive izveze, a zna ga bit i po tristo kola kod familija.

Od proleća do jeseni se skupi do sto kola, a sama ga zima nakupi isto toliko.

Samci i lošiji gazde imaju ga po mañe. Sve vrsti gnoja i smeta meće svit skupa. Nađe se tu govedskog, końskog, čovječjeg dubreta, al i od svake fele živadi. Ima 'tud i slame, perja, lišća, kukuružnaka, a i ajdamaka.

Zaod. Neke starinske kuće imaju i zaod. To su obično take kuće, kud se gospoda najviše navraćaju. Sami ga ljudi i žene ne trebaje, već ako su bolesni; inače je to gospodska zgrada. Vaj svit, muški i ženski, ide „na van“ širom, a ponajviše na dubre. Znajе ovd za „mali“ i „veliki“ dvor.

Zaod je u četiri ćoška mala zgradica, slična šefuneru. Ima vrata sa zaklipom i prekretalkom, dva a dva pocjeka, četiri ušaćića, pa četiri ravna roščića (il vinčаницe). Krov mu je od daske, naerit na ma koju stranu. Sav je zaod opšit sa daskom, a u njem ima i sjedalo se istesanim otvorom. U njem se nađe papira, krpa, a i lana.

Kako se ritko ko š njim služi, ne čisti ga gazda svake, već svake treće, četrtе godine.

Va „pisarna“ ima različno mjesto; sad je nuz štalu, sad nuz svinac, kokošinac i kućare, al samo nikad ni nuz kuću, ge bi moro i bit.

Vaj je svit dobra nosa, ne će da mu ta grst pred pragom stoji.

Ako je i zaod u ćošku, ako se š njim svit ne služi, al je ipak čist i uredan. Ta i isti tarac u njem operu i očistu žene, samo da je podobniji i da mañe smrdi. Nijedan zaod nema unutra poklopca.

Zgrade izvan dvorišta.

Osim avlije nalazimo nešto dalje *arman*. On je il u bašće il u bližjoj mekote. Na njem nalazimo žitni štaḡal sa potrebnim stvarima za vijañe i vršeñe i plivñak. Neke samo kuće imaju žitne štaḡleve, dok plivñak ima skoro svaka kuća.

Žitni štaḡli su isti ko i obični; sa štobom ili brež neg; a sredina im je šupla i prazna, da mogu u neg zač kola sa vozovlēm.

S jedne se strane meće jedna fela žita, s druge druga fela. U njem ćemo nać vijaču, grabaļa, drveni vila, kola, kluku s jedekom.

I taj je štagal vas od drveta napraviti, a cripom ili rede daskom pokriven. On ima poejeke, grede, ušake, rogove, brvna, vinčаницe, jednom ričju sve ko i drugi štagal. Oni su dosta prostrani. U gekoji stane po dvi sto krstaka, a za nuđu se i polovica krstačjem napuni.

Nuz svaki je žitni štagal nekoliko plastova razne fele slame, a i *plivňak*. Ovaj je u četrti napraviti, slamom pokrit, a vas s prućem opleten. U nem se drži pleva, a ako je malo, i slama. Nema li kuća žitnog štagla, drži u plivňaku sve stvare, koje su potrebne za vršaj.

Kod mrsuňskog baera, u pole varoškog atara, imaje někoji ludi svoje svińce i kočañe. Tim se svińcem i kočañamã kaže „kod briga“, jer su na mrsuňskom baeru.

Najprije vidimo tud kolibe, ponda svińce i kočañe.

Kolibe kod briga jesu drvene, lipo umazane i okrečite, te cripom il daskom pokrite.

Svaka od ti kolibã ima sobu i kuću. Čim smo na vratu, eto nas u kuće; pa tu vidimo čabrove, škafove, lonce s brašnom, graom i mašćom. Ima u toj kuće i baňak sa ciglom i singir sa kotlićem. Sve ovo treba sviňaru ili zato, da si jelo skuva i napravi, il da sviňam napoj ugrije. — Kroz vrata se uniđe u sobu. U noj vidimo krevet, peć, ogledalo, dva pengera sa šalufi i dvi kačice. Jedna je kukuruzi, a druga posijami napunita. — Vidimo u sobe i trpezicu sa stolom, nekoliko stolčicia, košara, korpi, lesica, a sve troje nesvršito. Ta sviňar ima sveg dosta, pa i ne ide doma svaki dan, prvo, jer je dosta daleko, a drugo, jer ima kruva, mesa, soli, graa i sveg, što mu za jelo i pilo treba.

Kod svake te kolibe kod briga ima i bunarčić. Nije zidani, već do dvi fate iskopani, al za nevoľu je za piće dobar. Taj je bunar blizu Mrsuňe, ima istu vodu ko i Mrsuňã, samo je u bunarčići malo bistrija i čistija, akoprem ima i u noj dosta žaba.

Da pak svińče il drugo imanče u neg ne upade, pokrit je vrāci, koja se lako otvoriti i zatvoriti dadu. Voda iz vaki bunarčića grabi se lončićem ili šetricom, koja je ili na uzice ili na štapu svezana.

Odma nuz kolibu vidimo *sviňac*. On je u četrti, prutom opleten, slamom pokriven, a ima svejedno male stupove i roščice, da se slama ne sruši.

Pred svakim je svińcem mali okol, to je ogradito mjesto, da svińe ne mogu izać napoľe.

Svaki je svinjac pun slame, a da ju svinjari uvijek imaju, doveze im gazda po pun drik, te se sva složi u svinjac. Da i svinje mogu u njeg unići, imaju vraća sa klinom, koja se zatvoru.

Kočanje su odma nuz svinjac, al pod drugim krovom. Krov im je ugrbayo napraviti, slamom pokriven. Kočanje su male sobice, dosta niske i uske, u koji se krmače prase i prašce doje. Sve su prutom isprepletene, a svaka krmača, dok doji, ima svoje mjesto, vrata i ležaj. I u kočanjama je ko i u svinjcu dosta slame, koja se, kad ne treba, iznese napođe. Pod jednim krovom zna biti do dvaest kočanja, a to se ravna prema nuždi.

Svinjar ima i vrtal nuz tu kolibu, ge sije i odrađuje sve vrste povrća.

Pred kolibom je obično dosta velik okol, koji ima i jesu, da se s koli do kolibe može doći. U tom se okolu svinje rane, napajaje, u njem su i goveda i konji preko noći.

Okol, koliba, kočanje, svinjac s okolom, vrtlić, to je sve *utvajt*, t. j. selsko. Zaprema to oko jednog jutra. Seljani ne brane praviti kolibu, svinjac itd. svom seljaninu, ge samo oće.

Kod briga su svinje i svinjari samo u letu, a u zime se došlu doma.

Kad smo tako brig razgledali, ajdmo se uputiti na salaševce i stanove, koji su gor, to jest nuz Migalovce, a u varoškom ataru. Ima sveg i svašta. To je pravo selo, bolje i lepše nego va sela u pakračkom kotaru ili u daruvarskom.

Svaki gazda ima gor kolibu, štagal, svinjac, kokošinac, kočanje, arman i čelićak.

Kolibe, što su gor, lipo su uredite, ko i ne kod briga. Svinjci su i kočanje ko i kod briga, kokošinci od dasak napraviti, čelinci isto tako, a štagli su sa štalama isto taki ko i u selu. Štagli su svi na štok, urediti brez prigovora, a opet konjske i govedske štale.

Od marve, što su gor, dotjeraje se konji i krave, kad trebaje rad posla i mlika, a svinje, voli i kobile se nigda doma ne tjeraje. U letno doba more po jedan svinjar tamo biti, al u zime budu i po dva. Sve jelo imaju gor, jedino im se krov donša.

Neke kolibe, što su gor, imaju i zidane bunarove, pa stup i vagu na njima. Jednom rečju, sve, što ljudi trebaje, imaju gor kod Migalovaca. Konji i goveda idu u Migalovce skupa sa svinjama, a komšija jelo pravi.

Varošani imaju i vinograde, koji su razne veličine, počam od fertala do dva jutra. U njima su *kolibe*, isto nake ko i kod

briga. Dugačka je dvi fate, šjeroka podругu, a eripom il daskom pokrta. Ona ima po dva il tri pengērka sa šalufima i vrata. Lipo je umazana, obilita i uredita. Vrata su zaklenita, a kad i otvorimo, evo nas u kuće. Tu je baňak, lonci, poklopci, rajlike, mast, sol, brašno, kruz, a sve to osim baňka na police. — Kuća nema tavana, a soba ga ima.

Unidemo li na vrata iz kuće, vidimo krevet s vaňkušom, torbu, korpicu, stolčice i stolce sa trpezicom. Ima u sobe i kosira, sikera, matika, škara i drugog alata, što našem pudaru treba.

Sama je koliba drvena, ima sve talove, što i ima i druga kuća il koliba, samo nema oğaka.

Pudari idu svaki dan doma, pa ne nose mnogo jegeka; a kad je baš kišno il ružno vrime, noće u kolibe.

Drugi ljudi, koji nemaje vako uredite kolibe, imaje male, oble, slamom pokrite i otvorite kolibice. U nima je malo slame za konak i malo oğništā za vatru; drugi stvari nema tud.

Sve su ve kolibice prućem popletene, neumazane izvana, a i slamom pokrite. One služe pudarima samo toliko, da na ni rosa ne pade i da se mogu nuza što sagrijat.

Još mi je nadodat, da se ve kolibe, koje su bole, ritko kad luftiraje, pa imaje čudnu duu, a i krtice s miševima naprave brazde po sobe i kuće za ono vrime, dok opet pudar ne dođe i sve u prvašni lipi red meti.

Hrana.

Spremanje hrane. Sve, što se jede, zove vaj svit jelo ili jegeci. Jelo je, ako je samo jedno, jegeci, ako je više fela jela.

Meso i sve, što se suši, pa se jede prisno, kuvano ili pečeno, zove se meso ili mrs, a slanina, suvo meso, kobasice, žnutovi zovu se jednim imenom smok. Sve, što je od mlika, sira il kajmaka napravito, il ako se jede samo mliko, jajca, sir ili kajmak, kaže se bili smok. Sasvim je naravno, da svaka varoška kuća nema zadosta smoka, izjede ga zima, al bili smok ima svaka kuća. Pa kad je i petak, jede se bili smok, a ne smok.

Jelo napravito od povrtaļa zove se jelo, al se zove još i varivo ili cušpajz: gra, krompir, kupus, kelj, pa sve, što je iz bašče, a kuva se ili vari.

Kad oće ko *sviņe* bit, zove komšije, da mu pomognu, ako ima više komada. Ovi rado dođu te pomognu veće sviņe sikerom ubit,

a mañe zaklat. Ko ima više od jednog krmeta, pali ga slamom, a krv, što iz ñeg ide, doćeka se u tave pa se u lonce saliva.

Sviñe se koļu nožem prošćakom. To je nož s koricama, koji se ne da zatvorit, a za klañe mora imat dobar brk i jako oštar bit, da more brijat.

Kad je sviñće ubito il zaklano, povali se nako očistito na trbu, pa mu se skida slanina, iza tog se odrežu kaiši mesa nuz trtnicu, a ti se zovu pećeñci. Svako dite, ma koje došlo u kuću, ge se sviñe koļu, dobije „pećeñu“. Daļe isicaje zadñe noge il krakove, a onda predñe noge, koje se zovu butice ili pleća. Poodsicaje se rebra sa mesom, te se trtnica na tri tala isiće. Pokupi se mast s droba, odluči se drob, raspravļa se drob, osiće se glava, izvadi jezik, rasiće se glava na gorñu ćelust i dolñu, odrežu se uše, izvadi srce, bile ġigere i crne, žuč i slezena. Oće se povade, papi se skinu, a uše i noge trebaju za paće. Potom se komad po komad nosi u pivnicu, soli i slaže, da bude u rasolu. U ñem bude meso po dvi nedļe, a tad se nadiju kobasice i to krvavice, mesne kobasice, kulin, a djeca dobiju mijur, da se š ñim igraje, il ga uzme koji djed za duvanicu.

Najmasnije crivo il proodna civ zove se gužñara, a ona je i najslađa, jer je najmasnija.

Pećenke i mršavije sviñe rasporu se na trbuvu, povadi se iž ñi drob, odrežu noge do koļena, pa se nako ćitavo krme peće.

Kad je koji komad od sviñćeta odrezan i opran, soli se i meće u pariļaču, samo se slanina u velika korita meće. Tako dobro nasolito stoji po ćetrnajst dana u pariļači, a svaki se dan propusti kroz meso rasol. Slanina se slaže jedna na drugu tako, da uvek dođe koža na meso. Iza ćetrnajst dana meće se meso u dim, dok se slanine po kuće rašire, da se boļe prosuše, a kad dođe dan Poklāda, skida se sve meso, nako crno, i sprema na tavan, odakle se skida i jede.

Dok se muški bave s krupnijim mesom, skupe žene i djevojke sav drob, odnesu na bunar i lipo raspravu i operu.

Užja se criva srežu skupa sa ġigericama, gužñarom, okuvaje se, nadoda se po malo bilog luka, soli i krvi, pa eto kobasica. One se prsti nadivaje, ritko kad špricom. U krvene kobasice meće se samo malo škvaraka, gužñare, slanine, a drugo je sama krv, a u mesne mledno meso, slanina, luk i sol. Kad su krvene kobasice nadite, iskuvaje se, objese, da se prosuše u dimu i prvom se pri-likom pojedu, da se ne pokvaru.

Suvo se meso doduše jede svakog sveca, a najviše o Poklada i za vrime koševine i svatova.

Od govedski se criva prave u neki kuća kobasice isto ko i svišnske, al se moraje brzo pojesti, da se ne pokvaru. Ritko ko u selu papri kobasice, obično i samo dobro nasoli, da se iza ni more dobro pit.

Goveda se koļu nožem, al samo mlađa: junci i junice; a kad im je već koža oderana, mesare se ko i sviše. Tako se isto radi sa ovcama. Kod goved imamo trtnicu, glavu, noge, knigu, sirište, burag, criva sa lojem, gígere, žuč i srce.

Domaća se *živad* koļe, a kad su očupana, raspore se na trbuvu, izvadi im se guša (voļa) i drob, samo ostane srce, bubrezi i crne gígere. Odrežu se noge, pa se tako priredito meće cilo peč, il se morda kuva za čorbu i pakrikaš.

Kod živadi imamo prsje, krila, stražnicu, drob, vrat, stražni kraj ili trtnicu, batake i bubrege sa gígericom. Drob se od živadi baca, samo ostane srce, gígere i bubrezi.

U vom se kraju ne suši meso od peradi.

Ribe se očistu od lusak, zakoļu nuz vrat i poviš repa, tad se rasporu skroz od vrata do repa, pa se izvadi drob, ikra i mijur, a to se sve radi s ostrim prošćakom.

Kad je dosta ribe, suši se il na suncu il na dimu, a kad je je mañe, skuva se, il sprži na ražnu, il se ispeče u peće na maste.

Kod rib razaznaje vaj svit glavu, rep, peraice, drob, mijur, škrge i ikru.

Kupus oko Martiña siku i spremaje za zimu. Kad je kupus isječen, pomeće se na mirno mjesto u rpu, da stoji po deset dana. Tad se ostranu falični žuti listovi, izrežu se korenice dobrim prošćakom, slože se pole na rpu, pa se redom uzimaje i ribaje. Kupus se riba ribačom il ribežom. To je šjeroka daska, na kojoj su učvrstiti noži, ni po pet. Na gornjoj je strane prazan četrtast drveni sandučić, brez dna. Sandučić pristaje na dasku, a sa strana ima daska mali žlib, kud se zavuču sandučić. Odozgor se među po četiri polutnine kupusa, riva se sanduk seb i od sebe, a tim se pritišće na nože, a vi režu. Što nož zareže, spada dol u veliko korito il na bilu poñavu. Kad je kupus izriban, meće se u kupusne kačice. To su sudići s danom, do dvanajst akova veliki. Uniđe jedan od najtežji te ga dobro zgazi i posoli. Kad je puna kačica nagazita, pa pjena istjerana, metnu se dana i kameñe na kupus, ako još treba vode, ule se po nekoliko litri, a ako je kupus dobro ugazit, ne

treba mu vode, svakako se skiseli. Za tri je nedilje kupus kisel, onda se vadi, pere i jede. Ovako ukiselit kupus mora se svaki treći dan oprat. Pere se hladnom vodom i to nesamo gorњи tal kupusa, nego i dana, čim je kupus pokrit i pritisnit.

Kačica s kiselim kupusom meće se u sobicu il u kačarnicu, i to na stalno mjesto. Dogodi se, da se vako ukiselit kupus za jake zime i zamrzne, to mu ništa ne smeta.

Nesamo Varošani, nego niko u cilom brodskom okružju ne kiseli *repe*. Ako je gege pomalo i koja žena posije i otrani, to obično djeca oguļu i pojedu. Ritko koja repa dojde iz Varoša na plac. Pa ni ista se marva ne rani š nom.

Krompir, što ga vaj svit ima, meće se preko zime u podrume, al nema dosta podruma, a nisu ni veliki, zato ima svaka kuća po nekoliko rovova, u koje se meće krompir, da more izimiti, a da ne ozebe. Prije nego što će se krompir zarovit, odabere se sitni ekstra, krupni ekstra, a srednji ekstra. Ostavi se nešto i u pivnice na pofate, da ga žene imaju, kad ustrebaje.

Rov se pravi vako. Iskopa se zemlja preko dvi stope duboko, i to u okrugal. U tu se rupu meti nešto malo slame, pa se polaže krompir. Ako more stat krompir do vra zemlje, dobro, ako ne stane, meće se gor i poviš zemlje. Kad je vas krompir pometan, pokrije se slamom, zagrne zemļom, pa upokriva leđinom. Na leđinu se meće trnje, da ju kokoše i druga živad ne iščeprka. Ovako se rovi nesamo krompir, nego i repa (ritko) i rotkva. Kad treba, ode iznica, načme rov i izvadi po pol mirova krompira, a drugo opet dobro zatrpā i upokriva.

Vridna gazdarica, bila u familije ili sama, spremić će za zimu dosta gra, mañe graška, spremić će po nekoliko komada suva sira, bilog i crlenog luka, suvi šliva, suvi jabuka i rušaka (ošaf zvane), nekoliko litara masla i masti, jajac, grožđa i sjemena od dubleka.

Gra se po kukuruzi il po rovovi (rovićak) vas pokupi, metne na neperke, to jest na debele tkane poñave. Za lipa vremena uzmu po dvi žene tucale (debele ko ruka štapove) pa ga dobro stuku. Razberu gra od ľusak, opušu ga, il na vjetru proviju, pa ga nako čista spremu u žakove (kupovne šjeroke vreće), il u druge vreće i fršlage.

Vridna i uredna gazdarica zna imat po šest mirova gra, koji se na proleću dobro unovči i prodā.

Ima razne vrste gra, ko što daninoć (pol bil, pol crn), bili gra, žuti gra (rovićak), zeleni, putr-fizul (bili sa crlenim pikñama).

U jesen spremi gazdarica i *grašak*. Neg bude mlogo mañe, jer ga baš svit ne voľe jest. Grašak se potrga, očisti i spremi il u vrećicu il u kaki sandučić, a za nuždu i u veću staru tkanu maramu.

Bili i crľeni luk se u jesen o Maloj Gojspe počupa, splete u vince, pa objesi na tavan na pajantu, pa kad se posti il kad ga ižnica za zaflig treba, eno je na tavanu, skini po vinac i reže ga. Bilog luka imaje žene slabo, obično po vinac, dok crľenog bude i po petnajst, dvaeset vinaca.

Zrele se *šľive* il suše u vańskoj peće iza kruva (obično i po šest put metnu iza kruva) ili se bez koštic suše na suncu. Šľive se raskoľe, izvadi se koštica, pa se nako u nerazdiliti polutina suše po nekolike dan (po 6), a kad su suve, spremu se na tavan i kad trebaje, vade se i jedu.

Jabuke se i *ruške* spremaje il čitave il komadi. Momci i djevojke, a najviše čobani spremu si po nekoliko komada (katkad po mirov) u sino il slamu, pa i vadu i jedu nesamo oni, nego i drugi kućani. Trefi se katkad, da u kuću dođe gospodin i to u zimu, pa zar nije lipo, ako mu mlada il cura donese jabuku, rušku, pa još ako je i pisana.

Varoški svit ima dosta voća, koje ne more ni sazret. Tako se voće bere zeleno, reže šklocom, niže na konac, na suncu suši, pa za zimu sprema. I iste divľake, ma da su opore, pojedu djeca od žele, ako im roditeli il rod u zime pruži. Tako izrezano, na koncu nizano i osušito voće, bile to jabuke il ruške, zove svit ošap ili šafa.

Grožde sprema vaj svit ili u vješalice, ili odrežu luće, pa i za gredu zataknu i čuvaje. Vješalice su dva grozda, svezana med sobom koncen, a objesita u pivnicu preko vrljice. Lući su grozdovi odrezani skupa, sa lozom, a u vrime berbe, koje onda djeca na tavan za gredu zataknu pa kad se zaželu, skinu i pojedu. U vješalice se izbira finije grožde, ko što je dinkamuškat, drinak; a u lućeve se meće jedini kiselić. Ma da je kiselo, kad ga nema, slatko je.

Od *dubleka* povadito sjeme, na peće osušito, sprema se za zimu, pa se il ladno jede, ili se malo na peće nagrije, u stupke tuće, sije, i od prge peće pita, koja se zove prgñaća. Stupka je oblo drvo, dost duboko ižuńito, al od jednog komada.

Kokoše nesu i u zime, al ako i gazdarica ima malo, spremi po pedeset gospoinski jajac za zimu. To su jajca, skupita i snešena

izmed Velike i Male Gojspe, a mogu preko cile zime stajat, a da se ne pokvaru.

Za zimu sprema svit mast, maslo, sir, pekmez i suvce.

Mast, što se za zimu sprema, pokupi se obično sa droba i drugoga mesa, al slaninu topi ritko ko. Ona se drži il u ćupovima, il u zemljeni lonci. Ćupovi, u koji je mast, obično su zelene farbe, ritko brez farbe, a obično do dvaest litara veliki. Isto tako i lonci, u koji je mast, veliki su što veći mogu bit, po dvaest litara. Nu nitko ne drži mast u drveni posuda. Taki ćupova i lonaca znaje familije po šest imat. I maslo, ko ga ima, drži se u ćupovi il u tegla. Tegle su uske zemljene posude, po litru velike. Neko te neko drži maslo i u poreulanski šojlica, ko što su i od kave, te drže po pô litre.

Sir, što se za zimu sprema, sprema se za korizmu, kad se posti.

Pekmez se pravi i zgotavlja samo od šliva. Za tu se potrebu ostave šlive duže na deblu, da bolje sazriju. Skuvaje se šlive u bakrenom kotlu il kazanu. Kad su se dobro skuvala, procidu se u veliko korito. Koštice se bacu, a naj se šljivoš opet meti u kazan il kotal, pa se dobro iskuva, a kuvajeć se miša sa veslom il zgodno načinitim komadićem drvetom. Iza tri sata dobrog mišanja izađe se gusti šljivoš u lonce, tegle il ćupove, pa se pokrije i postavi na tavan u ladnije mjesto il u pivnicu, pa kad treba za ukvas kolače, il da dite pomaže š nim kruv, donese im iznica ili mat djeteta. Od drugog se voća ne pravi pekmez.

Suvci su fela dubleka, koji se sadu po baščama i vrtlovima. Znaje ti suvci ko škaf veliki bit, a kad je jesen, obično o Maloj Gojspe, pokupe se s cimom, pomeću se il na tavan il u kačarnicu, pa se režu, peku i jedu, al samo kad je post. Suvci (turkaši, turkiñe) su pečeni obično suvi, pa se i njovo sjeme suši i za sad ostavlja.

Sve vo naspomenito sprema i samac i familija, samo što samci od sveg tog malo mañe spremaje.

Brašno. U ovoj okoline pozna i meļe svit brašno od žita (šenice), kukuruza, ječma i raži. Svit meļe žito u vatrenke u Brodu, a gekoji i u mlini, što su na Save, ni sedam. Sve brašno, što svit meļe, je jednotulo samļeto i to tako, da se žita samo na jedno brašno samļije. Bude tude posije skupa sa brašnom, a žene ga, kad im treba, na sita prosiju. Ima više fele sita: sredñe, ritko i gusto. Sva su od strune spletena, a kad kako brašno treba, nako se do-

nese sito i na neg prosije. Treba li brašno za kruv, uzme se rede, a treba li za pitu i kolače, prosije na gusto sito.

Svit kupuje brašno u dućani u Brodu, al samo za fine kolače i pite, dok samci i samice i za svaku nediju kupu brašno. Familije kupuje maće, a samci mlogo više.

Ako ko tuče ječam za kašu, tuče ga u stupke. To je obla, drvena posuda s danom, a sva je dobro izbušita i očistita. Nije to velika posuda, more bit po četiri litre. Ječam se tuče tako, da se uzme čabreňak (na čem se čabar nosi), pa se š nim ili sa sikeričnim držalom tuče i to tako dugo, dok ne bude kaša. Ječam, koji će se u stupke tuć, mora se prije malo nakvasit, da š nega more luskā spast.

Mlijeko. Narod drži krave, ovce, a samo dvoji koze, te po tom pozna svit sve tri forme mlika. Svi doju rukama. U samāca doju katkad i ludi, dok u familije uvik žene. Doji se krava il ovca uvik s desne strane, jer desna ruka mora bit od glave, da ju krava rogom ne ubode. Svi doju u šetrice. To su od osam litara velike drvene posude sa jednom rukatkom. Ta šetrica il kravlača ima dno, a po dva gvozdена обруча, dol je užja, a gor šjerja. Svaka žena doji obodvima rukama, šetrica se meti na zemlju, a kad se u nu nadoji, izaļe se u veliki lonae, što se obično na stranu meti. Tako se doju nesamo krave, nego i ovce i koze.

Udajito se mliko nosi u kuću, tamo se kroz cidilo procidi. Mliko se zato procidi, jer ako je u nem koja dlaka, truňavka, muva il šta drugo, da ostane na cidilu. Cidilo pravi kotlokrpar ili limar. To je od plea načinita obla posudica s dnom i rukatkom. Dno je sitno izbodeno, da kroz neg more mliko proc. Cidilo košta po dvaest i pet krajcara.

Kad se je mliko procidilo, meće se u zemljene tegle i lonce, a jedan ga se tal meti u tavu i maloj djece za večeru skuva. U lonce i tegle spremite mliko odnese se il u pivnicu u orman, il u kuću u orman, il u sobu u orman. Tud stoji dva, tri dana, dok se ne skisne, a kad je skisnito, dode ižnica sa lončićem i pokupi kajmak. Lončić, u kom je kajmak, je zemljeni obično zelene farbe, a velik po litru. Vas najbolji kajmak meće se u jedan lončić, a lošiji u drugi. Iz drugog se lončića kajmak potroši, kad ustreba, a iz prvoga ne. Kad se je puna litra kajmaka nakupila, ispusti se kroz čepić na loncu ritki kajmak i sjerotka tako, da ostane sam gusti kajmak. Tog obično žene meću na rajliku, da se istopi, pa da bude *maslo*, a ritko ga ko (većinom Ličanke iz brda) meću u stapke, mētu, dobiju putar, kog onda nosu u Brod i prodaju.

Kad se je obro kajmak s lonaca il tegla, metnu se lonci nuz vatru, da se malo ugriju. Nako ugrijano kiselo mliko stresa se u jednožičave, prilično ritke kese, da se dobije sir. Kad se kesa objesi, curi kroz špic sjerotka, koja se dočika u šetricu il u zemljeni lonac, a kad više ne kapa sjerotka, dobar je sir. Sjerotka se il popije šeflom (velikom limenom žlicom), il ju među svinam u napoj. Sir, što se dobije, čuva se za post, te ga najviše djeca i čobani pojedu. Familije ne prodaju sir, a samice malone svaka.

Naše selanke ritko koja tepe kajmak, da dobije putar, a koja ga tepe, čini to u drvenim stapkama. Stapka je obla, drvena, visoka a uska posuda sa dva dana. Dno joj je šjerje, a gornje joj je dano probušeno, a kroz neg je provučen štap sa malim, izbušitim kolešcem. Gornje se dano jamije, uspe kajmak, zatvori, te štapicom gor dol vuče tako dugo, dok ni teško vuć. Tad se opet gornje dano jamije, te se rukom pravu obli komadići, koji se među na kupusni list, čuvaje, jedu i u Brod nosu.

Neko topi putar, da od neg dobije maslo, al to čini malo ko, i ako da, ne more mu bit maslo nako čisto i slatko, ko od samog kajmaka istopito. Ako šta na dnu rajlike ostane, kad se maslo topi, to pojedu, malo je istina okiselo, al se da proždrt, kad se kruv u neg umoči.

Za jelo bere svit jagode, gljive, drinak, a djeca беру još i šipak, puže, kukiće i lešnake.

Jagode беру crljene i crne. Crljeni ima obično po brdu i vinogradu, a znaje bit i ko palac krupne. Po grmovi i strnokosi rastu crne jagode, koje svit bere, ponajviše mladež, te odma nake friške jede.

Gljive bere svit, al ne svake fele, već samo pečurke, a geko i vargaće. Pečuraka ima po Jelasu dosta, te momci il mladi ljudi znaje iduće ujutro po koće po pun torbak nabrat. Čobani, što su na salaši kod Migalovaca, беру vargaće, al i odma na vatre peku i jedu.

I pečurke i vargaće svit najprvo ogulji, skine š ni kožu, dobro posolji, na žeru meti, a kad pusti vodu i kad malo pocrni, uzimaje se redom i nako vruće s kruvom il brež neg jedu. Niko u selu ne kuva gljiva.

Na drinkovom drvetu raste *drinak*. Plod mu je crljen, a kad se meti u slamu, pocrni, pa je dobar za jelo. Drinak je nisko drvce (grm) ko ruka debelo, a na jednom drvцу bude po pet, šest litara drinka. On raste po brdi.

Kukiće su male plave bobice ko kurjačje olovo krupne. Rastu po grmlju i šikara. Djeca, idući s telci i govedi, беру i, vrelom vodom pofuru i jedu. Kukiće su dobre jest istom u studenom, kad i koji mraz ofuri, al i djeca poberu i ozelene.

Puži, što i svit kupi, obično su s kućom, i to veliki vrtni puži. Ne mari vaj svit za puže šarene kuće, vele: to su zmijski. Iza kiše, a u proleće, eto djece, idu po puže. Tražu i po livadama, vrtlovi, oranicama, jednom ričju svud. Uz put odrežu šibu, zaoštrenje, te kako kog spazu, nabodu mu kuću na šibu. Djeca i tražu štapovi i košem. Kad su i dost nabrali, donesu kući, metnu u lonac u vodu, da se skuvaje, a kad su skuvani, eto iznice s nožem, izreže i očisti i od criva i đubreta, pa š nima na tavu na mast. Kad su se malo ugrijali, ispekli, eto djece s komadem kruva i s vilicama pa udri po nima, dok su još vrući. K nima se zna pridružiti i koje starije družinče, da i ono proba.

Kad prode regracija, a započme škola, eto djece u četvrtak i u nediđu u Mičadinku, pod Pakal, na Kremeńice, svud širom odaje, беру *leşnake*. Ni ima po tri fele, a rani su najboji. Premiću se i veru djeca po brdinama po cil dan, a pred večer eto i doma. Neko nosi išta, a neko ništa. Neko je svoje sačuvao, a neko pojelo. Što i djeca doma donesu, prebroju, metnu i na sunce sušiti, te spremaje za post, a i za Božić. Imade djece, koja naberu po dvije, tri ilade lešnaka, pa i mati kradom i u Brod odnese i — prodaju.

I sam *šipak* bere gekoje dite, al mu samo koru pojede, a ne će koštice, boji se, da ga ne bi što srbilo. Svinari, odajeć po Pribudovcu, jedu i *bukvicu*, a kažu, da je jako slatka.

Priredivanje jela. Prema tom, kako je koje jelo spremilo i naredito, kaže mu svit, da je kuvano, pečeno ili prisno. Ako se trefi, da se jelo pokvari il prisoli, il nije slano, kažu i sprdaje se: to ni slano, to je prislano, to je prokislo, to opet poplesnivilo. Ako kivan gra bude preko noći u toplu, on prokisni, ako kruk bude dugo pečen, on poplesnivi.

Prisno se jede kiseli kupus, luk, krastavci, dińe, lubenice, voće, suvo meso, slanina, kobasice, kulin, sir, mliko, repa, rotkva, koloraba, mrkva.

Peče se slanina, sve suvo meso, glive, kukuruzi, kruk, pite i kolači, meso od živadi, krompir, jajca.

S vodom se masti kruk tako, da se u vodu meti mast, pa se u tom kruk namoći i jede.

S mašćom se pomiša voda, kad se oće puno jajac na maste ispeć.

Kruv se peće ovako. U jedno veće korito prosije iznica brašno. Uvečer se podmisi u tom koritu kvas, koji preko noći izide. Sutradan se kruv umisi. Donese iznica po lonac vruće vode, koja se razmlači i u kvas ule. Tad se kruv umisi, pokrije čistim bilim stolnikom i vañkušom, da prije izade. Iza dva, tri sata preglede iznica kruv, proba prsti. Ako se on, kad ga pretisne, digne, onda je izišo, a kad se ne digne, znak je, da nije još izišo i da na neg još mora čekat. Kad kruv izade, eto iznice, pa ga u koritu razmisuje, to jest pravi kruse. Kako koji napravi, meće ga u spletenu korpicu il u korice. U korpicu se meti marama, u korice pak peškir, koji se obrašneni, da se kruv ne prilipi. U korice stane do pet kruva, a u korpicu po jedan. Dotle je iznica naložila i ugrijala vañsku peć, nu dobro očistila omelom i ogreblom. Ogreblo je lopatica na štapu nasadita, kojom se žera izgraće. Omelo je debela mokra krpa na štapu, kojom se pepel pokupi i peć, ako je topla, oladi. Progrtač je štap, kojim se vatra potiče.

Kad se je peć najarila, žera izgrnila, peć omela, meće se kruv na lopatu, pospe se lopata brašnom, pa se turi kruv u peć. Ako ima kupusnog lista, meti se kruv na neg, pa se na lopatu meti i u peć turi. Kad su se svi krusi u peć pometali, naloži se pred zjalom vatra, da kruv ljudski porumeni, a kad je porumenio, jamije se žega, a peć se zatvori tatom. To je limena pločica, velika ko i zjalo.

Neke kuće, kad peku kruv, metu najprije u peć lepinu, da vidu, je li peć dobra. Lepina je kvasni kruv, al tanki, okrugli, na vru izrezani i dobro posoliti. On se peće samo pet minuta, a kruv nešto preko dva sata. Kupusni se list zato meće, da se kruv ne opepele.

Kad je kruv pečen, dođe iznica, povadi ga, opuše, ostruže; ako se je ge spatio, pa ga meće il u pivnicu il u ambar na lopatke.

Familije peku po četrnajst, petnajst kruva, dok samci po dva, tri. I ti petnajst kruva, što i familija peće, ne duraje četiri dana, a samcu negova tri duraje po pet, šest dana.

Svaki kruv ima koru i sredinu. Nijedna ga ne peće sama, već i budu bar po dvi. Lepine uvijek vruće pojedu, a smotaje i pokajmačite il djeca il odrasli. One se il kajmaču il pomastu.

Vako se peće kruv bud od žita ili ječma il raži.

Proja (kukuruzni breskvasni kruv) peće se vako. Prosije se brašno, ugrije se peć, donese se topla voda, da se u noj jedva

prsti držu. U korito se ule ta topla voda, a u ňu se brašno meće, doka ni gusto. Kad je tisto gusto, misu se proje. Za ňovo miseňe treba voda. Kad je proja odilňita i staňita, umije se vodom, da ne ispuca, pa se meće na lopare. To su drvene oble daske, po prst debele. Na lopar se meće po pet, šest proja, četiri prsta debeli. Kad su se sve proje izmisile, donesu se k peći, pa se meću na lopatu i redom u peć. Ova mora biti ňešto toplija, nego kad se kruz peće. U peće stoji proja do tri sata, a tad se vadi, opuše i ostruže, pa se u pivnicu il u ambar nosi. Neko te ňeko odma uzme jednu, razreže ju po polak, po šjerine i deblňine, pa na ňu nako vruću ule mast. Ala je tad slatka!

Ovd mi je napomenut, da se proje ritko kad peku, a kad se i peku, peku se od žeŇe. Familije speku po dvanajst proja, a samci po dvi, tri. I ti dvanajst proja ode za dva, tri dana.

Vaj se svit rani kruzom, pa makar kupovnim, a ne projom.

U kvas pita. Dan prvo se podmisi u drvenoj zjeli kvas. Sutradan se pita umisi, t. j. naspe se brašna u kvas, pa se razvuče u lokše, a to sve na trpeze s pomoću oklagije (oblog ko ruka debelog drveta). Kad su lokše razvučene, pomaste se gušćim perom i smotaje pa u tepsiju metu, da tud izlazi. Kad je izašla, meti se na tronogo gvoŇde, saćak zvano, poklopi se vrelom poklukom i pod tepsiju meti žege. Za po je sata pita narasla, a i pećena je.

Isto se vako peće *sirna pita*, samo se u lokše, kad su se razvukle, meti sira s kajmakom izmišana; a tako se pravi i *pekmezara*, to jest pita s pekmezom. Vako se peku i kvasni kolači, samo se svaki kolač za se meti, a stane i po trijest u tepsiju. Samo kad su svatovi, il kad treba više pita najedamput ispeć, loži se vaŇska peć, i u ňoj se sve te pite peku. U obićno vrime peće se pita pod poklukom, i to svake nedile po jedna.

Mutača ili pita s mlikom. To je breskvasna pita. Ona se napravi u loncu, u mliko se ule po dvoje, troje jajac, te se s brašnom pomiša, da bude ko med obritka. Tad se izale u tepsiju, ge se peće, a kad je porumenila, pomaže se kajmakom i pospe šećerom.

PrgŇača je pita brez kvasa. Pravi se vako. Najprije se stuče sjeme od dubleka, i to u stupke. Tad se dobro prosije na sredŇe sito. U to brašno od sjemen a ule se malo vode i ňekoliko jajac, doda se još ňešto malo voga Ňitnoga brašna. Tad se umisi ňešto rede, a meti se u tepsiju, pod pokluk u, da se ispeće. Neko te ňeko meti i prćŇaču i proju pod pokluk u a brez saćaka i tepsije, pa se ipak dobro ispeće.

Ima i taki u kvas pita, koje su isto što i kruv, samo su od malo bilijeg brašna i odozdol su dobro podmazane, da ne zagoru.

Paprenaci su breskvasni kolači, ko i svaki drugi, a pravu se vako. Uzme se kila finijeg brašna. U ņu se meti po petero jajac, po funte masti i isto toliko šećera. To se sve dobro izmiša, da bude dost tvrdo, masno i slatko. Tad se razvije na trpeze lokša po firtal cola debela. Uzme se kalup, pritišće se, nožem unaokolo obrezuje i u pobrašnitu tepsiju redom meću. Kad je lokša na kolače izrezana, skupu se svi komadići, opet premisu i na kolače izrežu. Kad su svi kolači u jednu il više tepsija pometani, idu se pod poklukom peć, a peku se preko po sata.

Salaši su breskvasni kolači, u kojima je salaš (salakal). Pravu se od brašna, jajac i šećera, a u tu se smjesu meti salaš zato, da se boje nadignu. Salaš-kolači nisu lipi jest, dok su vrući, a kad olade, dobri su. Peku se, ko i drugi, pod poklukom.

Kolači od pekmeza. U bilo se brašno ule po dvoje jajac, pa se razvuče lokša, koja je sasvim tanka. Ta se tanka lokša izreže u četрте, velike ko dlan. U svaki se komadić lokše meti malo pekmeza, pa se lokša smota, i u pobrašnitu tepsiju meti svaki komadić za se. Kad je puna tepsija, malo se ozgor pomažu sa mašćom, pa se pod poklukom peku, ko i drugi.

Kolači s mandulama. Uzme se brašna šest žumaňaka od kuvani jajac, šećera i masla. Sve se to dobro umiša i kalupom iz lokše izreže. Kad su kolači već u tepsije, uzme se bjelaňak od jajca, svi se kolači š ņim omažu, a na gorňi se tal metu komadići šećera i mandula uzajedno. Mogu se ti kolači praviti i od prisni žumaňaka, al su bolji od kuvani. Sad, kad je šećer i mandule na ņima, meću se redom u tepsiju, nosu se pod pokluku, ge se za kratko vrime ispeku.

Pereci ili *drugovi* jesu kolači napraviti od brašna i jajac. Uzme se brašno, pa se u ņeg ule po šestero jajac i dobro se umisi i smota u kolombar. Sad se meću u tepsiju, koja je pobrašnita. Kad su malo porumenili, moraje se po polak unaokolo zarezati, da ne ispucaje. Tad se dignu i kad su rumeni, pečeni su. Ovu formu kolača peku žene najviše kad kud idu, da mogu djece po kolač donit.

Pletenice su breskvasni kolači, napraviti od brašna, jajac i šećera. Kad je sve to lipo izmišano i dost tvrdo, izreže se tisto na prst šjeroke, a po prsta tanke, samo dugačke komadiće, koji

se međ sobom isprepletu i u pobrašnitu tepsiju metnu, da se mogu ispeć.

Još se peku kolači sa crnim vinom, brašnom i šećerom, — pa s maslom, jajci i šećerom, al se obadvi forme već sve mañe peku.

Još mi je spomenuti, da se svaka vrst kolača odozgor dobro bjelañci namaže zato, da ne popucaje. Svaka je fela kolača odozdol il brašnom il mašćom pomazana, a to zato, da se ne sažgu i da se za tepsiju ne uvatu. Al nesamo kolači, nego i pite se ozgor i ozdol mažu isto tako, ko što i kolači.

Za Poklade sprema se opet posebna forma kolača, koji se po nima zovu *pokladni kolači*. Ima i dvi fele. Jedna je fela kako i familije pravu, a druga kako i sameci pravu. U familije napravi ižnica tisto s kvasom pa ga pusti, da izlazi. Kad je izišlo, uzme po velike tave masti, rastopi ju, pa kašikom grabi komadić po komadić tista. Kad je dosta komadića nametala u tavu, čeka, da svi porumenu, a tada i vilicama izvadi. Tako peče i grabi kolače redom, dok se sve tisto nije ispeklo; ako li usfali masti, lako se još zagrabi.

Samčeva žena pravi i vako. Uzme brašno, meti u ñeg po dva, tri jaja, zamete i napravi tisto, a tad razvije lokšu na trpeze. Ta je lokša tanka i okruglasta. Sad rastopi mast u tave, izreže lokšu na komadiće, pa i redom meće i peče.

Na goloj se žege peku: kukuruzi, krompir, jajca i gljive. Krompir se i jajca u žegu zapreću, kukuruz se na ražañ natakne i peče, a gljive se na golu žegu metnu i peku. Neko peče i suvce u vatre, t. j. zapreće i, a ñetko i u peć s kruvom metni.

Na ražñu se osim kukuruza peče slanina i pečenka, zaoblica zvana.

U posudama se peku ribe, pite, kolači i jajca, a u vodi se kuvaje jajca, gra, grašak, krompir, zeleni i kiseli kupus, suvo meso, slanina, kobasice, rezañci, valušci.

U mliku se kuva pirinč, griz, rezañci, trgañci, kruv i kaša.

Na maslu i kajmaku se peku jajca.

Još nam je razgledati, kako se pojedino povrtaļe kuva, i kake sve cušpajze imamo.

Kupus se pravi ko varivo, jedu ga kisela i slatka i s jabučicama. On se vako priređuje. Uzme se lonac, u ñeg se meti kupusa dva tala, a treći se naļe vodom. To se kuva preko sat, a tad se zafliga. Fliga se kupus ko i drugi cušpajz vako. U tavicu se meti preko žlice masti. Kad se mast rastopi, ureže se sitno u

nu luk, a kad je on porumenio, meti se podruga žlica brašna. Sve se to dobro izmiša, a kad je sve rumeno, ule se u tavicu malo kupusa, da provri, a tad se sve sađe u lonac. Ako već nije posoliti, sad se soli i proba, kaki je. U zafigu još jedamput provri, pa eto kuvana i uredita kupusa.

Slatki se kupus nareže s glavice. Tad se popuri vrelom vodom, da iz neg izide gorčina, posli tog se ocidi i meti kuvat, a kad je kuvan, meće se na zafig i soli ko i kiseli.

Slatki se kupus u letu često malo jabučicama zakiseli, pa mu se kaže: jabučni kupus.

Neke kuće kuvaje u nem slaninu, il but, il pleće, il koju kobasicu, sve to vađa; al ima i taki kuća, koji to suvo meso ekstra kuvaje, i kad ustreba, na tañuru u sobu donesu.

Krompir se kuva ili čitav, ili izrezan, sa mundirom ili brež neg. Kad se oće krompir ko cušpajz skuvat, pravi se vako. U poveći lonac oguļi se i izreže krompira preko polovice, tad se meti kuvat, soli se i fliga ko i kupus.

U krompiru se nikad ništa ne kuva.

Kad se čitav krompir kuva, ocidi mu se voda, od ne se naredi čorba, a krompir se meti na zafig, mi kažemo: zagorčit krompir ili paprikaš brez mesa. To se čini ređe.

Gra se kuva ko cušpajz s maunama ili brež ni. U lonac se meti do po gra, a drugo voda, pa se tako preko dva sata kuva. Kad je kuvan, a to se proba žlicom, posoli se, pa se na zafig meti isto ko i kupus il krompir. I onda, kad se u nem štagod od suva mesa kuva, meće se na zafig.

Kad se posti, onda se skuva, pa se il maslom začini, il se navaran jede, a neki ga ocidu, zgnetu i nako zgnetena jedu.

Ko što se jedna fela kuva, kuva se svaka, bio on crni il bili, s maunama il brež ni, bio on rovićak il pritkaš. Rovićak ne treba, a pritkaš treba pritke, a to su štapovi po fat dugački, na koje se gra peñe.

U vom kraju, kad se kuva gra il kupus, ne miša se ništa drugo, a ne ko što neki svit smiša i gra i kupus.

Grašak se kuva samo doka je mlad. Ko ga sadi i bere te za jelo spremi, voļe nu felu graška, koja se s maunama kuva i koja treba pritke.

Kad se oće grašak kuvat, ode ižnica, nabere ga s maunama, koje onda, u koliko je koje zrno, izreže i u lonac, u kom je već pol vode, meti i kuva. On se fliga ko i druga jela, samo na neg

meti, ko ima, po malo kobasice, a kad ko od gospode dođe, i po dvije žlice dobrog kajmaka.

Dublek, dok je mlad, pa zelen, jede vaj svit. Za to se jelo ustrgnu po jedno dva dubleka, ogulji im se kora, da su sasvim bili, očisti im se i povadi sjeme, pa se naki komadi, ko dlan veliki, na maloj ribeži izribaje. Sad se dublek meće u lonce, kuva se, soli i na zaflig meće, a uvijek se ma najmañe pokiseli.

Zelen je mlado kupusno lišće, koje neki svit nako mlado i malo bere, kuva, soli i na zaflig meće.

Zafligana čorba je voda na zaflig metita. Vruća se voda, koja je u zemljeni lonci, na zaflig meti, posoli, a kad se dobro prokuva, meti se na nju il komadića kruha, il rezañci, il koji komad krompira. Zaflig, što se za čorbu pravi, pravi se sasvim nako ko i za cušpajz.

Krompirova čorba je krompir na vode skuvan. Za tu se potrebu krompir ogulji il ostruže, izreže i u vodu kuvat meti. Kad je dobro kuvan, zafliga se, il se ocidi voda, pa se od ñe napravi čorba, a krompir se natenfa.

Kad se trefi, da reduša na fliganu čorbu meti trnicu, kaže se, da je skuvala *trnicá*. Ona je spremita ovako. U brašno se ule po jedno il dvoje jajac. To se dobro izmisi, a kad je dobro tvrdo, tare se na tاراču, na koju se i ren tare. Nako natrta trnica meti se na peškir, da se isuši, pa se nako suva na zafliganu čorbu meće.

Rezañci se katkad na zafliganu čorbu meću. Ule se u brašno po dvoje jajac. To se dobro umisi, razvije se oklagijom lokša, koja se onda suši, a kad je sredñe suva, prekiti se i sitno a dugačko izreže, pa kad ustreba, na čorbu meće.

Lokša, od koje se režu rezañci, ne smije se presušit, jer se onda iskrti, pa rezañci ne valjaje.

Jabučna čorba je čorba od jabučica, na koju se ponajviše ureže krv. Naberu se jabučice, koje se od pacika (ćima) očistu. Tad se izrežu, u lonac pomeću i dobro iskuvaje. Kad je i to gotovo, procidu se jabučice na cidilo, pa se sjeme i kožica baci, a na se žućkasta voda zafliga, posoli i eto nam gotove jabučne čorbe, na koju se komadići kruva urežu, a kad su se raskvasili, čorba je gotova.

Kiselica je kisela čorba, koja se ili rasolom zakiseli, il pak sirćetom (vaj svit ne pozna esenca). Kisela čorba nije drugo nego zafligana čorba, koja se zakiseli. Na kiselicu se metu obično.

vaļušci. Vaļušci se pravu vako. U brašno se ule koje jajce, pa se od tog umisi čvrsto tisto, koje se rukom otkida i u vrelu vodu meće, da se skuva.

Riblja čorba je taka, u kojoj se riba kuva. Ona se ne fliga, nego dobro zakiseli sirćetom. Na ņu se ništa ne meće, nego se jede zgoľca.

Lukovar. Narežu se komadići kruva, koji se gusto u vode skuvaje, a kad je kuan, naľe se vrelim mlikom, malo se pusti da oladi, ľeva se u zjele i jede.

Paprikaš. Najprije se napravi zaľlig na rajlike. Tad se metu komadići razne fele mesa, pa se dobro zjelom pokrije. Kad se je meso dobro natenfalo, naľe se vrelom vodom, urežu se krompirovi, pa se sve to dobro zagorči crľenom stućenom paprikom. Kad se je sve dobro iskuvalo, uvrelo, eto gotova paprikaša.

Sarma. Uzme se govedina il pećeňak od suvog mesa, ponda sitno izrezana slanina, crľeni luk, stućena paprika, malo bibera; ponda se uľe po koje jajce i sol, a sve se to umota u kupusni list, koji je dobro kisel. Nako u kupus umotana sarma zove se vaľci i kaľe se, da u lonac stane po dvaest, trijest vaľaka sarme.

Friška čorba kuva se od řivadi il govedine, a kad se trefi, i od sviňetine. Ona se ne fliga, a u ņu se meće po komadić perřina, mrkve, kolorabe, repe, crľena lukovica i po jedan krompir. Onda mora merisat čorba, kad ima sveg tog. Kad je meso sa vim dobro iskuvano, ocidi se čorba, posoľi, pa se na ņu sipaje il rezaňci od biloga brařna, il pirinć, il griz.

U svaku se zaľfiganu čorbu meti po komadić mrkve i perřina, a to zato, da boľe meriře.

Žgance jede vaj svit rede; a pravu i u kotlu, pa samo od kukuruznog brařna. Kad su řganci napraviti, vadu se řlicom, te se il mařćom zaćiňu il pak sa mlikom. řganci se jedu u dvi nedile jedamput.

Masni se *kruv* jede svake nedile za frořtukom, a pravi se vako. Narežu se řnite kruva u zjelu, a dok to jedan radi, iźnica uzme veliku tavu, naľe ju do polak vodom; vodu dobro zamasti i posoľi, a tad se řnite redom meću; pa kad su dobro mokre i mekane, vadu se řlicom. Jedne se meću, druge vadu, a taj posal traje tako dugo, dok ima iřta masne vode u tave.

Rotkva se jede samo, kad se posti u zime. Ona se oguľi, na sitne, tanke i oble komadiće izreže, dobro posoľi i jede.

Repa se jede uvijek samo prisna, a tako i koloraba. I nu i repu jedu ponajviše djeca, samo i moraju prije dobro oguliti, da ne budu gorke.

Valušci na suvo pravu se i kuvaje isto nako ko i za kiselu čorbu. Kad su ociditi, metu se na tavu, u kojoj je mast i luk. Al se valušci ne moraje mastiti. Mogu se i sirom, lukom crlenim i kajmakom posut.

Cicvara. U tavu se ule do polak mliko. U mliko se sipa kukuruzno il žitno brašno tako dugo, dok ne bude ko med ritko. Tad je jelo gotovo, koje se il žlicom il kruvom jede.

Zabilita se jela pravu, kad se posti. Mjesto da se razne čorbe i cušpajzi mašću zafligaje, prečinu se mlikom i brašnom. U mliko se meti po dvi, tri žlice brašna, dobro se izmete i u jelo saje.

Krastavci se jedu il slatki il kiseli. Slatki se moraje oguliti, na koloturice izrezat, posoliti te kajmakom zalat. Kisele se krastavci u loncu, u kom je sirće i malo kopre. Mogu se čitavi il malo narezani kiseliti. Mogu se i slatki krastavci (načiniti sa kajmakom) sirćetom zakiseliti.

Salat se jede il ladna il topla. Ladna se pravi sa kajmakom i sirćetom, a vruća sa vodom, mašćom i sirćetom. Salat se, ko i druga jela, mora posoliti.

Paprika se jede il zelena il u sirćetu nakiselita; a i jabučice se mogu nakiseliti, samo moraje bit zelene.

Dine i lubenice sadi vaj svit, pa i reže i jede; al niko i ne šećeri, nit s ičim drugim miša, već i nako naprosto nožem reže i jede.

Kada se koje jelo jede. Sva va naspomenita jela jedu se običnim danom il svecem. To stoji do ižnice, kad će koje jelo spremić. Al za pojedine dane i svece ima i posebni jela. Uzmimo, kad su male babine. Za taj se dan spremi i nosi u prosto (brez kvasa): pečena pogača, na maste pečena jajca, jedna kobasica, malo slanine i suvog mesa, komad sira s kajmakom. Kad se broju velike babine, nosi se u kvas pogača, sirna pita, kolači pereci i paprenaci, od suvog mesa pleće il krak, po oka vina i jedan živi kopun (oroz).

Kad je Božić, spremi se i letnača i badnača (u kvas pogače) te po malo grožđa, pečena zaoblica, prgnača, malo meda, luka i bilog gra (na suvo skuvana), kuvani suvi šljiva, oreva i lešnaka. Prgnača, što se na Božić peče, pravi se vako. Ispeku se u vreloj peće breskvasne lokše, koje se polu kivanom prgom. (Prga je stu-

čeno i prosijano dublekovo sjeme.) Više se taki poľeveni lokša poreda jedna na drugu, da budu ko tri prsta debele, onda se te lokše izrežu na komade, pa se mjesto pite na Badňak uvečer jedu.

Na Uskrs se spremi pogača, suvi sir, nekoliko kuvani oguliti kokošji jajac, bilog luka, kuvane slanine, kobasica, krakova, pa razne fele kolačeva i ko more, kuglof. On je u kvas napravita pita, brez lokša, a s cvebama. Peče su u kalupu za to kupitom, koji je il limen il zemlen.

Još mi je spomenit, da se na Rokovo, ko na crkveni god, najviše i najbirani jela sprema, a bar dva tala sela ima je taj dan pečeno prase, ma i od godine, kog oni zaoblicom zovu. Osim goda koľu se zaoblisce za Božić.

Na Poklade se reko bi najviše suvog mesa pojede i kolača, koji se žlicom pravu; a kađ je kosidba, najviše se pića bud kakog popije.

Za vrime kršteňa djeteta dobije kum za jelo pečenog suvog mesa i slanine, pa pečeni jajac, rakije il vina, kako kog pića već kuća ima.

Drugi se dana jedu obična jela, samo kađ je nedila i kaki drugi svetac, bude u letu mesa od živadi skuvana, a nuž neg i pita; a u zime kuvanog suvog mesa i pita.

Gdje se kada jede. Pitamo li se, kađ ovaj svit jede, odgovorit će nam se: kađ dobije cajt i kađ je gladan. Vo se najviše vidi kod male djece do osam godina, jer kod ni komad kruva ne ispada iz ruku. Jedu ko čorapa.

Odrasli ipak svit jede triput na dan i to u jutro oko jedenajst sati (ručak), iza podne oko tri sata (užina), i u večer potle pozdravleňa (večera). U zime se jede u devet sati, tri sata i u sedam sati. U nedilu se i u svetac zovu dobe jela drugovačije: u jutro je froštuk, u tri je sata ručak, a u večer je večera.

Ako je čelad na poslu, jedu u vo otprilike vrime, a ako su doma, jedu prema satu, kog malone svaka kuća ima.

Ižnica nosi jelo poslenikom, al samo onda, ako bližje kuće radu; ako pak radu u gornjem poľu kod Save, povezu il ponesu sa sobom jelo, koje je većim talom slanina, a kađ se posti, sir. U gornje se poľe nosi i luk, krastavci, kuvani čitavi krompir, kruz, sol i kisela paprika.

Vaj svit jede boľe, više i obilatije, kađ su gosti, il kađ ko od gospode u kuću dođe, ili kađ ko tuđi u kuće radi; kađ dođe

sveti Rok; pa kad se kosi, vinograd povaľuje, kad su Poklade. Pri svi vi zgoda jede se najviše suvo meso, bilo ono kuvano il pečeno, ponda pečena jajca na maste, a od pića najviše vino. Da gosti nisu brez sarme, brez friške čorbe, o tom nema govora. Ta je friška čorba il od živadi il od govedine.

No trefi se kadikad, da ko u kuću iznenada dođe, a da ga se iznica i gazda ne nada, tada se mora u suvo meso dirat, koje se peće, a ne samo, već sa kokošnjim jajcima.

Dok je vinograd boľe rado, nije vaj svit na špirtus ni gleda, sad ga borme skoro svaka kuća troši; samo kad ko strani dođe, da mu se prave rakije.

Odijelo.

Sve, što čelade na seb ima, zove se ruvo ili odilo. Ko vo selo nosu se druga sela, al svaki komad ima drugo ime, pa i druge talove odila.

Odijelo za djecu. Muška djeca, dok ne proodaje, oblaću se u male košulice. Te košulice su većim talom od bilog kupovnog pargara (platna), imaje rukavce, oko vrata malo suzito ko garilić, a ne pravi garil, i rubinice. Sve su te rubinice sprida sasvim razrezane. Oko rukavaca imaje obično po malo šlinge il korešća (kupovnog špica). Ko što se muška djeca nosu, dok su malena, nosu se i ženska djeca.

Kad već dite prooda, nosi kusavu rubinu, a samo svecem gaće. U trećoj godine počmu djeca po malo gaće nosit. Nosu i tako: malo nosu pa skinu, malo nosu pa skinu. Al kad dođe četiri godine, nosi svako muško dite gaće i rubinu.

Rubina ima dva rukava s puceti, garil sa dva puceta, predni tal, zadni tal, falte, i žabice pod pazuom. Svaki rukav ima krpićicu, a na noj s jedne strane petľa, a s druge puce, kojim se zakopća. Na prsju se il prošlinga, il proľesića, il naekluje, il se napravu falte. Pod svim tim je mala potkrpica, prišita pod ľesicom, a to treba, da se rubina ne raskala i da ľepše stoji. Na prsje se meću obično po četiri puceta, al ako se rubina sa strane skapća, bude i i po deset. U ramenicama se splete spleť il se prostiže, a iznutra se mora podoplatit, da se tilo ne vidi i da je jaće.

Gaće imaje nogavice, tur, vinac i svitnak. Odozdol su porubite a katkad i proľesićane il našlingane. Ispod gaća se prešije eklo-

vañe, ili se napravi petlica. Mala djeca do šeste godine nosu gaće brez tura, a to stoga, da im je laglje napoļe izić.

Ovako se nosu djeca i odrasli počevši od šeste godine, dok su živi. Samo se rubina prema zgodama skrpa od tañeg i finijeg tkaña. Kupovni rubina nema.

Ženska djeca nosu rubinice, koje su sastavite s krili. Neko te ñeko nosi suknje s fertunići, a ñeko same rubine sa fertunom. Ženska rubinica ima ve talove: rukave, garilčić, oplećak. Pod pazuvom su žabice i latice. Ženske se rubine na pasu otrag malo snižu, a ta se roza zove niza. Pod rubinom se vidi gekad eklovañe il petlica, a po krilima (dolñi tal rubine) razne farbe grane, ponda lesica, splet i šlinga.

U današnje vrime nosu djeca i suknice, koje su od pōla skrpane. Sukña ima garil (oko pasa) i suknju.

Svakim danom nosu se više suknje, al svecem više rubinice, koje su razno izvežene i iscifrane. I u istu školu idu ñeka u rubinicama, a ñeka u suknjama.

Kojegod dite nosi suknju, nosi i fertun. To je komadić kupovnog platna, zgodno skrpan. Fertun ima vinac, fertun i svezu, čím se oko pasa sveže.

Muška i ženska djeca nosu po svecima i cipele, a u zime ne odaje bosa, već svako ima opančice.

U zimno doba nosu muškarčići još i šal, jankel, froslnk, pa kajiš i pantalone; a ženske suknje, reklice, opanke, oko vrata i na glave maramice, a pod reklicom i kožu. Muški, dok ne podu za poslom il za marvom, nosu ritko kad kožu.

Muško odijelo. Ko što se nosu djeca, kad proodaje, nosu se i ļudi po ļetu, samo je ļudsko odilo veće, a po tom i skupļe. U ļetu nosu muški gaće, rubine, kapu, frosluk (geko), tkanicu il kajiš, a cipele samo kad je svetac. Trefi li se rđavo vrime, nosu jankel, koji su il čoeni il štrikani, pa i guñce. Gekoji svit nosi još, kad ide u drva, dvogaće i zoru; a kožu u ļetu niko. Svakim danom nosu ļudi opanke.

Koje talove ima dječja rubina i gaće, ima i ļudska. Frosluk ima leda, tri ģepa, podostavu, rupice i puceta. Oko vrata ima frosluk garil. Većim se talom nosu plave čoe frosłuci, koji nisu mlogo iskružiiti, kud ruka prolazi. Frosłuci, što se svaki dan nosu, nisu išarani, već su sasvim čisti.

Kape, što i vi ljudi nosu svaki dan, bile su nekad svečane, pa kad su položile, nosu se svaki dan. Svaka kapa ima pervaz, dance, pantliku i podostavu. Kape pravu šeširgije. Većim su talom crne ili žućkaste.

Ljudi se pašu *tkanicom*, rede kaišom. Tkanice tku ni ove žene od kupovne vunice, a vunica bude razne farbe. Tkanica ima ili svezice, da se sveže, ili kite, da se za pas skruti.

One se obično po tri prsta šjeroke.

Kajiše kupuju. On ima alku i rupice. Alka je gvozdена, na šjerjem kraju za kajiš prešita, a na užjem su kraju rupice, u koje se kajiš zakopča. Svi su kajiši lederske kože, a gekoji imaju po seb pulice.

Jankela ima dvi fele: čoeni i štrikani. Štrikani su jankeli crlenkasti, brez podostave. Imaju iznapoła tri, a iznutra jedan ġep. Oni su od vune tkani. Čoeni jankeli su od čoe, imaju podostavu, po tri ġepa. Obično su crne farbe. — Jankeli imaju ve talove: ġaril, leđa, ġepove, rukave, puca i rupice. Čoeni imaju još podostavu, koja je bila. Štrikani su jankeli odozdol za četiri prsta iscifrani i to su grane ili plave ili zelene.

Za kišnog i rdavog vremena nosi vaj muški svit *guńce*. To su, reko bi, veći jankeli, crne farbe, malo crleno iscifrani. Svi su guńci od sukna, pa nemaju podostave nit ġepova, već mjesto ġepova malo razrezano, u koliko četiri prsta zač mogu, pa im je taj prosjek mjesto ġepa. — I guńac ima rukave, ġaril, poledinu, kopču i petļu (svezu), da se more na dva, tri mjesta skopčat.

Zóre i *dvogaće* jesu od domaćeg platna ili tkańa napravite. Dvogaće su ko i druge gaće, samo se na prve navuku, da se dolne ne zagrstave. Imaju iste talove ko i gaće, a pravu i same žene, al samo od pamuka. (Stare gaće mogu služiti za dvogaće.)

Zore su od bilog tkańa napravite. To je neka fela kaputa, a treba zato, da se rubina ne zagrstavi. Ona siže do pasa, a ima rukave, latice i žabice, oko vrata je sužita, nešto malo razrezana i u toliko odozdol gor spleť napraviti, da more kroz ostalo mjesto glava proć.

U zimu nose muškarci kožu, jankel, guńce, kabanice, laće, šubare, opanke, cipele i čizme; a oko vrata šalove.

Kožu je ovčja koža, učinena i iscifrana. Ima i obični, pršńaka i s ogledalci. Obični kožuvi imaju leđa, prsje, a sa strane se skapčaje i to s puceti i gombama. Puceta su od kože. Pršńaci su, koji

ima je prsje, te se na strane skapčaje, dok se sklopićaki na prsju skapčaje s pomoću puceta i gombi. Svaki kožu ima po jedan mali gepić, da se u neg što meti, obično cindalica il škloco, pa i duvan. — Kožu s ogledali je sklopićak, al je prepun mali ogledala, koja se na suncu bleskaje. — Kožuve pravi ćurčija. Ima i razne veličine, dok su malone svi muški crlenkastog čina. Varošani nemaje mlogo ovac, pa moraje gotove kožuve kupovat.

Kabanice su veliki guñci, koji su skoro do zemlje. One se razne farbe, ponajviše ipak crne il plavkaste. Ima je rukave, garil, dva mjesta za gepove, jaku i kopču. Podostave nemaje. Kabanice nosu najviše volari po noće il kirijaši, kad je ružno vrime. Jaka im treba, da si glavu pokriju, pa da im ne nakisni. Rukavi su šjeroki, ima je i latice i žabice. Ni krpa i prodaje abaģija.

Lače (pantalone) nosi svit samo u zime. Ima i cajgani i plavi. Svaki Varošac ima za zimu plave lače, pa ma i samo u svetac nosio. Lače ima je nogavice, gepove, tur, vinac i puceta, da se mogu skopčati. Premda ima je vinac, ritko ko u neg kaiš uvuče, već se po nem opaše. Plave lače dugo duraje. U svetac se nose po dvi, a svaki dan po dvi do tri godine.

U zime se nosi na glavi *šubara*. Ona je od ovčje vune napravita. Nu pravi i farba abaģija. I djeca i ljudi nosu šubare u zime; netko i nosi i iduć u Brod u crkvu, al veći i tal nosi samo svaki dan. Šubare su crne farbe, a iznutra su žute. Ima je podostavu i vr. Mogu durat više godina.

Šalove kupuju muškarci u dućani. Šalovi su vuneni, razne su farbe, šareni su. Na jednom ćemo šalu nać i crlene, žute, plave, bjelotrepe i zelenkaste farbe. Dugački su podrug il dva rifa, a mogu se oko vrata dvaput smotat i još dol naprid objesit.

Kad idu ljudi med svit il na vašer, obuku se malo čišće, isto nako, ko kad je mali svetac. U letno doba nosu gaće, rubinu, jankete, kape, opanke i tkanicu; a u zime plave lače, štrikani ili čoeni jankel, šal, kapu, opanke, a mlađi svit cipele il čizme.

Kad momci, mlađi ljudi, a i starji idu u crkvu, obuku se što mogu bolje. Ko što se spremu na svetog Roka, kad je god, spremu se iduć u crkvu. Štogod ima je najboljeg i najčišćeg, metnu na se, jer ne će, da su za sprdnu drugom svitu. U Brod u crkvu idu Vrbłani, Rušćićani, Varošci, Brođani, Brđani, a kad je veći svetac, i okolišni svit iz Slobodnice, Podviña, Kaniže, Sumeća itd., a ne će ni Varošci, da su u odilu najgorji.

U leto nosu momci i mladi ljudi cipele, gaće i rubinu (odgodnicu), svileni il od najfinije čoe napravit frosluk, kapu i tkanicu. U proleće pak isto to, samo mjesto frosluka kožu s ogledalci.

U zimu nosu čizme s velikim čarapama, fine plave lače, kožu, čoeni il štrikani jankel, šal i kapu (šešir). Starji ljudi nosu se u letu isto tako, samo ne cipela nego opanke, a u zime ne nosu čizme nego opanke. Starcem je više zima nego mladima, zato u zime nosu svečani guñac, a u letu jankel, bio on čoeni il štrikani. Mladi i starji nosu u ġepu crlenu kupovnu maramicu, da se mogu otriset, a ta se marama zove kaŹumirka.

Vaj je svit najbolje opremit, kad ide u crkvu ili kad je god. Metnu na se robu, kako je već napomenito.

Momci se svakog pojedinog goda ponavlja u svečane rubine, koje se zovu *odgodnice*. To su pamučne rubine, al samo tañe. Nijedna odgodnica nije brez eklovañia ispod rubine i gaća; nijedna ni brez lesice oko rubine i gaća. U prsju u rubine bude lesica ili eklovañe, a u sadañe vrime i zlato. U ramenicama spleť. Na tako nakititu rubinu i gaće obuju cipele, opašu se novom svečanom tkanicom, ponovu se u svileni il čoeni frosluk; a na glavu nova kapa. Tako je spremiť varoški momak il mladi čoek.

Svaka je nogavica od gaća u dvi i po pole skrpana, a rubina u pet.

Kad su mañi sveci, ponavljaju se i opet momci, a te im se rubine zovu *odnice*. Tkane su pamukom, a osnova im je pređa. One su četiri i po pole, a gaće u četiri pole.

Starji ljudi sve do četrdeset i osam godina nosu: odnice, opanke, frosluke čoene, plave, kapu, a neki te neki jankel. Cipele i čizme nosu starji ljudi ritko kad, morda gekoji idu u svatove.

Sasvim su stari ljudi zadovoljni u najveći svetac i sa čistom rubinom i gaćama, koja je isto tako skrpana ko i svagdaña, al se ipak svaki dan ne nosi. Ti se starji ljudi zadovoljuju i sa opanci, jankelom i guñcem, a na glavi s kapom.

U zime se nosu momci, ljudi i starci isto nako, kako i idu u crkvu.

Vaj svit ne nosi sa sobom oruŹja, jer ga najpotle ni nema; al ipak nije nijedan muškarac brez svog škloce od četiri krajcare; a čobani nisu brez prošćaka.

Puške imaje samo oni, koji idu kradom u lov. Ima i do dvaest; levorvera nema niko; a sablu imaje, al staru, koja treba samo u svatovi, kad treba zaoblci od prve glavu osjeť.

Žensko odijelo. Svaki dan se odiva cura vako. Na se naj-prije meti krilca i oplećak, opase se tkanicom, obuče suknu, fertun, oko vrata meti kupovnu maramu i zrne, a na glavu tkanu maramu. Ako je ladno, i ako ide kud u selo, obuče opanke, a kad je kod kuće, ponajviše je bosa. Rubina, što ju cura obuče, il je s oplećkom sastavita ili nije.

Oplećak ima ve talove: rukave, žabicu, laticu, garilac, predni i stražni kraj. Krilca imaju vinac i svezu, čim se oko tila sveže; a dolni se tal zovu krilca.

Svaki dan nosi divičica oplećak i krilca il od pamuka, il od pamuka i prede otkano.

Tkanica, što ju cura nosi, je dva prsta šjeroka, razne farbe, izmišana, a dugačka je, da se more dva il triput opasat.

Sukna je svagdaña u četiri pole; a pole se kupu u dućanu. Svaki dan se nosi cajgna, porketna il končana sukna, koja je il crna il crnkasta. Ona more bit il na pruce, il je glat. Sukna ima ve dilove: vinac, svezu i suknu. Cure nosu svaki dan jednu suknu, a kad va pološi, mora bit druga.

Nuz svaku je suknu *fertun*. On je il crn il plav, te ima katkad po svom gruntu i bobice, koje su bile il crne. Fertun ne kupu gotov, već uzmu u dućanu meter platna, pa ga same za čas skrpaje. Fertun ima vinac, svezu i dolni tal.

Oko vrata nosu cure kupovne *maramice*, koje se zovu kažu-mirke i vrtalonke. Kažumirke su crlene marama s granama, imaju čelo, te su u četrt; vrtalonke su crlenkaste, imaju čelo, veće su i od pamuka. Na glave nose cure svaki dan tkane marama. Već su tkane na domaćem stanu, razne su farbe, a i dost su velike, da im cilu glavu lako pokrit mogu.

Ima više formi marama, što i cure na glave nose; tako nosu križare, futare, gradiške crlenare, sitarice, cigañke, na čašice, krupne ili povlačarke, glogovke. Sve su ve marama od prede i pamuka, vo obodvoje boji bojo. Futare su crleno-plave marama; križare su crleno-plave, al više plavog; crlenare su crleno-plave, al skoro sasvim crlene; sitarice su crno-bile; cigañke su crno-bile, al se bilog slabo vidi; krupne su crno-bile (veća oka od sitarki). Na čašice su bile marama, sa crlenim pruci uzduž i popriko; a glogovke crleno-plave, al u križ.

Oko vrata nosi cura *zrne*. Ima ga razne farbe, a najviše crlenog i zelenkastog. Zrna ima krupnog i sitnog, al se svaki dan najviše sitno nosi.

Vako je spremita žena i djevojka, u svem jednako, dok se „mlada“ nesamo u svetac, nego i svaki dan više trsi, pa je u svem čišća i urednija. Nu vo traje samo godinu, jer se onda već ne razaznaje od drugi žena po ničem drugom, nego po licu.

Kad ide cura med svit, il u svetačac, il u drugo selo, obuče se vako. Na glavu meti tkanu maramu, oko vrata vrtalonku, a kad je lahnije, šamije; obuče granaru, pripaše crni pamučni fertun il srmeňak zapreg, obuče ženske opanke i vežene navlačke. Ovak o spremita prode kroz selo i ide i na posal, al najviše drugomu.

Tkana marama, što ju cura na glave nosi, ista je ko i 'ne, što i svaki dan nosi, samo tu maramu ne nosi nigda svaki dan, već iduće na posal.

Oko vrata meti vrtalonku il šamiju. *Šamija* je vunena maramica razne farbe, pa i čisto crlene. Ima šamija šareni, crleni, bjelotrepi i razne farbe.

Granara, što ju cura obuče, kad ide među svit, razne je farbe, a more bit curina il materina. Ima bili, crni, crleni i mišani granara. One su tiftikom nakrpane, a tiftik boji bojo. Granare su polak prede, polak pamučne rubine, a grane, što su na nima, ne mogu se skinit. Te su rubine nakrpane po krilima u pet, šest reda, po rukavima u dva reda, a gekoja je i preko ramenica nakrpana, dok je svaka i odozdol poviš porube nakrpana. Granare su take rubine, koje su s oplećkom sastavite, a imaje velike rukave. Na pasu imaje rozu, da boje stoju, kad se opašu. Kad se je već na poslu, ve se rubine malo podignu i to sa strane desne i live. Ženske tom kažu, da su „zapanile“ rubinu, il da su se „potpanile“.

Na granaru se pripaše crni atlaski tibet, a geko dosad i *zapreg*. Pamučnog se fertuna uzme u dućanu, pa se porubi i napravi vinac, a u vinac se uvuče pantlika, kojom se fertun za pas sveže.

Prije je svaka cura imala *srmeňak*. To je vuneni fertun, koji je tkan vunom i srmom, a na suncu se čudno bleska. Oko srmeňaka su razne farbe prange, a ve su ipak najviše crne i žute. Srmeni zapreg pravu same ženske, samo im bojo vunu boji.

Na nogu nose cure ženske opanke, a u ovi su *navlačci*. Navlačci su vunene, štrikane čarape, koje su od gližna gor vunicom našarane, koliko je pedaj. Te navlačke štrikaje Ličanke i naši domaći ljudi. Šara, što je kod navlačaka, nije jednotula, već razne farbe, a ponajviše u šest il osam talova razdijita.

Na navlačke se smotaje bili *obojčići* u kolikom nije šara, a to zato, da i' opanak brzo ne podere.

Ko što se cura kiti, kad ide med svit na posal, kiti se i mlada i mlada žena do trijest i pet godina.

Iduć u goste u drugo selo, u mañi svetac, iduć u Brod sa prodajom, iduć u kolo nedilom, obuče se cura vako. Obuče suknu od framela ili od terna, ili rubinu, lošiju odgodnicu; opaše se tkanicom, pripaše šareni fertun, oko vrata meti koju od svileni marama il šamiju, a na glavu patistarku. Obuje cipele, pa put pod noge.

Obuče li cura suknu, obuče i rukavce, a ne rukave. Sukne framelske jesu vunene, više crlene nego plave; sukne od terna jesu ponajviše crne. Lošija odgodnica je rubina, koju je cura prvi put na se obukla, kad se kitit počela. Med te lošije odgodnice broju se i materine rubine, koje su šlingane il lešičane.

Šareni fertun zove se zato, jer je zbiła šaren; bio on crn sa crnim granama, ili sa zelenim granama.

Kad su cure u nedilu doma, bile one u kolu ili ne, uvik su gologlave, pa im se lipo vidi kika i salufe. Idu li u drugo selo ili s prodajom u Brod, imaje na glave *patistarku*. To je žučkasta marama sa raznim bobama. Mora se lipo ispeglat i uštirkat, jer se drukčije ne more na glavu metit. Oko ne se meti bilo kerešće, al samo na dvi strane, što dođu ostrag.

Oko vrata nosu cure šamije, cirkauze ili lošije svilene marame. *Cirkauz* je šamija s prangama, farbe sasvim crlene. On se nosi uvik pola, to jest druge ga kupe i razrežu.

Cipele, što i cure nosu, jesu najviše visoke, u zime nose od kože, a u letu lastinske, a na noge navuku bile ili šarene čorape. U zime nosu vunene čorape, a u letu prtene, pamučne.

Vako, kako se cure spremu, kad idu u Brod, u goste il u kolo, spremu se i mlade i žene do trijest i pet godina. I one idu u kolo ili u crkvu gologlave, samo nemaje kike, nego češal.

Svečano odjevene su cure na godove i u mlade nedile. Prema dobe, u kojoj je cura, spremi se. Ako je mlada, neiskitita, obuče što je za nu; a starja, već iskitita, što je za nu, skuple.

Cure se kitu počam od petnajste godine, pa sve dok se ne udađu, bilo to i potle dvaeste. Ako se cura udaje, a ni se iskitila, mora svakako svu svoju kitnu imat.

U petnajstoj godine imaje cure obično ovu kitnu: cipele od kože; rubinu od biloga pamuka, koja je prolešičana, nakrpana il pak tamburirana; fertun kupi od terna crne farbe; oko vrata šibaru maramu ili voštifu, a na glavu crne svile maramu; frosluk, što ga kupi, je od vune, crlene farbe; i zlatne obočice kupu cure obično

odma, kad se počmu kitit. Oko vrata kupi si cura biserno zrne, bile farbe, krupno i sitno; a gekoja i merdan.

Dojduće si godine nabavi cura: rubinu prostišku, šareni fertun, svilenu s prangama veliku maramu, i čoeni, crni frosluk. *Prostiška* je taka rubina, u kojoj je vul s pamukom pomišan tako, da se pruci vula znaje. Velika svilena marama je razne farbe, kako koja ima voļu, samo ne zelena.

Treće godine nabavi si cura sotešku, pargarušu il vaperku, svilu crne farbe, svilenu maņu maramu i svileni frosluk. *Soteška* je rubina, otkana od sotešnjog pamuka, a usnovana ko i prostiška. *Soteška* more bit i bistra. Crne svile fertun je u tri pole, svaka pola po meter; ima vinac, ko i drugi fertunovi. Neka prešije oko te crne svile kerešce, i to samo s tri kraja. Svilena maņa marama razne je farbe, a zove se *voštifla*. Svileni frosluk je razne farbe.

Dojduće si godine pribavi cura: svilenu rubinu, usnovanu il bistru, svilu šarenu, voštifu oko vrata ili crnu zlatom nakrpanu, lastinske cipele, a neka te neka i papuče. Svilena je rubina tkana svilom po šotesu, bila usnovana ili ne.

Il se cura udala ili ne, još si kupi svilenu suknu i fertunić kratki. Oko vrata opet promini maramu. Svilena je sukna u šest pola; fertunić je obično crlen, kratak, oko neg kerešce.

Sve ve rubine, ko što su prostiška, soteška, svilena, vaperka, moraje se dobro ispeglat, a druge, osim svilene, dobro u kuvanoj štirke uštirkat.

Svaka cura mora imat sve ve stvare, al ako ne zna sama otkat (ko što i većina), tku im matere, a koja nema matere, otko joj rod.

U zime nose cure u svetac: rubine, reklice, čoene il svilene tušele, žute kožue i kožue sa ogledali, šamije oko vrata. Svaki dan nosu sukne, opanke, šamijice, tkane marama i svagdañe kožue.

Reklice, što i cure nosu, jesu il svečane il svagdañe. Ove su većim talom od porketa, dok su čoene uvijek svečane. Ko što svečana, tako i svagdaña reklica ima leđa, rukave, žabice, latice, mali garilčić, gepove, puca i rupice.

Svagdañe reklice krpaje same od kupovnog porketa, dok se svečane kupu gotove u dućani. Ve kupovne, djevojačke reklice imaju odozdol i ostraga cifru od razne farbe zrna, a na polovice leđa, nešto malo niže, i mašlu od crne plantike. Te kupovne rekke većim su talom crne il žučkaste, a nešto su duže od pasa.

Druge godine kupi si cura čoeni tušel i žuti kožu. *Čoeni je tušel* rekla, koja je vatirana; i to nesamo u prsju, nego i u rukavi.

On ima iste talove, koje i rekla, samo je u pasu malo suzit, da bolje stoji, a dolni je tal opet malo šjerji.

Žuti kožu ima leđa, rupe za ruke, gombe i kopče. Nema ġepova, al je vas lipo učinit i pomalo i sprida i straga išaran. Neg pravi ćurčija. Kad već ima cura svilu i sotešku, ima i svileni tušel i kožu s ogledalci.

Svileni je tušel isto naki ko i čoeni, samo je od svile, a ima erlenu vatiranu podostavu. Oko vrata, na prsju i odozdol ima gekoji tušel još i malo mačke; taki je i skupli i mlogo vidniji. Pravi ga ko i čoeni.

Kožu s ogledalci je sklopićak, al je samo vas ogledalci iscifran; pravi ga ćurčija od ovčje kože i vune, al je i skupli od čoenoga. Gekoji je taki kožu i sa jednom velikom i dvi male kite nacifran, a te kite vjesu otrag na pol leđu.

Pogledimo, kako se sprema cura u letu i u zime, kad je najbolje obučena.

U letno doba obuje najprije cipele, bile niske il visoke, a uvijek lastinske. Tad si nameće na se po tri do šest krilaca, ozgor obuće krila sotešna il svilena, obuće sotešni i još koji oplećak pod neg; dobro se skruti jednom pa drugom tkanicom, obuće svileni frosluk, oko vrata meti svilenu, šarenu voštiflu; a na glavu il svilenu maramu, il nikaku. Oko vrata meti se krogile ili krezne; a ako je gologlava, zakiti se cvićem il domaćim il dućanskim.

Na se navuće cura više krilaca lošije fele stoga, da joj gornja rubina bolje stoji, da ima struk; nuz to su sotešna i svilena rubina, krila i rukavi jako tanki, krož ni se vidi, pa bi se tilo vidilo, da se obuće jedna rubina ili rukavci.

Svakim danom, mañim svecem nosu cure po jedne rukavce; a i po jedna, najviše dva krilca, samo stoga, da ima bolji struk.

Oko pasa opašu cure po dvi tkanice. Na, što je dolna, užja je, lošija, obično svagdaña, a gornja je svečana šjerja, debļa i skupļa. U vo vrime nosu cure il četvorkove tkanice, il svilene, il svilom nakrpene. Ne tkaju matere cura, a mogu se po tripot oko pasa okomotat. U najnovije vrime nosu i narodne tkanice; to su erlenbile-plave, a na nima ostrag izveženo je žuto: „Bog i Hrvati“, „Živila Hrvatska“ il što drugo.

I u zime nosu cure u svetac rubine razne fele. I onda nameću na se više krilaca, oko vrata meti šamiju od vune; navuće tušel il čoenu reklicu, a na noge obuje kožne visoke cipele i čorape.

Kad cura koga žali, ili kad je u mrku, obuče se sasvim drukčije nego obično. Ima dvi fele mrkog odila. Ako cure umre otac, mat, sestra, brat, nosi mrko cilu godinu; a kad umre daļi rod, samo po godine.

Kad cura cilu godinu žali, obučena je svaki dan u suknu, opanke, oko vrata meti mrku kupovnu maramu, a na glavu mrku tkanu maramu. U svetac, kad ide u selo ili u crkvu, obuĵe ženske opanke i navlačke, obuče mrku rubinu, oko vrata meti mrku maramu, a na glavu bilu krpu. Prid sobom ima zapreg, a ko ga nema, crni pamučni fertun.

Rubina, što ju cura ima na seb, nema ni eklovaņa ni nikake druge cifre, nego je samo krpana. U mrku se ne nosu krileca i rukavei, već cila rubina. Ona ima rukave s repetama, žabiće, laticе, voru il rozu, krila i garil.

Zapreg je od domaćeg tkaņa (vune) otkan, u dvi pole, samo je crno-žut, a i pranje su mu crne i žute.

Oko vrata nosu cure mrke marame. To su il čivitarke, burmut farbe, ili crne s čelom.

Kad umre curin daļi rod, nosi iza saraneņa cipele, suknu il brez cifraņa zbodenu rubinu, pamučni fertun, oko vrata bilu maramu, kupovnu, a na glave domaću tkanu maramu, bila to sitarica ili ciganka. Neka te neka nosi, kad prođu tri mjeseca, i prolešičanu rubinu s eklovaņem, ili spletenu rubinu s eklovaņem i petlicom; samo nijedna ne nosi nikad crlene marame nit oko vrata nit na glave.

Nako, kako je cura spremita, kad za kim malo mrko nosi, spremita je i onda, kad i šest idu kom u sprovod; samo što cure, koje idu u sprovod, žalu i mrko nosu samo naj dan, kad je sprovod.

Ako je zimsko doba, a cure za kim žalu il mrko nosu, obuku na se kožu i čoenу reklicu, a to stoga, da im je malo toplije.

Bio velik rod il ne, obuče se cura naj dan, dok je mrtvac na laptu, isto tako, ko da joj je ko najprečji u domu i rodu umro.

Isto vako, kako se nosu cure, nosu se i mlade.¹⁾

¹⁾ Pod imenom „mlada“ misli se udana žena prvi godina. Ako je u kuće više momaka, koji se redom ženu, pa se svake godine po cura u kuću dovede, tad je ta dovedena cura samo jednu godinu „mlada“, a ako je jedan dečko za ženidbu, pa kad se oženi, njegova se žena zove mlada po više godina. Prema familijskom kućnom imenu kaže se i mlada; na pr. to je Vargića, Biļina, Grošina mlada.

Ipak se raspoznaje cura od mlade po nošnji. Cura, kad je gologlava, nema ništa na glave; a mlada ima povezanu glavu. Ta se povezana glava zove: ćutuk, a sami zadnji tal: češal, jer je i zbiła češal pod maramom. Prema svecima i danima podveže se mlada drukčije, to jest drugom maramom. U važnije sveće podveže se crne svile kalutkom, koji more bit i zlatom krpan. U nedile i mañe sveće podvezuje se žalijom. To je pō vunene crne marame, koja ima crlenkaste grane.

Svaki dan se nosi na glave podvezač, koji nije ništa nego kupovna maramica, od koje se jedna pola uzme i š ñom podvezuje, a druga se za drugu godinu čuva. I cura, noseć svaki dan ili svecem maramu na glave, ima na glave podvezalo, a to stoga, da joj se gornja marama ne umasti od masne glave.

Češal, što je na ženinoj (mladinoj) glave, grbav je, a oko ñeg su omotani vlasi; sve še to skupa zove ćutuk. Svaka žena ima ćutuk i češal; u ñem i spava, a i cura spava u podvezaču.

Kad dođe mlada prve godine u momkovu kuću, više oda gologlava, brez sukñe, lipo obuta, nacifrana; a do potļa, kad ju napadu djeca, ni ne misli na cifru i gizdu, osim ako joj je čoek soldat, cifra se i kiti ko i druga cura.

Kakogod se nosi cura svaki dan, svecem iduē u crkvu, iduē među svit, nosi se i mlada. Tud nema razaznaña nego po glave.

Vlasi se curini, kad je gologlava, vidu svi, a mladini samo naprid sa svake strane po dva prsta.

Mlada ili mlada žena podveže glavu vako. Ostrag si splete vlase u dvi pletenice, zabode grbavi češal, a pletenice okomoće oko češla, pa to sve sveže podvezačem. Polovica podvezača je na čelu; dva se duļa kraja prometnu odozdol na vratu, a mali se kraj samio položi po glave, al tako, da čvrsto stoji. Krajevi se povuku preko ušiju tako, da je i gornji tal ušiju pod podvezalom. Ako je svetac, meću se dva podvezača, gor bolji, dol lošiji. Krajevi se u svetac po ružički sveže, al samo u svetac.

Sredña žena obuče se svaki dan sukñu, opanke, krilca i oplećak, oko vrata šamiju il tkanu kupovnu maramu razne farbe; a na glavu tkanu domaću maramu razne fele, a kad je ladnije, obuče na leđa opšiti kožu s čojom, a na ñeg navuče reklu.

Kad je mañi svetac, obuče žena il sukñu ili rubinu razno nakititu; oko vrata meti vunenu šamiju il kupovnu maramu, a na glavu kupovnu maramu, bila to obićno patistarka, koja se mora dobro uštrikat i upeglat. Na nogu nosi cipele: u leto niske, a u

zime visoke. Kad je ladnije, obuče gekoja žuti kožu, a gekoja čoenu reklicu, ali brez zrña.

Kad je veliki svetac, nosu žene rubine, razno nacifrane; oko vrata crne svile maramu, il šamiju s prangama, il žaliju (brez prangi), a na glavu crne svile maramu il patistarku, kako se kad trefi. Na nogu nosu cipele, u letu niske i lastinske, a u zime visoke, podstavite; a kad je zima, nosu na leđi čoenne reklice il tušele, a u letu crni, čoeni frosluk.

Rubina, što ju mlada žena u najveći svetac nosi, jesu samoprelke, t. j. pamučne rubine, koje su prolesičane, spletene, nakrpane grane, a rede bistre. Na rukavi i ispod rubine, imaje veliko eklovanje, koje je prišito i dobro ubilito. U svetac, ili kad je god, nosu žene čitave rubine, samoprelke zvane, a ne male oplečke i krilca.

Prema tom, kako je koja rubina naredita, zove se. Ako je spletena, zove se: spletanko; ako je prolesičana: lesičanka; ako je nakrpana: granara; ako je brez uresa i cifraña: bistra.

Iduće žene med svit, ili u molbu drugom radit, obuku se isto nako, ko i cure i mlade; a tako isto i kad za kim žalu ili mrko nosu, obuke se ko i cure. Obuku bistre rubine, mrku tkanicu, ženske opanke, oko vrata mrku maramu, a na glavu bilu tkanu krpku. Svakim danom, kad su u mrku, nosu sukne, mrke kupovne marame oko vrata, a na glavu sitaricu, krupnu il cigañku maramu.

Ako je ladno, obuku rekle i kožue, a doklingod mrko nosu, ne nosu cipela.

I starije žene nose čutukove na glave, isto nako ko i mlade.

Stare žene ili babe, kad priđu pedeset godina, ne nosu crlenoga ništa. Svaki dan i u mañi svetac nosu suknu, opanke, mrku maramu okolo vrata, a na glave mrku maramu. One ne nosu nikad cipela, a glavu si naredu i počeslaje ko i mlade žene.

U svetac nosu na glave bile krpe, šamije, ili mrke marame; oko vrata čivitarke mrke marame, rubinu bistru samo zbudenu a naprid zapreg bili. Opaše se tkanicom, obuje ženske opanke, a kad je ladno, navuče bili kožu, tušel, a nijedna reklicu.

U velikoj zime nosu guñce i beñiše. Beñiši su bundice, plavkaste il crne čoe, a iznutra ovčja koža sa runom. On ima rukave, gepove, poledinu, mali garil i kopče. Pravu i' abaģije.

Starije žene ne nosu žutog nit s ogledalci kožua, već čisto bilog, koji je samo malo mrko išaran. On je sklopićak, a ne pršñak,

a skapča se s kožni puceti i petlicama. Ako će baš koja baba, da je ekstra, kupi si požeški kožu. On je bil, al je puno išaran.

Stare žene nosu najviše zapreg sa rubinom, a mañe nosu sukñe sa fertunićem. Svaki dan nosi svit uopće sukñe, u mañi svetac sukñe i rubine, a u veći svetac i kad je god, samo rubine. Ritke su žene, koje bi uvek, bilo leto il zima, svaki dan il svetac nosile rubine.

Idući vaj svit na počinak presvlači se skoro svako. Rubina i gaće, pa svagdañe odilo, u čem se oda i radi, mora se uvečer prominit. Ritko je ko, ko bi u nom, u čem oda i radi, spavo; a osobito ne u letu. U jednoj te jednoj se rubine bude po nedilju, pa se mora druga obuć, da nije svitu na jeziku.

Kada se nakupi dost masnog i crnog odila, mora ga iznica poparit, a pari ga u parilače. Žene paru redom, a samica sama.

Obuća.

Ľudi ne odaje nikad bosi, već su obuti, a žene su u letu doma bose, a u zime i iduć na posal uvek obute. I momci su i cure više obuti, a tako i pastiri. Djeca, bila muška il ženska, odaje skoro uvek bosa. Samo u velike svece i u zime natjeraje i roditelji, da su obuti.

Djeca. Dok su još djeca malena i ne odaje, navuku im matere male čorapice, da im je toplije. Kad već proodaje, dobiju za zimu male opančiće i cipelice. Opančiće navuku, budu obuti po sat, pa i' skinu; a kad su u cipelicama, imaje i na nogu po cil dan, jer i ne znaje skinit.

U opanke se obuqe djeci malo obojčića, obično po jedan; a u cipele obuku čorape, najviše šarene.

Veća se djeca obuvaje u svetac i u zime, drugovačije odaje bosa. U svetac nosu cipele, a u zime opanke.

Muška djeca do šesnajst godina ne nosu cipela, već se obuvaje u opanke. Po zime i iduć za marvom obuvaje se u suknene i jednožičave obojke i opanke. Sukneni obojci, što i djeca nosu, jesu ogrlatci. To su obojci, koje su im roditelji jednu zimu vukli, pa kad su se na petu porazdjerali, opkrojiti su i naki brez polovice dadu se djeci. Na ve suknene smoću jednožičave, na prsti podvrnu i u opanak turu.

Ženska se djeca do petnajste godine obuvaje najviše u opanke, a svecem u cipele. Ne more li kuća nasmagat, da svaku divičicu podmiri cipelama, kupu je matere od sebe.

Svakim se danom obuvaje ženske ko i muški, samo prije obojaka navuku čorape, koje onda pod kolonom crlenkom svežu, da im ne spadaje.

Momci i djevojke pa mlade i mlade žene do trijest i pet godina obuvaje se svakim danom u velike opanke i obojke. Muški se obuvaje u svecima u cipele na cug, a na noge navuku bile, prtene, dućanske čorape.

Svaki dan obuju momci i svi ljudi velike suknene obojke, na ne obuju isto nake šare al tkane obojke; a to sve na prsti skupu, podvrnu i u opanak turu. Kad je mañi svetac, obuju momci tkane, pamučne ili borane obojke, lipo i' složu i med svit izađu.

U zimsko doba obuju momci u svetac velike, vunene, kupovne čorape, na ñi po jedan obojčić i sve to u čižmu turu.

Ko ima vune, isprede i otko sam velike suknene obojke, a ko je nema, kupi i' za forintu.

Cure se i mlade obuvaje svaki dan isto ko i momci, samo još navuku prtene ženske čorape, a u zime suknene, da im je toplije.

U zimsko doba obuju vunene plave čorape i cipele; a cipele su visoke i zimske, iznutra postavite. U letno doba nosu muški po dvoje tkane obojke, a ženske čorape i jedne tkane, al bile obojke. U letu u svetac obuju cure i mlade prtene čorape, pa niske, bile lastinske il kožne cipele.

U sadañe najnovije vrime nosi gekoja cura i mlada i papuče, al samo u svetac. I u papuče se obuju čorape.

Sredñi ljudi i žene nosu u letu svaki dan tkane bile obojke, a žene još i čorape.

U zime se obuju ljudi ko i momci, a u svetac nosu obojke. Žene nosu i u leto i u zime cipele u svetac sve do pedeset godina, al se nađe gekoja, koja je obuže, dok je živa.

Djedovi i bake nosu uvijek opanke i obojke, samo u leto jedne, a u zime dvoje.

Svoje čižme, ako i nisu djeca poderala, raskvaru, pa napravu papuče, te se š ñima iduć u štalu ili na van u zimsko doba služu.

Muški se i ženske u opanke vako obuvaje. Uzmu obojak, dvaput ga oko noge smoću, iznapoļa prekitu. Sad po tom prvom, al nešto nižje, smaću drugi obojak, a kad je i on okomotan, prekitu ga na strane, pogladu, na prsti podvrnu pod prste te u opanak turu. Ženske najprije navuku čorape.

U zime, a u svetac obuju i muški i ženski čorape, navuku muški čizme, ženske cipele, pa idu il u crkvu il u kolo.

Neke te neki ljudi obuju u zime svaki dan suknene obojke, smoću i' i u drvene opanke turu. Drveni opanci se zovu klompe. To radu neki ljudi iduć do štale il u prvi komšiluk.

Ima opanaka crne i crlene kože, a i mali opanaka brez veliki kaiša. Svit nosi crne i crlene opanke po polak, te je pol svita u crne, a pol u crlene obuto. Crne male opanke nosu žene iduć u Brod u letu, a u ne obuju samo čorapice, a stegnu je alčicom.

Muški i ženski opanci imaju kapice, uše, petu, prste i kajise. — Ženski pleteñaci imaju priplet, opetke, male kajise i don. — Ženski crni mali opanci imaju uše, don, opetke i kapicu. — Cipele na cug imaju cug, uše, don, petu, prste i lice. — Čizme imaju uše, sar, voru, lice, petu, prste, don i potkove. — Ženske visoke cipele imaju don, pete, prste, ružice, zalistak i šniru s pantlikom. — Ženske niske cipele imaju don, pete i prste, lice, ružicu, zalistak i malu šniru. — Klompe imaju don i kapicu, a papuče petu, don i lice.

Naspomenit mi je, da su muške čizme i cipele, a i ženske zimiske cipele uvijek potkovane. Muške cipele i čizme imaju pun don ekseraca, koji se zovu šunegli.

Cipele se i čizme osim lastinski viksaje viksom, a glancaje kefom. One se moraje kadikad i namazat sviñskom čistom mašćom, a tako se isto i opanci mažu mašćom, da im lice i kapice ne popucaje.

Kad se čizme i cipele poderu, nosu se šusteru, da i zakrpa, dok svaki momčić zna opanke i sam zakrpat. Krpaje i' kajiscem i podlogama, a kajisac se i podloga il kupi kod opančara, il se od opanaka odrežu.

*

Osim voga naspomenitoga odila i obuće nosi geko rukavice i narukvice i ambrele.

Rukavice nosu mlađi i stariji ljudi, kad idu u zime u drva ili za sviñama, a nosu i. da im ruke ne ozebu. Ima dvije rukavice: kožni i vuneni. Kožne su od kožua napravite, imaju palac, a drugi su prsti zajedno. Te su rukavice kabasne, pokriju i granu ruke, pa i najviše stariji ljudi volu nosit. Iznutra su dlakave, a iznapoła glatke. Vunene su štrikane rukavice, zelene il crne farbe, koje si svit u dućani kupi. Svaki im je prst ekstra, te su s vunom štrikane. Nisu ni tople, a ni ne nosu i ljudi tako često ko kožne.

Štience ili narukvice nosi vud mladi svit. Nosu i dečki i divičice, momci i cure, mladi ljudi i mlade, pa i djeca. Razne su farbe, a najviše crleno-bile-plave. Ni ima i mrki, a to su take, koje nemaje na seb ništa crlena.

Na paru štieni moremo u gekog vidit i crlene, zelene, žute, bilkaste i plave vunice, a sve su te farbe lipo poredane, a i pola ili srce se kod ni dobro razaznaje. Kad i štrika cura ili mlada, naštrika najprvo crlenu, pa bjelotrepu, pa plavkastu, ponda sree, a iza neg plavu, bjelotrepu i crlenu, tako, da je svejedno, koji se kraj na ruke natakao.

Štience pravu cure i mlade najviše u zime po večeri, štrikaje je brez počma, a ritko kad jednotule, već uvik po više fela vunice. Kad su obodvi štience naštrikane, na kraju se opet iglicom naekluju coknice, da i je lepše vidit. Samo jedan kraj, i to koji ide ozgor, ima coknice.

Ambrele nosu žene najviše, kad u Brod idu ili kad idu u gornje pole k Save radit. Vaj svit nosi plavkaste ambrele sa crleni šibama; ritko ko ima crnu ambrelu. Muški i nikad ne nosu, a nit sve žene, već na, kojoj je žo, da joj roba ili prodaja iskisni. Ambrele kupuju u Brodu. — Ambrela ima štap, šibe i ambrelu.

Postelina.

Na daske, što su u krevetu, meće se redom postelina. To su stvar, koje svit treba ili da na nima spava i š nima se pokrije, ili da pravi paradu.

Varoške su posteje vako napravite. Na daske se meće slama, zobna ili ražena. Slama se upokriva neperkom debelom tkanom poňavom. Neko nema slame, nego dvi blazine: jednu slamom, drugu šuštrom natrpanu, a svaka je od ni napolak odšita, da se i slama i šuštra rastrepat dadu. Gornja se blazina malo pokrije po sredine tkañem, a na tkañe se meti perina; na nu dođe tkana bila poňava, a na nu vaňkuši i čepe. Čepe se sprida malo podvrni, a na neg dođe bila borana ili tkana poňava.

Blazine, što su na krevetu, jesu od domaćeg, prednog tkaña, u pet pola skrpane, a u četiri su ćoška.

Tkana poňava, kojom je perina pokrta, služi zato, da se perina ne dere, da na nas perje ne ide, i da se cvilik na perine ne masti i grstavi. Ta je tkanina bila poňava u tri pole, dułine ko krevet.

Perina je ispunita perjem, kog ima u svakoj popriko do 7 kila. Perje je od kokoš ritko kad, nego il od pura, gusaka ili od pataka. Da se perje ne rasipa, smetano je u cvilik, a perje i cvilik se skupa zove perina.

Vaňkuševi, što su na krevetu, imaju perje, uvlaku i pavlaku. U jednom vaňkušu bude po 2 kile perja. Uvlaka je tanka, kupovna pavlačica, koja je gusta, da krož ňu ne more perje proć. A da se čoečja glava ne opernati, navuće se na uvlaku pavlaka, bila ona kupovna ili tkana. Kupovna je crlena il žučkasta, a tkana je plavkasta ili bila. U svetac se navuku na vaňkuševe svečane borane, sotešne ili bojene pavlake, koje su kroz polak ili naeklovana ili nanecane. Ispod eklovaňa i necaňa vidi se crleno ili plavo kupovno platno, tibet zvano, a zato se meti, da je lepše vidit.

Svaka žena mora imat po tri vaňkuša, a koja se ni cura udávala, ima i' i po šest i osam.

Na vaňkuše se prestre ćepe. Ono ima po tri pole, pa je i izvana i iznutra dlakavo. Na ćepe se prostre tkana poňava, bila ona bila ili bojena. Bile poňave, što se na krevet steru, jesu il borane, il sotešne, il pak svilene. Borana ima kroz polak eklovaňe. Jedno je sa strane kreveta, a drugo na sredine kreveta. Te su poňave u tri pole, a odozdol i sa strana do polak imaju eklovaňe. Bojene poňave, što i geko na krevet meće, jesu il crleno-plave, il sitarke i krupne. Pamuk se i pređa dá boje bojít, pa se tim obojenim poňave i vaňkušnice tku. Svilene i sotešne poňave imaju na mjesti, ge su pole skrpane, kerešće, a odozdol špic, da su lipe gledat.

Navr kreveta imaju mlade žene mali vaňkušac, kog su još one pod glavom ko djeca imale. I taj mali vaňkušac ima perje, uvlaku i pavlaku, te je, što je boľe moguć, nacifran.

Osim svileni, borani, sctešni i bojeni poňava, što i mlade svecima na krevet steru, među gekoja i krpane poňave ili ćilime. Ćilim je u dvi pole poňava, koja je od vune, a sva je razne farbe vunicom izvezana. Poňava, na kojoj je vunica, je ili zelene ili crne farbe. Ona je vunena, boji ju bojo, ritko kad same žene. Ako ćilim ima tri pole, onda je poňava, a ako je u dvi pole, onda je ćilim. — Na poňave i ćilimu ima vunice razne farbe. Ima zelene, žute, narančaste, bjelotrepe, crlene, bile, plave, a vunicu kupuju u dućani u Brodu. Na ćilimu i poňave moremo nać tica, koňeva, ćukaca, frajli, grana, jednom ričju svakakog veza i naveza. Oko ňi su prange, koje su razne farbe.

Srednje žene, za koje nisu ćilimi i poňave, imaju za svece jorgane, koje kupu u Brodu. Jorgani su crlene farbe, ritko kad zelene, a dugački, ko i krevet. Odozdol su bilom poňavom opšiti, da se jorgan ne maže.

Od posteljine ima svaka žena svagdañe i svećane poňave, pa ili ćilim, poňavu, ili pak jorgan. Koja žena ima ćilim i poňavu, bilo to veženo ili ulagano, nema jorgana, a koja ñeg ima, nema ñi. No ima i taki žena, koje imaju po pet, šest poňava i ćilima; take drže po dva kreveta, pa i redom po sveci, sve na par, namjestu.

Te, za ve žene drage i skupe stvare ne prodaju se za nikake novce. No treći li se, da umre koja mlada žena, koja ti stvari ima, tad joj mati te stvare rasproda ili crkve daje. Ćilime i poňave proda drugoj, a sotešnu poňavu i svilenu daje crkve na dar.

Ostale tkanine.

Cure i žene spremu si i otku po pet, šest stolñika, po trijest, četrdeset peškira, po šest, sedam vreća, ñekoliko pari obojaka, pokrovaca za koñe, pa vreća i neperaka.

Stolñike otku cure, dok su još neudane. Skupa sa tkañem za rubine i poňave nametnu i otku stolñike. Ñi ima razne fele, duži i kraći, svećani i svagdañi, sa zatkom ili brež ñe.

Prema tom, za kog se cura nada udat, otke stolñike. Oni su svi u dvi pole, a jedna se pola s drugom ili prosto skrupa, ili se među pole naekluje ili splete. Svagdañi su stolñici samo zbodeni, dok su svećani u svake žene ili ko dlan šjeroko naeklovani, ili su tri prsta šjeroko spleteni.

Svagdañi stolñici jesu u samaca kraći, u familije duži. Oni su svi od prede, tkani predom po prede, rede pamukom po prede. Mogu bit u dva ili četiri nita tkani; ako su u dva nita, jesu dvocejpi, ako su u četiri nita, jesu četvorkovi. Svagdañi stolñici imaju zatku, obično crlenu ili plavu, a gekoji crlenu-plavu.

Svećani stolñici prostiraje se u nedile i svece na trpeze. Na ñima se ñe jede, već se potle jela prostru, da trpeza nije gola, kad ko u sobu zađe. Oni su ko i svagdañi, duži i kraći, al nisu nikad od same prede, nego od pamuka, ili od prede i pamuka. Ñi ima borani, dvocejpi, četvorkovi. Borani su stolñici, koji su pribrani ili na dašćicu ili u nite. Svaki svećani stolñik, bio on duži il kraći, ima dvi pole. Među polama je eklovañe ili ritko kad splet; a po šjerine odozdol imaju eklovañe, da su lepši viditi.

Ima stolníka sa zatkom i brež ne. Brez zatke su samo taki stolníci, koji su borani. Ne nadometi žena, kad tke poňave za krevet, pa kad ve skroji, skrupa, ostalo upotrebi za stolník. Svaki drugi stolník ima zatku, pa ma bila kako mala, al samo da je biľega zatke. Familija jede uvik sa stolníka; a svaka samčeva kuća nema uvik prostrta stolníka, kad se jede. To nemaje take kuće, koji se gazdarica malo gospodi, češće po Brodu oda, pa nema kad da stolníke opere, a morda i za svaki dan ni nema. Taka iznica voľe kupit lagirani stolník, kog na trpezu isprešiva, š neĝa jede, a posľe jela dođe mokrom krpom pa ga otriše. U nedíľu i syetac prostru bili stolník i take reduše, koje imaje lagirane stolníke.

Borani, bili stolníci, imaje često mjesto eklovaňa splet. Take stolníke čuva žena i cura za „spomen“ od matere ili od bake si, pa se ritko kad i vidi na vi trpeza taki spleteni stolník.

Peškiri su razne fele i tkaňa: ima i jednožičavi, četvorkovi, tkani, prostišni, bjelišni, sotešni i svileni. Peškiri mogu bit svagdaňi i svečani, s bilom, erľenom, plavom i erľeno-plavom zatkom. Po duľine ima peškira od rifa, struke, dva rifa, tri i četiri rifa. Jednožičavi su peškiri, kod koji je pređa i usnov i putka. Oni su po struku veliki, a u ne tare iznica i djeca ruke. Četvorkovi su taki peškiri, koji su u četiri nita tkani, a po vrsti mogu bit otkani predom po prede, predom po pamuku, pamukom po prede, pamukom po pamuku. To su svagdaňi, a i taki, koji se u svatovi daju.

Prostišni su pamučni peškiri, koji imaje pruce od pamuka po seb. Pamučni se peškiri zovu i tkani.

Sotešne, svilene, prostišne, bjelišne i druge fele peškire tku cure onda, kad si tku i take rubine. Nadometnu koju struku više soteša, svile, prostiša, pa kad je rubina otkana, tke peškire. Svagdaňi i kraći peškiri jesu erľenom ili plavom zatkom zatkani. Oni su najviše dva rifa dugački. Tkani peškiri i taki, koje nosu djeverovi u svatovi, znaje bit i po četiri rifa dugački, a s erľeno-plavom il samo erľenom zatkom. Sotešni i svileni peškiri imaje najviše bilu zatku, rede kad erľeno-plavu, a to stoga, da se, kad se paru, ne okvaru, jer i je šteta. Bila zatka je po peškiru vulom pritkana, da se taj vul pozna.

Tkani, veliki peškiri imaje po seb mjesto zatke velike grane ili orozove, dok finiji tog nemaje.

Svagdañi je peškir rif dugačak, samo porubit i za masno rukâ opridelit. Svečani peškir je porubit, odozdol s obadva kraja naeklovan, gekad prošlingan ili kupovni špic prišit. Kupovni se špic ili kerešce prišiva pod sotešne i svilene peškire, koji imaju bilu zatku. Pod borane se peškire prošlingaje krajevi i to il crleno il crleno-bilo.

Torbe su jednožičave, tkane i šarenke. Jednožičave i tkane zovu se i bile torbe, jerbo su bile i brez ikake šare. Šarenke su šarene torbe. S jedne su strane više našarane, a s druge mañe. Onaj tal, koji je nuz tilo prislonit, mañe je našaran od noga, koji je iznapoļa.

Jednožičave su torbe od debļe prede otkane, a tkañene su tkane pređom po pamuku. Šarene su torbe pamučne, vulom i razne farbe vunicom išarane. Torbe nemaje poklopca.

Sve tri forme torbi tku same žene. Bile se i jednožičave nosu na posal, a u ñima je jelo, dok se šarenke nosu u crkvu il iduć na grebļe. Bile i tkane torbe imaju oprtu. To je od prede spleteni kraj, koji je na obadva kraja dol prišit. Šarenke imaju kupovni, crleni ili plavi kraj, koji se nuz torbu sasvim dol prešije, da se šarenka more na rame metit.

Šarenke nosu žene na livom ramenu, dok bile i tkane nosu ļudi, da i samo za oprtu uvatu i u ruku, ritko kad na leđi, nosu. Bile torbe trebaje i kad se na sijañe ide, jer se iz ñe žito grabi i baca. Bile su i tkane torbe sve od tri rifa, dok su šarenke od rifa.

Vreće su ili četvorkove ili jednožičave. Ñi tkaju žene same, i to od lošijeg lana (kućina). U ñe se meće žito, gra, sjeme od lana i lanene glavičice. Uvik je boļe imat po koju četvorkovu nego jednožičavu vreću, a to zato, što su dugovječnije. U vreću treba po 4 rifa. Svaka vreća ima i dvi uzice ili kanaf, da se more dobro svezat, da se žito il šta drugo iz ñi ne rasipa. One su u dvi pole, a na gornjem dila porubite.

Obojci su sukneni, tkani, borani, bojeni i jednožičavi. Sukneni su od vune tkani; oka su crna i bila. Veliki su rif ili podrug rif. Nosu se u zime. Na suknene se obojke obuju svaki dan jednožičavi, a u svetac tkani, borani i bojeni. Jednožičavi i svi drugi obojci jesu rif veliki. Borani su od bore napraviti i porubiti, a bojeni su od farbanog pamuka. Pamuk farba bojo, a od ñeg se tku crna i bila oka.

Obojke tku žene same. Suknene tku od vune, a druge od pređe ili pamuka. Tkani su obojci porubiti, a svaki se obojak tako smaće, da mu je kraj iznapoľa.

Guñci za koñe. Varošani kupuju u dućani guñce za koñe, a te guñce zovu pokrovci. Al gekoja žena otko od krpica razne farbe pokrovce za koñe. Tke i tako, da nameti pređu, a potkiva s raznim komadićci. Oni su po dva, po tri rifa dugački, a u dvi su pole.

Osim stolníka, peškira, torbi, vreća, obojaka, tku žene i poñave za krevete, bile one bojene ili bile; tku žene pavlake za krevete, razne fele marame, a i neperke.

Neperke su debele u tri pole tkane poñave. Tku se od najdeblji kućina, ili četvorkovo, ili dvocjepo. Dugačke su u kolikom je i krevet, a ne trebaje žene, da na nima gra, žito, kukuruze sušu.

* * *

Vaj se svit puno u odilu trsi i nastoji, da im je odilo čisto i uredno. No ne držu odilo i obuću za najlepšu i najbolju. Zna vaj svit, kako se nosu Doľani, a i priznaju, da im je odilo mlogo i mlogo lepše i kićnastije. Doľani ili Doľanci su ľudi od Broda dol do kraja našeg svita. Tamo se nosu zlatom vežene rubine, marame, tkanice, a toga svega vode je pomañe. Pa i nošña dolazi iz dolñi sela, tako da se i vud pomalo zlatom krpaje i marama i tkanice. Cila brodska župa sa seli Vrbom, Ruščicom i Varošom nosi se jednako, pa se i odilo jednako zove i nosi. Izmed ta tri sela nema razlike. Al već se svit sibiñske, kaniške i vi gor gradiški župa i parokija drukće nosi, a i Doľanci isto tako. Gornji svit, u gradiški župa, nosi se lošije i gorje, dok Doľanci boľe. Najviše se razaznaje nošña ženski. Niove su rubine il duľe il kraće, il mañe il više zaplavite, il uštirkane i sitno skitite, il krupno skitite, pa se po tom i ženski svit razaznaje.

Muški svit od Varoša gor već nosi crľene suknene obojke, zvane gradiški, a Doľanci više bojene tkane obojke.

Trefi se, da je kojoj žene umrla jedinka, onda ona, što ni za nu od robe, proda drugoj žene, ritko kad cure. Gekoj žene treba i novaca makar za što, proda marame, obojke, peškire, pa eto seksera.

Od odila, robe i obuće prodaje vaj ženski svit obojke, marame, muške i ženske rubine, tkañe, zapregove, jednom rićju sve osim svile i djevojačke kitñe. No niko ne angľuje robom, već što jedamput proda, ne kupuje.

Sve vo naspomenito moremo na vašeru na plaću u Brodu vidit. I varoška crkva munta peškire i marama, pa i bude preko stotine preko godine. Vo crkveno kupuju najviše Ličanke iz brodske brda, a najviše pred svatove, jer ne znaje vako lipo otkad. Ima i taki žena, koje drugom za novce tku ili gotovo tkaće prodaju. To mogu činit samo take žene, koje nit su imale, nit će imat djece, pa su nebrige i nemaje se za kog ni supreć koga trsit i paštrit.

Starinsko odilo. Vaj vas sredni svit oko četrdeset godina zna i često naspomiña, kako je prijašne odilo bilo.

Pred kaki dvajest godina ni vaj ženski svit nosio sukaña, već i svaki dan i svecem rubine. Još su samo tri starje žene, koje se tog adeta držu, a sve druge nosu sukne. Sukne su počele žene nosit, koje su se stavile od drugog svita bolje, ko što su šumarice, lugarove žene. I gledajuć svit ve, vas se je presvuko. Sukne su jeftinije, lošije, toplije i gorje odilo, nego što su rubine bile; jer pod suknom se mogu nosit krileca i po tri nedile, jer se ne vidu, a rubinu mogu nosit samo nedilu. Dok su se rubine nosile, bio je svit čistiji i uredniji, a i lepši vidit od vi smrdljivi sukaña. Sukña je još i jedna linost ženina.

Muško se odilo nije prominilo, barem svit ne zna, da se je izminilo. Jedino u obuće ima malo mine. Ludi su nosili mestve i vrpčenačke opanke, a danas to ne nosi niko. Mestve su opanci, poviš koji je bila koža poput čizama, a ta se koža sa strana skopčala. U nima je bilo mnogo toplije, jer se je moglo više obojak obut nego sad. Vrpčenači su bili taki opanci, koji su odozdol imali don, a gor su se šjerokim kaiši opleli.

Novo je odilo lošije, masnije, a i jeftinije, osim djevojačke kitne, koja je sve skuplja i skuplja.

Da narodno odilo propada, kriv je Brod. Iduć žene i cure u Brod vidu na gospojama razni sukaña, reklica i marama. Ne moguć uzet nako skupe i fine robe, uzmu iste nake šare i forme, samo lošije.

Odilo propada i zbog jagme. Jedna cura il žena vidi na drugoj il u drugom selu nešto, što je ekstra, pa si to ona mora ma kako bilo nabavit i otkat.

Rubine propadaju i zbog sukaña. Lagle je suknu nosit, u noj sjest ge oćeš, ne će se umazat, i ne vidi se lako, ako se za-grstavi, ko kod rubine.

Odilo propada zbog dilbi. Današnji je svit već taki izišo, da ne more otac i sin u jednoj kuće bit, moraje se podijit. Samcu ne more bit tako žvit ko u familije. Kad samčeva žena mora na svaki posal ić, sve joj preko ruku preć, more li se još i trsit, da bude lipa, čisto odjevena.

Nošna i odilo propada i zbog sjerotiće. Ne more se uz današnji veliki porez i daće skrbit tako uveliko za odilo, za nošnu, kad se svaka krajcar mora općene dat.

Kupovno odilo. Sve, što narod ne zna i ne more sam napraviti, more to u Brodu kupiti. Ima tamo majstora svake fele, pa se još među sobom nadmiću, koji će mušterije bolje ugoditi.

Svit izbira odilo kod majstora; svit se ravna po majstori, a ne vi po svitu. Nu trefi se, da gekoja žena il djevojka dođe i traži, da joj se tušel, cipele, reklica il što drugo baš po ne gustu napravi; to majstori poslušaje, al i cure poslušaje, kad se mora platiti.

Vaj svit vole ić u velike dućane i za robu više dat, nego ić u male dućančice, uzet nešto nevelalo i platiti malo.

Nakit i češlaće.

Nakit. Sve, što čelad na se meće, da bude lepša, zove se kićenje, ređe cifraće. Kiti i cifra se mladi muški i ženski svit. Ima i takog svita, koji do kitne premlogo drže, više nego što i treba, a takom svitu kaže svit kicoši. Nisu kicoši uvijek mladi, ima i starji.

Momeci i mladi ljudi ne kitu se svaki dan nikako. Kad je mañi svetac, nakitu se mañe, a kad je god ili veliki svetac, više. Kitu se raznim perjem, što im sami šeširgije za kapu napravu. To su većim talom kopunova pera, koja su različno ofarbana. Ređe je, da bi se kogod paunovim perom zakitio.

U letu, dok ima cvića, kitu se vijojlom, lizom, sumbolom, a u zime, kad ga nema, ružmarinom, bosilkom i kupovnim cvitkom. Cviće, što mladi muškarci oko kape nosu, nosu s live strane, a ritko ko ostrag.

Kad je god ili veliki svetac, nosi svit i zlatni cvitak za kapom. To je dlanoliki cvitak, koji je zlatni konci opšit, a pravu ga same vještije cure.

Gekoji momak nosi na prstu i po jedan prsten. Prsten ni fini, al je dragi, jer ga je od drage dobio. Jedan košta po dvi, tri krajcare, žute je farbe, s kamenom.

Za svakom svagdašom kapom nosu momci od lima napraviti ili cvit, ili kopuna, ili pauna, ili goluba, ili ma šta mu drago od lima napravito i ofarbano.

Na svečanoj rubine, odgodnice zvanjoj, imaju momci i ljudi više puceta, nego što i' i treba. Ta su puca razne farbe: bile, crne, crlene, no veći tal momaka ne meće na se tu raznu felu puceta.

U zime skapčaje momci i ljudi šalove s bumbačom, razne dužine, farbe i forme. Ima bumbača žuti, šarenkasti i crlenkasti.

Djevojke se i žene kitu kovrčicama od patka, bile te kovrčice bile il crne; kitu friškim cviećem, ko što je ružmarin, vijojla, lefenda, sumbul, karamfil, ružice, lize, kukurik, božje drvce i zelenkada.

Kad je zimsko doba, pa nema friškog cvieća, ili kad nije lipo friško cvieće, a velik je svetac, kiti se cura i mlada i sa kupovnim cviećem, koje se cvici zove. Ima cvitaka razne fele i forme, al je ritko koji brez ružica, bile one crlene il žute.

Oko vrata nameću mlade ženske raznog zrna, a koja ima, meti i dukate. Dukati su na sometnoj plantičice, a mañe od dvanajest ne meće nijedna oko vrata. Voļu nijednog metit, nego samo dva, tri. Al ima i taki cura, koje imaju po više reda dukata, pa je sve oko vrata naprid pomeće. — Somet, na kom su dukati, il je crlen ili crn, a dukati su po šest forinti, a u polak jedan od 25 forinti.

U najnovije vrime nosu ženske i zlatne cvice za ušima; isto nake, ko i momci; samo što ona nosi dva, a momak po jedan.

Kadgod je cura ili mlada svečano spremita, meti si na prsje jedan veći cvitak, a oko vrata ima krogile ili krezne, bilo ovo naeklovano ili našlingano, a to zato, da joj se što mañe goli prsi vidi.

Prsteñem se u svetac nijedna cura ne nakiti, a ako i meti prsten na ruku, meti ga svaki dan, kradom, da se za to ne zna, jer eto onda sprdñe i ogovora.

Med cifrañe i nakit spada i maļa. Svaka se divičica i mlada trsi, da bude lipa, bila i rumena, pa ako to nema od Boga, mora si sama narediti.

Svaka, a najviše garava djevojka ima u krevetu čelo glave lončić s pomadom, pa se uvečer pomalo namaže, a ujutro mlakom vodom opere. To je svagdašnji posao mladeži, nesamo ženski, nego katkad i muški.

U svece i iduć med svit malo se mlada i cura narumeni. Pravi to pomadom, praškom i spužvicom, a kad nema praška, dobri su i listići od kupovni cvitaka. Ima i fuksina grma sa crnim

bobama, pa se te bobice беру, гнечу и, кад треба, лице начрлени. Мајање све више престaje, док се помадом готово свака cura и млада служи.

Češlaње. Људи, били млади или стари, шишaje vlase и брију браду. Млади се људи боље трсу, чеšće се брију и шишaje, а стари баš до тог много не држу. Сваке се недјеље ујутро људи брију, док се у два мјесеца једампут шишaje.

Brkove у vom крају не брије нико, него и неки те неки људи, кад им јако нарасту, мало штучују. Један чоек шиша другoga, а неkog те неkog и жена. Ritko ко иде у Brod, да се шиша и брије, па и зарад чег би плаћали, кад се могу забављавати urediti.

За шишање требaje škare, češalj и marama, којом се чоек за-слоњи, да на нег власи не спадаје. Шиша са најприје стражни tal главе, понда предњи. Češalj, што за шишање треба, мора бит обридак, да сви власи кроз нег лако прођу. Škare, с којима се шиша, не режу ткање нит шта друго, да се не затупе.

Djecu и младе мушкарце шишaje родитељи при главе, па који tata и mat имаје више мушкарчића, лако се могу на дјеце научити шишати. Жenska се дјеца три године шишaje.

За бријање треба бритва, бријаčica, kefica и vrela voda. Britvu поставу ви људи у дрвену или од папира направиту kutijicu, и у њој стоји запрашита ил позетинита, док и опет не уstreба, да kog обрије. Britva се на кајиш навуче, да боље брије, а кад се јако затупи, носу ју људи шљaferу, да ју набруси.

Djeca, док су мала, никакo се не чеšљаје, јер су при главе ошисана. Momčiči, momci и људи чеšљаје се на стране, а да се могу почеšљати, мора им глава бит мокра. На ливој стране повиш ока нареду си прутац све до вр главе, а власи се на једну и другу страну пригладу. Неки те неки, а то су највише млади људи и kicoši, по по главе нареду прутац, на ободви стране причеšљаје vlase, па и' на чело навuku и добро napomadu. Док су momci и млади људи млади, живи, pomadu си vlase, а кад им се довуче trijesta, ни не гледу на pomadu.

Niko си vlase gor не тјера нит и' ostrag cifra. Ostrag стоје власи само пригладити, а ништа не rastrepani.

Pripovidaје стари људи, да су неkad људи носили велике vlase, да се нису ни бријали, ал кад је то пристало, нико не зна.

Tri се године женско dite шиша. У четрtoj почеме mat vlase upletati у male pletenice. Pletenice се pletу у троје, а има и четри.

Dvi su napred uz uše, a dvi ostrag iza ušiju. U djece su pletenice tanke i kratke, pa se mora jedna s drugom konci svezat, da se ne rastaje. Dok su vlasi u djece maleni i opori, teško je djecu čestito počeslat, al kad vlasi narastu veći, lako se ugladu.

Mala se djeca svaki il svaki drugi dan česlajaje, jer se brzo rastrepaje, a to je djece velika muka, kad se idu česlat, pa najviše, dok se česlajaje, i oplachu.

Kad podu djeca u školu, pa dok iz svečane škole ne iziđu, česlajaje se svaki drugi dan, ponajviše sama. Ta se djeca pletu u pletenice ko i mala djeca, samo su te pletenice veće, deble, a ostrag ne koncem svezane, nego s dva ornodla pribodene. Po sveci i, dok su curice gologlave, upletu pletenice u okolo glave, ne u troje, nego i u petnajstero, pa i svejedno ostrag ornodlom pribodu, a to je onda košarica, a ne pletenica ko kod male djece.

Mala djeca i škularice imaju na glave dva pruca, koji se na po glave siku. Jedan je prutac uzduž, a drugi po pô glave od uva do uva.

Ženskom djetetu, kad pređe četrnajst godina, kaže se divičica, a ona ne nosi ni pletenice ni košarice, nego kiku. U kiku upleću i divičice i djevojke sve do dvaest i dvi i tri godine, a pletu ju vako. Na klup ili veliki stol sjedne mati ili sna curina, koja će česlat, a pred ņu na maći stolić ili klupčicu sjedne cura, koju će česlat. Cura skine s glave podvezalo, raspletu kiku, česla najprije gornju ponda dolnju kiku. Gornju samu sveže pantličicom, koja se zove upletač. Tad dolnju kiku prigradi i sveže ju s gornjom s drugim upletačem. Sad se vlasi polu i malo namažu čistom, neposolitom svinjskom mašćom, a onda se dižu struke. Ni bude pedeset do šezdeset, a sve se po redu po ramenica podižu, prsti prigladu i česlem povuku, da su jednačije. Sad se upleće kika. Najprije se počmu plest tri struke iz polak kike, ponda dvi s jednog, dvi s drugog kraja redom, dok se sve ne pokupu. Onda se plete kika do kraja. Na kraju se skreni u troje, malo se smoće vlasima, da se kika ne rasplete. Onda se struke pojednače, rukama poplešću, da je kika jednaka, a tad se pođe vodom, da vlasi ne stršu, a tad se smoće kotur i iglicom pribode za gornje kike upletač. Sad se cura digne sa šamlice, pričešla si salufe, omoće i oko kike, pa je gotova počeslana.

Kotur je komadić sušjega drveta, debel ko palac, dugačak po šuva, a vas je okomotan s vlasma.

Kad je svetac i cura se sprema ili u kolo ili u crkvu, odmoće si salufe, pokvasi je i napravi si cokne. Cokân bude više i s jedne i s druge strane. Neke cure salufe naprosto po glave položu, a neke i' u troje, četvero upletu i na uvo napustu. Nuz salufe su salufice. To su vlasi nuz uvo, napomaditi i ravno odrezani.

Češće se trefi, da su u djevojak slabi vlasi, ili joj spadnu, a tad si mora nabavit cup ili tuđu kiku, tuđe vlase. Ti su tuđi vlasi il materini il bližjeg roda, a nijedna i ne kupuje u brice; ne će, da svit zna, da ona nema svoji vlasi.

Cup ili tuđu kiku nosu djevojke il gotovu upletenu, il svežu cup na no isto mjesto, ge je upletačem gorâ i dolâ kika svezana.

Cure, koje imaju gotovu tuđu kiku, držu ju u sanduku, pa ju izvadu i na glavu metnu, kad ustreba. One cure, koje imaju tuđe vlase, trepaje i, mažu, polevaje isto nako, ko i svoju pravu kiku.

Vidimo li, da cura ima malene salufe, a veliku kiku, moremo znat, da su joj tuđi vlasi na glave, pa ma bile sasvim iste nake farbe, ko i ne.

Kika nije sasvim nuz glavu, ona je od ne malo odalečita, da se mogu prsti turit.

Cure imaju četiri pruca na glave, i to: jedan na čelu, dva kraj ušiju, a jedan, kojim je gorâ kika okružita.

Mlada, žena i baba češlaje se jednako. Imaju samo jedan prutac priko glave. Vlasi s live strane pletu se u jednu pletenicu sa tri struke, a tako i vlasi s desne strane.

Kad su vlasi u dvi pletenice upleteni, zabode se grbavi češal na po glave, onda se pletenice ostraga prikrste i na češal krajevi navuku. Sad se podvezuju. Svaka žena ima dva podvezača. Prvi se oko češla smoće, a drugim se uše svežu i ostrag se sveže po ružički. I žene imaju nuz uše male salufice, ko i cure.

Starije neke žene i ne nosu češla, one skupu svoje vlase, smoću je, podvezačem svežu, na prvom podvezaču ostavu duže krajeve, smoću te krajeve oko glave, da bude čutuk. No i ve žene imaju dva podvezača, al nemaju češla.

Djevojka od žene pozna se najprvo po glave, bile one gologlave ili u marame. Ako su žene i djevojke gologlave, cura ima kiku, a žena povezanu glavu. Ako su obodvi u marame, cura ima kiku, koja joj se i kroz maramu raspoznaje, dok žene imaju čutuk i češal, pa se pozna, da ni kika.

Samo neka te neka cura nosi cup, al nijedna i žena, bila stara ili mlada, ne nosi, jer joj se ni ne vidu.

Ogrjev i posvjet

Ogrjev. Svit se grije ili nuz vatru na baňku, ili nuz zjalo od peći, a netko te netko i nuz peć. Nuz vatru se na baňku grije najviše u letu i jeseni, i to kad je mokro i ladnije vrime. Sjednu ljudi, žene, pa i djeca na baňak na stolčić ili klupčicu, pa se ugriju, a kad im dogori, snidu s baňka i odnesu stolac. Nuz zjala se djeca i žene griju. To je najviše u zime u mrak, kad koje ozebe, a sobna peć nije sasvim vrela, ode i nuz zjalo se ugrivaje. Zimi, uvečer, a prije nego što se ide leć, grije se vas svit nuz sobnu toplu peć. Neki sjedu na krevetu i zametnu noge na peć (djeca); neki sjedu na baňku nuz peć (mala djeca); a neki stoju ili sjednu na šamlicu pa se griju. Vo potliće radu ljudi.

U cilom vom selu ima samo u deset kuća gvozdena peći, a sve druge kuće ima je zemlene. Te su s petnáci. Gorní im je tal užji i obal, a dolní u četerte i šjerji. Ima peći i s preko sto petnaka.

Naspomenito je, da kuće ima je tri tala. U sobe je peć, a u sobice onda, ako ko u noj zimuje, a sama je kuća nema; ona ima ogníšte, ritko, priritko kad šporet.

Kraj peći ima s tri strane baňak, na kog se more sjest i grijat se. Ta je baňak ili po ciglu šjerok, il je od drveta srezan i šjerok napravít. Na svakom ćošku drvenog baňka jesu noge, da se ne sruši, a zidani je baňak do zemlje uzidan.

Svaka kuća, koja ima djecu, ima nuz peć baňak; dok samci i 'ne kuće, u koji nema djece, ritko kad ga ima je. Ko nema baňka, donese si mali stolić ili šamlicu, na nu sjedne, puši, a žene sjedu, predu i griju se.

Vo selo vrlo koburi s drvetom, jer ga šumari jako globu za drva. Premda ima šuma, ko što su Migalovci i Pribudovac, svit se svakako pati, pa i istu građu ne daje imovina, već daje čamovu. Ipak se svit u šumu uvuće, pa si drva nabavi, koštalo to ma koliko mu drago. Tako siku zelariće, grabiće, topole, klenove, bukviće, javore, a ritko kad cile rastove. Vaj muški svit voľe se popet na rast, osjeć granu, dvi, negoli cili rast posjeć. U Pribudovcu ima u dolaćama mlogogodišni ležeći bukava, klenova, pa i ljudi cipaje i doma vuku. Rast posjeć, ili u šumu u po dana íć, mogu samo pojedini slobodni ljudi, koji se ni šumara, ni Boga, ni ljudi ne boju.

I sam „grates“, kad selo u zimu dobiva, ne dobiva ga u Migalovci ni u Pribudovcu, nego poviš Glogovice i drugi sela,

odakle ga ne mogu lako dobiti. I na tom se „gratesu“ mlogo vara i nepoštenog radi; dobije ga i ko ne bi smio, a kog je u kuće malo; i ko nema marve, dobije ga duplo više od onog, kog je u selu više, ko više poreza i daće plaća i ko više marve ima. Gospoda fešteri i obrfešteri gledu, kako će se gepove napuniti, a ne da bidnom čoku pomognu.

Grada se svakake forme u Migalovci cipa i reže, a ljudi moraje nuz nolike šume po polj vrbe sječ i doma vozit, da se malo sagrijat mogu.

Za odlagaće vatre treba trišća, cindalice (šibice) i drva. Trišće ili iverice jesu mali, tanki i šjeroki komadići drveta, koji se u suvo mjesto spremu, da se brže užgu.

Posvjet. Za posvićivanje u sobe, sobice i kućari ima vaj svit lampe, čirjake sa svićama, fiñere sa svićama ili žižama i žižu.

Lampa ima jabuku, šaraf s fitiljem, cilindar, poklopac i žicu, na čem vjesi. Jabuka je okrugla, staklena i puna petrlea; šaraf je žut, a fitil bil i u petrleo umočit. Cilindar je staklen, dol šjerji, gor užji. Poklopac je limen, okrugal te malo dol savijen. Svaka lampa, što vjesi, ima žicu. Ta je debela, a ide odozdol od dna jabuke, pa kraj poklopca, a na vru se suzi. Na žice a poviš cilindra ima mali poklopčić, da se od velike žestine tavan ne zapali.

Čirjak je drveni ili plenati stalak, u kojem je svića; a sviće su milikercne, ledene, lojene, a geko ima i voštene. Za lojene sviće treba usekač, da im se fitil otkini i baci; a druge ga sviće ne trebaje. Usekač je ko i škare, samo je na polovice krajeva malo šjerji i okrugal.

Fiñer ili feñer je u četrti. Ima drveno dno i čoškove, a strane su mu staklene. Na vru mu je drvo, a na nem žica, za koju se uvati, kad se nosi. U sredine dna je mjesto, ge se komadić ma kake sviće meti, a s jedne su mu strane vrata, a ta su od stakla. Neg pravu ili ljudi sami, ili ga kupu u dućani. Geko nema u fiñeru sviću, nego žižu. Ona je limena flašica, dol šjeroka, gor uska, a na vru mu je fitil i šaraf.

Samo iduć na ponoćku i zornice nosu dječarčići baklje, da si put posvitu, a u svakoj se drugoj zgode pali lampa, svića ili žiža. Baklja ili baklarac je drvo ko ruka debelo, razne dužine, a sve je na sitne komadiće stučeno. Ona je dobro isušita, pa lako plani.

U letno se doba ne radi ništa nuz lampu, jedino ako se poslenici zakasnu na poslu, pri lampe večeraje. U zimsko se doba prede, krpa, zakrpluje, češla, misi, ta skoro se svi mañi poslovi radu.

Iduć u štalu, pivnicu, kačarnicu, na tavan, u podrum, sviti se fičerom s svićom, a ne fičerom s žižom; iduć pak u dvor ili na dvor, more se ić žižom i samom svićom, a to rad toga, da se ne bi šta zapalilo. Jedino iduć u štalu najviše se nosu feheri, a na tavan, u podrum i kud drugo ide se sa svićom kradom i mora se mlogo pazit, da se ne bi šta zapalilo, pa da gazda ne digne larmu. Peñuć se na tavan, slazuć u podrum ide uvik dvoje čeladi; jedno da nosi sviću, a drugo da donese potrebitu stvarčicu.

Prije, dok nije bilo cinmašina, kresala se je vatra o masat i trut. Masat je čelik, na kraju šilat, a na drugom obal i šupał, da se uvatit more. Za iskresat vatru s masatom treba on, gļiva i kremen. Na kremen se meti gļiva, po ñoj udari nasekke masatom, iskra frkni, a gļiva se zapalila. Gļiva, što se pali, najviše je bukova i grabova. Sad, u ovo vrime, ritko ko vako vatru pali; samo gekoji dida žaleć cimašina, ili kad je vjetar, lupi masatom po kremenu, gļiva se upaļi, a on ju nako goreću turi u lulu i dimi.

Pušeñe.

U koliko vaj svit pamti, pušilo se fort. Pušu ļudi, momci, dječarci, a i mloga djeca. Djeca počmu pušit, čim iz škole iziđu, s navršenom dvanajstom godinom. Još da i učiteļi malo ne prošibaje i u stra ne natjeraje, pušila bi djeca na očegled. I dvi žene pušu u vom selu; jedna rad zubi, a druga se naučila. Bila je i treća, a ta se u drugo selo udala, koja je na očegled sveg svita izišla na pengēr, zapalila lulu s kratkim kamišom, pa puši i plucaj na zemļu. Ta bi žena òdala povezanog čela, gologlava, i pušeć; pa kad bi ju ko pito ili joj se sprdo: „Zašto pušiš?“ odgovorila bi glasno: „Šta te briga!“ ili „Naučila sam se.“ Ta ista žena, udata za udovca, puši još i sad, i ona i čoek joj; a kad joj se čoeku sprdaje, da ima nuza se „pušilovku“, veli: „Briga me, sad kad i men kupi duvana.“

Starji ļudi pušu duvan u lulama, a momci i mladi ļudi frču cigaretle i pušu. I djeca frču cigaretle.

Ľudi su se jako naučili pušit, otkad se je duvan sadio. Jedan bi čoek imo po pet do deset vinaca duvana, pa udri puši, al sad se već toliko mlogo i ne popuši ko prije.

Ľudi, što na lule pušu, pušu paklicu duvana po tri krajcare; a momci i svi ni, koji frču cigariće, pušu „bosanac“. Svaki dan se puši duvan po dvi krajcare „bosanski“, a svetac po četiri ili

šest. Dečki, koji pušu, da si usta razmerišu, kad u kolo idu, pušu elfer bosanski, a jedna im je paklica dosta po pô godine. Kad je nužda, a nema pri ruki „bosanca“, puši vaj svit mađarski firer, al i to vrlo ritko. Bosanski se duvan u vom kraju mlogo prenese. Nek i financija stražu šilboči, ništa ne smeta, more se lako duvan prinit, pa i koliko ko oće. Oćeš li za pet forinta duvana, kake ti voľa fele, naruči ženama, a ne će dvi ili tri to lako dobiti.

Ľudi puše u lulama. Ńi ima razne forme i skupoće, a puši se na ve obične po dva seksera, što su okovane na vru i imaju poklopac. Lule su crlene ili crne farbe, a imaju i kamiš. Ńeg si svaki čock sam napravi od oraovine ili žestilovine, ritko bi ga ko kupio u dućanu. Kamiš ima rog i pipu.

Preostali komadići u lule, što su već ko pepel, jesu baguš. Ńeg gekoji čock uzima, vadi žutom iglicom, malo promiša i u zube meće. To činu žestoki duvanĝije, kad nemaje duvana. Mlogim pušećem napravi se u kamišu neka crlena i žuta voda zift, koja je strašno žestoka.

Drajer se drži u duvankesama, a drugi duvan u paklicama ili u tozama.

Mjesto duvana more kadikad gekoji stari dida i baguš zapalit i pušit; to biva vrlo ritko, a nikad se ne puši ništa drugo osim duvan.

Kad i pitamo, zašto pušu, odvratu nam: „Naučili smo se od maloci“, a drugi još: „Bole mogu bit brez rakiye, kruva i vode, nego brez duvana.“ Pa to je i istina. Ima taki Ľudi, koji će cil dan kopat, u podne išta il ništa zagrist, samo mu mora bit lula uvek u zubi. Neki vele: „Pa nisu ti bolji, što ne pušu. Nisu ni oni stekli.“ I to je istina; al se premlogo novac u luft troši. Ima pet, šest Ľudi, koji nikako nikad ne pušu, a ima i do trijest „muktaša“, koji će pušit i cigare i cigariće, kad im drugi ponudi ili pokloni.

Ovaj svit dosta puši, a niko ne šnofa burmut.

Bolesti i lijekovi.

Gotovo kod svake bolesti mora marodija miran bit i toplit se. Najviše ipak mora bit miran kod kozjača, ospica i kod glavoboľe.

Ima i taki bolesti, u koji ne sme bolesnik svake fele jest, košto kod rodlaga ne smije masno jest; kod kozjača ništa crnog ni kiselog; kod bolesti u vratu i kod kašľa ne sme jest ništa

kiselog, gorkog; a i kod neke fele groznice ne sme tri dana ništa drugo jest, osim mliko.

Bolesnik ili marodija se tare kod nicina, kad se ko strese, kod grčeva, kad što otekne i kad koga pati krv. To radi najviše starja žena, koja je u tom vješta; jer vaj svit ne trpi ni babice, a ni doktora. Tare se vako. Marodija legne na zemlju na poňavu, glavu meti na vaňkuš, a legne na trbu. Uto dođe žena, koja će ga trt, donese komadić crnog safuna i srednju zjelicu tople vode. Najprije tare krsta, pa leđa i žlizde oko vrata. Pođe i leđa malo vrućom vodom, a ruke natare safunom. To čini tako dugo, dok se safun ne isuši, leđa ne zacrľenu. Sad se marodija okrene na leđa, noge svrću, a žena meti kaŝiput na pupak i sluša. Potom vuče prstima drob odozdol gore sve do rebara. To čini i opet s vrelom vodom i safunom; a kad je drob i criva dobro izvukla do prsja, svrću se marodija na zemlje i malo poleŝi na desnoj strane, a onda se more dić i u krevet otić.

Žena, koja tare, kleči i to na lijevoj strane, a za treće ne traŝi ništa, samo joj ipak dade koji sekser žena, koju je prije poroda, u porodu i iza neg trla i drob joj namjestila. Te žene, koje taru, poznaje lako, da li je žena debela, noseća ili u drugom stanju, ma bila i u prvom mjesecu.

Žene se mogu i same trt, a to koje znaje; a mogu se i na krevetu trt. Vo činu u zime, dok se u ljetno doba najviše na zemlje taru.

Kad koga muči krv, ili ga bolu krsta, pušta si krv. To pušta berbir, jer je Brod blizu, a ne vaj obični čok.

Krv se vako pušta. Sveŝe se ruka ili noga poviš noga mjesta, ge se oće krv pustit. Kad je ruka poplavila, bocni se noŝićem, a krv počme ić. Neki bolesnici gleđu, a neki ne, jer bi im se smutilo. Kad je dosta krvi izišlo, stavi se sa krpama, da ne ide. Imade berbira, koji to radu i brez dokturove dozvole; ali samo kradom i kod stalni mušterija. Iza puštaňa mora se bolesnik češće nalaziti u toplu. Neki te neki ľudi sami seb pušću krv, a to činu britvom na livom noŝnom palcu. Drugi opet voľu metiti pijavice, bilo to na vrat, na ruku, na nogu ili ge drugde. Pijavica se meće uvijek par, i to za lipog vremena, da se potľe za ruŝnog i opet ne uzbudu metat morale.

Trn se vadi iglom ili bumbačom; vadi ga svako seb, a ako je na ruŝnu mjestu, vadi ga onaj, koji je laki ruku. Mjesto, u kom je trn, mora se s dva prsta dobro šćipiti, a onda istom iglom ili

bumbačom bost i kopat. Neki mogu gledat, kad se vadi, a neki ne mogu. Iza trna ostane rupica, il' počme ić krv, pa se mora ranica dobro čuvat, da se u nju ne nabije zemlje, jer bi se mogo i naboј napraviti, pa eto još većeg zla.

Ko što žena ženu prije poroda tare i drob joj namišća, čini to i u porodu. Ne zove se vud u pomoć babica, pa ni doktor; oni su skupi, a i naši je žena stid te gospode. Osjeti li žena, da će rodit, ako se trudi, ode se po ženu, koja se u to razumije. Va dođe te uz pomoć još jedne posadi marodiju na zemlju, a tad se maša rukama i gleđe, oće li bit porod težak ili lagan. Ako je lagan porod, ona se više ne paća; a ako je težak, ona tura ruku u žensku utrobu, pipa dite, okreće ga, da ga tako naperi, da more izać. Druga žena samo se bavi s rođilom. Pa ako se trefi, da je dite vrlo snažno i krupno, ona ga i povuče, al se dobro čuva, da mu šta ne naudi, jer onda teško ņoj. Obično je u vom selu porod dost lagan; ritke su jako, koje bi u nem zaglavile, i ako zaglavu, zaglavu radi prelade iza poroda. Ve žene, koje u porodu pomažu, činu to zabadava, ili jeftino, ili rodu. Samo priki rod rodu ne pomaže u porodu. I ve žene, koje su uz rođilu, moraje bit jako laki ruku, da se porodiše ne naudi.

Za lik se upotrebljuje: 1.) od životiña mliko, balega, dlaka, žuč, slanina, loj, maslo, putar, gušća mast. 2.) Od travi i biļa: lišće gojspine trave, lipovo lišće, lelijino lišće, štavļov list, trava za zub, koren od krajcarice, ren, bili slez, oraova mlada zelena kora; lipov cvit, bazov cvit, od bile trave; a nuz sve to još vino, voda, rakija, pivo, kava, kamfor, sirće, vosak, posije; bili luk, plavetniak, tipsa, kukuruzno brašno, zift, zetin, laneno sjeme, suve šlive, med i ren. 3.) Ladna se voda upotrebljuje samo za glavu i oće, dok se topla voda mnogo rabi. Vrela voda je dobra za preladu, za pareње proti nemoći. Vi ļudi idu u iliđe, a to najviše u Lipik, kog jednostavno „Iliđe“ zovu.

Skoro svaka bolest ima više feli likova. Narod proba jedan, proba drugi lik; pa jednom od jednog, drugom od drugoga prođe.

Groznica je topla i ladna. Ima je devet feli. Liči se na više feli, a najgorje se liči „pasja“, koja vata svaki ili svaki drugi dan, a dobro jede. Liči se vako. a) Marodija se poļe dobro ladnom vodom. Tim se pripade i ostavi ga. — b) Izmjeri se kopriva ko i naj, kog drma, pa se ona spremi u oğak, da se sasani i isuši. — c) Ugrije se masti, čelade se ugleđe, a mast pseto pojede. — d) Uzmū se tri zrna gra i u bunar bacu. — e) Sjedne se na vreću, pa se preko

puta priveže. — f) Uzme se bilog cvita trava (čestislavica) na nempar, pa se u svetoj vode popije. — g) U čašu se od decija smiša rakija i paprika, pa popije. — h) Na vrati se iznapoľa napako i livom rukom napiše: „Nema ga vude“ ili „Nema je vude“ prema tom, je li marodija muški ili ženski.

Nicina je taka bolest, u kojoj po čeladetu poskaču tvrđnaci, koji jako bolu i dugo duraje. Liči se prigovarañem, ñeko ju proreže britvom, a ñeko zavija obićnom ili medenom kašom, pećenim lanenim sjemenom, koreñem od bilog šleza, koji se kopa, tuče i posiple. Kaša je na vode raščinito brašno; a medena je kaša na među umišano brašno. One se po krpice pomažu, nuz vatru pri-griju i na nicinu prilipu. Laneno se sjeme stuče, suši i nicina posiple.

Glavoboľa se liči zdenom vodom. U ladnu su vodu umoči marama, pa se glava sveže. Tako se isto moči u ladnoj vode i na glavu meće sirće i renov list. — Ñeko ju te ñeko zamoči svu u ladnu vodu, a ñeko si i na nos pusti krv, pa čelo i vratne žližde rastare palcevima, koji su opluniti.

Zuboboľa se liči zubnom travom, tamjanom, lakom; zelena se kora s oreva meće, a ñeko i iz kamiša zift i špiritus. Zubna se trava (bunika) osuši, sjeme se na žege sažge, poklopi zjelicom, da se zjelica dobro nakadi. Tad se u zjelicu uľe vrela voda, marodija se na tu vodu nagnije, pari zub, a vas mora bit dobro upokrivan, da nema lufta. U vreloj se vode vidu iza pareña dva, tri bila crvića, što iz zuba izađu, a zub obićno prođe. Tamjana se meti komadić na zub, pa zub umine, al se potľe izruni. Ñeko još meće lak, zift iz lule i zelenu koru s oreva, a ñekom od ñečeg prođe.

Za *bolest očiju* treba svit bjelañak od jajca i tipsu, mlaku vodu, a ñeko vadi badľe. Bjelañak se razmuti i u ñem tipsa rastopi, pa se s tim trepavice iznutra mažu. Kad se oče zakrvaču, ispluska se svit u ladnoj vode, ili se samo oče u mlakoj vode isperu. — Ko ima badľe, taj i' ili vrom noža ili škaricama vadi. Badľi su dlake, ko i trepavice velike, samo su iznutra na kapku, malo su u oko povrćiti i jako bodu, da se oko mora zarľenit.

Kašal se liči bazovim cvitom, lipovim cvitom, medom, žutim il crnim šećerom. Dok baza cvate, natrga se cvita, osuši, pa kad ustreba, kuva se u vode i pije. Isto tako svit bere i lipov cvit, pa ga kuva i pije. Ñeko si opet kupi za pet, šest krajcara crnog ili žutog šećera, pa gu meće usta i siše. Ñeko opet sažge rakiju od crni šľiva, pomiša tu sažganu rakiju s suvim šľivama i pije.

Sažge se rakija, da se na usijano gvožđe ule. — I crno se vino ugrije, pa se nako vruće pije, a drugi svit i kojiput noge u vreloj vode ispari i leđa nuz vatru izažge. Med je dobar za kašal, samo mora bit čist i frižak.

Unavica se liči, da se marodija vrelom, slanom vodom kadi, a neko meti šaku kukuruzna brašna na žeru, pokrije se poнавom i tim se dobro nakadi.

Ozledito se mjesto zove rana ili bolećak, a kad bolećak zaraste, pozna se živac.

Rane se friške liču medom i voskom, a ostarjele žitnom ili međenom kašom. Kad se stara rana zledi, te se vidi divlje meso, posiple se pečenom sitnom tipsom. Ako se stara rana otruje pa u njoj bude vlasaca, ti se vlasci potuše stučenim plavetnačkom, a rana se iščisti čubricom ili slatkim sirim, pa rana ne će tako dugo zarast, dok i jedan vlasac u njoj ima. Ako se pak pojavu vlasci, pospe se rana sitnim plavetnačkom i renom. Krv se u rane stavi žutom zemljom, paučinom i pulom iz nita ili petnača.

Komu se *naboj* pravi, liči ga štavlom tako, da štavlov list na ranu prilipi. Drugi svit meti na naboj staru slaninu ili zečje salo, jer to sve prodre ranu i vuče.

Kad koga što *od sama sebe boli*, liči se slaninom, žitnom i međenom kašom, pa kad se ta rana prokini, meće se list od lelije i list od gospine trave.

Probadaње ili *tištavci* se liče prigovorom, ciglom, lišćem od duvana, a i renom s posijama. Ugrije se cigla, pa na no mjesto, ge su tištavci, meti; a isto tako i lišće od duvana, a i posije s renom. Sve se to na probadaње meće, samo se cigla ne meće na golo tilo.

Rodlag se kadi crljenim kukuruzom, ili se ničim ne pari, samo se ne sme masno jest.

Trboboļa se liči ko i srdoboļa sa suvom tuňom, a i sirćetom se pole cigla, pa se na nju sjedne.

Otok se guščom maščom maže, privija se zametenim kukuruznim brašnom, maže se zetinom, a geko tare rakijom, u kojoj je rastopit kamfor.

Koga *želudac* boli, pije komovicu ili domaću rakiju.

Koga *krv* pati, meti pijavice, kupice ili pusti krv.

Čirjak se liči medom i suvom šljivom. Med se pomaže po krpice, a i šljiva se meti na ranicu. Neko ga britom proreže.

Ko si *ruku* ili *nogu sažge*, maže zetinom, pripeče bolećak na vatre, meće lipov list, koji je kivan, da je mekši, a geko i štirkom posipše, ili mlikom poše, ili mladim kajmakom maže.

Kostobola i nemoć se paru u trine, ili se pije kamfor.

Koga *pseto* ili *ćukac ujede*, meti na ranu bilog gra, ili pseće dlake. Gra se raspolovi i na ranu prilipi, a dlaka se od ćukca sažge i na ranu meti.

Grčevi se liču orasi, namočiti u rakiji, pa se ta rakija pije.

Kad se u čoku *rakija užge*, izmiče se dubre od ždripca, pa se u usta čoku nakapa.

Ko ima *ospice*, mora se samo toplit, a ko ima *kozjače*, isto se tako topli.

Kog *uše* bolu, zaševa i zetinom, provrnda se netreskom s kuće, pročeše se uvo jedekom iz crkve.

Ko se *smani*, namaže se lojem.

Kad vrat *otekne*, meće se prpa i vosak. Prpa je vreli pepel i vatra, to se vodom poše i nako vruće se na vrat meće.

Ko se potepe pa *prokrvi*, spali masnu krp, pa ju na ubijotak meće i privija.

Ko ima *sráb*, ugriva si tilo.

Ko dobije *lišaj*, maže ga tintom, mladom oraovom grančicom ili zelenom šuskom, a geko kupi u apoteke pomadu, pa se maže.

Prištevi ili *šklopci* (koji skoče, kad se ko sažge, opuri ili ofuri) liču se suvim šljivama il se izrežu.

Ko *slomi ruku* ili *nogu*, ide nom čoku, koji zna ispraviti, a i prigovara joj se.

Bradavice se mažu mašćom, posipšu plavetnačkom, režu britvom, svežu se svilom, pa otpadu; ako su malene, pustu se, da stoju.

Kom se *ruke* ili *nože objedu*, posipše je kukuruznim brašnom, ili nastruže mazi, pa bolećak posipa.

Kog *zaboli prst od sama sebe*, pa se nuz nokat počme gnojiti, taj ima mačju dlaku, a liče ju slaninom, kašom pa i meždrom.

„Sramotne bolesti“ ili bolesti „života“ zove svit „gospodska bolest“, jer je to i dobio od gospode.

Ženske su bolesti: evit, trudovi, kad se ogađu il se od ni prođe ko kad će dite roditi. Iz žene tog puno iziđe, pa jako oslabi, a to se trefi i na poslu. Žene tajju likove za svoje bolesti, a najviše se taru među sobom.

Skoro kod svakog lika, kad ga marodija uzima, problidi il se naglo zacrpleni. Lik se proba po triput, pa ako ne pomaže, proba se šta drugo triput.

Govori li ko iz bolesti, kaže mu se, da bunca i trabuňa; a kad je ko od rođenja zatepen, kažu mu „medo“, „luda“, „tokmak“. „šumak“, „budaľak“.

RAD.

Sprave i oruđe.

Lovske sprave. Zviri se i tice ubijaje puškama i vataje u gvožđa. Puške, s kojima se lovu, sve su brez patrona, punu se barutom i špriom, a na oroz se metni kapsl.

Gvožđe je na lancima i ima oštre zupce i jake strane, da se šale ne skvaru.

Za tice se meću ošca. To su od strune napraviti kolombari, koji su veliki ko gúnzdo, a tice se u neg nogama uvatu.

Gvožđe se za zviri meće na prela, kud se one najviše vrlazaje, a za tice se metni gvožđe na no mjesto, ge su svoj lov (kokoše) ostavile. Ošca se mogu i za zviri na prela metit, samo moraje bit od jake žice, da šale ne puknu.

Ribe se vataje uznačci, sakovi, bubňevi, bodli i bacalicama.

Uznačci su u četrt spletena mreža, koja je privezana na dva savita i prikrižita pruta tako, da je na svakom kraju štapa čošak mreže svezan. Na nom mjestu, ge su štapovi prikrižiti, svezan je dugačak prut ili štica, na kom se uznačac drži. Od polak uznačca vodi uzica do vra, pa se ta uzica na uvo metni i sluša se. Uznačaca ima veći i mañi, a obično imaje po 90 oka u kvadrat.

Sak je mreža od kanafa. Bude po dvi fate dugačka, a tri fertala šjeroka. Na krajevima ima dva štapa, na koje je mreža pokupita i povezana. Saku kažu i vlak.

Bubaň je od šiba ili mreže spleten. Sprida ima otvor, na kog riba zađe. Otvor je mal, a ostali je dio bubňa šjerok i suzit i opet raširit tako, da kad riba zađe, ne more izić. Bubaň ima dva trbuva i dva uska tala.

Bodlo je oštro gvožđe nasadito na štapu, al je to gvožđe na dva kraja zaoštrito, da ne spade, što se na neg nabode.

Bacalica je po fate visoka, brez dana, a ima pletnice, koje su tri prsta šjeroke, a prućem jedna do druge prepletene, da ne ispadaje. Pletnica je jedna blizu druge, da riba ne more izmed ni

proć. Svaka je pletnica dol zašilita, a gor su sve u jedan obruč uvučene, da se ne pomiče i da su ravne. Šinom se i bodlom vata riba u plićoj vode, sakom, bubnem u dubloj, a uznačcem u najdubloj.

Uznačce, sakove, bubneve pletu ljudi sami. Pletu i kanafom, a s pomoću malog raška i komadića drveta ko palac debela.

Polodjelske sprave i oruđe. Zemlja se obrađuje plugom, zubačom i matikom.

Plugova ima gvozdeni i drveni. Obadva ima je: rasoje, za koje se uvati i pluži; lemeš, crtalo, dasku, vlačugu, ornice, gredeľ sa oraćicom. — Rasoje su drvene, malo zgrbavite i po fate dugačke. Za ne se uvati plug i u orańu ravna. Lemeš je gvozdeni tal pluga, koji se oštri, da more zemľu rezat. Dolni je tal lemeša vlačuga. I ona je gvozdena. Daska je drvena ili gvozdena, a nom se odrezana zemľa na desnu stranu prigraća. Gredeľ je drveni tal pluga, koji je do fat dugačak, a i dosta debel. On more bit farban, a ne mora. Na gredeľu je crtalo i oraćica. Crtalo je dugačko gvoźde, tri do četiri prsta šjeroko, a pri dnu tanko i oštro. Ono je zato na plugu, da unaprid zemľu reže. Na vru je gredeľa oraćica. To je zaviti klin, na lancu privezan, a klin se zabada u rupe, što su na gredeľu. Korov i zemľa, što se na crtalo nabija, otjepa se otkom. Otko je lopatica, od gvoźda napravita i na štap natakнита.

Gredeľ se zameti na *ornice*. Ve ima je rudo, osovinu, dva kolesa s čivijami i guźvu. Guźva je od bile loze spletena i na osovinicu (djedak) ornica prikrutita.

Kopaći plug je taki, s kojim se krompir i kukuruzi ograja je. On ne treba ornica, jer ima malo kolešce, gredeľ mu je pravan, a lemeš mu je s obodvi strane naredit tako, da taj plug baca zemľu i na livo i na desno. Neg vuče po jedan koń, dok obićajni plug vuku po četiri końa, po četiri ili šest volova.

Zubača treba našem čoeku, da šinom zubi. Ima i drveni i gvozdeni. Drvene su zubače s drveni klini, a gvozdena su s gvozdenimi klini. Klini su u četrti. Zubače ima je po pet ili sedam šklańeva, a na nima su zubi. Naprid ima zubača prečagu. To je oblo drvo ko ruka debelo, za kog se amišta svežu, kad se zubit oće. Na zadńem desnom šklańu ima kolombar s štrańgom, a vo dvoje treba, da se zubača more navuć.

Matika ima dvi fele: švapski i prosti. Svaka matika ima ve talove: držalo, uše, zaglavak, vrat i samu matiku. Švapska je ma-

tika mañeg držala, boļe pripeta, šjerja je i odozdol ravna. Š ñima je teŹje kopat, nego s prostima.

Usiv se kupi i bere: kosom, srpom, grabļama, vilama i podvircima.

Kosa ima kosište, vrat i kosu. Na kosištu su povita dva komada drveta, a zovu se rucal. Kosu kupuju, a kosište si i rucal napravi svaki čoek sam. Sama kosa imu vrat, oštrac i brk. Ona se oštri oštrilicom, a otkiva mlatićem i babicom. Oštrilica stoji u vodiru. On je drven ili od roga, a u ñemu je voda. U vodiru bude macaš, kojom se kosa pokvasi. Macaš je krpica na štaپی natakñita. Svaka se kosa mora najprvo otkovati, ponda naoštrit. Otkiva se kosa vako. Udari se u zemļu babica, poloŹi se na ñu kosa, pa se mlatićem po kose tako dugo udara, dok se ne stañi. Kad je kosa stañita, oštri se oštrilicom. Mlatić je gvozdeni čekić s drvenim držalom; a babica je komadić gvoŹđa, usadit u zašiljeno i odeblje drvo, koje se u zemļu zabode. — Oštrilica je kamen, na dva je kraja zašilit, a u pole je šjerji. Ona oštri i noŹe i srpove i kose, al samo mora pit vodu, mora se oplunit ili vodom pokvasit.

Srpova ima dvi fele: prosti i zubraka, a vi mogu bit desni i livi. Svaki srp ima člin, za kog se uvati, kad se Źañe. Srp ima brk i oštrac. Oštri se oštrilicom ko i kosa, a i otkiva se ko i kosa. Zubrak je srp, koji je nazubran, a za polak je uŹji od prostoga. On je oštriji, al se i brŹje okvari od prostoga.

Grabļe su drvene. Imaje po dvanajst zubaca i držalo. Vo je sredñe deblñine, a pri vru rašlasto. Ñe pravu ļudi sami, kad dobiju cajt, a zupci su drveni i nisu jako zaoštriti.

Vile su drvene ili gvozdenje, a sa tri viļka. I gvozdeni i drvene vile imaje držalo i viļke; a drvene imaje među viļci daščicu, tri prsta šjeroku, a tanku. Ta je daščica u svakom viļku drvenim klinčićem prešita, a zove se pletnica. Samo se drvenima vilama sino kupi, a gvozdenima se trorogama štala čisti.

Podvirci su prutovi, ko ruka debeli, podругu fat dugački. Na jednom su kraju zašiliti, a na drugom samo zarubiti. Š ñima se baglići po čaerama nosu i nuz plast meću.

Sjeme se čisti i vije vijačom, rašetom i kriñom.

Rašeto je od gvozdeni Źica spleteno, a metito u drveni visoki obod. Obod je okrugal, a u ñem je rašeto više na dolñem talu nego u pole. Rašeta ima i gušći i ređi, a na ñem se rašeta Źito i raŹ. Pravu ga rešetari.

Kriña je drvena posuda s jednim danom. Obla je, a dno joj je okruglo. Ima kriña razne veličine, počam od deset do dvaest litara. I ne pravu kriñari, ljudi odozdol; mogu se od svake fele drveta napraviti.

Vijača je skoro sva drvena. Ona ima četiri noge, po pera, koleso sa šarafom, koš, jedno veliko i dva mala rašeta. Pera su drvena, od dasaka zbita i na osovini uglavita. Ona trebaje zato, da pravu vjetar. Ni ima po šest, pa su u križ poredana. Koleso je iznapola, od gvožđa napravito, ima i zube. Vo je veliko koleso, kojem su zupci u zupce maloga kolesa utjerani. Kolesa trebaje da okreću osovnicu s peri; a okreću se šarafom. To je gvozdena, podugačka, malo zgrbita rukatka sa šarafom, a ručom se i kolesa i pera okreću. Koš je drveni sanduk, na vijače nešto poloito narediti. On je u četrti, dosta šjerok, a ima usko dano, koje je samo na jednoj strane odadnito, u kolikom je dlan. U koš se stresa žito, ječam, raž i drugo.

Rašeta su u vijače velika i mala. Veliko je rašeto upošik položito, gusto je i ima prst šjeroki obod. Nešto pre vru, a ispod koša jesu dva maña rašeta, jedno gušće, drugo ređe, jednake veličine i oboda. Veliko rašeto ima pod sobom dasku, ne baš skroz, a nako šjeroku ko i rašeto. Kad se vije, gor je sito, a dol daska. Sitnija fela žita spada kroz sva tri rašeta dol pod mlinac, a ta se fela zove rêp.

Skoro je vas mlinac opšit daskama, samo nuz kolesa ima dva okrugla otvora, a i gornji prednji tal vijače je otvoriti. Prema fele žita naredu se i rašeta. Ako je zrno krupnije, veća su oka, a ako je sitnije, maña su.

Vijača ima četiri noge. Prednje se bolje vidu, nego zadnje, jer je poviš zadnji opšito, da vjetar, što se peri napravi, ne ide širom.

Nuz vijaču imaju gazde stolčić ili klupčicu, na koga se stane, kad se zrne i pleva miša. Tude ima i po koja kriña, lopata i korpa, s kojima se žito u koš trpa.

Nuž neku je te neku vijaču i ogreblo, čim se zrne ispod vijače odgraća, da se ne mora rukom odgraćati.

Sprave za priređivanje lana, vune, konople. Od stupke do snovača trebaje ove stvare: stupka, trlica, grebeni, zumba, češala, prela i vreteno, rašak, vital, ručice, tronoga, čekrk i masuri.

Stupka je sva drvena. Ima dolnji i gornji tal. Gornji je tal duži od dolnjega, al je zato dolnji šjerji. Gornji i dolnji imaju po

četiri zuba. Gornji je tal sastavit s dolnim s klinom. Sva je stupka u zemlje i sa 4 klina priudarita, da se ne vadi, a otrag je jamica, da naj, što fuče lan, ima veći mav. Nu pravu sami ljudi, a ima ju skoro svaka žena.

Trlica ima dasku, na koju se sjedne, iskopani kopačić i okovani trlac s rukatkom. Vaka se trlica zove gluvvara, jer se ne čuje jako, kad se tare. Klepetuša nema kopačića, nego dvi tanke, tri prsta šjeroke daščice, koje su na lijevoj strane skupa sa trlcem klinom pribite. Trlice pravu sami ljudi, a svaka ju žena ima.

Grebeni su dvi daščice; na jednom kraju užje, a na drugom šjeroke i okrugle ko lopatice. Vaj obli kraj ima u seb puno naudarani, veliki, kovani gvozdeni eksera. Ne pravu cigani.

Zumba je daska, pedal šjeroka, prilično dugačka, a na jednom kraju ima do šezdeset u okrugal naudarani gvozdeni kovani eksera. Ti su ekseri opasani gvoždem, da se ne razmiču. I nu pravu cigani.

Češala je od svijske dlake, kruta uvezana i na jednom kraju oštra.

Preļa ima držlo, bašluk, prevezitak s košticom. Držlo je iscifrani štap, prst debel. Na neg se meti bašluk. On je dol provrtan, da se more na držlo metit, dol je šjerok, a gor špičast. Prevezitak je od kože s jednog kraja šjerji, a s druge užji. Na šjerjem je kraju iscifran, a na užjem ima košticu ili staru krajear, da se more zapanit.

Vreteno je od drveta; gor tanko, dol deblje, a pri dnu ima peticu, koja je špičasta.

Bašak je škračkavo drvo, palac debelo, fat dugačko. Na vru ima poličicu, koja je s čivijicom uglavita, da se ne miče. Poličica je drvce, col šjeroko, pedal dugačko.

Vital ima dvi daščice, svaka tri prsta šjeroka, po fati dugačka, al jedna prožuñita, da se u nu druga uvuće more. On je pri vru pun rupica, a u polovice ima rupu, da se more na djeda natakñit. Vitlovi su veći i mañi, a veći su vitlovi za predu.

Tronoga je pañić sa tri noge, a u polak je pañića djedak. To je drvo, pri vru špičasto i lipo zarubito, a pri dnu u pañić zaudarito, da se ne vadi. Na neg se natakñi vital.

Masuri su prožgani; na krajevi šjerji, a u polak užji i obli, po pedal i više dugački, i od drveta.

Čekrk ima letku, koleso ili obod s kanafom, pa i drvo, na čem je letka i koleso. Letka je gvozdена šiba, na kojoj je pri

vru nasadito drvo, koje se zove kotur. On je obal, gladak i unaokolo prožunjit, kud ide konac. Na letku se natiču cive.

Koleso je drveni kotač, oko kog je prorezano, da more konac prolaziti. Mjesto kolesa more bit i dva rafa oboda, a ti su rafovi s koncem naputrani. Koleso imo vratilce, na kom je, i drvee, čim se okreće. I čekrk sa letkom i kolesom stoji na prikrišku. To je četiri tala drveta, međ sobom spojita, da se letka, koleso i čekrk ne razmiču. I čekrk pravu sami ljudi.

Od snovača do brda trebaje ove stvare: snovače, stan, cipci, korice s kamenom i klinom, vratilo, nite, upelač i brdo.

Snovače su dvoje fele. Jedne su ko vital, a druge s klini. U polak je štap, fat dugačak, onda su četiri letve u križ i gor i dol. Gornji je križ s dolnim sastavit s četiri komadića drveta tako, da te snovače imaje četiri ćoška. Vo su stečke snovače, koje se u sobe ili gaŋku uglave u gredu i zemlju. Snovače s klini jesu tri gredice drveta, među sobom sastavite i na duvar nalegnite, a dol je gredica s krštenicama. Na gornju se gredicu preveže šticića s masuri, sa strane su klini, jedan do drugog, a dol su krštenice.

Stan ima dvi statvenice, dol dva pocječića, jedan naprid, drugi strag, što se stan sastavi. Gor su dva komada drveta, s kojima je stan sastavit, da se statvenice ne razmiču. Na statvenicama su dva vratila. Na jedno se namaće tkaŋe, a na drugo je preda namotana. U gornjem je vratilu povračaj, s kojim se vratilo skreće, a dol je daska s kamenom na procjeku, da se stan ne kreće.

Cipci su dva štapa, palac debeli i obli, a uvuku se u krštenice u pređu.

Korice s kamenom i klinom treba, da se preda opruži i što bolje rastegni. Korice je kopano, a probušito je i meti se klin u rupu. Klin je debel, obal i na nom kraju, što je u korito zaboden, lipo zaoštrit.

Nite su od pređe napredene, presukane, da su jače i nanitite. Nite se pravu vako. Ima daščića s iglom, koja se zove čevaldus, pa se preda na daščiću i čevaldus namiće i zavezuje; a kad se jedan nit naniti, uvuče se u neg štap isto naki, ko i cipac. Vako se i drugi nit napravi, samo se konci provlaču kroz kotlace, da jedan na drugom vjesi.

Vratilo jo oblo drvo, ko ruka debelo. Ima glavu na kraju, a ta glava ima četiri vrkljene. Po pole je vratilo malo prožunito, kako more šiba, debela ko mali prst, stat.

Brdo je od trske napravito, a na kraju ima dvorce. Dvorak je drvce, šjeroko ko prst, tanko i dugačko ko prst. Cilo je brdo konci uvezano, a kupuju ga od paura.

Upelač je tanko i dugačko gvožđe s klučicom, a treba, da se s nim pređa u brdo upela. Neg pravu cigani.

Za samo tkaće treba još i ovo: bila, potplaci, koloturice, čunak, vratilo, daščica s burgijom i produbačom i šiba.

Bila su drvena. Imaje dva u četerte štapa, col šjeroke. Bila imaje dva tala, gorñi i dolñi. Obadva su tala fertal cola u duñinu i šjerinu iskopana, a u to iskopano mjesto dolazu brda. Na gorñem talu u polak ima jedan komad drveta, za kog se uvati i privlači, kad se tke. Bila su drvena, najviše od bukovine, a na stanu gor je štap, za kog se bila vežu.

Potplaci su dva drvena komadića, ko noga dugački. Gor su probušiti, a tud se sveže kanaf, koji je privezan za nite. Na dolñem je kraj obodva potplaca provučen štapić, a taj je štap uzicom za zadñi tal stana privezan. Kad se tke u četiri nite, trebaje četiri potplaca, pa se sve četiri na jedan štap nataknu.

Koloturice su od drveta. One su privezane za drugi štap na stanu gor i za nite. Koloturice imaje glavicu, vrat, pri dnu su raširite i u tom šjerokom talu imaje dva kolešca, na drvenoj osovinice. Kolešca imaje rub, da š ni ne spada kanaf. Nuz koloturice, a s druge strane nita jest koštićica od kokoše, a na tu se koštićicu namoće i zameti kanaf, da nite ne budu prenisko.

Čunak je drven. Ima kroz polak uzduž srdašce. To je crlena, tanka šibica, na koju se civ natakni. Čunak je iznutra dosta izbušit i uredit u toliko, u kolikom more nasukana civ stat. Čunak je na jednoj strane probušit, u kolikom konac od pređe ili pamuka proć more. Na jednom kraju ima tako napravitu rupicu, da se srdašce more uglavit i da ne spada.

Vratilo je drveno. Na jednom kraju ima oblu glavu sa četiri unakrst rupe, a na drugom je čista. Kroz polak vratila je po col isičeno, da more šiba stat, a šiba treba, da se na nu zabrnici od tkaća svežu.

Daščica je drvena, sva izbušita, a svezana je gor oko stana sa kanafom. Nuž nu treba burgija, koja je falićna. Na daščicu se natakni produbača. To je drvo, toliko isičeno, u koliko more daščica proć. Produbača je u vratilo uvučena, a naj je kraj zašpičit, koji je u vratilu.

Na pridu je još u stana šjeroka daska, na koju se sjedne. I ona je drvena

Na stražnem je talu stana, a s desne strane drveni klin, *povrčać*, koji se u glavu od vratila uvuče, da se natra ne ofuni.

Da se natra što bolje raširi i da se brdo ne pobije, imaju neke žene drveni ili gvozdeni *raspiñač*. To je gvožđe na dva kraja zašiljito, a u sredine ima rupice sa kolombarićem, da se more raspiñač suzit i raširit, kako već koja fela tkaña išće.

Cive su trskove ili češlugeve, po šuva dugačke. Na ne se namoće preda ili pamuk, pa se na srdašce u čunku natakne. Ako su cive od češluge, one se letkom vrelom probušu, da su prazne i šuplje, jer se na neprožgane cive ne more ništa sukat, kad se na letku na čekrku natać ne mogu. Prema tkañu, kako se tke, ima i duži i kraći, a najkraće su i najfinije za soteš i svilu.

S konoplom se niko vud ne pati, a s vunom samo naj, ko ima ovce. Za priređivanje vune trebaje samo grebeni, da se izmiče na nima, a kad se je poizmicala, prede se, moće na rašak, popuri se i farba, pa se farbanom vunom tke.

Sprave za priređivane živeža. Da se žito, grožđe, kupus, voće, ječam more tako napraviti, da se more jest, trebaje još stvare, i to :

Stupka je obla sprema sa jednim dnom. Ječam se tuće u stupke ili sa sikernom držalicom ili čabranošom, čim se čabar nosi. U stupke se tuće i dublekovo sjeme, pa se od neg peće prgnaća. I paprika i biber tuće se u noj.

Voće se suši ili u vańskoj peće ili na *lesicama*. Na lesicama se sušu kalutine od šliva i dublekovo sjeme. Lesice su od rakitovi il ivovi šiba, pa su okrugle i dosta velike. U peće se sušu šlive i ruške, al samo potle kruva.

Grožđe se vješa u podrumu ili u pivnice u *vješalice*. To su dva grozda, objesita na koncu preko šticiće.

Žrvań ima samo nekoliko kuća (5). On treba, da se u nem sol ili kukuruz za kašu samlije. Žrvań ima četiri noge, a na nima je drveni sandućić. U tom je sandućiću kamen, koji je u polak u četrtie isječen u toliko, u kolikom četiri prsta zač mogu. Na tu se četrtastu rupu sipa sol i kukuruz. Sa jedne strane ima na sanduku u pošik rupa, kud meļava izlazi. Na gornjem talu kamena ima još i mala rupica, u koju se meti štap, koji je za gredu prišit. Meļe se vako. U kamen se uspe sol. Kamen se s štamptom okreće i tim sol meļe, a samļeveno spada na zjalce u sandučku. Kod dobri se

žrvaña samo jedamput usipa sol ili kukuruz, kad se od ñeg kaša meļe, a kod lošiji se i po dva, tri puta mora usut, jer ne bude sol sasvime sitna. Žrvañ stoji obićno u gañku ili ge u strane, da ne smeta, kad se meļe.

Mlinova ima na Save poviš Broda više, ali nije nijedan varoški. Vo je selo imalo dva ketuška mlina, al su je Brođani s placa proćerali, pa sad, kad nemaje svoga, ne idu u brodske. Vi ļudi idu u Tasovćevu i Merkadića vatrenku i tamo meļu na ušur. Al povezu i po deset vrića, da su brez brige za daļe.

Za vrime berbe bere se groźde u košare i škafove, druca se drucaćom u ćabru, istresa se u kupovnu obritku vreću. U ñoj se gazi u pariļaće, a ispušta kroz rupicu.

Košare, ćim se groźde nosi, jesu drvene sa jednom ili dvi obluće. U košara je dno od šindre ispleteno. Strane su joj raki-tovim šibama opletene. Košare imaje po dvi ili ćetiri noge, a te su noge vrški od obluća. Koja košara ima jednu obluću, ima dvi noge, a koja dvi obluće ima, ima ćetiri noge. U košaru se trga i kukuruz, beru se šlive i krompir.

Druc ili *drucaća* je štap sa više frga na vru. Te se frge zato, da se boļe mogu bobe izdrucat.

Ćabar, u kog se groźde druca, je okovan, ima i uše i dno. Ima i razne velićine, a najveći su od pet fertaļi. Ćabrovi se nosu na amištancu. Amište je drveno, na krajevi tañe i oblije, a u polak u ćetrte. Amište ima na seb lanćić, koji se za ćabranošu zakvaći i nosi.

Vreća, u kojoj se groźde gazi, je kupovna i ritka zato, da more šira lako kroź ñu proć; pa ako se trefi, da i koja šefurica u širu dođe, ništa ne smeta.

Za pećeñe rakije treba kotal ili kazan, ćabar s civjom, kapak, ćup i fitiļ.

Kazan je bakren, po osamdeset litara velik. Ima dno i rukatke. Pri dnu je šjerji, pri vru užji. Kazan je u većine svita u pecare do vra uzidan tako, da se more izvadiť i opet metiť. Zid, što je oko kazana, ima tutuñke, kud ide dim, a oprid je zjalce, kud se meću drva.

Kapak, što se na kazan meće, ima dno i ruku, a košta forintu. On je zemļen, okrugal, pravu ga pauri, a kad se na kazan meti, ulipi se i ruka i dno sa pećenim komom.

Ćabar s civjom je odadnita kaca, dol užja, gor šjerja, s gvozdeni obrući, a velika je do deset akova. Kroz dvi najšjerje duge

ide u pošik civ, koja je bakrena, na jednom kraju užja, a na drugom šjerja. Šjerja je na nom kraju, koji je gor više, a užja na dol nižjem kraju. U cive je krpica, po pedal dugačka, prst šjeroka. Krpica ili fitilj treba u cive zato, da po njoj more rakija kapat i curit, a on je natakmit na šibicu.

Rakija curi u ćup. On je isti naki, ko i za mast, samo je starji i brez farbe, a velik je po petnajst, dvaest litara.

Rakija se peče vako. U čabar se nanosi zdene vode. U kazan se nale šliva do vrata. Sa šliva se mora krovina skinit, da ne bude rakija kisela. Ako su šlive u kotlu guste, nale se malo vode. Na kotal se meti kapak tako, da mu ruka u šjerji kraj cive zađe. Pečat se odreže; vatra se naloži, a ruka se od kapka i vr od kapka, što je nuz kazan, namažu dobro pečenim komom. Civ se i rukatka od kapka dobro krpama umoću, krpe se upolevaje, da se ne sušu. Iza poduleg vreća počme se u cive pušiti, pa kapat, a najpotle curit. Sad se mora vatra odjāmit, da je samo malo žere pod kotlom, a rakija curi i ništa se ne puši. Kad rakija curi, mjeri se mjerom, koliko je je u ćupu. Mjera ta je šjeroko ko prst dryce, na kom su oke zabiležite. Ko peče rakiju, mora već i znat, koliko će oka uvatit i koliko će gradi biť svaki ćup. Obično se vata po ćup od kotla, a kad kotal izide, izgrabi se pečeni kom u odadniti sud, kapak se opere i otriše, kazan se ostruže i ladnom vodom opere, da nije zagorio, pa se opet leva prisni kom u kazan, nastavlja i dale peče. Sad se odnese mlaka rakija u pivnicu, tamo se ule u sud, a baš ako ko dođe, dok je rakija na pofate, dobije čašu, dvi, koliko oće.

Vaj si svit i pripeče rakiju, pa držu i šljivicu. To radu samo boľe gazde i ni, kojima se gospoštija navraća, dok drugi prodadu, a treći nako mlaku popiju. Ima i taki gazda, koji imaje i po dvaest kotlova, peku i o Sisvetama, pa je za nediľu dana nemaje.

Vaj svit farba rakiju, al samo dok je mlaka. U ćup nameću suve šľiove kore, a u bure meću pet, šest suvi šľiva. Od tog bude rakija ko dukat.

Kupus se riba na ribež. On je drven, sa tri ili pet noževa. Noži, što su u ribežu, jesu upošik metiti. Na gornjem je talu porubito tako, da moremo uvuć i izvuć sandučić. Kupus se vako riba. Isječeni se kupus dobro očisti, srce se iz glavica izreže, pa se polutine ribaje. Ribež se meti na dva stolca. Na jedan sjedne čoek na ribaču, a na drugom ne bude ništa. Pod ribačom je prostrta bila poňava ili stolník, da kupus ne spada na zemľu. S desne se

strane primaknu čoeuku polutine, on je uzima, po tri do pet u sandučić meće, k seb i od sebe riva sandučić s kupusom, a tim se rivañem kupus riba. Sribani se kupus nosi u škafovi u kuću ili sobicu, ge se u kupusnu kačicu meće. Kad ga je već prilično u kačice, uniđe jedno čelade, koje je težje i koje si je noge lipo opralo, pa kupus gazi i soli. Kupus se mora tako dobro izgazit, da iž neg ide pjena, pa ako je kaca deset akova (kaki ima), uniđu i po dva čoeaka i gazu. Zgaziti se kupus upokriva danom, pretisni dosta teškim kamenom, nañe vodom, pa se kupus sam za mjesec skiseli.

Vako priredit kupus more do Petrova u kace bit, ne će se pokvarit, samo se mora u zime u nedije dvaput prat, a u letu svaki drugi dan, jer bi se uervo i splesnivio.

Voļu li kućani kisela kupusa, a nema ga, nareže se kupus u škař, dobro se vrelom vodom popuri, u lonac meti i dobro upokriva, pa se nuz vatru meti, da se malo pregrije. Tako napraviti kupus već je za dva i po dana kisel, al nije za ostanak, pa se mora u brzo potrošiti, da se ne usmrđi.

Kupusne su kačice iste nake ko i rakijske, pri dnu užje, gor šjerje i imaje gvozdene obručeve, da su stalnije i dugotrajnije.

Sprave za vožņu. Kola su drvena ili gvoždena, prema tom, je l' im osovina od drveta ili od gvožđa. Kola se dije na predñi i stražñi tal. Na predñi tal spadaje: rudo, intov, amišta, predña kolesa i osovina, dvi livče, šteeli, čivije, kajišci, škare i srčenić; na zadñi tal spada: stočnica, zadña osovina s kolesi, dva šteela, dva kajišca i livče sa šaraglama. Predñi sa zadñim talom spajaje: drikovi, daske, lesice, male i velike šaragle.

Rudo je predñi i dugački tal kola. Dugačko je do dvi fate, a debelo na vru ko ruka, nuz intov ko noga. Ono treba, da se ne skreće livo i desno, već da se ide pravno. Rudo je na brku i nuz intov okovano. Na brku ima okov i dva gvoždena klina, koji čuvaje, da ogrle ili porame ne mogu š nega spast.

Intov je preko ruda metit, okovan, a talovi mu se i na osovinu navuku. On je ko ruka debel, a na polak provrtan i s rudom s gvozdenim klinom skopčan. Taj se klin zove srčenić.

Na intovu su dva *amišta*. To su dva komadićka drveta, na kolombaru objesiti, po polak okovani, bližje podruga šuva veliki. Na ñe se štrañge od amova i porama nataknu.

Osovina je u sredine u četrti, a pri krajevima oblo gvožđe. Ona je do fat dugačka, po dva cola debela. Osovina se mora u

drvo okovat, po osam obručica na ņu navuē i s muteri prešarafit. Na ņoj su rupice, u koje se čivija s kajišcem uvuēe.

Škare leŭa na osovine, a imajuē tri obla podugaēka komada, koji se do ruda pruŭili. Škare su i popriko među sobom sastavite, a preko te potkoline prolazi stoēnica, koja je obla, fat dugaēka i isto nako debela, ko i rudo.

Uše su na škarama. One su u ēetrte, a svaki kraj ima komadiē drveta, koji ēuva, da drikovi ne dodu na toēkove.

Na osovinama su *toēkovi*. ņi ima ēetiri; a nataknu se na osovinu, turi se piksa i šteēli, pa natakne livēa, a iza ņe se zabode čivija s kajišcem.

Koleso je okruglo, od drveta napravito. Ono ima raf, obloge, zbice i glavinu. Raf je gvozdeni obruē, koji je na koleso navuēen i prešit. Obloge su drvo, koje je malo savito; ņi je na kolesu šest, a sve skupa jesu koleso. Zbice su u obloge i glavinu uvuēene. To su dvanajst komada drveta, svaki je kod glavine šjerok, a kod obloga uŭji i porubit tako, da se na ņeg more obloga nataknit. Svaka obloga ima dvi zbice. Glavina je poloviņni tal kolesa. U polak je provrtana, da se more na osovinu nataknit. Glavina ima na seb ēetiri obruēica. Dva su nuz kraj, a druga dva bliŭje ŭbica. Kolesa su kod kola tako napravita, da svako krajņe više gleēe napoēe. I nije svejedno, koje koleso na koju stranu i osovinu doēe. Predņia su kolesa malo maņa, a zadņia su veēa.

Piksa je okrugli i po šuva dugaēki komad gvoŭda, koji se na osovinu potēe kolesa natakni. Ona je šupla i šjerja od osovine. Na jednoj je strane malo protepena, a na drugoj šjerja.

Štecel je komadiē gvoŭda, ko ekser šilast, a gornji mu je tal splosnit. U ņeg se meti čivija, pa zato mora bit izvrtan.

Livēa je grbavo drvo, koje drŭi drikove, da ne spadu na koleso. Ona ima tri tala: pravno drvo, krivo i tulija. Pravno i krivo drvo zove se livēa; a tulija je oblo šupēe gvoŭde, naredito, da se more i na livēu i na osovinu navuē. Livēa je kriva i do po fati dugaēka; mora bit kriva, da ju raf ne isiēe.

Čivija je ēetrtasti gvozdeni klin, koji ima veliku glavicu, dol je provrtana, da se u ņu moŭe uvuē kajišac, a on treba, da ne bi čivija iskoēila, po tom štecel, livēa i piksa spala, a morda još i koleso.

Predņi i zadņi tal imajuē ņeke talove jednake, ko ŭto osovinu, kolesa, livēe, škare i šteēle sa čivijama.

Zadnji tal kola ima stočnicu, škarić, osovinu s kolesima, livčama, šteclima i čivijama, te u neki kola fintov.

Stočnica je oblo drvo, što spaja prednji sa stražnjim talom kola. Ona je duža ili kraća, već prema tomu, za koju felu posla trebaje kole.

Škarić, osovina, kolesa, livče i druge stvari, što su u zadnjem talu kola, jesu isto nake ko i u prednjem talu.

Na kola se metni gor: drikovi, daske, ljėsice i šaraglje.

Drikovi su leštvja, koja su položita na kolima. Oni mogu bit duži i kraći, a najduži su podrugu do dvi fate. Drikovi imaje pletnice. To su preče, na koje se naslonu lešice. Drikovi moraje bit okovani. Svaka dričnica ima dvi karike, na koje se livče nataknu, na pole gvožđe, da ju prednje koleso ne češe, kad se kola okreću; a imaje i male kolumbariće, na koje se uvo natakni. Na kraju drikova imaje petlice ili karike, na koje se šaraglje nataknu.

Daske, što se na kola meću, jesu malo duže od kola. Obično su kod kola tri daske: dvi šjeroke, a jedna sasvim uska. Daske trebaje, da se iz kola ne ispade.

Lešice su od rakite spletene. Dugačke su skoro ko i kola, a meću se zato u kola, da je lepše vidit. One ne bi morale bit. Lešice imaje debele krajeve daščice, a ti se krajevi zovu pletnice. Ve pletnice trebaje, da se mogu za šaraglje zakvačit, na drikove naslonit i da u kola ne spadaje.

Šaraglje imaje dvoje, male i velike. Male su oprid, a velike otrag na koli. Obadvi fele imaje pletnice, koje su malo uvite, da se bolje saviju. One se zametnu na drikove, pa se s lančići blizu livče prikopčaje. Velike imaje po pet, a male tri pletnice, a i male šaraglje imaje lančiće sa krajeva, pa se oko drikova okomoću i zakvaču, da ne spadnu.

Pod po kola imaje neka kola *mačak*. To je drvo s gvozdenom rašlom, a ta se škrakla, kad se nuz brdo ide, po zemlje puza i drži kola, da ne curukaje.

Na kolima, pri zadnjem talu imaje po dva *lanca*. Ti trebaje, da se kola mogu, kad ustreba, zapet.

Neki ljudi imaje otrag i *šlajf*. To je u stočnice prešarafito gvožđe s muterom, a pod kolima je velika gvozdena kvaka s lancima. Na lancima između točkova pružito je drvo, dosta debelo, oblo i jako, pa kad se šlajfom zakrene, lanci privuku drvo, ovo se priľubi na kolesa, zapne je, i kola težje idu.

Prvi ljudi i iole imućni imaju po dvojica kola, mala i velika. Mala su za vožnju svita, a veća za drva, sino i teret.

Drva se vozu na velikim kolima, koja nemaju lesica, a kad su kabasna drva, rastoče se kola, pa se samo spoji prednji i zadnji tal, upregu koni i drva voze. Nema tud ni stočnice, ni dasaka, ni lesica, šaragaļa, a niti drikova.

Sino se vozi na kolima, koja imaju duļi drik, nemaju lesica; šaragļe se otpuste, da voz bude veći. Iduć po sino povezu si ļudi vrliju, lanac, jedek sa kļukom, pa više vila.

Vrlija je po tri fate dugačko, dosta debelo i oblo drvo, na debljem je kraju zarubita, da se more jedek okomotat. Nu ima jedan čoeķ šta nosit, pa ma i suva bila.

Lanac, što je na prednjem talu kola, je velik, jak i snažan, da se ne otrgne. Neg namaću na vrliju.

Jedek se s kļukom namaće na vrliju i to otraga. Kļuka je svezana na osovīnu, a kad se ide u sino, omoće se jedek oko veliki šaragaļa, a za jedek se zakvači kļuka. Ona je lakat dugačka, savita, a za ņu je jedek svezan.

Ļudi se vozu na kolima, i to samo u velikima. Oni sjedu na *sīcu*. Sic je sjedalo, od šiba spleteno, a ima nasloņač, sjedalo ili poklopac, dno i strane. U sicu su prečke, koje držu poklopac i strane, a kad se ļudi vozu, nameću na ņeg sina, pokriju ga pokrovcem, čīlimom ili čepetom, pa na to sjednu, da se ne zagađu.

Sone imaju dva sonince, rudo, dva upļena, ručice i amišta. Na sone se gor metnu daske, sa strane lesice, a oprid i otrag šaragļe.

Soninci su grbavi, prednji im je tal zavrčit, a zadnji ravan. Oni su oko fati dugački, cipelu šjeroki, a po cipele debeli.

Rudo je oblo drvo, nešto deblje nego ruka, a do podruga fati dugačko. Naprid ima dva gvozdena klinca, ge se ogrļe okomoće.

Amišta su na preče, a ne na rudu. Ima i' dva, za svakog koņa po jedno. Preča, na kojoj su amišta, ima kariku, a tako i amišta, pa se jedno za drugo zakvači.

Upļeni stoju na mali nogu, koje su u sonince ukopane, a onda u upļene uglavite. Upļeni su preko po fate dugački, u četiri su čoška, a do po cipele debeli.

Ručice su u upļene uglavite. One su do po fati dugačke, dlan šjeroke, col debele, a pri vru su nešto tañe i užje.

Kad se svit u sona vozi, meti daske, lesice i šaragļe; sve vo s kola skini. Iduć u drva nemaju sone ni dasaka, lesica, a nit

šaragaļa. I u ņe se ko i u kola, kad se sviť vozi, meti sic, da je mekle sjedit. Sone su sve drvene, osim što je rudo, amišta i preča malo okovana, a ņe pravu ļudi sami.

U proļeće i kasno u jesen, kad se Jelas potopi, vozu se ĉobani preko Fuka i Mrsuņe na ĉamcu. Ćamac ima brk, dno, sjedalo ili dumen, veslo i lanĉić.

Brk ili *vr* je uļji i pliĉi kraj ĉamca. *Dno* je cili dolņi tal ĉamca, što po vode ide. *Dumen* ili sjedalo je neiskopani tal ĉamca, koji je više otrag nego na polak, a na ņeg se sjedne i kormani. Ima ĉamaca i sa dva, tri dumenā. *Veslo* je drvo, kojim se vesla. Ono ima drųalo i lopaticu. Veslo je pri dnu šjerje, a pri vru, ge se rukom vata, oblije. Gekoji ĉamei imāje i po dva vesla, a to samo veĉi, koji su veĉi ōd dvi fate. — *Lanĉić* ili *uzica* je na brku ĉamca, a treba, da se more ĉamac za što privezat. ņeki ĉamei imāje na lanĉiću cipani kolĉić, koji se onda u zemļu zabode.

Ļudi pravu sami ĉamce. Pravu i ōd jednog debljeg drveta, a to ĉinu besposleni sviņari.

Trefi se, da se ĉamac u polak prodre, pa u ņeg vode zaĉe. Taku jamu zaĉepu krpom, pa ako voda i kroz krpū uniĉe i ĉamac potopi, ispāle se voda *ispālaĉem*. To je iųuņiti valōvĉić s rukatkom, ōd drveta napraviti, a izgledē isto naki ko i duĉanski, ĉim se brašno, kava, pirinĉ i griz grabi.

Ćamac sluųi i za vataņe ribe po Lokvaņu i Mrsuņe. Nim kormani kormanoš.

Vaj svit, ako se i ne vozi, zna za damšite, šlepove splate. Damšit ima ōgak, dudu, sobe, kormilo i lenger. Šlepovi su male laĉice za damšit privezane. Oni se punu drvi, zemļom i kamenōm. Splate su ili splave letve i daske, colarice, tako zbite i sloųite, da se na ņima more sjedit, kormaniti i ōdat.

Kad je Fuk i Mrsuņa malena i plitka, bar do pasa, ne treba ĉamca, on se spremi u lad, da ne popuca, a onda se voda prigazi. To ĉinu i ņi ĉobani, koji nemāje ĉamca, s drugim su, koji ima ĉamac, u zavade, ili je ĉamac daleko.

Cilo selo ima šest ĉamaca pa se s ņima sluųu, a zna se, ĉiji je koji. Bilo bi i' i više, da je svake godine voda, al nije, pa se ĉamei i ne upotrebljuju mlogo.

Sprave i oruĉe za izraĉivaņe razne graĉe. Skoro svaka kuĉa ima dvi, tri sikere, koju bradvu, svrdle, burgiju, gvozdene kline, koji ĉekiĉ; tokmak, taĉke, brus i ōštrilicu, klup i po lenger,

teglicu, lestva i tucalu. Osim toga ima je kuće više palija, klanfi i različni ključeva.

Sikera ima držalicu i sikeru. Držalica je obla, do po fati dugačka, a pri vru je deblja, da se more sikera na držalicu nataknit. Sikera ima krański i obični. Krańske su malo, a obične dosta od držala iskružite. Sikere se ne zaglavljaju čivijama, pa ako s držalice spada, meti se u vodu, da drvo nabrekni. Sama sikera ima ušice, oštrac i strane. Brusi se na okruglom brusu, a pravu ju sikerači, ritko kad cigańi.

Bradva je fela sikere. Ima ušice, oštarje i strane. Bradve su live i desne, prema tom, na koju im je stranu strana izbočita. Ali i liva se bradva okreni na desnu ruku, a desna na livu, i to tako, da se bradva naopako na držlo nasadi. Ne pravu sikerači, il se kupu u dućani, a oštru se ko i sikere.

Srdli ima je rogove i gvoźde. Rogovi su drveni. Ima i razne šjerine i debljine, a pravu i cigańi.

Burgije ima je rogove i gvoźde, a pravu i cigańi.

Klini su ili drveni ili gvoźdeni. Trebaje za cipańe drva. Jedan klin ima glavu i strane. U puknuto se drvo meti klin, pa se tokmakom udara i drvo puca.

Tokmak je ili vas drven ili okovan. On ima držalo i tokmak; a sam je tokmak obli trupiće kvрге. Ima i taki tokmaka, koji su u jednom komadu. To je kvрга sa držalom, koje je zgodno odjelano, da se u ruku primit more. Kvрга je debela, malo istesana, da ima formu. Neko te neko okuje tokmak malima obručići, a to zato, da se brzo ne raspukne. Tokmaku kažu neki i maľ.

Čekić ima držalo i gvoźde. Samo je gvoźde čekić. Držalo mora kroz gvoźde proć, pa se dobro drvenom čivijom zaglaviti, da ne spada.

Tačke ima je koleso, strane, rukatke i dno. Koleso je drveno, okovano, ima i raľ, a stoji na osovine. Strane su drvene i med sobom daščicama uzduľ i popriko sastavite. Dno je drveno. Na stranama je zavrćit i ugladit kraj rukatke, zvan ruće. Tačke su drven, u četrtie napraviti, sandučić s kolesom i rukatkama. U nima se dubre na dubre vozi, smet izvaža, pisak i zemļa navaža.

Brus je okrugli kamen, kroz kog je osovinica provučena i uglavita. Osovinica ima rukatku, da se more okretati. Svaki obli brus ima valovčić s ušima, u koje se osovinica meti, a u valovčić se nale voda. Valovčić more imati četiri noge, al ne mora. Trefi se, da je na mjesti mekan, na mjesti tvrd, pa kad se brusi, frnda i

skače. Taki se nevelali brus mora opsjeć, da bude sasvim okrugal. Kad se brusi, okreće se rukatka. Tim se brus u valovčiću kvasi, a tad se alat na neg meti, malo pritisni i brusi.

Oštrilica je kamen, kojim se maži alat brusi. Od istog je kamena ko i brus, samo je dugačka po pedal, u četrti, u polak je debla, pri krajevi špičastija. I ona se mora pomokrit ili oplunit, da se na nju alat nabrusit more. Treba li nož, maklu, vilice, sikeru, bradvu malo pooštrit, eto oštrilice. Nom se sporo, al fino oštri.

Lenger je gvožđe sa tri ili četiri zavrčita kraja. Krajevi su šilasti, pa im kažemo šilci. Nim se škafovi iz bunara vadu, za drugo ne treba. I lengeri moraje imat na vru uvo. To je rupica, u koju se štraŋga uvuče, kad se škaf, kotal, kanta iz bunara vadu.

Teglica je staklena ili tikvena. Ima trbu i civ. Pri vru je uska, pri dnu uska, a trbu joj je šjerok i plosnat. Staklene teglice imaje uvo, da se mogu objesit, a tikvene ga nemaje. Staklene su bolje, jer su čišće. Ima i limeni teglica, al brzo zardaje, pa nisu osobite. S teglicom se rakija i vino iz bureta vadi.

Ľestva imaje strane i prečke. Prečke su oble il ugate, a strane su iznapoľa oble. Ľestve trebaje, da se na tavan more popet, a dugačke su prema potrebe. Ima ľestava sa šest do šesnajt prečnica, prema tom, kako je zgrada visoka.

Tucale su ohla drveta, preko po fate dugačka, ko ruka debela, a trebaje, da se š nima kukuruzi tuku. Tuku se, kad i je više, a kad i je malo, oruće se.

Drvena klup treba ljudima, da si na noj držalice i druge stvari odjelati i ugladit mogu. Kažu joj i djelača. Klup ta ima četiri noge, sjedalo i glavu. Sjedalo je, da se na neg sjedne, noge su, da se što više sjedalo podigne, a glava je, da se š nom drvo pritisni, kad se djela.

Palije su oblo drveće s korom. po fat dugačko, ko noga debelo. Nima se debelo drveće diže, one se pod burene podmiću, a po nima se burene s kola na zemlju skotrļa.

Klanfe su gvozdene, s obodvi strane su zavrčite i zaoštrite. One trebaje, da se š nima drvo s drvetom za kratko vrime spoju. Tako se drveće spoji, kad se planke režu, i kad daska po polak s jednog kraja pukne, udari se klanfica, da se ne rastane.

Majstorske sprave i alat. Cimermani imaje vaj alat: testeru, bradvu, keser, maklu, oblič ili uglič, cole, blajštift, vinkl, šestar, dlite, svrdle.

Testera je gvozdена. Ima zube, koji se raskrenu. Ima dvi fele testera: mali i veliki. Male ima je na seb: kanaf, klin i drvo, da se mogu nategnit, a velike samo dva obla drveta, koji su na krajevi testere, i koji su na gvozdene šilke nataknuti. Testera se oštri turpijicom, a raskreće gvozdenim ključem, koji ima jedan ili dva zuba.

Keser je malo zavito gvožđe, koje je u polak na držalo natknuto. Jedna je strana gvožđa pravno, a druga stečki zarubita, da se s nim lako jame kopat mogu. Keser treba cimermanom, da s nim jame na gredama, vinčanicama i rogovima iskopat mogu. On mora bit od čelika i dobro nasadit, da se ne okrući.

Makla je oštro gvožđe, šjeroko ko nož prošćak, dugačko po po šuva, a na kraju ima šilke, na koje se nataknu drvene rukatke. Ona se brusi na okruglom brusu, brusi se samo jedna strana, a ona treba, da se drvo malo uravna.

Uglica ili *oblič* je drvena. U noj je u polak gvožđe. Gvožđe je drvenim klinom pričvrstito, te se more izvuć i uvuć. Uglice ima je i ruču, koja je od drveta, a same uglice kupuju majstori u dućani.

Cole su drvene, smotane, žute farbe, po po fati dugačke. Nima se mjeri dužina i šjerina. S jedne su strane zabilježeni coli, a s druge santimetri. I ne kupuju u dućani.

Blajštift je u četrti, ko mali prst šjerok, a sam je blaj jako šjerok i debel. Blajštiftovo je drvo bilo, do pedal dugačko. S nim se povlaču crte nuz letve, da se more ravno odrezat.

Vinkl je drven ili gvozden, ima dva kraja i čošak. Neg trebaje, da se vidi, je li zgrada dobro pravno stoji ili je pjana. Na nem ima je označiti coli, da more služiti i za mjereće.

Šestar je gvozden, razne debljine. Ima dva kraja, koji se mogu pomicat, i čošak, ge su krajevi uglaviti. S nim se šestari, mjeri u okrugal i krugovi pravu.

Dlita je gvožđe, nasadito u drvetu. Gvožđe je dugačko do po šuva, pri vru zarubito i oštro. S nim se jame kopaje. Ima pravni i savijeni dlita, a nuz svaku felu treba i čekić, da se s nim po držalu udara, i da se jame mogu u pravac iskopat. Ne kupuju u dućani.

Ostale stvare, koje cimermanu trebaje, već su naspomenite, ko što bradva, sikera, svrdli i burgije.

Kolari ima je ve stvare: bradvu, klup, testere, pañ, makle, uglicu, cole, šestar i brus.

Pañ je drvo, dosta debelo i sušje. On treba, da se na nem drvo teše.

Klup je kupovna, ima i noge i ladice, a jedna košta preko dvaest forinti. Na noj se drvo reže i ugla.

Ostale su stvari već naspomenite i iste su, ko i kod cimermana.

Tišleri trebaje isti alat, ko i cimermani i kolari. Oni imaje: klup, testere, makle, uglice, vinkle, cole, blajštift, svrdle, čekiće i brus.

Kovači trebaje: čekiće, nakovañ, mješinu, šaraf, smolu, stolčice, ugljen i metlu.

Čekića ima različne veličine i tereta. Svaki čekić ima držalo i čekić. Sam je čekić ili ravan ili zavrčit, prema potrebe. Kovači imaje po dvaest, trijest čekića, a najviše je sami napravu.

Nakovañ je velik komad gvožđa, usadit u drveni pañ. Gvožđe je od nakovaña lipo ugladito i izradito, a najviše je od finije fele. Na nem se kuje, siče, vrtu i lipi gvožđe.

Mješina je kožna, na rubovi opšita. Ima preču, kojom se mješina nateže, pa kuglu, koja vuče mješinu dol. Mješina nije jednotula, već ima više talova, koji su med sobom sastaviti. Ona treba, da se vatra piri, a po tom i gvožđe usja. Na kraju je, ge je vatra, uska i špičasta, da se mlogo pare ne troši. Mješina se napiri, da se na preču nogom pretišće. Va onda podigne mješinu, da u nu para zač more. Kugla, što je gvozdена, vuče ju opet dol.

Šaraf je na drvenoj klupe prišarafit. Š nim se gvožđe prišaraf, pa se ili vrtu ili turpija. Vas je šaraf gvozđen, da se ne pokvari, a ima zub i ruču, čim se zavrne.

Smola treba kovaču, da da gvožđu lice. Smola je crna i ko kamen tvrda, a mora se po vrelom gvožđu mazat, jer se po ladnom ne prima.

Stolčici su sasvim drveni. To je drvena frga sa tri rašle, na kojima stoji. Na stolčić zametni koñ nogu, kad mu se kopito čisti i obrezuje.

Strug je šilasto, oštro i pošjeroko gvožđe, sa gvozdenim držalom. Š nim se kopita režu, stružu i gladu, prije nego se potkova prešije.

Kovači trebaje još eksere, kojima se gvožđe prešiva, klište, s kojima se gvožđe drži, slamnu metlu, da se vatra utrni, kolombare, da se koñi za ne svežu, i ugljen, da se vatra naloži.

Šusteri trebaje vaj alat: stolac, mašinu, igle, dretvu, smolu, viks, kefe i klište sa šilom.

Stolac je drven, sa tri noge. Gor je iskopan, da je zgodnije sjedit; pravu ga ljudi sami.

Igle su obične, dosta velike, imaju uše i brk, ko i druge igle.

Dretva ili kanaf je odebli i uvrniti konac, kojim se cipele i čizme krpaje.

Smola je crna, prilično tvrda.

Viks je crn, srednje tvrdine, kupuje se u dućani, a treba, da se š njim cipele i čizme naviksaje.

Kefe su ili blatne ili glanc-kefe. Blatne su od tvrde dlake, a š njima se blato s obuće skida. Kefe za glanc jesu finije, obično crne farbe, u četrti ili oble. I ne pravu sami ljudi ili je kupuju u dućani. Kefe se pravu od košskog repa ili svinjske kostriti. Imaje drvo i dlaku. Drvo se u okrugal izvrti i to su rupe s jedne strane užje, a s druge šjerje. Na šjerjem se kraju uvlači dlaka, a na užjem se prikrućuje.

Klište su obične sa dva kraja i ustima. Sve su gvozdene, a š njima se pomažu u poslu.

Šilo je oblo ili trouglato. Uvučeno je u drvene korice, člin zvane. Njim se koža i đon vrta i krpa.

Čekić, što za šustere treba, obični je, a njim se drveni i gvozdeni ekserci, pa i đon prešiva.

Još treba šusterom: drveni i gvozdene ekserci, šunegli, ponda mast, mašina za krpaje, kalupi za cipele i mjera za noge. Trebaje i potkovice, štrumpadle, cug i puceta, a to sve kupu po dućani.

Vo selo ima jednoga šustera, pet kovača, dva kolara, jednoga tišlera, pet pravi cimermana, tri zidara, a drugi majstora nema, pa i ni ne treba, jer je Brod svakom pod nosom, pa si lako nabavi i kupi što treba.

Sitno domaće oruđe. Vaj je alat malen, od drveta, gvožđa ili kosti napraviti, a to je: koštičica na prevezitku, koštica na koloturice, uveđalka za brdo, šila, škloce, optrkači, kalupi i iglice za lule.

Koštičica, što je na prevezitku na prele, je ko i igla; ima uše i špic, a more bit okrugla ili plosnata. Š njom se priveže prevezitak, da se ne odmaće od prele.

Koštica na koloturice je od kokošnjeg bataka. Na krajevi je deblja, u polak taña i okrugla. Na nju se namoće kanaf, koji je

za nite svezan. Kanaf se namoće samo kad su nite niske, drugačije se samo kanaf zameti.

Uvedaľka za brdo je gvozdена, uska, pri vru malo splosnita i zavrćita. Nom se provlači pređa i pamuk kroz brdo; pravu ju cigani.

Šilo je oblo ili trouglato, od gvožđa napravito, a u drveni koricama uvučeno. Pravu ga cigani ili se kupi u dućani. Š Ćim se orma i obuća krpa, kad je potrgana ili poderana.

Škloco je nođ za tri krajcare. Ćeg kupuju u dućani. Ima brk i oštricu. Gvođde je u drveni korama. Š Ćim se drvo ređe, meso, kriv i skoro sve drugo jelo ređe. Ima i veći škloca; ti su po četiri krajcare, a imaju i korice veće. Svaki čoek, dite, žena ima svoj nođ.

Optrkač je gvođde sa jednim ili dva žuta kolešca, koja se mogu lako okretat. Š Ćim se tisto ređe, a Ćeg kupuju u dućani.

Kalupi su od drveta napraviti komadići drveta, koji su obli ili u četrtе. U Ćima je izrezana kaka figura, pa se š Ćim pravu kolači. Kalupe pravu sami Ćudi od mekanog drveta, a s polovicom nođa. Ći ima više formi i razlićno su iscifrani. Tako ima kalupa, u koji su jeleni, zecevi, ružice, Ćudi, razne cifrarije.

Iglice na lule trebaje zato, da se lula proćaćka, iz Će baguš izvadi i lula oćisti. Š Ćom se i lula ćaćka, kad se duvan zapiri, pa ne more da puše. Ova je iglica ćaćkalica, žuta ili crna, od žice napravita, ima i uše, a na kraju je zašpićita.

Iglica, s kojom se ekluje, ima brk i drđalo. Brk je zavrćit. Jedna iglica košta pet krajcara, a kupuju i u dućani.

Igle, s kojima se *krpu*, imaju uše i brk. U Će se uvlaći konac, bio on koje mu drago farbe. Ima i razlićne dućine, deblćine, a sve su od ćelika. I *ćevaldus* je igla, na dasku nataknita, a š Ćom se nite nitu.

Lov.

Lovom se bavu većim talom samci. Ćima je zgoda i oćić i doć iz lova, a da to niko ne sazna. Od familija bavu se lovom malo koji čoek, po koji sviĆar more, a i to ne uvik, već kad ga ko nuz sviĆe more zaminit.

Lovi se u svetac ko i u petak, najviše u proćeće i jesen. Ne lovi samo naj, koji smije, nego i drugi, a na to se baš toliko onde

ne pazi. Nije to već tajno, da se kradom lovi, zna je za to i gospoda, e a pa što će, kad se lovci ne daje na oče.

Brodská gospoda, nekad te nekad se zatrču u lov u taj atar; a druga su opet mudrija, pa traže i išću od ljudi, koji potajom ubiju, da im što donesu. I vi donesu, al obritko.

Ima vud vrlo dobro izučeni lovaca, koji i pred šumarom lovu, koji mogu tice i drugo šta u koliko treniš ubit i to po dvi, tri zapospod.

U vom se ataru love zecevi, lisice, čaple, a tamanu se vrane, srake, vrepce, miševi i sve, što na oče dođe, a ni od asne.

Zna je lovci kopce, savure, tvorce, orle i drugo pobiti, pa ma im i ne asnilo, a samo, da tog ni. Djeca opet pobacaje svu silu jajac dol na zemlju, mlade nosu mačkama, samo da i nema. Po tom nek se niko ne čudi, što je tica, a još više zviri mlogo mañe, nego i je bilo. Ta već kurjaka, među ne ćemo nać u ciloj brodskoj okoline.

Zviri se lovu najviše puškom i ošcima. Dočikaje se lisice i zecëve na nom mjestu, ge se namlazu, pa i ljudi pomlatu. Tako se dočikaje lisice blizu kokoš, blizu gusak i patak, a najviše onda, kad već koju odnese. Zna je vi ljudi i za zečje tragove, za niovu pašu, pa i tamo dočekaje u zaslonu. Doklati li se zec do kupusa, djeteline, sina, eto već lovaca, da i pomlatu.

Za lisice, tvorce i zecëve napravu ljudi ošca. To je gvozdена jaka žica, koja se meti na prelo, lipo se naredi, u koliko more zečja il čija druga glava proć, a sveže se dobro nuz pañ ili odebli kolac. *Prelo* je otvor, kud zec, lija i tvor u obale prolazu. Uvati li se zvir u ošce, a nema gazde, eto drugog, koji ju tajom odnese, a kadikad dođe i teta lija, kad čuje zeca, ge u ošcu dreči, pa ga zagúavi i pojede.

Tice se najviše ubijaju puškom, a ritko kad se vataje u ošca. Ošca, u koja se tice vataje, jesu od koñske strune, koja se splete i na gúizdo meti. Iduć tica na gúizdo, zapne il nogom, krilom ili glavom; a lovac naiđe na nu, ubije ju, a ako se nije ugnávila, uvati ju živu i doma donese.

U zime se zagnu ljudi poñavom, čekaju divle guske i patke nuz vrelo, nuz vodu, koja se ne smrzne, pa kad ve u vodu doletu, spustu se i igraje, pucaju zaogrnuti ljudi na ne i po pet, šest i odma iz duple ubiju i doma donesu. To biva samo za čvrste zime, kad guske i patke vamo doliću.

Djeca vataje tice u laptac ili na konac. *Laptac* je dublek, izrezan tako, da u neg more sjenica ili koja druga tica zač. *Laptac* ima na vrhu vratašca, koja su podignita i škraklicom podbočita. Tica doleti, stane na škraklu, stepe ju, a vrata se zatvoru. Tako je tica uvatita.

Na *konac* se vataje proklete tice, vrepci. Sveže se nekoliko zrna od žita ili kukuruza na konac, a konac se sveže blizu kuće ili druge zgrade, kud vrepci najviše doliću. Kad vrebac vidi zrno, pojede ga, a š njim i konac. Tako se vrepci povataje i pognavu.

Od tica vataje najviše čaple, vrane, srake, vrepce, sjenice, kopce, pa i orlove, divle golubove, čavke, škvorce i čosove.

Ribe se vataje uznaćcem, bodlom, sakom ili vlakom, bubnevi i bacalicama.

Uznaćcem se lovi riba vako. Uzme se uznaćac, spusti s ćuprije ili baera u vodu, konac se natakne na uvo. Kad se osjeti, da se konac miče, da ga riba dira, izvuče se naglo i uznaćac i riba, a va se meti u torbu ili samo na baer na ledinu.

Bodlom se ribe bodu i izvlače. To se radi samo u plitkoj vode, kad se riba vidi. Riba se probode ili nabode, čeka se, dok ne crkne, a onda se meti u torbu ili se iznese napole.

Sakom ili *vlakom* vata se riba u šjerokoj vode. Jedni natjeruju ribu, a drugi vuku supreć ni sak. Ge se sretnu, izvuku vlak, prigledu što je u nem, i idu opet dalje, a uvatitu ribu među u torbe, koje su mokre.

Bubaň se ostavi preko noći, pa riba sama u neg po tavnu zade, a ne more izać. Ujutro dođe gazda, izvadi bubaň, a š njim i ribu, koju povadi, a bubaň na prvašnje mjesto meti, da u neg opet ribe unilazu.

Bacalicama se vata najbržje, samo mora bit plitka voda. Uzme se bacalica, spusti u vodu, digne i spusti na drugo mjesto, pa kad se osjeti, da je riba udarila u pletnicu, turi se ruka u nu, riba — a i zmija — iz ne se izvadi.

S vlakom i uznaćcem vata se riba, kad je voda duboka; bodlom, bacalicom i bubnem, kad je plića. Osim toga napravu pametni ljudi nuz Petrovića sviñac gradu preko Mrušne, pa sva sila ribe ostane u Mrušne.

Vaj svit lovi svaku felu riba, ko što šarane, somove, liñake, štuke, čikove, belice, bandare i karaščiće. Uvaćena se riba ili pojede pečena, ili se u Brod na plac odnese, ili se raskoli i meti sušit, pa se jede, kad je post.

Rake vataje samo djeca, i to u Gromačkom potoku. Nuz potok se naloži vatra, zađu djeca u plića mjesta, a ge se ne vidi žaba, pa u potoku nuz baer turaje prste u vodu; rak se za prste privati, a dečko ga izvuče, pa kad i pet, šest uvati, š nima na ugljen. Premda rakovi nisu siti, ipak i djeca, a sad u najnovije vrime i soldati, rado vataje.

Pijavice se vataje po barama i to tako, da se voda nogami razmuti, da bude mutna; pijavice se dižu gor, mišaje se, a čoeck je il žena onda povata rukama. Trefi se i neritko, da se pijavica pripije na nogu ili ruku, al to ništa ne mari, lako se skini, posoli, pospe prašinom, pa lako otpade.

Sve se vo lovi i vata uvijek osim u zime. Ne mari se vud, što se ribe, zviru, tice, ne smiju ubijati; svit i ipak ubija. Ipak se najviše ide u lov u proleće i kasno u jesen.

Lisičja, tvorčeva i zečja se koža prodava, meso se zečje pojede, a meso od drugi se baci čukcem, da i oni lov spomenu. Ptice se popure, odrežu im se peruške, pa se raspravljaje i jedu, a od čapala se i divlji gusaka i pataka perje čupa.

Ribe se koļu, stružu, napravljaje i kuvaje, peku ili se na suncu sušu i suve kuvaje, kad se posti.

Raci se jedu, a pijavice se vataje zbog lika. Koga pati krv ili boli glava, meti si za uše, na čelo ili na krsta pijavice, koje grstavu krv izvuku, i čoecku bolest odlani. Vaj i svit goji i drži u flašama preko cile zime, pa se i o Sv. tri kraļa kod nekog te nekog more nać pijavica, koje se za lik badava odnašaje i liće.

Gojehe marve i živadi.

Vaj svit odraňuje i rani kohe, goveda, svihe, ovce, koze. Blago se zovu samo goveda, i to opet voli. Ostala se zovu ili marva ili svaka fela marve po imenu. Vaj svit ima najviše goveda, mahe koña, mahe sviha; petori držu ovce, a dvoji koze.

Sva se ta marva rani preko zime doma, a kad je toplije, ide na Jelas i pase.

Koñi se ranu sinom, djetelinom, zoblom i graoricom; a to najviše sinom, zoblom i graoricom samo onda, kad će se gazda na duži put odvesti. Koñi se ranu po četiri put: ujutro do zore, oko deset sati, oko tri i uveče. Kada se ranu, donese im čoeck na vilama sina ili djeteline, pa pred svakog u jaslje meti, koliko more sredne ruke na vile stat. Zob im se daje u kopañ, pa i koñi

imaje stalnu mjeru. Niko u vom selu nema toliko zobi, da bi sve koŕe š ŕom ranio; najviše se ranu dva, i to ne svaki dan.

Goveda se ranu slamom, sinom, kakuruŕŕnakom i otavom. U ŕetno doba idu past, a u zime se ranu u ŕtale i to ujutru, u podne i navečer. Ko nema dosta sina, rani je slamom, bilo ma kakom, ili im donese kukuruŕŕnaka iz baŕŕe, pa ŕred ŕe meti. Slama se nosi u traŕama. To su dvi drvene obluče, među sobom isprepletene uzicom tako, da prilično breme u ŕe more stat.

Kad se goveda ranu kukuruŕŕnakom, dobije svako po snopa, a kad se ranu slamom, svako treći tal bremena. Ko ima dosta sina, rani š ŕim goveda, a slamu stere za ŕtraju; a ko ga ima malo, ili neveŕalog, daje im slamu. Telci i junčaki dobiju sina i otave, a nigda ni slame ni kukuruŕŕnaka. U ŕetno doba, kad se imanče iole napast more, ne dobije ni uvečer ni ujutro niŕta, pa ma to bile i dojače krave.

Sviŕe se u ŕetno doba nikako ne ranu. Praŕci, muŕki i ŕenski, dobiju svakako i u ŕetu po tri put jest, bilo to napoja ili kukuruza. Krmače i druge velike sviŕe ranu se samo u zime. ŕeko je napaja po dvaput, a geko samo jedamput i to ujutru. Napajaje se sviŕe napojom. To je vrela voda, u koju se meti koma od ŕliva, malo dubleka i posija. U ŕlivov se kom usiče u jesen dubleka, pa se dobro upokriva i u zime, kad treba, ode sviŕar i donese sviŕnama obodvojga u ŕetrice. Na četredsetero sviŕa ugrije se u kazan vode, meti ŕetrica koma s dubleci i po kriŕe posija. Sviŕe jedu iz kopaŕa, a moraje se zatvorit ili napoŕe iŕčerat, da se more napoj uŕat.

Kad nastupi ŕetno doba, ranu se praŕci po triput na dan, i to dok im nije godina blizu. Dojnice, koje se trefu u ŕetu, napajaje se dvaput, a druge sviŕe ruju i nađu seb dosta gŕisti i ervi.

Samo nerasta rani sviŕar u svako doba godine najboŕe, pa je svak rad, da mu je nerast najjači. ŕega ranu s dubleci, kukuruzi, a i s kruvom.

Ovce se u ŕetno doba ne ranu, nego idu past. U zime se za ŕe pripravi dobrog sina, pa i otave, koju one znaje dobro smotat. Nit ne ovce, koje doju, ne ranu se u ŕetu, nego samo u zime.

Koze se po ŕetu tjeraje u čaere ili brda, da brstu, a u zime im daju sino i najviše soli, koju znaje fino lizat. Samo u najvećoj zime, kad se grmova ne vidi, kad je snig svuda, budu koze doma.

Koŕi, goveda i ovce pasu po Jelastu. ŕe čuvā čoban. Vo selo ima govedsku i koŕsku čordu, koju čuvaje čordari. Svaki gazda,

koji ima više od dvaestero goveda, čuva je ekstra i ima svog pastira, ko što Petrovići, Bešlijići, Bikčevići, Galini i Lukići. Koñi ne idu svi u čordu, nego se uvijek doma po dva ostavu, koji ne idu nikud iz štale.

Govedska čorda more imat do osam sto komada, a koñska do pet sto. (Koñsku je čordu uveo načelnik Galović prije osam godina, a govedska je od postaća.) Ko ima ovce i koze, ma samo dva, tri komada, čuva je sam, za ñe nema čorde. Za kozama baš mora ić ekstra čoban, a za ovcama ne mora, one se mogu i s drugom marvom zangot čuvat. Tako kad Bešlijići ili Bikčevići čuvaje goveda, počeraje zangot i ovce.

*

Koñi se češljaje i kefaje sa češagijom i kefom. Trefi se, da i gazda u letu okupa, pa i ne mora češat, al u zime se najprije blato i dlaka skini češagijom, ponda se dlaka uredi kefom. Dodu li ljudi u zime iz drva ili s vašera, pa budu koñi blatni, zna i geko i oprat, a pere je slamom i vodom.

Goveda se češljaje samo s češagijom, al i to ritko. Trefi li se, da se goveće u đubre uvaļa, legne na đubre, pa se isuši, to se isušito đubre češagijom ostruže. Drugačije se marva samo češagijom čukni, da se od dlake i prašine očisti, a to čini samo naj, ko ima dva, tri uva marve.

Sviñe se nikad ne češljaje, već se okupaje. Doklegod je ladnije vrime, nosu sviñe na seb putnicu; no kad dođe leto, tjera i sviñar na Savu ili Mrsuñu, pa i okupa, te se bile, ko kad nikad grstave nisu bile. To se kupanje ponavlja svaki dan, pa i po dva put na dan, kako je sviñaru voļa i kako je vrime. Od obisti očisti sviñar sviñčetu blato i putnicu, al to će učinit samo nom sviñčetu, kog najvoļe, ko što nerastu. Vaj onda od dragosti legne na zemļu, a bresposleni ga sviñar češka i čisti od blata.

Ovce se i koze ne češljaje, nego se šišaje. Ovce se mogu i okupat, da budu bjeļe i da im je vuna čišća, a i to se ritko kad radi. Koze se ni ne kupaje ni ne češljaje, pa ni ni čudo, što su grstave i što jako smrdu.

*

Kobila se obično sama ždribi, a i krava se najviše sama teļi. Trefi li se, da se krava teško teļi, ili da se ne more otelit, to se maši koji od ljudi, koji se u to razumiju, u kravu unutra, zao-kruži po buragu uokolo i pomogne, da tele prije izade. Trefi se i to, da je tele u krave preveliko, pa ne more izić, onda krava

ili krepa, ili iz ne silom pet, šest ljudi izvuku, a krava ili krepa, ili boluje pa — krepa.

Samo se krava teško teži, kobila se laglje ždribi, ovca se, koza i svinče lako rastanu. Ovce se jašu, koze se ojaru, a krmače prasu. Čoek, koji se u teleće razumije, ne traži nikaku plaću, malo se napije rakijske, a rado svakomu učini.

Mlado ždribe sisa mater, dok oće. Prvi se dana pomogne ždribe na noge dić, a kad ojača, sisa koliko oće i kad oće. Kad je već ždribe veličko, a mat mu na posal mora ić, zatvori se ždribe u štalu, u noj dobije otave, sina, vode, pa živi, dok mu mat ne dode. Ždribe sisa, dok mu mat da. Ima i u drugoj godine ždrebadi, pa sisaje.

Tele se prvi dana iza teleća brižno dvori i na noge osovljuje, da more sisat. Spočetka se daje teletu da sisa, koliko oće, al potle četrnajst dana da mu se strana, koju sisa, dok mu mat ne presuši, ili dok se ne oteži. Tele sisa spočetka triput, a kad je već tri nedjele staro, sisa samo dvaput: ujutro i večer. Kad se tele odbija, namažu mu se matere sise ili cilo vrijeme s dubretom, da mu se gadi, a geko meti teletu na glavu nagubniak, koji kravu bode, pa ne da sisat. Ima junadi, već po dvije godine stari, pa sisaje. Već im se mat po drugi put otežila, a oni sisaje. Taki nosu *nagubniak*. To je drvena obla il u četrti daščica, puna eksera; a daščica se meti na čelo i sveže se kaiši ili uzicom.

Kad krava ode na pašu, a tele je samo doma, daje mu se u kopačić ili u jaslje malo boleg sina ili otave, da se uči jest. Mlado tele spočetka nuši, a potle dobro jede sino ili djetelinu, pa i ne mari toliko za mliko i mater, osobito kad je već po godine prešlo.

Ko što se ždrebetu, meti se i teletu u pitlu ili u škaf vode, pa kad ožedni, ima kod sebe pa pije.

Prašci sisaje po osam nedjele. Dojnice se prve dvije nedjele napuščaje po triput, a potle po dvaput na prašce. Kad prođe osam nedjele, daje im se čisti kukuruza, koje oni spočetka laste, a potle i jedu. Nuz kukuruze ule se u mali kopačić čiste ladne vode, da prašci imaju šta pit.

Krmače se za vrijeme dojenja napajaje, da ne splasnu jako. Svako prase ima svoju sisu, koju sisa; a odbijaje se prašci, da se doma ostavu sami, a matere im se na pašu otjeraje.

Jačići i jarići sisaje po devet mjeseci. Spočetka idu s materama na pašu, a potlam budu doma. Ovce, koje se šišaje, i koze,

koje se doju, doju kraće mlade. Dok je jaće i jare mlado, sisa, koliko očee, a potje se odluči i sisa jutrom i večerom.

Kad su jaćići doma, ma se i ne odbijali, dobiju sina, otave i vode, ili se, ako i je više, išćeraje ekstra na pašu, da ne budu gladni, dok im mat ne dođe.

Vaj se svit ne brini toliko za boļu formu marve. Koñi se sve boļe i boļe ranu; nabavljaje se i visoki koñi, ždripci i omice, al ipak veći tal svita ima niske, obične koñe.

Ne pazi se tud toliko ni na formu ni na farbu, glavno je, da svit ima marve, da ima što više komada, i ti da su što deblji. bili ma koje forme i farbe. Tako je kod svake forme životiña. I prije ni svit boļe za marvu nastojio. Kako su bile prije dvaest godina krave, ovee, sviñe, tako su i sad. To je svejedno, odvela se krava ili kobila pod domaćeeg ili boļeg, tuđeg biku ili ždripcu. Pa još za to i platit, morda u drugo selo vodit, zašto to, kad ima domaće forme, ma i lošije?

Veće familije i ko što boļe stoji, ima deblju i boļu marvu, osobito koñsku. Tako Petrovići, Bikčevići i Bešlijići imaje uvek dobre sviñe, koñe i goveda. Bešlijići imaje ipak najbolja goveda. Petrovići koñe, Filajdići sviñe, a Bikčevići ovee.

*

Blago kod posla. Kola vozu samo koñi i kobile, nikada voli. Kod oraña pregu se volovi, koñi i kobile pod plug, ali tako, da sami voli oru, ili sami koñi s kobilama, a ne pomišano. Krave niko ne upreže pod plug, one su odredite samo za dojivo. Koñi se upregu pod plug u amove, a volovi u jarmove; koña bude po tri ili četiri pod plugom, a volova četiri ili šest.

Običajnije je, a i prije je bilo, da su se najviše sami voli uprezali pod plug, dok bi koñi i kobile vukle samo kola, sone i teret; al zbog dilbi i sjerotine sve je palo tako, da samo pet, šest imućni kuća imaje vole i na njima oru. Ima i kuća, koji imaje po osam, dvanajst volova.

Kad su voli upreženi pod plug, tjeraje se: „hajd, hajd“; a već kad oru, pa se prvom desnom veli kod okretaña „se“, a prvom livom „stu na se“. Zadnjem livom kaže se „ćaća“, a stražnjem „ajs“. Prednjacima se govori samo, kad se okreće, a stražnjima i u orañu, kad se trefi, da plug uzme malu ili veliku brazdu.

Koñi, koji oru, tjeraje se svojim imenom, tud nema drugačiji riči.

*

Ore li šest volova, prednaci imaju brigu, da se ravno ide, poloviñaci vuku brez ikake brige, a stražni se brinu za brazdu. U polovice se mogu upreć i junci, slabiji volići, al naprid i otrag moraje bit jaki i pametni voli.

Koñi se uprežu u *amove*. Am ima prsje i poledine, a i štrañge, koje se za amište zakvaču. Kod orañia treba i uzda. Ona ima žvale, naglavine, štrenel i kajase.

Voli se upregnu u *jarmove*. Jaram je drveni kluč, u kom je drveni klin, zvan drvee. Gornji se tal jarma zove: gornji, a dolñi: dolñi, a izmed ñi su pletnice, koje su tri prsta šjeroke, a podrug šuv dugačke. Voli se upregnu klinom, koji je kroz gornji tal i kroz dolñi provučen. Klin ima glavu i špie, te je od klenovine. Gvozdene kline niko vud ne rabi, jer su skupi. Jaram je s jarmom sastavit, ili s jarmom, ili lancem, a više lancem.

*

Svit drži dosta živadi, najviše kokoš. Rani i guske, patke, pure, al po mañe. Iza kokoš ima u selu dosta gusaka, jer ima je zgodan ispust. Živad se rani žitnim repom, koji se najviše u stabñu ili u sudu drži. Ritko i ko čistim zrnom rani, pa i ako, lošijim.

Živad se nasaduje na jajca, i to kad se je dobro raskvocala. Pod kvočku se meću kokošja i pačja jajca, pod puru purja i kokošja, a pod gusku guščja. Kokošji se jajac meti po 15—25, pod puru do 28, pod gusku do trinajstero. Patke se ne nasaduju.

Kud se kokoš nasaduje, metnu se jajca u staru mušku kapu, poškropu svetom vedom, odnese i muški i sve nama u košaru istrese, a sada se na ñe kvočka meti. Tako se nasaduju i pure i guske.

Živad se nasaduje u kokošinaku, na tavanu ili u sobe. U sobe nasadu samice rane piliće, za koje se boju, da bi se smrзли.

Mlada se živad rani zametnim brašnom, a purići i sirom, dok ne otfrknu. Da su jači na zimu, opoju se rakijom i to odma prvi dan. Na dan se ranu po tri ili pet put, koliko put u kuću dode.

Živad nema čobana. Ko i pušća u Jelas, pošale po ñe pred večer djecu, da je dotjeraje. No guske, koje u Jelas idu, već su naučite, pa čim čorda pođe doma, eto ñi za čordom.

*

Vaj svit drži i čele. Držu i ili u čeliñku ili pod krovom u zgrade. Čele se držu u ulištima, a va su sva obla i od oblog suvog drveta napravita. Vud nema slamnati, a ni od dryeta u četrtie napraviti košnica.

Osjeti li čelar, da će se čelac rojit, pripremi ulište, namaže ga malo medom, meti šibe u neg, pa čeka, dok se pusti; a kad je već roj napolu i uvatio se, zdrma ga u ulište, a vo meti na veliki stol, da je što bližje onom placu, ge se je roj vato. Neko se umaće, meće i kapu na oče, a ima i, koji i brez toga stresaje.

Često se trefi, da se roj previsoko uvatio, tud si pomognu lestvama i klukom. Zdrmani roj stoji na stolu do mraka, a onda ga na mjesto odnesu.

Ako se najedamput počme rojit više čelaca, pusti čelar jednog, najviše dva napole, a druge pole vodom, da se smiru i da ga naj dan ne bantuju.

Od kako je čelac na svom mjestu, pa do zime, ne vodi čelar za neg nikake brige. U proleću, kad sve kreni, preglede je čelar i rani, a geko je već u jesen o Mioļu utušio. I za Božić se utuši po jedan čelac i to vako. U zemle se iskopa jama, koja je nešto maña od ulištovog dna. U polak rupe zabode se štapić, koji se raskoļi, i u to raskoļito meti supora. Sumpor se zapali, ulište meti na rupu i to se drži fertal sata. Kad su čele poispadale na zemļu u rupu, digne se ulište, čele se zemļom zagrau, a satina se s medom i voskom poisprekida i poslaže. Bude li među medom još koja čela, ubije se, ili se ubijena baci, a od voštine se i satine cidi med.

Najboļi je med, koji se sam iz satina iscidi, a to se ne more dočekat, pa zato svit vas med i vosak strpa u kotal, meti na vatru i malo smlači, a onda ga ule u kesu, iz koje ga cidi i gñete. Što iz kese izide, je med, koji se u téglice, čaše, bukare ili zjele meće i čuva, a što u kese ostane, je voština, koja se na vatre topi, dobro iskuva, u tañure ili zjelice izale, očisti, i eto gotovog, žutog voska.

Med, što ga svit topi, ili se nama prodá, ili se svitu razdaje, a vosak se prodaje liciterom, koji od nega pravu voštene sviće. Ritko ko se u selu muštra, da pravi sviće, nego se š nim vošti tkañe, konci, pišu jaja i jabuke, a od neg se i boja pravi i flaster, koji je dobár za rane (kad se ko posiće).

*

Svaka kuća ima po éukca ili kuju. Ko drži sviñe ili ovce, ima i po dva éukea. Vi su po danu najviše svezani uz ambar ili kočak. Lovački éukci i ni, koji ne će ujest, ne vežu se. Čukci nosu medaļe, a jedu sve, što im se da.

Svit drži i mačke. Ko ima veće stañe, ima i po pet, šest, a ko je samac pa ima dvi, tri zgradice, taj drži po jednu mačku.

Va jede sve, što joj se daje, a najviše mliko, pa još kad su mlade. Mačke su različne farbe, najviše kačave ili šarene.

S ćukcima se i s mačkama lipo postupa; još bolje s mačkama, nego s ćukcima.

*

Nazivi životinja. Konji. Mladom do godine kažu ždribe, bilo muško ili žensko. Od godine starom kažu muškom ždrepić, a ženskom omica. Od dvi godine muškom kažu ždrebac, a ženskom omica. Kobilica je istom onda, kad se makar jedamput oždribe. Ždribe bude do pet godina, a omica do tri i po. Ne vidi li se ždribe od godine iz bliza, je li muško ili žensko, kaže se ome.

Goveda. Mladom se do godine kaže tele, bilo ono muško ili žensko. Preko godine starom kaže se muškom junčić ili junčak, a ženskom jalovče. Od dvi godine starom kaže se muškom junac, a ženskom jalovica. Junac je do četiri godine, a već preko četiri je vol. Jalovica je do tri godine, a kad pride tri pa se i oteji, je krava. Ako se jalovica do tri godine oteji, kaže se, da se je okopilila. Godinu starom, a neuštrojitom, kaže se bičić, a od dvi, tri i četiri godine već je bika. Kad se bika uvrni, kaže mu se vol.

Sevine. Mladom se do godine kaže prase, a preko godine starom kezmica. Ženskom od jedne do druge godine kaže se kezmica, a muškom poštrojitom bravac. Kad se kezmica oprasi, kaže joj se krmača, a va bude i po deset godina stara. Mladom muškom do godine, a nepoštrojitom, kaže se neresčić; a preko godine, pa kad je dvi, tri i pet godin star, kaže se nerast.

Ovce. Mladom se kaže jače, a kad je podrugom godinu staro, kaže mu se ovca, ako je žensko, a baran, ako je muško.

Koza. Mladom se kaže jare. Muškom preko dvi godine starom kaže se jarac, ženskom preko dvi godine starom koza.

Ćukci. Malom se kaže štene, a preko godine starom muškom se veli ćukac, a ženskom kuja; a kuja ja samo onda, kad se je već makar jedamput štenila.

Mačke. Mladom se kaže mače, starom, muškom mačak, a ženskom mačka.

Kokoši. Mladom se kaže pile, muškom od godine kopun, ženskom koka. Ženskom preko godine starom kaže se kokoš.

Guske. Mladom se govori gušće, ženskom guska, a muškom gusak.

Patke. Mladom se govori pače, ženskom patka, a muškom patak.

Pure. Mladom se veli purče, ženskom preko godinu starom pura, a muškom puran.

Golubovi. Mladom se kaže golupče, starje muško je golub, a žensko golubica.

Imena životinja. Voli se zovu: šaroňa, prvoňa, zeloňa, peroňa, mrkoňa, široňa, macoňa, biloňa, bika, barne.

Krave: šaruľa, milka, beca, macuľa, ľuba, bjelava, mala, gorava, rumenka.

Telići nemaje imena, dok nisu godinu stari. Kad već priđu godinu, dobiju ime.

Koňi se zovu: bečar, madar, keša, putaľ, čilaš, vranac, dorat, četan, šarac, lisac, fuksa.

Kobile: lisa, fuksa, dorka, puta, vranica, čilka, šara, mila.

I mala ždrebad dobiju imena prema tom, jesu li muška ili ženska.

Kod sviňa dobiju imena samo nerasti i krmače. Krmačama nadiju ime: klopa, bijela, crňa, perajca, jaňoša, bagunica, šara, krila, resoša. Nerastu kažu: zrníč, javor, cigañ, sivoš ili sivac.

Ovce i koze nemaje svog posebnog imena; a ako i ko ima samo pet, šest komada, da im ime. Nomu, što nosi zvõnce ili klepku, kažu klepčar.

Čukci i kuje imaje imena, i to čukcima se kaže: hektor, šarko, bjelko, cigañ, a kujama: šara, bjela, žuja, kača.

Naša živad nema imena. Kod gusak se razlikujñ bila od topoľovki; kod kòkoš golovrate od vi.

K a k o s e m a m u. Koňi se mamu vako: na mali, na, na, na; na mali, na, na, na.

Goveda: na mala, odi seko, odi, na.

Sviňe se vabu: maleeeeeeki, guć, gie. — Ili: šarrrrae, pa se u torbu lupa ili šňom stresa. Nerastu se više: mda, mda, mda.

Koze se vabu: ija ci ci, odi soli.

Čukci: šara (ime) na, šara na. Tako i kuje. Ili opet: ps, ps, ps, pa se prsti mrví.

Mačke se zovu: micce, odi na, micce.

Kokoše: pi, pi, pi, pi, ili: pila, pila, pila.

Pure: bi, bi, bi, čak, ili: pura, pura, pura.

Guske: žuga, žuga, žuga, a patke: liga, liga, liga, ili: lila, lila, lila.

Goveda se čeraje: „uško“, ili „hela“, koňi „ajde“, „ďije“, sviňe: „ala“, čukci: „marš“, „cuki“. Mačke sa „číc“, „číc“, kokoše

„iš“, „ma iš“; pure: „pur, pur“, guske: „važ“, a patke: „važ“, ili „rac, rac“.

Kad se koñi napajaje, fićka im se, da piju: fi i ifiu, i i i; a kad se sviñe na vodu tjeraje, da se okupaje, kaže im se: „ozga“, i ujedno se naspomeni ime krmače, koja će početi plivat. Ako je krmača crña, pa ona ide prva na Savu, kaže joj sviñar: „ozga crña“ ili „odzga crña“. Ona pliva prva, a druge sviñe za ñom.

Bolesti životiña. Bolesti goveda:

Nadam dobije imanče, kad se najede mlade i rosne trave ili djeteline. Liči se tako, da se imanče tjera da trči, leva mu se u usta po jedno ili dvoje jajac, a kad je velika nužda, pa si ne znaje pomoć, prosiku imančetu bok, tri prsta od kuka daleko. Od ve rane ili ostane ili krepa; a kad i erkne, meso mu se upotrebi.

Skomine dobiju goveda, koja idu rano u proleće u šumu, pa tamo ogrizaje grančice. Govedom otrnu zubi, pa ne mogu ni sina jest, već samo sol ližu. Ta se bolest nikako ne liči, nego se goveda više ne tjeraje u šumu, daje im se napoja, dok im ne prode. Od te bolesti mogu i ugniti goveda, ko što se je 1895. i trefilo, da je samo vo selo preko sto komada štetivalo.

Igrace dobiju junci i jalovice na trtnice. To su mali čirjaci, koji su na leđima, pa koji imanče bolu, dok se ne istisnu. Kad igraci sazriju, istisnu se; drugog lika za ñe nema.

Kad se goveće *osakati*, posiće ga ko, ili se na kolac paraueni, rana se ispere, da iziđe krv; pa se zaleva po triput trepetinom, ređe petrleom, a rana se mora zaviti, da se ne uerva.

Lijavica je bolest, koja dođe otale, što goveće, koje je jelo sino, jede nama djetelinu i travu. Radi ñe ide imanče često i ritko napođe, pa se i liči, al teško. Koje goveće dobije lijavicu, uđe mu se triput na dan sirćeta s bilim lukom pomišana u usta, pa mu se utroba stegni. Nesamo kod velike marve, nego i kod telića liči se tako lijavica.

Bradaviće, koje imanče dobije, liču se mašćom, plavetñakom i izrezuju se, pa ñekom od ñešta prođu.

Lišaje, što i goveće dobije, liči svit, da je maže s oraovom grančicom, raznom mašćom, a ipak lišaji sami od sebe prođu. Oni budu najčešće ukraj očiju, na nogu i na čelu.

Trefi se, da zađu goveda u kupus, među repu, pa se imanče zagñavi, i komad mu u *vratu ostane*. Taj se komad rukama izvadi ili rukama protjera, pa tako goveće dođe seb, a ako se odma ne spazi, najprvo ugini.

Ubode li se goveče u nogu, pa ramle, morda mu i noga otekne, tad se vadi trn, a đubre se istiska. Bolećak se umota krpama, goveče se pusti, da je na miru, pa mu za nekoliko dana i rana zaraste.

Ima taki krava, koje u sebi ne mogu ložu držat, već ju, kad se u nju meti, opet izbaci. Takoj se kravi daje, da pije skuvana lanena sjemena.

Goveče si često slomi rog. Na nom se mjestu, ge je slomit, obreže nožem, ustavi se krv, pa se zaše trepetinom, i rana u brzo prođe, samo što mu rog bude manji.

Bolesti koña:

Kašal dobiju koñi, kad su znojni, pa se napiju ladne vode i onda miruju. On se liči, da se meti u toplo, da počiva u mirnom mjestu.

Sakagija je bolest, od koje koñu prsje ili noge oteknu. Liči se šumskim kukurikom, da se u oteklinu komad uvuče.

Vrtoglav je taka bolest, da se koñ samo okreće, a ne će ništa da jede. Ta bolest traje po tri dana, koñ oslabi i nemiran je. Ako anu se nastoji pa dobro dvori, more ostat živ; al obično erkne.

Ukovan je koñ onda, kad mu kovač preblizu i u živac zaudari eksera. Koñ ošepavi, katkad mu na kopito i krv ide. Bolest se liči, da se koñu oporu potkove, naparu mu se noge u mlakoj vode, noga mu se umeće, da se ne nabije blata unutra. Iza nedile dana prođe ukov obično.

Trefi se, da se koñ *osakati*, poreže, posiče i nadre. U takim nezgodama isperu ranu mlakom vodom, zašu ju petrleom ili trepetinom, i rana se umeće.

Kad se koñ *prizori* ili pritereti, dođe mu, da ne jede. To je ko neka groznica. Koñ se topli i dobro rani, pa bolest u brzo prođe.

Kad koñi *načešu kožu* na am, smani se koža, spadne dlaka, pa to koña vriđa. To se liči tako, da se smanito mjesto maže flasterom, pa mu dlaka i koža nanovo naraste.

Prebaci li se koñu *voda*, liču to posebni ljudi. Koñu se prebaci voda radi dugog ćeraña, a brez počinka. Koñ upadne, ne more se dić i za nekoliko sati krepa. Čoek, koji se razumije u to, turi ruku u koña, nadraži žilu; koñ izajde van, i gotov je izličit. Rad toga draženja žile dobiju ljudi, koji se pri tom trefu, dobre novce.

Kreše se koñ tako, da potkovom o nogu udari. Potkova prosiče nogu, krv ide, a ako se to često trefi, budć rana dosta velika. Te se ranice moraje zaviti, parit i u najvećoj nužde flasterom zašat.

Sipinu dobije koñ od prelade. To je neizleçiva bolest, a najviše se pozna, kad koñi jedu suhu ranu.

Još boluju koñi od *karakoša*, *lišaja*; lišaj se lipo more izličit, dok se karakoš težje izliči.

Kozje i ovčje bolesti:

Nadam dobiju ovce od zelene i rosne trave. To je ista bolest, ko i kod goveda, samo što vud nije bolest tako opaka, bržje prode od govedskog.

Lijarica je ista bolest, ko i kod goveda, samo ni pogibelna i prode bržje.

Metile dobiju ovce od rosne i zelene trave. Metili su crvi, što je ovca na crne gigerice dobije i od tog ovca uginu. To je neizleçiva bolest.

Vrtoglav je isto naka bolest, ko i kod koña. Ona ne prode šale, traje dugo i češće se ponavlja. Va se bolest liči, da se samo ovce u mirno mjesto zatvoru i dobro ranu.

Svinjske bolesti:

Bolest. Najviše raširena bolest u vo nekoliko godina je ta bolest, koja se samo tako zove. Svinčee počme kuñat, snuždi se, ne će da jede ni da pije, proteže se; pa kad u kratko, katkad u duže ode — crkne. Za nu nema lika, osim — što Bog da. Liči se ta bolest sumporom, praškom iz pateke, ali to sve ne pomaže. Ta samo selo Varoš je do dvi ilade svinja izgubilo, a sve u ve dvi, tri godine. Što je još čudnije, kod nekog odu sve svinje, a kod nekog — ma da se mišaje — ni uvo. Ima familija, koje su po pedeset do sto komada izgubile; a prašci su prije gotovi, nego velike, valda, što one mogu duže durat.

Gronica je bolest vrata. Svinčee otekne u vratu, ne more da jede i rad toga uginu. Liči se, da se u napoj naspe stučenog sumpora. Neko te neko bere med Gojspamama gojspinu travu, daje ju u crkve blagoslovit, meće ju u napoj, pa svinčetu bude laglje. Ima i, koji svinčetu vrat dobro izgnetu, pa kažu, da katkad i prode.

Guše. Pod vratom se načini mladim svinjama nešto okruglo, tvrdo, ko ora veliko, a to su guše. Neko je proreže, čim se na svinčetu pokažu, a neko čeka, dok guše ne sazriju, pa i onda istisnu. Iz ni izide dubre, pa potle sukrvica.

Trefi se, da nerast nerasta osakati, ili nerast tuđe prasce, svinje, i tim bude rana. Te rane budu katkad i dosta duboka i dugačka, pa ju čobani samo trepetinom ili petreom zaļu, i rana

prođe. Isto tako liču čobani i ne rane, koje svinje dobiju u kvaru, u kukuruzima ili strništu.

Čukčje bolesti:

Groznica. Na čukcu se vidi, da se proteže, ne će da jede ni da pije, digne se, pa legne, nemiran je. Ta se bolest nikako ne liči, sama od sebe prođe.

Rane, što i pseto dobije, izliču se lako, jer i pseto uvijek liže, pa se i ne uervaje.

Bjesnoća se pozna kod čukca po tom, što podvije rep med noge, ide mu pjena na usta, ne će da jede ni da pije ništa; ne glede ni na koga, a koga ujede, i on pobisni. Ta se bolest nikako ne liči, već se pseto ubije, a i duboko zakopa, da se drugi od njeg ne otruju.

Bolesti živadi:

Tekute dobije živad od nečistoće, a najviše i je pod krilima. Sva se živad namaže mašćom ispod krilu, a kočak se dobro očisti, popuri vrelom vodom, pa se tekući ukotromane, da ne bude ni jednoga.

Živad *gubi perje*, pa boluje. Nako su sva tužna, čisto drkću, svrće se, pa su i mlogo maña nego obično. Ta je bolest u kolovozu i rujnu svake godine; ne liči se nikako, samo se sva živad bole rani.

Često se trefi, da imanče, pseto ili živad crkne. Ako je crklo naglo, od bolesti, odere se, koža se osuši i proda, a ostalo razvuku čukci. Drugo je opet, ako se goveče zagnavi, zaplete rog u plot pa krepā, ili ko svinče posiče, pa crkne; u takim nezgodama potrošu nesamo krupnije talove mesa, nego tako reći sve.

Od koña, psa, mačke i živadi ne jede se nikad meso, kad sami od sebe crknu; a od koña, ovce, koze, govečeta, skini se svakako koža, ma se meso i ne jelo. Jedini cigani na to ne pazu. Nima je svejedno, bilo imanče zdravo il bolesno, mršavo il debelo, oni mogu sve potrošiti. Prošli godina (95, 96 i 97) baš su svinje od pošasti krepavale; domaći su je ljudi zakapali, a cigani otkapali, pa nako, na po uervane kuvali i jeli.

Obrađivanje zemlje.

Priredivanje zemljišta. Ako je na zemljištu šuma ili šikara, pa se oće očistiti i urediti, najprije se mora sve drveće isjeći. Veće se drveće izveze u dom, mañe na vatri spalji.

Od preostalog se korena svake godine po nešto krči ili vadi, pa se te korenice osušu i na vatru metnu. Trefi se, da se u jednoj godine ne iskrči više od nekoliko fati, to ništa ne smeta, nego se po svem i neiskrčitom zemljištu ma što posadi; ako ništa drugo, dubleci. Na godinu se opet po nekoliko fati šume očisti i iskrči, pa ne povadi, i tako to ide po redu. Zemljište krči uvijek po jedan, ritko kad dva čoeaka, i to nesamo u proleće, nego i u zime, kad se trefi toplo, a ni dubok snig.

Na zemljištu bude i jama. Te se jame svake godine malo pomalo zasipaje, dok nisu sasvim zasute. Češće se preko godine, a kad nema važnog posla, navuče zemlja iz komšiluka u jamu; va je sva plića i plića, dok se s drugom zemljom ne poravni. Ako su na nivi ili u vinogradu prevelike jame, pa mlogo u kope ili orađu smetaje, takve se jame zaspu, da se s kolima zemlja naveze i jama zatrpa.

Nekad je Cerje, Firkovac i Grabrovac bio vas šikara, a danas je tu mlogo jutara niva i vinograda.

Iskrčito se zemljište mora dubriti, i to svake treće, četvrte godine. Čim se na jutro više kola dubreta izveze, bolje je. Dubre, što ga marva napravi, slaže se skupa sa smetom na rpu. Kad ga se miš-maša dosta skupi, osvane proleće, bude lip put, vozi se na nive, kojima treba i na kojima je red. Na nivu dođe svaka fela dubreta. Tuda bude govedskog, košskog, svinškog, živadskog, pa i ljudskog dubreta. Vo se i opet ne izvaža šjerovo, nego se čeka, dok bude zrelije, pa bude ko pekmez crno.

Nesamo u proleće, nego i u lipoj zime vozi se dubre na nivu. Na dan se sparaju po dvojica, trojica kola, pa po cil dan vozu. Na nivi se dubre istovarja u rpice, a od jedni kola budu po tri, četiri rpice. Ako će se podubrita niva odma orat, dubre se odma razgraća, a ako se ne će odma orat, stoji u rpicama, dok se ne pođe orat, pa se onda razgrni. — Na jutro se zemlje (nive) izveze po pedeset kola, pa bude prilično podubrito.

Vinogradi se drugovačije dubru. Kad je lipo vrime, izveze se u vinograd na dva, tri mjesta dosta dubreta, pa se u proleću u košarama raznaša. Svaki trs, koji je srednje jakosti, dobije svake treće godine košaru dubreta; tako da na jutro dođe po petnajst ilada košara dubreta.

Čaere se ritko kad dubre; pa i zašto bi se. Građanini, Ukosi, Dijanovke, Ajzerovci budu i onako poplaviti vodom, što se iz brda saleva, pa čaere natopi. Druge se čaere, što i voda ne topi, kad

su izradite, samo preoru, ma kakim žitom posiju, pa opet za čaeru ostavlja je, ipak bude trava dobra. Puno pomaže nívama i to, što se za žito triput prearaje, pa što se níve ostavu neposijane, a i što se kukuruz iza žita sije.

Najbolji gazda (Petrović kbr. 82) ima sveg četrdeset jutara grunta; a to jutro vinograda, dva jutra šljivika, deset jutara čaera, pētnajst do dvaest jutara níva, dva jutra potkućnice, jutro šume i pašnaka četiri jutra. Preko trijest jutara ima je još Galini, Bešlijići, Filajdići, Lukići i Bikčevići.

Svaki seľanin ima više čaera nego níva, samo što su ve-mlogo lošije.

Sredni gazda (Vinković Mato kbr. 57) ima do dvaest jutara grunta, potkućnica s šljivikom i mekotom ima tri jutra, jutro je vinograda, osam jutara níva i deset jutara livada, a i fertal šume.

Lošo stoji na priliku Mijo Baričević. On ima svega pet jutara grunta, jutro doma, dva jutra čaere, podrugó níve, a po jutro vinograda i krčevine.

Níve, čaere, pa i pašnaci, što i vo selo ima, nisu blizu kuća, a što je još gorje, nisu zangot. Čaera je jedna u Ukosi, druga u Građaninu, treća u brodskim čaerama, četrtá u Češniku, svud širom. Níve su isto tako razbarukane. Jedna je na Firkovcu, druga na Gustom trnu, treća na Poloju, četvrtá na Jabučicama, peta na Novoj zemľe, i tako redom. Najveće čaere, što i gazda u komadu ima, ima je po pet jutara (na pr. Lukića Dijanovka), a nívá po tri jutra (Tulezi).

Sijaње i obrađivanje usjeva. Svit sije najviše žito i kukuruz, ječam, malo maње zobi, suražice još maње, a čiste raži najmaње.

U vrtlu, a i po nívama sadi se i sije kojekako povrtaľe, najviše krompira, kupusa i grá, a po maње graška, jabučica, mrkve, peršine, kolorabe, paštrńaka, dińa, ľubenica, krastavaca, paprike.

U vinogradi se sadi najviše čokoće, a osim ni ima na praznom placu i mauna, krompira, razne fele voća i povrtaľa.

Svit sije najviše *žita*. Sije se ili po strńaku, ili po kukuruzi, ili se triput preore.

Kad se po strńaku sije, strńak se plugom poore. Na crtalo se mlogo ostruge vata, pa se ta ostruga mora otkom uklanńat. Odma, čim je žito požeto, krstačje posvažano, ore se strńak; to je prvo oraње. Drugi put se priara o Maloj Gojspe. To već ide lagľe, jer je maње korova na zemľe. Treći put se ore i sije o Svetom Matije, u jesen. Tad se níva poore, pod brazdu ili pod zubaču.

posije se sjeme, koje u jesen nikne i na leto rodi. Posijano se zemljište mora dobro pozubit zubačom, da sjeme ne ostane gor, a posle zubljenja se svi jarci prooru, da kroz ne more laglje voda teć, kad je uzbude. Ako je niva u dole, to se preko ne popriko, još jedan ili dva jarka prooru, da voda more bolje teć.

Kad se žito po kukuružniku sije, kukuružnik se isiće, spaši, ili se doma doveze, a niva se preore, posije, pozubi i jarci se projarču.

Ko ima dosta zemlje, pa mu ni nužda, da ju za kukuruze ili žito treba, taj nivu triput ore, al na nju ništa ne sadi ni ne sije. To se čini zato, da zemlja opočini. Kad se prvi put zemlja ore, kaže se: „Idemo orat“, drugi put: „Idemo priarat“, a treći put: „Idemo sijat.“ Vas se taj posal zove priaranje ili priorica.

Žito se sije samo u jesen, o Matije. Ono se mora općinit, da bude što čišće. Žito se općina na rašeto, a iz neg se pobaca zemlja, graor, kukol i obuvenci.

Za sijanje se mora žito zaplaviti ili zabilit. Žito se plavi i bili samo rad toga, da se utamani snit. Žito se plavi i bili dan prvo; plavi se plavetnjakom, a bili s ugasitim krećem. Žito se plavi na zemlje. Ono se na zemlju saspe, pa se vrelom vodom, u kom je rastopit plavetnjak, poliva, da svako i nesetno zrnice bude plavo. Jedan čok poliva, a drugi ga miša s velikom drvenom lopatom. Ujutru bude zrno plavo i malo nabreknito. Na dvanajst se mirova računa dvi kile plavetnjaka. Sve se žito nama ne plavi, nego samo toliko, koliko će ga sutra ili preksutra posijano bit.

Žito se i bili, ali mlogo rede. To se radi isto, ko što se i plavi, samo što zrno bude ujutro bilo. Uzme se na deset mirova po dvi kile kreča, koji se razmuži u vode, al ne vas nama, nego po potrebe.

Svit voľe plavit nego bilit, a to najviše rad toga, što im, kad je žito plavito, ništa ne spada u oće, ko što kod bilitog, kreča.

Žito se sije rukom; nema vud mašina. Naj, koji sije, objesi na rame bilu torbu prtaču zvanu, livom ju rukom drži, a desnom grabi i sije. Sije se samo pol sloga, a druga polovica, kad se ide natrag. Na jutro se baci do poldrug mirov.

Ječam. Zemlja se za ječam mora poorat i spremit isto nako, ko i za žito. On se sije u jesen, prije ili potle Matije, kako ko dospije. Ječam se ni ne plavi ni ne bili, sije se rukom, isto ko i žito. Zemlja se na nive triput ore, ili se kukuružnik isiće, a niva poore, pozubi i posije, pa se i jarci prooru; isto ko i kod žita.

Raž se čista ritko kad sije, nego više suražica, koje ima katkad dosta i među žitom. Zemlja se za raž i suražicu triput ore, ponda se raž il suražica siju, a iza sijaña se niva zubačom pozubi. I raž se i suražica siju u jesen, ko i ječam i žito, a nijedna se fela ne plavi ni ne bili, jer nema toliko sniti.

Zob se sije u proleću. Zemlja se u jesen i u proleće poore, a o Matiji prolećnom posije. More se zob i do Đurđeva sijat, al je bole ranije. Ni ona se ne plavi, a sije se rukom, posijana se niva pozubi i uredi, da što bržje iziđe.

Proso sije ritko ko; a ko. ga i sije, sije ga iza žita. Ako je na nive bio ječam, raž ili žito, pa se vo poželo, niva se preore i posije prosom, a kad je posijana, pozubi. Proso se rukom sije, a niti se plavi nit se bili.

Kukuruz se iza žita najviše sije. Zemlja se u proleću poore, kukuruzom posije, nasiče i pozubi. Baš ko dospije, poore zemlju i u jesen, al to radi ritko ko. Kukuruz se sije potla Đurđeva pa sve do Vidova. Za sijañe se izaberu najboļi, najzreliji i najčitaviji klipovi, koji se oruñe i s dublekom i graom uzajedno sije. Kukuruz se ne mora plavit, on je čist, samo se, kad je oruñit, izvije, da je mañe pleva. Iza deset dana, što je zrno u zemļe, nikne i pomoli po dva perca. Kad su tri perca napoļu, more se iz prve okopat, da se na matike podigne. U toj se prvoj kope isiku sva batva, koja ne trebaje, a to svaki kopač namjerice vidi i radi. Kroz tri nedile, kako je kukuruz iz prve okopan, kopa se iz druge, ili se ograća. Svako se batvo matikom ogrni, pa čvrsto stoji, i ne more ga vjetar povaljat.

Kukuruzi se kopaje matikom ili plugom. U vo se vrime više plugom ograća nego matikom. Kukuruz, koji će se s plugom ograćat ili kopat, mora se na red posijat, a sije se rukom iza svake treće ili četirte brazde. Kad se kukuruz plugom ograća, ide jedan koñ naprid i vuče plug, kopač drži rasoje, a kočijaš tjera koña. Žene i ostali svit popravļa za plugom batva, ogrću bole zemļu, navlaču i pomiču dublebove vriže i vriže od gra. Kad se iz prve plugom kopa, ne ograćaje se batva, nego se samo zemļa poore; kopa li se u drugu ruku, ogrni se svako batvo; što ne ogrni plug, popravi se s matikom. Bude li koje batvo gusto, osiče se.

Kad već jednom žito, ječam, proso i zob izraste, plije se i očisti od osata, kukoļa i graora, a kukuruzi se ne moraje plivit.

Osat žitu ne škodi, al škodi žetelcem, pa ga, kad već kukol i graor čupaje, čupaje, a to radu samo ženske.

Graoricu sije néko te néko, a to samo u proleće, kad i zob. Zemlja se dobro poore, graoricom posije, pa pozubi. Ona se kosi ko i trava, sije se ko i žito, a nu siju na nivu najviše, kad je niva izradita, pa da malo opočine.

U vrtlu se i u mekotama sije i sadi krompir, kupus, keč, gra, grašak, jabučice, mrkva, peršina, koloraba, pastrnak, diče, lubenice, krastavci, paprika, kopra, suvei, ren, luk, repa, rotkva i celer.

Krompir se sadi u roviće. Na preoranom ili uskopanom slogu napravu se matikom rovići, po četiri, pet u red. U rović se metnu po dva srednja krompira, a komu se trefi krupni krompir, reže ga. Krompir se dva ili triput kopa; a kad se drugi put kopa, nagrni se ko i kukuruz. Treće je kopaće samo porad trave.

Kupus se sije o Filipu. Sije se sjeme, rasada zvano, na dobro đubretno mjesto. O Alojzije ili Trojstvu, najkašće o Petrovu sadi se kupus na uskopane slogove. U red se meću tri ili četiri batvanca, koja se najprije brižno posadu, pa potle, ako nema moće, i zaļevaje. Kupus se kopa, kadgod zatravni, po četiri, pet puta. Ima ga bile i plave fele.

Keč je finija fela kupusa sa narezanim lišćem. On se sije, sadi, zaļeva i okapa isto ko i kupus.

Gra se svaki rovi. Na lipo usitnitom slogu napravu se rovići, a u svaki se rović po šestero, sedmero zrna meti i matikom zagrni. Za lipi se dana pokaže gra napoļu, pa se mora okopat. Prema potrebe kopa se gra po tri puta. Vako posadit gra zove se rovićak, za razliku od pritkaša, koji se rovi, u rović po dvoje, troje zrna meće, dvaput kopa i pritke pomeću. — Rovićaka ima crlenog, žutog, zelenog, a pritkaša ima žuti mauna i putr-fizul. Po kukuruzama se meće crni, bili, šareni, dan-i-noć, zeleni i žuti gra.

Grašak se meće u roviće ko i gra. Rovići se pravu matikom. U jedan se rović meće po sedmero zrna, koje se zagrni, a kad izide, dvaput se okopa. Grašak se peće nuz pritke, pa mu se i maune jedu. On se više sadi za prodaju nego za jelo, jer vaj svit ne voļi toliko néga, koliko gra.

Jabučice se siju u drvene sandučice, lonce ili na čoškove slogova, a to onda, kad se u proleće ne nadamo jaki mrazova. Kad su jabučice po šuva velike, presađuju se na slogove ili nuz krajeve na slogove. Kad počmu cvast, pomeće se nuz svako stablo kolčić i sveže se i kolčić i jabučica likom zato, da ju vjetar ne

prebije ili ne povala. Jabučice se po dvaput kopaje, da i korov ne prevlada, beru se, kad pocrlenu, sve do prvog jesećeg mraza.

Mrkva se i *peršina* siju na slogove, na kojima je zemlja lipo usitnita i dobro podubrita. Siju se u proleće, višeput se priko leta oplivu, da ima mañe trave. One se ne kopaje. I mrkva i peršina mogu ostat preko zime, ñiovom koreñu ne škodi zima i smrzał. Kad treba koren ili lišće za ĉorbu, ode se u vrtal, pa se ili lišća natrga, ili koji koren išćupa.

Koloraba se najprije sije u zaslonito mjesto, blizu lada ili baš u ladu. Najviše se uzme komad zemlje, fat dugaćak, a po šjerok, pa se na toj zemlje posije kupus, keļ, koloraba, jabučice, pa i paprika. Kad je koloraba nešto preko prsta dugaćka, presađuje se na slogove, najviše međ kupus i keļ. Prasadito se stabalce okopa, vodom zaļe, ako nema kiše, a po dva, triput se okopa, kad zatravni. Nu svit ne voļi ko cušpajs jest, nego ju ili prisnu oguļitu jede, ili ju u ĉorbu meće, da je slada, a najviše je žene sadu, da ju prodaju.

Paštrñak se sije u proleće rano, i to na slogu, pokraj mrkve i peršine. Ko što se mrkva i peršina, tako se i paštrñak samo plije, a ne kopa. Plije se rad korova. Paštrñak se ostavlja u zemlje preko zime, pa ga ženski svit ispod sniga kopa i u Brod na prodaju nosi. Sam svit baš ne mari za ñeg, nego ga više rad prodaje siju i odrañuju.

Diñe se i *ļubenice* sadu u roviće. Šjeme se meće u krpice, da se prije klije, krpice se moću u mlakoj vode, a kad je klilo, meće se u zemlju. Diñe i ļubenice lako izebu, pa se sadu, kad nema mraza. Na slog se meti po dva, tri rovića diña, a tako i ļubenica. One se pliju i okopaje, dok su mlade, a potļe ne.

Krastavci se meću u toplo mjesto, ge se zaļevaje, dok ne kliju. Ima svita, koji je u krpicu umoće, u mlakoj vode namaće, u konožje u krevet metnu, a kad su kliti, pomeću i u roviće. Svit i' i u jesen sadi, najviše rad gospode, kojoj male, ko prst dugaćke prodaju. Krastavci se jedu prisni i kiseli, narezani u ĉetrte ili na koloturice, s kajmakom i sirćetom, ili samim sirćetom. Krastavci se okopaje, dok su mladi i dok nisu vriže pustili.

Paprika se sije u drvene škriñice ili stare lonce za eviće. Kad već otfrkne, presađuje se na slogove po dva, tri stabalca zangot. Ona se kasno sije i sadi radi mrazova. Dok je mlada i malena, okopa se jedan ili dvaput, kako kad zatravni. Ima je više

fele, ko što je flajč, dugačka, sitna paprika. Sije se i presađuje rad jela i prođe.

Kopra se sije na uskopanom slogu, ko i mrkva. Potle, kad se jedamput na slogu uvriži, ni ne treba ju sijati, jer sama nikne. Ona se ne kopa, već plivi; a meće se u sirće, u kom su krastavci, da vi po nem duvu dobiju.

Suvci se sadu u zaklonitom mjestu, ge nikom ne smeta. Na prekopanom i usitnitom se slogu naprave rovići, u koje se pomeće sjeme od suvca. Za malo cajt vo iznikne, tad se mora matikom okopat, jer se potle nema kád, kad vriže preotmu mav. Suvci se jedu pečeni.

Luka ima dvi fele, bilog i crlenog. Crleni se sadi u proleće, bili u jesen o Sv. Luke ili u proleću do Matije. Za sadenje se kupu male glavičice: sijanac, što ga najviše Bosanci prodaju. Kod bilog se luka sadi češer, a kod crlenog cila al mala lukovica. Zemlja se na slogu dobro iskopa, usitni i pograblja. Tada se pravu matičicom mali rêci popriko, a u svaki se red pomeću lukovice, jedna od druge za mali pedlić daleko. Red se od reda po pedal razmakne. Kad je jedan red posadit, sadi se drugi, treći i tako redom, dok ima žena, koje ga preko reda, vud nud posadu i zemlom zagrnu. Luk se nikada ne kopa, nego se plije; osim ako se trefi, da obritko poizlazi, okopaju ga žene dva, triput. Od neg se jede i perje i glavica, a perje samo onda, dok je mlado. — Ko što se barata s crlenim, barata se i s bilim lukom.

Repa se i *rotkva* među kupusom viš jarka meće na roviće. Kad se kopa kupus, kopa se i ona. Obodvi se meću o Porcionke, a vadu o svetom Martinu, jer ni rotkva ni repa ne mogu zimovat.

Celer se sije rano u proleće. More se i prisaditi. Plivi se, kadgod zatravni, a more zimovat. Celerov se koren meće u čorbu, i to većim talom finiji svit.

Rên se sadi rano u proleće. Za neg je dobro i mjesto nuz plot, on će svakako izrast. Sadu se samo komadići rena i to samo cvit. On more bit u zemlje po više godina, ma se i ne kopa, pa bude ko ruka debel. On se samo u zemlju turi, ma ge bilo, to je svejedno. Neg taru na taraču, popure vrelom čorbom, pa ga nako popurita jedu.

Mak se sije med drugim zeľem, a kad je više godina među zeľem, i sam se otrui. On se plije, a ne okapa se, a daje se djeci, dok su malena, da boľe spavaje. Zrnce se meće u tisto.

Sve vo zeľe sije se u vrtlu, a more se u mekote posijati. U familijskom je vrtlu razredito, da se svaćiji slog razaznaje. Svaka žena ima svoj slog, po tri fertala fate šjerok, a dugaćak, ko što je vrtal. Kako se koja mlada u kuću dovede, dobije poredom slog. U samaca je drugovaćije. Oni ni ne imaju pravog vrtla, već sve u mekote sade.

Sjeme se od zeľa sije rukom, ritko se kad zemľom pomiša, nego se samo sije. I kod sitnog zeľa, ko što je mak, pa peršina, sije se samo brez zemľe.

Bašća ili vrtal ima sveg i svašta, pa se mora dobro đubrit i orat; đubri se svake druge, a ore se svake godine. Osim zeľa ima u ņoj kukuruza, voća pa i djeteline, ako va nije u mekote.

Osim slogova, što su u bašće od žena, ima i taki slogova, koji su kućanski, pa se na ņima što treba, al samo za kuću posadi.

U vinogradu se sadu loze, breskve, kajsije, crešne, kruške, jabuke. Osim toga sadi geko na praznom placu u vinogradu pomalo gra, kupusa, krompira i zeľa.

Najveći je posal ipak oko trsa, čokoća, glava i loza. Oće li se zasadiť *vinograd*, mora se cila zemľa vrlo duboko prekopat, a loze, što se u proľeću od glave odrežu, pomeću se u zemľu u klivilo. Za malo cajta od mjesec dana klije se loza, a sad se što dubľe sadi. Sadi se o Josipovu, i bude loza preko koľena u zemľe. Nuz svaku se lozu usadi kolac s gorņe strane, a loza, što se je usadila, odma se obreže. Vako posadite loze zovu se „sad“. Četiri godine treba, dok iz primite loze bude glava, a glavu dobijemo, ako uvik režemo loze na istom mjestu, te ostavimo samo dva, tri pupa. U trećoj godine počme sad pomalo rodit.

Loze se ne moraje vako sadiť, one se mogu „povaľivat“. Povaľuje se u proľeće do Josipa, ili u jesen, dok je lišće spalo. Ne godine, kad će se vinograd povaľivat, ostavu se na svim jakim glavama po četiri, pet loza, koje se ni ne štucaje, a te se neobrezane loze zovu povale. U jesen se ili rano u proľeću te povale povaľuju, i to vako. Nuz glavu se iskopaje duboke i šjeroke jame na ne strane, na koje povale pokazuju. Te jame, u koje će se loze povaľivat, budu do koľena duboke, a blizu dva šuva šjeroke. U svaku se jamu povali po jedna loza, i to odma od glave, pa rad toga moraje jame odma blizu glave bit. Kad se loza položi, vršnica joj se pomoli napoľe, a sve joj se drugo utrpa đubretom. Na svake dvi povale računa se jedna velika košara đubreta. Utrpana loza s đubretom upokriva se još zemľom, a nuz vršnicu loze udaru

rastov kolčić. Tako je jedna povala povalita, a tako se povalu i druge. S jedne se glave povalu po tri, četiri povale, a ta glava mora bit snažna. Povala se druge godine odluči od glave, najviše s matikom, a no mjesto, ge je loza bila, ubrzo zaraste. Povaluje se vinograd onda, kad već u nem ima starog čokoća, a sadi se vinograd, kad u nem nema nikaki glava.

Trefi se češće, osobito kad je sušna godina, da se sad vas ne primi; on se mora popunit, a popuñava se mladim sadom, lozom iz klivila.

Jedne se godine povali i posadi jedna tabla, druge druga i tako redom, jer se nema kad vas vinograd nama povalit ili posadit, a ne bi ni grožda bilo, bar dvi, tri godine, kad bi se vas vinograd nama povalio ili posadio. Svaki trs dobije svake treće godine jednu košaru dubreta, pa i sad, ma da boluje.

Obrezuje se vinograd samo u proleće. Taj se posal obavlja škarama ili kosirom. Škarama se sad obrezuje, a kosirom stare glave. Obrezuje se samo do Josipova, najkašne do Blagovisti. Na glave se ostavu po tri, četiri lozice, svaka sa dva, tri pupa. To je obrezivanje u glavu, a vako se obrezuju svi varoški i brodski vinogradi. Bila glava stara ili mlada, vako se obrezuje, samo se sad škarama reže, da rana bude zarubita, da ne ide upočik. Samo kad se oće, da se glava na rod pusti, obreže se na četiri, pet pupova.

Osim vog rezaña, obrezuje se vinograd i u letu. Vo se rezañe zove štucovanje. Obavlja se nožem ili škarama, i to tako, da se svake loze odreže gornji tal, što je viš kolića. Vinograd se štucuje o Petrovu, a ne štucuju se samo ne loze, koje će se povalivat.

Kopañe se obavlja samo matikom. Koji su vinogradi na red natjerani i koji su naučni, moraje se pred zimu, a potle Mioļa zagrñit. Zagraća se vinograd tako, da se svaka glava zemļom zagrñi isto nako, ko što se kukuruzi u drugu zagraćaje. To se čini rad toga, da ne izebe. U proleću se rano ide odgraćat, a i to se radi matikom. Zemļa se oko trsa raskopa, da je svud jednako pravna. Vinograd se odgraća još prije nego što se reže, jer, da se ne odgrñi, ne bi se vidli pupovi na loze, koji su zemļom zasuti, a moraje se vidit i od zemļe otrest.

Odma iza rezaña, o Josipu i Blagovisti, kopa se vinograd prvi put, a kad išćera lozice, o Dôvima, i drugi put. Kop iz druge je najvažnija a i najsporija. Treći put se kopa vinograd prije Petrova, jer je o Petrovu već pepelak na grožđu. Treći put se kopa samo rad toga, da se trava i korov sasiće. Trefi li se, da je lipa

jesen, pa da trava i iza treće kope izraste, to se trava požane srpom, da grožde more bolje zret.

Svaka kuća ne zagraća i ne odgraća vinograda; a svako ga i ne kopa triput, već dvaput, pa kako ko radi, tako i ima.

Vinograd se veže pred Ivañe, a veže se lipovim likom, ritko ko kupuje liko pa ga veže. Prvi put se veže, kad lozice porastu, te nisu ni ko kolčić velike. Vo vežanje nije dosta, jer loza napreduje, raste, a liko popuca. Prema potrebe povezuje se vinograd i po triput. Lipovo se liko namače u vode, da je mekše i da se bolje raskala, pa se š njim veže.

Vinograd se šprica dva, tri puta. Prvi put se šprica, čim je lozica malo porasla, drugi put odma iza cvita, a treći put kad se grožde šara (o Sv. Klare). Špricanje se glade udesit, kad je lipo vrime, kad se ne nadaže kiše. Svaki si gazda sam šprica lozu, jer mu drugi ne bi zno niko nako uredit, ko što si on sam. Za špricanje treba špricačka i plava voda; špricačke ili mašine imaju bolji gazde svaki svoju, a lošiji gospodari uzajme za dan, dva.

Ko sadi vinograd, sadi čokot od čokote nešto dalje nego po fate. Vinogradi, koji su uređeni, razdijeliti su na table, a tabla od table je jarkom i stazom, koja je po fat šjeroka, odijeta. Koji imaju vinograde preko reda posadite, ti znaju trsje od trsja i po tri fate razmaknuto bit.

Nuz vinograde, a na praznom placu imaju skoro svi ljudi prazan plac, na kom je razno zeće posadito. Breske, crešne jesu po vinogradi, a orasi, jabuke, ruške, kajsije, lipe jesu bliže obale posaditi.

Brañe usjeva. *Žito* se žaње običnim srpom ili zubrakom. Svako čelade žaње po slog. Rukovit se slaže u snopove, a u snopu bude po deset rukoviti. Snopovi se slažu u krstače. Krstak ima sedamnajst ili dvaest i jedan snop. Odozgor se krstak obatkombi pribode. Obadak je štap, ko prst debel, po fati dugačak i zaoštrit. Na kolima se vozi po šest, sedam krstaka, vi se slažu u kamare, kladne ili plastove. Kamara je dugačka i šjeroka kladna, napunita žitom, a u njoj bude po trijeset, četrdeset krstaka. Kladna je plast s stužinom u polak. Na vru je završiti i slamom upokrivan, obadci isprižadan, da se ne ruši. U kladne bude po dvaest, trijest krstaka, jedan veliki vršaj.

Kad je lipo vrime, vrši se žito. Na mañi se vršaj metni po petnajst, do dvaest krstaka, a na veliki do četrdeset.

U po armana je stužina ili stožer. Na stužine je jedek s klukom, a snopovi se slažu tako, da se vršnice okreću k stužine. Svaki se snop starim srpom razreže. Vrš se na konji. Izvršeno se žito vije po dvaput i mjeri, pa u okna sipa.

Žito se nikad ne kosi, nego se uvijek žaše, pa ako sama familieska čelad ne mogu požet, pomognu im i drugi, bud za plaću ili za ranu.

Ječam se žaše, slaže u snopove, vi u krstove, pa u kladne, ponda se vrši, vije i u ambar meće.

Ko što žito i ječam, bere se i zob, raž i suražica, pa i proso. Sve se to mora žet, slagat u snopove, krstove, kladne, vršit, vijat, a najpotle u ambar sipat. Samo se zob kadgod kosi, i to kad ni čista, pa u ņoj ima osata i druge trave. Pokosita mora na suncu stajat dva, tri dana, da trava i korov, što je u ņoj, malo poveni.

Kukuruz, kad je zrel, trga se sa stabla u košare, i to se odma guši. Kukuruz se guši, u košaru meće, a kad je košara puna, istrese se u spremište za to kola. Kad kola budu puna, dovezu je doma, a pred trimom se razaberu boji od gorji. Boji se među ekstra i čuvaje se za sjeme, a lošiji se odma tuku i upotrebljuju. Lošija se fela kukuruza zove papeći.

Neki svit običava, dok se kukuruzi trgaje, odma i među u krilo šuštru, pa tu šuštru na suncu sušu i u krevete među.

Kukuruz, koji je na tavanu, ili se ruši rukama ili se tuče tucalom. Stučeni se kukuruz mora izvijat, da je u ņem maše plevu. — Kukuruz se trga o Mioļu.

Grožde se trga u košare ili škafove, druca u čabru, stresa se u vreću, koja je u parišče, a šira se dočika u škafove, leva u sudove, u sudovima stoji, vri, pretače se, da bude od ņe vino. Vako dobiveno je bilo, šiler vino, a crno se dobije, da se zdrućano grožde ostavi po četrnajst dana u kace, iz koje se onda istoči. — Grožde se trga o Mioļu.

Gra, što se ili po kukuruzima sadi, ili se u roviće sadi, ima maune. Te se maune, kad su žute, trgaje, suše na suncu i tucalom tuku, a gra se od mauna očisti, opet na suncu suši i u vreće u okna meće. — Gra se trga o Bartolovu.

Krompir se iz rovića matikom vadi, u podrume i pivnice slaže, a ko ga dosta ima, meće ga u rovove.

Nesamo krompir, nego i repa i rotkva se rovu, i to vako. Nuz kuću, bašću ili koju drugu zgradu naspe se rpa krompira. Navr rpe se meti slama, a i sva se rpa slamom dobro upokriva.

Neko te neko meće na slamu đubre, a neko i ne će. Odozgor se lopatom nabaca zemlje tako, da je nad nim po cipelu debela. Kad ustreba, načme se rov, izvadi koliko treba, pa se opet zagrni. Ko što se radi s krompirom, radi se i repom i rotkvom.

Suvci se kupu o Sisvetima. Spremaje se na tavan ili u pivnicu, pa se, kad je post i kad se koji trefi suv, jedu.

Zeće se u jesen bere, pa mu se sjeme u krpice poveže. U proleće se, kad ustreba, uzlići razvezuju i sjeme se sije.

Lan. Svit sije samo lan, pa od nega tke tkañe. Lana ima tri fele: ranog, puznog i ozimca. Rani se sije o Blagovisti, sije se dosta gusto, a čupa se o Ivañu, kad su mu glavice požutile. Puzni se lan sije o svetoj Ane, a čupa o Mioļu. Ozimac se sije o Bartolovu, bude preko zime u zemlji, a čupa se o Ivañu. Sije se obritko.

Sve tri se fele lana siju na slogove, a ponajviše iz zaprega. Na slog se posije po četiri oke lana. Svaka žena ima svoj slog, svaka cura i udovica svoj, a i udovci i djeca, sve po dvoje imaju svoj slog. Kad je zemlja poorana, posije se, pozubi, prooru jarci, a lan iznikne. Med nim izraste i trava, najviše sapiñač, koja se oko lana okomoće pa ga uvaļa. Sapiñač se i druga trava iz lana oplije, da je čišći.

Sve tri se fele lana cvatu plavo, a kad im glavičice požutu, čupa se. Čupaje i muški i ženske. Očupani se lan vozi doma, ge se na grebene ogrčañi, da se glavičice odluču. Sad se lan poveže u moćionice, pa se vozi kvasit. Svaka žena da uzicu, na koju se moćionice nanižu i u vodu metnu. Lan se klukom pretisni i zemļom upokriva, da je vas u vode. Otkako se ajziban iz Broda u Zagreb napravio, pa po čaerama pokopane „figure“, kvasi se lan u ti figura, u koji je uvijek dosta vode, a prije se u Glogovice i Mruñe kvasio.

U vode stoji lan najviše šest noći, ponda se vadi, bližje domu vozi i na lije meće, da se isuši. Na lije bude lan po osam noći, da ga rosa porosi, da je lepši. Na lijama je prostrt lan u kućicama, a kućica je isto nako velika ko i stučak.

Osušiti se lan sveže u snopove, u snop se meti po četrdeset stučaka ili kućica, pa se domu vozi, ge ga svaka žena spremi bud na pivnički, kućarni tavan, ili u kaćarnicu, kolnicu il kolaru, ge čeka Roka, da se na suncu ugrije, poñavom neperkom umoće, pa ga, kad se žito izvije, i kad se već večera, po snop uvečer stuku.

Duhan. Otkako je ukinuta granica, ne sadi niko duvan. Dok se je duvan sadio, spremao se i priredivo vako. U proleće se posije

sjeme, da bude za rasadu. Kad je rasada već velička, a nema mrazova, presađuje se batvo po batvo, na korak daleko. Duvan se mora po tripud okopat i malo nagnut, jer i nega vjetar povala, kako ima veliko lišće. Sa batva se lišće tripud trga i to se prvi put lišće trga potle cvita, a zadni put pred Sisvete. Potrgano se lišće meće u kalupe, pa se prostre po zemlje, da povene, da se more bolje nadiivat. Kad je bio osam dana na kalupi, nadiiva se na konac s velikom iglom: duvanskom iglicom. Naditi se konac poveže na stičice, po fat dugačke, pa se pomeće pod streu kod zgrade i tude se suši. Osušit se duvan skida, saviye u skretneve i kalupe, a kalupi se još pretisnu čim teškim. Pred mraz, a potle lišća oberu se i pod streu pozavlaču batva, pa je ljudi u nužde pušu.

Duvan se sadi u blizine kuća, da je na oku svitu. Mekota ili bašča bila je za sad jako dobra.

Sjeme se od duvana nije vatalo, nego se je samo osipalo, pa izniklo. I dandanas imade nuž neke stare zgrade po struk, dva duvana, koji sam izraste, oberu ga, posiku, a druge godine opet izraste.

Cvijeće. Svit sadi dosta cvića, nesamo u vrtlovima i baščicama, nego ga drži i neguje i na pengeri. Ima dosta feli cvića; neke fele neguju i sadu samo u lonci na pangeru, druge fele samo u vrtlima, a treće fele i u vrtlicima i na pengeru.

Ko drži cvijeće u bukarama na pengeru, kupi si kod lončara zemljene bukare, nameće u ne zemlje s krtačaka, pa posadi cvijeće. Zemlja u loncima dura jednu godinu, pa se promini, ili se ozgor s drugom nagnete. Na pengerima drže cvijeće nesamo cure, nego mlade, pa i starje žene, koje ga i u crkvu donasaje. Još bolje je nom držat cvijeće, ko ima duple pengere, jer mu ne ozebe. Ko u bašče sadi cvijeće, dura mu leto, osjemeni se, a na proleće opet sije rasadu i stabalca prisaduje. Neko opet i vako naredi. Kad se cvijeće u bašče primi i nabrbuša, presadi ga u lonac, ge cvati i paradira.

U bukarama se odraňuje vo cvijeće: viojla, rezetli, muškat, fuksija i merisija; ružice i smilak, karanfil i lize, vrbine i ruzmarin, a geko i vanilije.

Viojle imia plave, bile i crlene. Svaka od ti more bit ritka i gusta. Sjeme se vata samo od ritke, jer ga gusta ni nema. Viojle ima letne i zimske. Letna ima taće, a zimska deblje lišće. Lišće joj je dugačko a usko, a sjeme joj je tašto i okruglo, više žučkave farbe. Letna se viojla sije pred Uskrs, a zimska pred Matiju. U

bukare se meti do dvajestero zrnaca, pa kad izniknu i odrastu, počupaje se što su odviše, a po četiri se struka ostavu, koja izrastu, cvatu i osjemenju se. Cvit joj je vrlo lip, osobito guste. Izraste cila kitica i to nesamo na vršku, nego i sa strana.

Rezetli ima zeleno i sitno lišće, a i cvate zelenkasto. Sadi se u proleće u bukare, raste i cvate u letu, a u jesen se isuši. Sjeme mu je crno i oblo, ali nije tašto. Rezetli se odma još iz daleka razaznaje po merisu, jer ima meris jači i bolji od drugi fela cvića.

Muškat se pelcuje u bukare u svako doba, a u bašču samo dok nema mraza. Lišće mu je šjeroko i zeleno. Lišće more bit štrikano i krupnije. Cvate crlenkasto. Muškat se sadi samo porad lišća, jer mu je cvit mali i loš.

Fuksija se pelcuje u bukare i u lonce. Ima je mlogo feli, ritki i dupli, crleno-bili, plavi, žučkavi. Lišće joj je zeleno, s crlenkastima pruci, a stablika crlenkasta. Cvit joj objesit dol, ko zvonce. I u bašče se sadi, al samo dok ni mraz pô.

Merisija ima lišće ko i vrba, cvate se žuto, ima je ritke i guste, drži se u lonci preko zime. U vrtlu lako ozebe, pa se sije u proleće, kad nema mraza, pa se, kad otfrkne, presađuje.

Ružice ima zeleno lišće, sadi se u lonci, cvate crleno, razne veličine; ima po sebi boce. U lonci se goji i preko zime, pa ne pozebe, a dura više godina.

Smiljak cvate samo žuto. Lišće i stablo jesu blidi. Lišće je u smiljka samo nuz zemlju, a gor je stabalce golo. Vo je suvo cviće, koje ne poveni, a farbaje ga, da bude crlen. Otrahuje se samo u bukarama, vrlo ritko u baščama.

Karanfil, što se u bukara sadi, obično je gusti. Lišće mu je tanko i usko, a cvate bilo, crleno, šareno. U baščama ga ima razne fele, pa i ritkog i gustog. Karanfil ima lip meris, pa ga svit voļe.

Lize su razne farbe, ima i bili, pomišani, crleni i bjelotrepi. Lišće im je šjeroko i zeleno. Narastu dosta velike, pa se ni ne siju nego pelcuju. Cvatu dosta lipo, pa se i u crkvu nosu.

Vrbina cvate bilo, bjelotrepo, plavo, crleno. Lišće joj je zeleno, ni jako šjeroko. I ona se pelcuje. Nema skoro nikakog merisa, al je lipa gledat, ko kadifa. Cvit joj je sitan, pa gust i vas je na vru.

Ruzmarin se sadi samo rad merisa. Neki cvate, a neki ne će. Lišće mu je zeleno, maleno i usko, a odma je nuz grančice. On se sadi i u bašče pa i u vrtliču, al se u jesen mora izvadit iz bašče i vrtlića, pa u pivnicu na toplo odnit, jerbo ga brzo ofuri mraz. Cvate bilo, a sitno. Meću ga i na pengere.

Vanilija cvate plavkasto. Lišće joj je zeleno, podobno na koprivino. Ima fin meris, a nije osobita ni u cvitu, jer je sitan, ni u lišću, jer je ko kopriva. Naraste visoko, pelcuje se, pa se i u vrtliće sadi, al samo dok nema mraza.

Ostale fele cvića, što se u sobe goju, goju pojedini, a ne veliki tal. Tako geko meće kaktuse, boce i zmiје na pengere, a drugi i svit ni ne gleđe.

Skoro sve ve fele, što se na pengeri držu, sadu se i siju u vrtliće i bašče. U lonci otranito cviće, koje veće naraste, ko što karanfil, vanilija, viojla, rezetli i lize, dobiju nuza se kolčić, koji se š nima sveže, da i vjetar ne polomi.

U vrtlovima, baščama, vrtličima i kraj koliba u vinogradi sadi se mlogo fela cvića. Neke se fele siju i sadu rad merisa, neke porad cvita, a neke su lipe vidit. To su:

Lelija cvate bilo i žučkavo, pa se po tom i zove bila i žučkava lelija. Žul joj je lukovica isto naka, ko i u bilog luka. Obodvi se fele sadu samo u baščama. Lišće joj je zeleno i mekano, a usko. Pri dnu zemlje je lišće veće i malo šjerje, a pri vru užje i kraće. Bila lelija cvate pred Alojziju, a crlena kašne. Cvit im je na velikom struku.

Karanfila ima dosta fela, pa ipak najviše bjelotrepog i crlenog. Ima ga plavkastog, pa bilog, šarenog. Karanfil lipo meriše, nema sjemeni, pa se pelcuje, a i žul mu je slab. Lišće mu je usko i kraće, zelenkasto-plave farbe. Struk mu je tanak, a samo stabalce ima košena. Cvate u letu i jeseni, a preko zime ozebe.

Lipa Kata cvate crlenkasto, a i to u kasnu jesen, pa i po zime. Lišće joj je zeleno i dosta raskolito. Sam cvit naraste ko ružica velik i okrugal, a stablo bude po pò fate veliko. Cvit lipo meriše, š nīm se kitu, a ima žul, ne lukovicu.

Georgin je letno cviće, ima u zemlje krompirke mjesto žula. Lišće je zeleno i veliko, a cvit velik i krupan ko šaka. Cvate različno, ponajviše šareno. Rasaduje se i sadi s krompirčićima, jer nema sjemeni. Vo cviće ništa ne meriše, al se goji i drži u baščama rad lepote.

Kukurik cvate crleno, samo po letu. Ima krompirke ko i georgin. Lišće mu je zeleno, poveliko i jako poraskalano. Iz zemlje izraste stabalce, koje se na vru nabrbula i iscvate. Cvit ništa ne meriše, lip je vidit, bude velik do dvi šake, kad se iscvate. Prisađuje se kukurik u jesen ili proleće i to sami krompiriči. One godine, kad se presadi, ne cvate.

Ružice su bodljikave. Ima i razne fele i farbe. Po formi ima najprostiji, koje se zovu mjesečke, malo finije kraditor i još finije nakalemite ružice. Mjesečke su bjelotrepe i sasvim crlene. Budu malene. Kraditor ružice budu veće, cvatu sasvim crleno, ne sasvim lipo, jer i' nešto pojede. Nakalemite su ružice najbolje, ima i bili, žučkavi, crleni, zelenkasti, crnkasti i šarenkasti.

Merisije cvatu žuto. Imaje žul. Sjeme se sije u proleće, a kad ponaraste, presađuje se. Merisija ima jako mirisan cvit, a lišće im bude zelenkasto. Iz sjemena izraste malo stablo, koje ni cvitu podobno. To je letni cvit, a sadi se i u bukarama.

Paprad nema cvita, nego samo lišće. U zemlje ima paprad žul, a poviš zemlje struk i na nem lišće. Lišće mu je zeleno i dlakavo, dobro meriše, pa se zato i sadi. Preko zime posani lišće i struk, a na proleće opet naraste.

Zelenkada ima čisto zeleno lišće, a u zemlje lukovicu. Cvate rano u proleću, ne posve žuto, nego bjelotrepo. Lišće je dugačko i usko, pa se po zemlje položi. Sam cvit ima malo oštru duvu, pa se mlogo i ne meriše. Mloži se lukovicom, jer nema sjemena.

Iskrica cvate crleno, crleno i bilo, pa i žuto. Ima žul i nad zemljom razgranito stabalce. Na svakoj grančice bude u žute iskrice po više cvitova. Lišće je u obodvi fele ko lopatica, nuz zemlju užje, a pri vru šjerje. Iskrica cvate rano u proleću pa do jeseni, a nema jakog merisa. Sam cvit je malo mañi od krajcare i okrugal, sa mlogo lišća.

Božje drvece ima žul, iz kog išćera u proleću dosta šiba, koje budu i po dva pedla velike. Na šibama ima mlogo lišća, koje je zeleno, sitno i dugolasto. Vo cviće pozebe, kad su jaki mrazovi, dosta, morda i odviše meriše, pa se rado drži. Ostavi li se u proleću po koja šiba, more izrast i po pò fate velika. Rasaduje se pelcovañem.

Lale ima lukovicu, iz koje izraste u proleću dva listića, a med njima cvit. Cvit bude razne farbe, žut, crlen, bjelkast, pa se sam zatvara i otvara. U lale je lišće ošjeroko, a pri vru užje, bude i po pedal veliko, al je zelenkasto. Cviće nema merisa, izglede ko mañe jajce, pa se rado sadi i goji, jer je lipo vidit.

Turski karanfil ima žul, iz kog izrastu strukovi. Lišće je zeleno, raskolito i srednje veličine. Na vru stabla išćeraje cvitovi, koji su šarenkasti, crleni i bili. Cvit je malen i sitan, nema mlogog merisa, a brbuļci su bodljikavi. U letu cvate vo cviće, a u jesen usani.

Bila blažena ima žul, iz kog izadu strukovi. Strukovi su granati, ima je i lišće, koje je srednje veličine i dosta raskolito. Cvit je bil, a u polak žut, ko i kod žabnaka. Ima snažan meris, a cvate do kasne jeseni. Čim nastupu mrazovi, poveni i struk.

Viojla se sije, pa joj se rasada prisaduje. Ima je guste i ritke, letne i zimske, crlene, bile i plave. Sadi se i u lonci, ge paradu pravi. Lišće joj je zelenkasto, dugolasto i usko. Gusta fela viojle nema sjemeni, a jako je lipa vidit. U zimske je viojle lišće debelo, a u letne tanko. Kad već viojla jedamput isevate, potrgaje se vršnice, pa cviće nanovo počera. Sjeme je oblo, tašto i žučkasto.

Ľubičica se sadi u jesen ili proleće. Ima je plavkaste i čisto crne, većeg i mañeg cvita. Ima žul, mali struk, ošjeroko, zelenkasto lišće. Ona se prisaduje, mlogo meriši i broji se među fino cviće.

Šumbečar se sije po baščama i vrtlovima. Sjeme mu je crno, sitno i puno. On ima žul, iz kog išćeraje stabalca. Cvit mu je crlen i plavi, a vjesi dol. Lišće je zelenkasto, izrezano i najviše je pri dnu stabalca. Cviće meriši, brzo uveni i kad mraz pade, popuri ga.

Zvonca su crlena, dol objesita. Kad se postavu da stoje, podobna su Bosancu, kad sjedi. Cvit nema merisa, al je lip vidit. Lišće je zelenkasto, vrlo veliko i poraskalano. Zvonca ima je žuleve, pa se š nima i mlože. Brzo uvenu, a nemaje sjemeni. Cvat u cilo leto. Stabljika im je crlenkasta.

Meštar cvate različno: bilo, žučkasto, modro, zelenkasto, bjelotrepo. Ima žul, iz kog izraste do po fate visoki struk s grančicama. Lišće je ošjeroko i rapavo. Cvit je na vru grančica, spočetka je mañi, a potle izraste i bude gust ko ružica. Ima sjeme, koje se sije. I najmañi mraz popuri meštar, pa se skloñi i usani.

Vrbica ima razne fele cviće: bilo, crleno, modro, žučkasto i bjelotrepo. Iz žula izraste ko prst debelo stabalce, s liščem; a na nom mjestu, ge je list izrasto, ima po jedan cvit. Cvit je ko palac debel, a lišće zeleno i pomaleno. Sjeme joj je žučkavo, nalazi se u zelenkastoj torbice, a čim se torbica u ruke uzme, pofrči se i iz ne poispada sjeme.

Vrbina ima zeleno lišće, ne prišjeroko. Pelcuje se, cvate u letu bilo, bjelotrepo, plavo i crleno, a sadi se i u bukare. Cvit joj je na vru, nema osobitog merisa, sitan je i lipo fin. Vrbina nema sjemeni, a i osjeća ubrzo mraz.

Noćna frajla je slak, pa cvate ko i slak bilo, crleno i plavkasto. Lišće joj je šjeroko i zeleno. Cvit se vaj peñe po pruću,

pa su mu loze dugačke. Cvit se osjemeni, sjeme je crno, uglato i puno. Sam cvit brzo ozebe, nema jakog merisa, lip je vidit i dobru sjenu daje.

Lefenda ili *marijanac* ni nema pravog lišća. Cvit je plav i sitan. Na jednom struku bude više sitni cvitića, koji se poredali jedan do drugog u dužine od prsta. Cvit lipo meriše, pa se kitice osušitog među među odjeću, da i va meriše. Od žula se otkoči komadić, koji se u zemlju usadi i razgrani.

Gombe soldačke je cvit, koji izraste do po fate velik. Lišće mu je veliko, ne sasvim zeleno, a sam je cvit zbiła naki ko gombe. Stabličica mu je crlenkasta i po col debela. Sjeme je crno, podobno na crni gra. Va fela cvita nema merisa, a sadi se nuz krajeve bašča i vrtlova, ge se jako raširi.

Puranov sopol je cvit, komu stablika naraste fat. Lišće mu je zeleno, al ne sasvim, a stablika bude po prst debela. Cvit je sitan, poreda se i objesi dol, te izglede ko i puranov sopol. Djeca rado nosaje vaj cvit, koji nema dobrog merisa. Sjeme mu je sitno, pa se š nim sopol jako razmloži.

Sračja noga ima sasvim zeleno i sitno lišće. Struk bude po šuv velik, pun sitnog lišća i bilog ili plavog, pa i crlenkastog cvita. Sije se na slogovi među povrtašem, nema merisa, a cvit ima zalistak pa je podoban na sračju nogu. Sjeme joj crnkasto i oblo, nalazi se u maunama, a dozrije u jesen.

Pantlika ima žul i lišće. Svaki je list drukčije išaran. Nema cvita ni sjemena, a sadi se i otkala od žula rad toga, što je lipa vidit. Sam list je pedal dugačak, a prst šjerok, na vru užji.

Sumbul ima u zemlje lukovicu, iz koje iziđu po četiri lista, a među nima struk s cvitom. Sumbula ima plavog i crlenkastog, gustog i ritkog. Ima lip meris, a nema sjemena, pa se lukovice presađuju. Cvate rano u proleću, pa ga ubrzo nestane. Lipo meriše, pa ga svit voje.

Jergovan je drvo, koje bude preko fat visoko i skoro ko ruka debelo. Ima žul, grane i grančice, a na nima cvit i lišće. Lišće je zeleno, na vru špičasto, a cvit je crlenkast, plavkast ili bil. Lipo meriše, rano cvate, pa se rado glede. Nema sjemena, pa se s krvavicama mloži.

Dulišak izraste pedal velik, lišće mu je zeleno, dugačko i usko. Cvate crleno. Cvici su sitni i jedan blizu drugoga. Nema tolikog merisa ni sjemena, pa se presađuje. Cvate najviše u proleće.

Kaluper ima koren, iz kog izraste više listića, koji su na odugačkom stučku. Lišće je ošjeroko, blido zeleno; nema cvita ni merisa, već se rad lišća presađuje.

Neven cvate žuto. Cvit mu je okrugal, ko sekser velik. Ima meris. U zemlje je žul, iz kog se razgrani stabalce sa sitnijim lišćem. Sjeme mu je crnkasto i svrčito. Cvate dosta dugo i ojako.

Puzavac ima sitno igličavo lišće. Cvate različno: bilo, žuto, crleno, bjelotrepo i plavkasto. Lišće puza po zemlje. Puzavac ima sitno sjeme, pa se na krajeve slogova sije. Ima slab meris, a cvit ošjeroke listiće.

Bosiljak cvate bilkast. Ima žul, iz kog izraste granato stabalce s ošjerokim zelenim lišćem. Bosiljak ima snažan meris, pa ga stariji svit voļi. Cvate sitno, presitno, a sjeme mu je crno.

Metvica nema cvita, nego šjeroko, dlakavo lišće, koje je na pedaj visokom struku. Ima snažan meris, noša ju stariji svit; raste kraj plotova u bašće. Prisađuje se u jesen, lako se primi, a i umloži.

Još geko sadi *slez*, koji ima veliko stabalce i šjerok cvit, al i to se sadi pomañe. Lišće je u sleza jako šjeroko, a stabalce prekorači fat.

Čaere. Čaere se razaznaju jako slabo po trave. Ima čaera, na koji je sama zubra (sitna trava) ili šaš (šjeroka trava), na ñekoj je veći tal djeteline, na drugoj opet graorice ili čak i koñogriza. Po tom, kake trave ima u čaerama najviše, kaže se, kad se o ñima govori; u brodski je čaera zubra, na Budainkama djetelina, u čaerama i Vlaičkama graorasta, a u Ukosima i Građaninu šaš.

Trave ima jako malo feli, pa i svit slabo po imenu razaznaje; tako pozna svit djetelinu, zubru, šaš, šašic, graoricu, koñogriz, lužan, žabjak, divļu iskricu, zukvu, slak, gojspinu travu.

Sino se i trava ne luču, kad se marva rani, nego se koñi, junad i ždrebad sinom i otavom rani, goveda velika najviše slamom, a ko i ima mañe, samim sinom. Od koña i goveda jedu najbolje sino i otavu ždrebad i junad, a stari lošiju.

U otvoreni se čaerama kosi trava samo jedamput, pa se pusti marva, da izraslu travu pojede; u zagrađeni se čaera kosi i otava.

Prvi put se kosi trava o Sv. Antunu. Za taj se dan skupu dva, tri tuđa čoecka, koji pomažu kositi. Kosu svi momci, ļudi i dide (vi samo, kad oće). Dobar kosac more za dan lako pō jutra pokositi. To ide prema tom, kaka je trava, je li gusta, ritka, povalana i prišla. Ko je baš osobit kosac, pa ima dobru kosu, mogo bi za nuždu i jutro pokositi, al taki su kosci ritki.

Prvo košeće zove se košna, a osušita trava sino. Kad se čaere drugi put kosu, kosu se o Sv. Roku, a isušita se trava zove otava. Otava je finija, sitnija i slađa od sina, a nu kosi uvijek čoeć, dva, ne kupi se molba.

Sino se i otava gledu uvijek pokosit tako, da mlogo ne nakisni, jer onda pocrni, ne veļa, i ne će ga marva da jede.

Kad se ide kosit, pazi geko na pun mjesec, pa ako je i kišovito, ništa ne smeta, more se kosit, jer: „Ko po lipu kosi, po rđavu kupi“. Ako je lipo vrime, a otkosi tanki, ne privraća se ni sino ni otava, nego se kupi drugi, treći dan. Trefi l' se, da otkosje nakisni, mora se privraćat. Privraća se s vilama; nesamo muški, nego i ženske privračaje otkosje, i to na obodvi strane, ge je više placa. Nakisni l' privrnito otkosje, mora se i opet privrnit pa sušit.

Suvo se sino kupi u bagliče. Baglič je mali plastić, a ni se u plast ili voz računa po trijest i pet do četrdeset. Bagličić se pravu s vilama. Nakupi se navilak, položi se, da je priokrenit, drugi se navilak na vog metni, pa se s vilama pribije, da bole stoji, tako drugi, treći do osam navilaka. Kad je baglič napravit, podbije se držalom vila odozdol, da ne ostaje, kad se na podvirci ponese.

Kad se nakupi po četrdeset bagliča, nosu se, pa se pravi plast. Bagličić se nosu na podvirci, i totako, da se podvirci povuku ispod bagliča, jedan od drugog po pô fati razmaknuti, pa se zaprtu i nosu na no mjesto, ge će bit plast.

Drugi svit kupi sino i slaže ga u bagliče, a dvoje nosi bagliče. Vi se redaje jedan nuz drugog u dva, tri reda ili u okrugal. Sada se pravi plast. On je pri vru užji, a pri dnu šjerji, a kad je gotov, meti se u polak jedan obadak, a po nem četiri, pet dugački pavezina. One su najviše vrbove, malo tañe od ruke, a po fat dugačke. To se radi rad vjetra. Ima svita, koji ne pravu plast, već bagliče među u kola, pa i takija doma vozu i istovarjaje; drugi svit opet ne vozi sino doma, dok ga ni bar polak pokosita i u plašće složito.

Sve sino, što se u plast složī, smeće se na voz. Kad se sino vozi, mora bit na koli dugački drik, u koli vrlja, na stražni šaragaļa jedek sa klukom, a oprid jedek ili lanac, s čim se more vrlja zakvačit.

Sino se sprema u štagļeve, otkale se marve nosi. Trefi l' se, da čaere dobro urodu, ne more sve sino u štagal stat, neg se mora

metat u plašće. Kad se sino oće u plašće metit, mora se udarit stožina. Oko ne se nameće sina sve do vra. Stožina bude i po četiri fate dugačka, debela skoro ko noga, pa oko ne more stat, kad se dobro počme, po šest do deset vozova sina. Sino, što se u plašće meće, mora se dobro ugazit, ponajbole oko vrlje, pa se prije troši. To je većim talom najgorje sino, za koje se premlogo i ne mari, no trefi se, da se i vo upotrebi, ako za ništa drugo, ono za štraju.

Ima svita, koji navr stožine meti staru teglicu, testiju ili namoće sina, a to se radi porad toga, da oko stožine ne zakisni, jer ako zakisni kod stožine, ne vaľa ništa.

Sino, koje se po štagľu razlašćera, mora se dobro izgazit, pod rogove, grede i pijante dobro natrpat. Lošije se sino slaže ekstra, bole ekstra, graorica i suva djetelina ekstra. U jedan štagal, što je na štok, što je najviše sad u mode, more stat po dvaest i pet letni vozova.

Voće. Voće se sadi doma, u vinogradi i na stanovi. Doma se odraňuju neke fele jabuka, rušaka, ponda šľive, orasi i kajsije, pa i zrdalije. U vinogradi se sadu i timaru: šľive, breske, kajsije, oskoruše, smoke, pa neke fele jabuk i rušak. Uz ve opet po vinogradi ima dosta crešaňa i višaňa. Na stanovi se sadu neke fele jabuka, rušaka, šľiva i orasi.

Ruške su u vom selu najraširenije. Zativaje dobro dubretnu zemľu. Narastu jako visoke, čestoput više od oreva. Niko i ne odraňuje, nego donese iz šume ili šikare kaki gložić ili divľaku, na nu nakalemi, pa ima za godinu, dvi lipi debala i dosta rušaka.

Ruške dolazu ovim redom:

Jagodňača je sredne veličine. Cvate rana, a dozrije prva, kad i jagode. Jagodňače su žute, sitne, merišu, a nit su brašnate nit vodene.

Petrovke su skoro iste ko i jagodňače, samo su sitnije. Dolazu odmah iza jagodňača.

Tikvičarke su velikog debľa, jako raširiti grana, a kad su zrele, izgľedu ko mala tikvica, koja je žučkava.

Žetvinke imaju debľo nižje, al raširenije nego tikvičarke. Sazriju o žetve, pa su žute ili malo rumene, dosta su vodene, a kad sasvim sazriju, ognĩlu.

Crľenke su sredne veličine. Sasvim su skoro crľene, pa se zato i zovu. Krupne su, kod cime užje, a dol šjerje. Kad su zrele, više su vodene.

Ľubeničarke ima dvi fele. Jedna je okrugla i crlena, a druga okrugla i žuta. Deblo im je omaleno, a sazriju o Porcionke. Više su vodene nego brašnate, a svit i jako rado sadi, nesamo crlene, nego i žute fele.

Žutine narastu velike, sazriju o Roku. One su krupne, požutu, više su vodene.

Merisavke su krupne i sitne. Dobro merišu, kad se jedu, zato se tako i zovu. Merisavke su malo crlene, a drugo žuto, dosta su vodene.

Skočiporke su srednje veličine. Sazriju o Velikoj Gojspe, pa su žute, okrugle, koža im je tvrda. Malo su gnile, a i brašnate.

Čepetlije je drvo jako veliko, a kad su zrele, jesu žute, dosta brašnate i mekane. Sazriju o Rokovu.

Lazarke narastu velike; kad su zrele, izgledu zelene, samo malo požutu, dosta su vodene, dođu o Gojspe.

Kapalice su srednje visine; više su žućkaste, dosta su i gnile i vodene. Sazore u jesen o pudarine.

Kajziperke su srednje visine, žute su, vodene, a malo merišu i same spadaje, sazoru u jesen.

Buzdovanije su srednje veličine, rod im je krupan, žut, sam spade, sazru u jesen, pa su vodenaste.

Vodehače su sasvim vodene, dosta velike, same spadaje, dođu u jesen, a nemaje merisa. Deblo im je ovisoko, pa kad same spadaje, porazbijaje se.

Pudarce su krupne i žute, malo crlenkaste, dođu pred pudarinom. Deblo im je visoko, veliko i granato. Više su vodene.

Rastovke narastu jako visoke i granate. Dođu o Gojspe, pa su zelene, spadaje same, više su vodene, a slabo merišu.

Miolača ima bili i crni. Jednake su jest, kisele su, dok ne ognilu; među se u tušiju, pa su dobre za zimu. Više su vodene, kupu usta, dođu o Mioču, pa im je i deblo ovisoko.

Funtare su nižjeg debela, a kad su zrele, jesu ko šaka krupne. Žućkave su, vodenaste, dođu u jesen, pa i svit rado kalemi.

Crnokorke su tvrde i crne kore, pa su gnile. Deblo im je srednje visine, a dok su zelene, kupu usta. Sazriju u letu, pa i rado djeca jedu.

Jakopaške su velikog debela, dođu o vrševine, okrugle su, zelene kore, ognilu, dobre su za jelo, a i same padaje.

Zimnjače su srednjeg debla. Dođu već u zime, malo su crlenkaste, tvrde, čuvaje se za zimu, srednje su veličine, u zime omešanu, pa su dobre jest.

Jabuke se isto tako ko i ruške dobavljaju iz šuma. Niko se ne bavi sijañem sjemeni, nego gotove divljačice, ko prst debele, kopaje i sade. Svatko presađuje divljačice u jesen, pa i dobro friškim đubretom nadubri, zemlom zatrpa i u proleću nakalemi. Kad se divljačić prisadjuje, iskopa se jama ili u četrti ili u okrugal. Jama je najviše plitka i tisna, pa ako je tisna, da ne more žule stat, porežu se ni žulevi, koji smetaju, ili se smoću unaokolo. Ge se divljačić usadi, nakalemi i ge malo poraste, tude ostane. Najviše je jabuka nuz plotove, u nívama i kraj obale u vinogradu. Sadi se i kalemi malo feli jabuka, pa da i još nije bivši učitelj Dubravčić preko dvi ilade porazdavo, ne bi vo selo imalo dosta jabuka; ne bi bilo ni za polak, koliko je rušaka.

Najobičnije su u voj okoline ve fele jabuka:

Adamovke imaju debla niska ko i šlive, imaju mañe grana, sazoru o Ivañu i Petrovu, pa su žućkaste, mekle i slađe od petrovke. Vo su prve jabuke.

Petrovke su skoro isto nake, ko i adamovke, samo su tvrde i lošije od adamovki. Deblo im je isto nako, pa i grane i lišće. Dođu o Petrovu.

Banike su skoro ko šaka krupne, čisto prislatke, s jedne strane malo crlenkaste, a s druge žućkave. Deblo im je jako visoko i debelo, pa i granato. Sazrivaju o Rokovu, a nisu za ostanak.

Šugave ili *kožare* jesu ko šaka krupne i okrugle. Po seb imaju grstavu kožu. Spočetka su kisele, a kad stanu, budu ko brašno. Dođu o Roku, pa se mogu preko cile zime čuvat. Deblo im je srednje visoko, a grane su jake i ne podugačke.

Prutike su crlenkaste jabuke, više crlene nego bile, a imaju po seb pruce. Više su dugolaste i vodene, a samo im je deblo ovisoko. Sazrivaju o Maloj Gojspe i ne mogu dugo stajat, jer istrunu.

Pisine su malo dugolaste i sve crlene. Deblo im je srednje visine, dosta granato, dođu o Bartolovu, pa su mekane i brašnate, mañe od šake.

Okrugline su sasvim okrugle, mañe od šake, a deblo im je visoko i granato. Kad su zrele, malo požutu, slatke su, a ne preveć, pa se ušćuvaju do Božića, ako nisu nabite.

Paprenke su najsitnije. Malo su crlene, gorču, pa su ko orasi krupne. Deblo im ne bude veće od šljivog, pa nema mlogo grana. Dođu pokasno u jesen, dobro merišu i mogu se usčuvati.

Boine su ko šaka krupne, polak crlene. Deblo im je veliko i granato i dugo traje. Boina sazriju potle berbe, pa su spočetka okisele, a potle slatke i vodene. Mogu stajat cilu zimu, a merišu dobro.

Paradije su sitne, okrugle, polak žute, a polak crlene. Deblo im je srednje visine, dođu o Gojspama, pa se i čuvaje ponešto. Više su tvrde i slatke.

Bjeline su ko šaka krupne i okrugle. Većim su talom zelenkaste i žute. Deblo im je srednje visoko, nema mlogo grana, a i te su oslabile. Dođu u kasnu jesen, pa su brašnate, mekane i same spadaje. Nisu za čuvanje.

Srčike su okrugle, zelene i posute bilim piknicama. Dođu kasno u jesen. Spočetka kisu, a potle su reš i jako dobre. Mogu se čuvat i po godinu, da ne strunu i da im se kora ne povora. Deblo im je visoko i granato, pa i dugo dura. Ni ima više fela, ko što: sasvim zeleni, pol zeleni, pol rumenkasti. Od svi feli jabuka, što i je u vom selu, najviše je ni; pa se i u Brod na prodaju nosu. Srčike su prve i najfinije jabuke u svoj okoline.

Crešne se sadu samo po vinogradu. Mogu bit među čokcem ili nuz obalu. One su najvisokije voće. Mloge i mloge crešne budu višje i od oreva. Obično crešne same niknu, pa se ritko kad iz šuma i šikara dobavlja. Nakalemite fele crešna jesu mlogo sitnije, uprav za po, a kalemite su dobre i krupne. Dođu od Dova do Alojzije. Crešna ima:

Bosanke narastu najveće i najdeble. Same im grane budu jako debele, snažne i razgranite. Jako su slatke i krupne, a ima i crleni, žuti i bili. Dođu odma iza Dova, pa i svit jede, a ko ima više debala, nosi je u Brod prodat.

Ruševi su malo nižji od bosanki. Dođu malo kasnije od ni, obično u lipnu, pa su tvrđi i budu isto nako krupni ko i bosanke. Oni su samo crni, pa im je i meso skoro sasvim crno.

Aršlame budu visoke ko i bosanke i krupne, pa su crlene i malo tvrde od bosanki. Deblo im je jednako s bosankama, samo što malo kasnije dođu nego ve. Dosta su slatke, pa se i prodaju.

Drobnike su nenakalemite crešne. Budu za po sitne ko bosanke. I velike narastu ko aršlame, samo su sitnije i lošije fele.

Dodu u lipnu, a ima i crleni i crni. Ritko se kad prodaju, jer su lošije; a djeca im ne daje mira, već i ozelene potrgaje i pojedu.

Višne su sasvim podobne na crešne. Lišće im je malo užje, deblo mlogo tańe i niŹe od crešańa. Sazriju o Petrovu, pa su crlene i crne. Nisu slatke ko crešne, nego su više kisele a i gorke. I one najviše rastu kraj obala u vinogradu, rede u domu.

Crlene višne su sredńe visine. Debele budu ko noga, opustu grane. Cvatu bilo, dosta rano, a o Petrovu dodu. Kisele su, ne mogu se šale, od cime otkinit. Nisu za stajańe, pa i svit ni ne jede, nego prodaju.

Crne višne budu malo slađe od crleni. Deblo im je tańe i niŹe od crleni. Cvatu i dodu kad i ne, pa se najviše prodaju. Nisu ni za ostanak, a svit i ne voľe jest.

Šlive se sade nuz kuće u šlivici, po ńivama, kraj koliba i vinograda. Ima i dosta fela. Zemľa za ńe mora biti dobro đubretna i jaka. Čudno je to: ge i čoeķ sije, ne će da iziđu, nego najvoľu same iznić i izrast. Šlive se samo iz škole prisaduju, a niko i ne kalemi. Zrele se šlive беру i od ńi se peče rakija, peče pekmez, sušu se cile ili pole, svit i jede i prodaje. S košticama rani svińe; a i kom je dobar za svińe. Šliva ima:

Torguľe su sredńe veličine; imaje dosta jake grane. Dodu o Rokovu, pa su plavkaste, krupne, ne mogu se raskaľat, a nisu baš ni slatke. Dosta su vodene, a kad su zrele, i same padaje.

Bile su šlive najvisokije, a imaje slabe grane. Dodu u jesen, ne mogu se raskaľat, nisu baš slatke, dobro rodu, same popadaje, pa se zbog rakije sadu. Te su šlive sitne, skoro ko dobre crešne bosanke, koŹa im je blida i Źuta.

Rane su šlive dosta velike i granate. Dodu o Rokovu i Porcionke, prve od šliva. One su plave, krupne, mogu se raskaľat i jako su slatke. Kad su sasvim plave i zrele, prislatke su i vodene. Ņe svit voľe, pa i mlogo sadi.

Ošľaće ili *plave* jesu mańeg debļa. Dobro su granate, al im je deblo onisko. One su dugolaste, plave, mogu se raskaľat, a ne spadaje same. Dodu o Bartolovu, pa i svit najvoľe. Mogu se kalat, sušit, dobre su jest, pa je i rakija od ńi jaka. Preko devet talova jesu u selu ošľaće, drugo su druge fele.

Tikvićice su male šlive. Nema je veliki grana. Dodu malo prije nego ošľaće, ne mogu se raskolīt, malo su dugačke ko tikva, a plave su i Źučkave. Sadu se i ńeguju samo rad jela, za drugo ni nisu.

Ilijinače su nižjeg debla, dobri grana. Dođu o Ilijiu, pa su ko orasi krupne, žućkaste i vodene. Ne mogu se kalat, a sadu se samo rad jela. Ni je u selu samo nekoliko komada.

Zrdaliže su posebna forma šlive. Deblo im je snažno i ovisoko, grane raširite. Dođu kad i rane šlive, crlene su i žute, ne mogu se kalat, pa su vodene. Budu okrugle, ko srednji orasi krupne, pa su za jelo dobre. Ima i nekoliko debala u selu.

Breske se sadu samo po vinogradi. Niske su, malo deblje od ruke, nemaje jaki grana, a i ve se jako lome. Lišće im je ko u vrbe, dugačko, a usko. Grančice im se brzo sušu, a ne pravu sjeni. U vinogradu bude po trijest do sto komada bresaka, sve među čokoćem i stazama. Ni one se toliko ne kaleme, nego same niknu, pa se prisaduju. Kad se vinograd kopa, okopaje se i one; kad se on đubri, đubru se i one, pa dobro napreduju.

Žute su breske dosta velike. Budu dosta krupne, dlaka nemaje, a mogu se raskalat. Ima i dosta po vinogradi, pa se rado jedu i prodaju.

Bile su isto tako velike ko i žute, budu i jako krupne. Po seb imaje dlake, pa su neke vodene, a neke suve. Dođu kad i žute, o berbe, jedu se i prodavaje.

Doronicje su krupne, žute i dosta vodene. Dođu o berbe, pa se ne mogu raskalat. Deblo im je mañe i slabije od debla žuti i bili. Nisu dlakave, nego glatke.

Golice imaje jako slabo deblo. I grančice su im pritanke i krke. Dođu u jesen, pa su crlene i izvana i iznutra, više su suve i ne mogu se raskalat. Što nemaje dlaka po seb, zovu se golice. Dosta su slatke i dobro rodu, al su jako mlaive.

Krvavice imaje deblo srednje snage i visine. Dođu o Mioļu, izvana su malo, a iznutra ko krv crlene. Mogu se kalat i od ni rakija peč, al su i za jelo jako dobre.

Crlenkaste su breske dosta snažne i jake. Dođu kad i druge. Iznapoļa su bile i dlakave, a unutra nuz košticu malo crlene. Lipe su suve, dobre za jelo i za prođu, a nema i puno po vinogradi.

Kaisije imaje deblo srednje jakosti i veličine. Budu jake ko srednje šlive. One se kalemu na šlive, pa su ko i breske, samo malo finije. Mogu se raskalat, koštica im se jede. Odma iza crešanja dođu, pa se jedu, a ko i ima više, i proda i. Dok su zelenije, bolje su jest, pa nisu ni jako vodene, a kad jako sazriju, nisu

osobite. Kad su na dobrom fundamentu nakalemite, duraje duplo više nego breske.

Žute su kaisije srednje veličine i snage. Dođu o Petrovu, pa su dobre jest. I koštica im se stuče i jede. Dok su zelenije, bolje su za jelo, nego kad prizriju. Ima i malo krupniji od oreva, a skoro ko šaka krupni.

Orlenkaste su još finije od žuti. Ima i sitni i krupni, a po seb imaje male piknice. Za jelo su dobre, a rado se i kupuju. Lišće, deblo i grane ima iste, ko i žuta forma.

Orasi su i crešne najveće voće; orasi doma, a crešne u vinogradu. Svaka se voćka more štucovat, al ora ne, jer brzo usani. Lubi ociditu zemlju, koja se češće kopa. Orase jedemo i prodajemo, a drvo im je skupo i fino.

Obični orasi imaje dobro razgranito i visoko deblo, dođu u jesen, pa su srednje veličine, dađu se tuč i grist. Ni je u selu najviše, a po nívama i' i obalama ima dosta.

Koštuñci su taki orasi, koji imaje deblo, rast i sve, ko i obični, samo su koštuñavi, jezgra im se ne more od tvrde luskice odlučit. Ni je već mañe u selu.

Krupni orasi imaje mañe i slabije deblo, pa su ko kokošja jajca krupni. Mekani se, mogu se rukama zgñest, dođu u jesen. I ni je mañe nego obični.

Sitni orasi imaje deblo, grane i sve drugo, samo su presitni. Malo su krupniji od lešćakova. I oni mogu bit mekošuski ili koštuñci, pa ako su koštuñci, najgorji su, jer otkud su sitni, otud im se jezgra ne more izvadit iz luskice.

Oskoruša je voćka, koja se sadi po vinogradu. Ima oskoruša, koje su ko i srednje jabuke, visoke i debele, samo nisu granate. Dođu u jesen, kad i grožde. Dok su zelene, kisele su i gorke; a kad se poberu i u slamu metu, budu gñile i za jelo dobre. Ne budu veće od srednji lešćakov, al su dobre. Po drvetu imaju nake boce, pa se ritko ko na drvo peñe, pa i šta će, kad one same spadaje.

Oskoruša ima dvi fele: okrugli i dugolasti. Nijedna se fela ne raspoznaje ni po drvetu i listu, nego samo po njoj. Okrugla fela bude žuta, kad je zrela, a koje su dugolaste, malo poerlene. Drvo im se sadi nuz obale vinograda, ge nikom ne smetaje. Pudari i' mlogo naberu, a ne idu li samo jedan dan pod nu, drugi i' dan dosta naberu. I pod samim deblom budu gñile. Svit i' i prodaje.

Tuñe su nisko drveće, još nižje od šliva. Nemaje ni pravog debla, jer iz zemlje iznikne dosta šiba, a svaka rodi. One sazriju u jesen o berbe, pa su žute i kisele jest. Ne jedu se prisne, nego pečene, a svit i prodaje, ili i meće u ormane i sanduke, da bolje meriše odilo. Kad se dobro dvori, more bit tuña i visoka, a na ñoj bude i krupni tuña. Ko goji jedno deblo, ima krupne, a ko ima više tañi debala, na ñima dobije sitnije.

Smokve il cmokve jesu grmići, koji se sadu u vinogradi, rede u vrtlovima. Ne cvatu. Iz zemlje izbije iz žula po više šiba, na kojima je lišće i plod. Lišće je raskolito, izglede ko dlan, pa je zeleno i lipo vidit. Iz ñeg i šiba, kad se nakinu, ide bilo mliko, a isto tako ide mliko i iz ploda, dok je zelen. Smokve dođu o berbe, pa su crne, ko sredñi orasi krupne i pune sjemeni. One lako izebu, pa ma se i umatale. Svit i' zato u jesen pri zemlje poreže, a na proleće išćeraje šibe, koje budu i blizu fat velike. Ima i samo jedna fela. Smokve se jedu prisne i friške. Ne prodaju se.

Dudovi su razne debljine i visine. Dođu kad i crešne, najkašne do Alojzije, a ima i bili, žuti, crni i morgovasti. Ne jede živad i djeca, a živad se zna opit, kad i se prijede. Sadu se u dvorovima, baščama, najviše nuz plotove, pa na ñekima i živad spava. — S dudovim se lišćem guge ranu. U vo se vrime u selu ritko ko s tim bavi, jer im gospoda obećaje, da će plaćat kilu buba po forintu i dvanajst seksera, a kad se prodaju, plaćaje po pet, šest seksera, pa i na vage varaje.

Dudovi se ne kalemu, sami niču, ima i', koji rode i koji su jalovaši. Ti jalovaši imaju jako krupno i šjeroko lišće, pa daju dobar lad.

Bili dud je srednje debljine i rasta. Resa rano, dođi rano, pa ako je sladak, brzo prode. Rado ga jedu.

Žuti je dud finiji i mlogo krupniji i slađi od bili. Svit ga jako voľe, pa i starji, samo mu je deblo slabije od bilog.

Crni dud je najvećeg debla. Jagmi se s ruškama u rastu. Nije za jelo prisladak, ogađu se od ñeg laloke, pa ga svit ne voľe, nego više živad i gekoja djeca.

Morgovaš je dud srednjeg rasta. On je bil i crľen. Nije sladak, nego jako voden, pa ga ne voľu. Dođe potľe drugi, kad i se je svit zasitio, pa ga ne voľu ni djeca, samo živad. Lišće mu je slično na crnog dudu, više je tavnije od lišća bilog dudu.

Kućni poslovi.

Sve stvare, što su u sobe, kuće i po dvoru, posprema se svaki dan, ako se šćima služi. Sude se svaki put potle jela opere i obriše. Stolovi, stolčići i klupe primaknu se krevetu ili pod krevet, da drugom svitu ne smetaje. Soba se mete po triput na dan: u jutro, čim svani, potle jela i prid mrak. Ako se zagrstavi, mete se i više put. Svaka iznica mora na svoj drugi dan da sobu metlom omete, da paućine pošćepa i da ne preda dan, a soba grstava. U subotu se potle podne šuknu vlažnom krpom stolovi, klupe, trpeza, orman, prag na vrati i daščice na pengeri; a ako se u subotu nema kad, radi se to u nedilju rano. Isto se tako poperu stvare i pred veće svece ili na ne rano. Vas svit mete samoniklom metlom, ritko kad brezovom. Kad metla u vrtlu sazrije i požuti, počupa se, pomeće se po plotu, da se posuši, pokupi se, poveže, nadije na uzicu, pa se redom skida i šćnom mete.

Vo je selo na zidanom drumu, pa mora češće i „stranu“ pomest, pa i avliju očistiti i pomest. Kod samaca čistu dvor ljudi, a u familije iznice; dok nijedan muškarac ne čisti „stranu“. To je za ženske.

U dvoru je drvnik, koji se često raširi i iverjem zagrstavi po avlije. I iverice se pokupu grablama, pa se krupnije sažgu, a sitnije odnesu na dubre.

Dvor se i strana ne metu svaki dan, nego se samo krupniji smet i pogan pokupi. Va se kupi matikom, rede grbavom lopatom. I kad je ružno vrime, pa se dvor ne more mest, mora se krupniji gad pokupiti. U obično se lipo vrime mete dvor i strana subotom uvečer il nedilom rano, pa i pred svece.

Kuća se, soba i sobica moraje svake godine dvaput okrećiti. Običajno je, da se kreći pred Uskrs i pred Roka. Ko ima veću kuću i sobu, pogodi se s zidarom, vaj dođe i omuļa; a ko je sam sa ženom, pa mu je i kuća maña, obili ju sam ili negova žena. Iznapoļa se kuće najviše bile; ima i taki, koji voļu, da im je kuća požutita, poplavita ili malo poerlenita; al i to je već rede.

Kučari se kreću svake godine, a štale i kaćarnice ne. Kad kiša ispere kreć na štale ili kaćarnice, omuļa ju zidar samo izvana, a i to u pet godin dvaput.

Rubine nosi vaj svit po nedilju, a ko se boje trsi, prisvlači se i četvrtkom i nedilom. Pari se u familijama svake treće nedile, a u samaca četvrte, pete. Prije nego će se parit, nakvasi svaka žena svoje crnilo. Dan naprid odmani i svečano i svagdañe ruvo. Mani rukama, a odilo se pokvasi i nasapuni. Kada je sve odmanito, prinese se parilača bližje banka, namjesti na križnice, pa se u ñu crnilo slaže. Dol se u parilaču pomeće što je lošije, a gor boje. Dol dođu poñave, gaće i obojci, a gor rubine i maramice, pa navr stolnici i peškiri. Onda se meti „pepeliñak“. To je komad stare poñave.

Najprije se puna parilača nađe vodom, ponda se voda ispusti, tako se naredi, kako mogu bit tri kotla. Onda se mlači. Ugrije se voda, da bude mlaka, pa se leva kroz rubine. Tri se kotla mlaču, četrti uzavrije i u ñem pepel smišan. Na pepeliñak se naspe pepela, po kriñu i pò, ponda se poje ladnom vodom taj pepel. Sada se istom pari. U kotal se ispusti voda, u ñu meti malo pepela, pa kad uzavri, ule se u parilaču. Uleva se cementom ili nama kotlom. U jedno šest se kotlova usipa pepel, no drugo bude čisti lug. Za sredñu parilaču treba deset kotlova, u pet se meće pepel, u drugi pet ne. Ako je veća parilača, veći je kotal, ponda je svejedno. Parilo je gotovo, kad je lug vruć i šikal. Neko uvečer ispušća malo luga, a geko ništa. Ako se lug ne ispusti, ožuti parilo.

Sutra se dan takija rubine peru. Peru se u vode na bunaru. U četiri se vode operu rubine na bunaru, ponda se objesu, da se sušu. Neko i vješa na uzicu, a ñeko na štice. Kad se rubine malo osuše, pokvasu se odma, ako se ima kad, ako se nema kad, ostavi se za drugi dan. Svagdañe se kvasi najmañe dvaput, a svečane bar četiriput. Kad se zadñiput kvasu, malo se zaplavu, i to s vešplavom u koritu, pa se opet kroz čistu vodu provuku i objesu, da se isušu.

Svagdañe se odilo ne plavi, svečano samo malo, jer ni lipo vidit, da je jako plavo. Kad je odilo suvo, kiti se i sprema, al vo bude katkad presuvo, pa se mora vodom poškropit. Onda se lipo skitu s rukama i svagdañe i svečane, pa se u orman spremu. Kad je lipo sunce, iznesu se rubine napoje, da se dosušu. Opet se moraje pokтит i popravит, što je raskitito. Ponda se meću u orman ili sanduk, ili najpotje u korpu, kako ko običaje.

Svečano se odilo pari samo u proleće. Ono se mora peglat, a gekoje i štirkat. Pegla se prostiška, soteška, marame i eklovañe. I muške se svečane rubine peglaju, da su reš. Štirkañe se soteške,

sukne, patistarke, bile marame i vaperke. Stirka se samo kad je lipo, i to u kuvanoj štirke. Kad je sve komade na štriku objesito i osušito, pokupi se, pokiti, poškropi vodom i pegla. Vaj svit ima male pegle, sa dva štogla. Ne znaje sve ženske peglat i štirkat; to samo zna ni nekoliko, pa jedna drugoj učini za volju.

U parilo se meće uvijek lošije komade. Ako se pari sasvim svečano odilo, ne meću se obojci, preda, ni drugo što. U običajno parilo dođe tkanje, poňave, peškiri, rubine, pavlake, marame, preda i sve drugo, što je od tkana. Kad se slaže parilo, mora se paziti, da se dol meti sve, što bi moglo parilo okvariti. Tako peškiri s crlenom zatkom dođu dol, da šta ne okvaru. U letno se doba more i navani pariti, jer je toplo, a u zime se uvijek pari u kuće.

Sve se odilo, što ga svit nosi, ne pari. Tako kupovne sukne, porketne, listerne i od terna, pa framelke i končane ne paru se, nego se samo, kad se već nosu svaki dan, dobro u lugu isperu, pa su opet čiste. Vuničarke rubine se peru i paru, al se š ni skini vunica, pa se opet prešije, kađ ustreba. Tako je i s puličarkama. Svilene rubine, bile bistre ili usnovane, ne paru, dok je cura curom. One se mogu dosta dugo nositi, a ne treba i pariti, pa ako se i poparu, nemaje lice i svjetlosti ko prije.

Građevine.

Sve kuće i drugo drveno stanje napravito je iz Migalovaca. Dobije vaj svit grates u Dilu ili u Pribudovcu, al to nije za izradivanje građe. Imovna se obćena već izvještila, pa ni ne daje rastovu građu, nego čamovu. Izide pristav od imovine, popiše i razgleda što kom mañka, pa se dađe građa, al čamova, dok se u Migalovci reže i pripravlja građa za produ. Tako mora svit da krađe rašće, pa da si zgrade pravi.

Kad je već trup rasta u dvoru ili na armanu, teše se i reže, kako već mora biti. Selo ima dosta cimermana, vi to jedva dočekaje, pa rade. Nikad ne radi jedan, nego ni više, trefi se i po deset tuđi ljudi.

Trup se najprije meti na palije, pa se teše. Teše se sikerom, i to uvijek dvi a dvi strane, po dva, tri čoeke nama. Popnu se na trupac, pa iz sveg mava udaraje desni kraj. Najprije se ipak obileži crlenom farbom, dokle će se tesati, ponda se istom teše. Tešući zasiku ljudi unaprid i otrag, u kolikom će jedana fastuļa biti. Naprid se udara po jednom mjestu tako dugo, dok fastuļa (pastuļa)

ne otpade. Tako radi jedan, drugi i treći čoeck redom, dok ni svaki svoje isteso. Nato se okrenu natrag, pa opet obileže, zasiku i tešu, dok nisu obodvi strane gotove, a onda se istom drvo okreni, pa mu se i druge dvi strane istešu. Ljudi tešu u sav mav, stojeć i dobro pazeć, da se ili više ne zasiče, ili da se ne posiku.

Na vaj se način tešu pocjeci i grede, sve, što treba da je duže i deblje. Dužina se i deblina mjeri colima.

Kad je pocjek vas sikerama istesan, teše se bradvom, da je lepše vidit. Krañci su prije rezali planke, ušake, rogove i grede, al je to sad pristalo, jer se ne dobiva rastovo drvo. Kad je građa pripremita, reže se, kopa i podmiruje dol na zemlje. Cimerman, koji to preko sebe uzme, mora i nesetni komadić drveta u pamete imat. Građa se slož i jedna na drugu. Na pocjecima se zareže, u koliko jedan pocjek za drugog more zakvaćit.

Na pocjecima se pokopaje u četrtte rupe, u koje dođu ušaci. Ušaci se na jednom i drugom kraju zarežu, da mogu stubokonce stajat. Vinci su na ušacima; oni su i ozdol i ozgor prožuniti. Ozdol su u njima ušaci, a gor rogovi. I te su jame u vinaca u četrtte, po tri prsta duboke. Grede su urezane s vincima tako, da zub u zub lipo sjedne i da je gor ravno. Rogovi su u vincima urezani. Gor su provrtani, s klinom sastaviti, a rogovi imaju među sobom pajantice (male gredice), da se rogovi ne gegaje. Na rogove dođu letve, pa crip ili daska, a gor kobure. Sve se jame kopaje keseri, a mjere coli.

Ve talove imaju štale, ambari, drvene kuće, štagli, pecare, kućari, kačarnice i druge zgrade, što su cripom il daskom upokrivane. Sve vo znaje srezat domaći ljudi, cimermani.

Kuća more bit zidana, med ušaci zidana i drvena. Zidana kuća ima fundamenat, zidane strane, gor vince, na njima grede i rogove, na vima letve, crip i kobure, a na vru oćak. Po gredama su daske, koje su umazane, a to je tavan. Med ušaci zidana kuća ima: fundamenat, pocjeke, ušake, med ovima zid. Na ušaci su vinci, grede i rogovi, a na vima letve, crip i kobure s oćakom. Drvene kuće imaju sve te talove, samo med ušaci brvna, a po vima maz. Zidane su kuće najbolje, med ušaci zidane jesu lošije, a drvene su najlošije.

Štala ima pocjeke, ušake, vince, grede i rogove, dovratk, velika vrata i krov. Krov je ili od cripa ili od dasak, a na krovu je prolok, kud se sino baca. Štale imaju tavan, a gekoje i dobar pod. Nuž ne je štagal, koji ima iste talove ko i štala, samo je

veći i šjerji. Obodvoje je uskupno, jedno poviš drugog, pa su i pod jednim krovom.

Svinac ima pocjeke, ušake, vince, gredice, rogove, a i krov. Sprida ima poklopac, kud se ranu svinu, sa strane vrata, kud svinu idu unutra, a pred vrati pocječić, da se mogu laglje unutra popet. Svinac ima med ušaci brvna, ima i pod, a krov mu more bit u špic il naero. Svinici stoju na kamenicama ili na paūu, pa su mañe zgrade.

Svinac može biti i od plota spleten. Ima naprid rašlu, prlagu zvanu, a i ostrag isto tako. Na prlagama je pruće, a po vom slama. Gekoji svinici imaju oko sebe okol, u kom svinu po letu prebivaje. To je plot oko svinca napraviti.

Kočane su sve onaokolo opletene. Predni im je tal višji, a zadni nižji. Svaka je kočana ekstra opletena, pa ima vrata i lesicu, da se more zatvoriti. Nuz lesicu je kolac s gužvom, da se more dobro prikriti, pa da svinu i prašci ne izlazu napoļe. Kočane su slamom pokrite.

Ambar je od zemļe podignut. Ima pocječiće, ušaćiće, vince, rogove i krov. Izmed pocjeka je prazno. Na njima je pod. Med ušaci jesu planke, koje su i po cipelu šjeroke. Unutra je isprigradivan na okna, a svako okno ima dva stupca i planke, s kojima je odgradito od drugog okna. S jedne su strane i s druge okna, a medu njima je prolaz. Gekoji ambari imaju pred sobom trim s vratima, a i trim ima pod.

Kačarnica, kolnica, pecara i kućari imaju svejedno pocjeke, na njima ušake, med ušaci brvna. Na ušaci su vinci; na vima grede i rogov, a na rogovima letve i crip s koburama. Svaka ta zgrada ima po vrata, po koji mali pengerek, a na pengerku ćefenak. Kačarnica i kolnica imaju tavan, pecara nema, a kućari ga imaju. Šjerina zgrada je opšita daskama, ima i po koji pengerić.

Vańska peč ima pocjeke, četiri ušaka, dvije gredice i rogove. Na rogovima su letve i crip. Pod njom je obično kočak za guske ili za ćukca. Sva građa, što je za vańsku peč, je od lošijeg i slabijeg drveta.

Kokošinac ima pocječiće, koji su na zemļe, četiri ušaćića, koji su daskama opšiti, dva vinca, po dvije, tri gredice, po dva, po tri roga i krov. Sam je krov ili od daske ili od cripa. U njem je pod, a oko polak popričite štice i dašice, na koje živad sjeda. I pri vru, a oko gredica ima više štice, na koje se živad popne. Kokošinac ima vrata sa zaklipom (riglom).

Sitnije gradnje. Od jedne je do druge kuće s fronta sama *taraba*. Poukopani su debeli stupovi, jedan od drugog po podrgu fat razmaknuti, a stup je sa stupom s žiokama skopčan. Na žioke se prešiju daske, da gor i dol budu podjednake. Daske su col debele, cipelu šjeroke i po fat dugačke.

Na drum se ide kroz *vrata*. I vrata su od dasak sašita, sve po tri, četiri daske, a izopaka ima je tri letvice, koje su med sobom ko slovo Z sašite. Vrata ima je zatvarač i klučanicu, a sva izgledu ko i tarabe.

Medu tarabama, što gledu na put, ima i *kapija*. Ona je na dva stupa prebita s peticama, a ima dva krila. Svako je krilo od više dasak sašito, a zajedno lipo složita, da se ne razaznaje od taraba. Kapija ima od dvora riglu i klin, da se more pritvorit.

Stup i vaga, pa i stumbol na *bunaru* jesu drveni. Stup je rašlat, a kroz rašle je provučen gvozdeni klin, na kom je opet vaga. Stup je debel ko dobra greda, otesan u četrti, pa i dobro izglatit. Vaga je po dvi i pol do tri fate dugačka, taña je, a pri vru sasvim tanka. I stup i vagu pravu domaći ljudi, al stup mora bit lipe forme, da se more upotrebit. Stumbol je u četrti. K zemlje su četiri pocječića unakrst složena, a na nima su četiri u četrti otesana stupčića, koji su u okolo daskom obiti. Stumbol je do po fati visok, ne košta puno, a ima ji, koji si uzmu izuñito suvo drvo, podobno odadnitoj trнке. Al vaki je stumbola sve mañe.

Zidane se kuće frajkaje. Naćini se malter od kreća, piska i vode, pa se maže i daščicama gladi. Kad je frajkañe suvo, kreći se kuća; po triput se prode, da je što lepša. Ko što se frajkaje i kreće zidane kuće, isto se tako redu i med ušaci zidane.

Drvene se kuće po brvnima umažu, ponda se malom mazju popravi i uredi, a sad istom kreći. Maz se za drvene kuće pravi od zemlje, pleva i vode, a mala je maz isto taká, samo pol reda.

Da se u kuću more zač, ima pred svaki vrati po jedan ili dva pocječića. Oni su il drveni il kameniti.

Pengeri su na kućama sa šest okana. Svako krilo ima tri okna. Neke kuće ima je duplire, neke šalufe, a neke opet nemaje ni šalufa ni duplira. Pengeri se zatvaraje zakretalkom, koja je i gor i dol. Prvašni pengeri ne pasuju dobro, krožñe zuri. Što su u novije vrime napraviti, ti su bolji, mlogo bolje pasuju. Na kućama su sredni pengeri, ni veliki, ni maleni, a na niovi se daščica držu bukare s evićem. Na zidu su najprije tištoci, ponda istom pengeri. Svaki pengeri ima dva krila, a svako krilo ima po dvi petice.

Nijedna soba u vom selu nije popodita, nema taraca. Tarac se meće samo u sobicu. Nema ni svaka sobica tarac, jer i taj dosta košta.

Velike sobe, u kojima svit radi i spava, jesu ladnije i zemlom nabite. Ako je zemlja porovana i neravna, mora se zamazat, a zamaže se malom mazjom. Zemlja se u sobama nabije tokmakom, da je bolje nabita, a mlogi i mlogi pušću kolo, da kojiput po noj proigra, da se zemlja ugazi.

Sobe se iznapoľa i iznutra kreću. Kreći se i sobica i kuća. Kuća se kreći: samo se po jedamput prođe, sobica se po dvaput prođe, a kuća iznapoľa po dvaput. I čardaci se i kućari obile: po dvaput se prođe, da su što bjeliji, a za ne imaje žene brigu, čiji su kućari, a ne gazda.

Uresi. Od zgrada i kuća ritko je šta iscifrano. Cifraje se samo maći talovi. Tako su neki trimovi na ambari malo iscifrani, daske su im na svakojaki način izrezuckane. Skoro svačije imaje po malo cifrarije, ako već ništa, nisu barem ravne. I kapije su i vrata drumska pomalo izrezuckana, najviše dlitom iscifrana. Sve skoro kuće imaje na seb s fronta pomalo cifrarija, ako ništa drugog, imaje ko neke stupove od maltera na duvaru izradite. Stup i vaga na bunaru imaje malo cifrarija s dlitom. Novija forma farbani tarabi ima po seb pomalo cifrarija, a i gekoja vratašca. Koje su zgrade pod daskom, daske su malo iscifране. I na sitnijim zgradama ima pomaće cifrarija. Vaj svit do cifraña štala i kućara, štaglewa i ambara mlogo ne drži. Oni više pazu, da sve pasira i da je što bolje.

Izrađivaće sprava i oruđa.

Domaći ljudi znaje napraviti sve, što im treba. Od drveta pravu cimčermani i samouci mloge sprave. Od gvožđa, što im je važnije, napravu sami kovači, a i to su domaći ljudi, bili oni zanačije ili ne.

Sprave se i posluženje pravi od drveta, gvožđa. Od pokućanstva pravu domaći ljudi malo tog. Što je važnije i bolje, kupi se u Brodu kod tišlera, ili se daje kod našeg tišlera napraviti. Sami ljudi pravu: stolove, klupe, male trpezice i stolčiče, zipke i poličice, prave još i čabranošu, križnice, policu i ormanić.

Čabranoša je zato, da se čabar nosi. Oteše se bradvom drvo u četerte, pa se i ti čoškovi skinu, ponda se najprije bradvom,

ponda uglíćem ostružu. Geko ipak uzme drvo, koje je za čabranošu, pa ga oteše bradvom u četrti, ponda ga meti u djelaču, pa ga tako dugo maklom popravla, dok nije sasvim glatko. Na poľak čabranoše je karika s lančićem, a na lančiću je amištanice. Amištanice napravu ľudi sami, samo ga dađu kovaču okovat. Čabranoša je ko ruka debela, malo kraća od fati i dobro je ugliedita.

Križnice su u kuće zato, da se na ne pariľaća meti, kad se pari. Ne pravu ľudi ovako. Uzmú se dva komada drveta, pa se u četrti otešu, izmjeri se duľina po fate, komadi se zarubu i u sredine zubove napravu. Zub se u zub turi, malo sikerom potuca, da sjedne, pa se na ćoškoví stubokonce jame izvrtaje. U jame se udaru noľice, gor se odrežu, ge napoľe firu, a i dol se odrežu, da su jednako velike. Sad se istom uzme uglíca, pa se odozgor pogladi, ge je malo ćvoravije. I ćoškovi se na križnicama uglícom stepu, da je ľepše vidit. Križnice su po fati dugaćke, po ćetiri cola šjeroke i debele. Noľice su podругu cipelu visoke.

Od lo v s k i s p r a v a izrađuju sami ľudi : uznaćce, sak, bubaň, bodlu i bacalicu.

Uznaćac splete svaki seb. Najprvo si pripravi škrakľavo drvo s dugaćkom drľlom, ponda plete uznaćac. Za pleteće treba kanaf, mali rašćić i štapić, col debel. Na štapić se zamiće kanaf. Oka od uznaćca budu nako velika, kako je štapić debel. Uznaćac se plete vako. Uzme se kanaf, zameti se kroz oko, provuće preko štapića odozgor, a prstom se zdregni, da je kruće. Kad je devedeset oka u šjerinu i duľinu spleteno, gotov je, pa mu ćoškove svežu na prikrižito savito drvo, a vo opet za škrakľu.

Sak se pravi isto nako ko i uznaćac, samo je vaj mlogo duľi. Kažu mu i vlak. Bude po dvi fate dugaćak, pa ima do sto oka u šjerine. Krajevi se od svakog vlaka navuku na dva štapa, koji su od fati kraći, pa se cili sak more smotat.

Bubaň se pravi ili od šiba ili od kanafa. Ako će se pravít od šiba, moraje bit ivove il rakitove šibe, da se boľe smaću. Kad se plete, počme se ozgor, ge je usko, pa se zamiće sve preko jedne šibe, ko kad se korpe pletu. Ge treba, da je usko, tude se pogusti i preko dvi, tri zamiće, a ge je šjerokije, tu se popustu. Kad se pravi od kanafa, počme se, ge i od šiba. I va fela mora imat u seb u okrugal savite šibe, da more bubaň stajat. I vaj spleteni sak mora na mjestima bit užji, na mjestima šjerji. To je rad toga, kad ribe zađu, da ne mogu izić. Oka su mu razlićito velika, sva na-

okrugal i od jakog kanafa spletena. Postavlja se uvečer, vadi ujutro, pa je, kad je voda velika, ritko kad prazan.

Sak ima malo svita u selu, bubañ više, a uznačac ima je mlogi, najviše pastiri.

Bodlo pravu ljudi sami, što je od drveta, a što je gvozdено, napravi kovač. Bodlovo držlo je oblo drvo, okruglo i odebelo. Bude do fat dugačko. Na neg navuče kovač gvožđe, koje je ošjeroko i oštro, a kad se jednom s nim riba prosiče, ne more se izvadit, jer je tako napravito.

Bacalicu ima skoro svaka kuća. Pravu ju od drveta i šiba. Najprije se savije odebela obluča, ponda se pravu pletnice. Te su pletnice ošjeroke i po pô fati dugačke. Budu tri il četiri prsta šjeroke, a po cola debele. Pri vru su zašpicane, da se mogu zabiti u obluču, a i pri dnu su al mañe zašpicite, da se mogu u blato prigñest. Bacalica se pravi vako. U obluču se redom zabijaje pletnice. Jedna je od druge po dva prsta razmaknuta. Kad su pletnice poudarane, svežu se dol, da se ne rastaju, ponda se šibama pri dnu ispletu. Šibama se ne ispletu pletnice na dnu zarad toga, da se mogu zabost. Pletnice se ne ugļaje, nego samo otešu. S bacalicama se vataje veće ribe, u plićej vode. Dno mora bit suvo ili barem sušje.

Ratarske sprave. Što je od gvožđa, pravu kovači, a što je drveno, pravu sami ljudi, cimermani zvani. Cimermani pravu: plugove, zubače, grablje, vile, podvirke, pa držla na matike i sikere, kose, srpove.

Plugova ima više feli. U svakoj fele znaje ljudi napraviti sve, što je od drveta, tako gredeļ, dasku i rasoje. Gredeļ se najprije oteše na četrtе. Bude po fat dugačak. Sad se izmjeri duļina, izvrtaje svrdlom rupe, gornji čoškovi malo skinu, ponda se vas gredeļ malo uglicom šukni. Svit i ne farba. Ko što se gredeļ, tako se pravi i daska. Kod ve je glavno, da je jaka i lagana, ma i ne bila sasvim glatka. Mora se paziti i na položaj, al to je briga kovača. Rasoje se pravu od grbavog drveća. Dolni im tal mora bit pravan, a gornji malo zgrbavit. Ako drvo ni dost grbavo, isteše se makļom, pa bude dobro. Rasoje se samo tešu, a potļe se malo makļom ugļadu. Gornji im je tal zaobliti, a dolni u četrtе. Ni one se ne farbaje.

Zubača ima šklañeve i prečage. Budu po dvi prečage, po pet ili sedam šklañeva. Drveće se u četrtе oteše, pa se postavi, da se malo prosuši. Kad je sve komade otesano, a čoeķ dobije cajta, uzme, izmjeri i odreže šklañeve, ponda prečage. (Prečage su obodvi

jednake, a i šklañevi.) Sad se prožuñu dlitima svi šklañevi na obodva kraja, pa se kroz prožuñite rupe zaudare prečage. Kad je taj posal svršit, vrtaje se u šklañevi rupe, u rupe se stubokonce udaraje klini. Klini su u četrtie ili obli, drveni ili gvozdeni, a uvik i je nempar. Zubača se more pri vru uglicom šuknit, al se ne suče.

Grable se pravu samo od drveta. U šume se il šikare odreže držlo, koje je škraklasto. Držlo se okaštri i oguļi, pa se postavi, da se suši. Sad se oteše gorní tal, pa se dobro ižuñi. U ižuñite se rupe poudaraje drveni klini. Klini se pravu proščakom. Gorní im je tal u četrtie, a dolñi zaoblit i špičast. Kad se držlo uglavljuje, mora se pazit, da se ne prokoļi, jer kad se prokoļi, ne veļa.

Vile pravu samo onda, ako nađu zgodno škraklavo drvo. To drvo oguļu, škrakle saviju, da su pripete. Treći rog napravu ļudi sami, pa ga prešiju ge treba. Viļci su dosta zašiliti, a držalo oguļito i počistito, da ne drafa ruku, kad se š nima radi. Druge forme trorogi vila kupuju u dućani.

Podvirci budu po podругu fat dugački, na jednom kraju debeli i zarubiti, a na drugom šilati i tanki. Će pravu ļudi od pravnog drveta, najviše od vrbovine, da budu lagani. Izaberu se dva dugačka pruta od vrbe, pa se oguļu i osuše. Ako ima ge kaka fržica, ta se odreže, da su podvirci što glatkiji. Debeli se kraj zarubi, a tañi zašili, pa su podvirci dobri. Po pravom redu moraje oni bit pravni, al se najviše zgrbave, kad se baglići nosu. Upotrebljuju se podvirci, kad nisu još sasvim suvi, pa se izvitlavu i izgrbavu.

Držlo od matike pravi se od vrbova drveta ili od kaka drugog, koje je lašne. Osiče se odebelo drvo pa se očisti i oguļi, osuši se, ponda se nako suvo na matiku nasadi. Geko, kom se vile okvaru, upotrebi niovo držlo za matiku. — Držlo se od sikere pravi od grabovog i bukovog drveta. Drvo se isuši, na djelače nadjela i okruži, pa se sikera nasadi. More se držlo napraviti i od cepļa, samo treba većeg posla. Cepļa se u četrtie bradvom oteše, čoškovi se maklom stepu, pa se držlo zaobli i na jednom kraju stañi.

Kosište se pravi od razlićnog drveta. Osiče se drvo, meti se na tavan, da se isuši. Isušito se drvo učetrtri, na kraju izvrti za jedan rucal, a u polak za drugi. Rucļevi su malo mañi od šuva, a debeli, kako se rukom obuvatu. Rucļevi su obli; mogu bit od jednog ili od dva komada drveta; ako su od dva komada, onda su sasvim zgrbiti.

Člinovi se za kosire i srpove napravu od jednog komadića drveta. Člin je po šuva dugačak, dosta debel, da se more rukom obuvatit. Kad je drvo za člin spremito, uobla se, da bude okruglo, pa se u polak svrdlom izvrta i u rupu utjera srp. Člinovi se za burgije i svrdle, kesere i makle pravu od razne fele drveta, a isto nako ko i za kosire i srpove. Za burgije i svrdlove napravu i sami cigañi člinove, pa se ljudi ne moraje muštrat.

Sprave za priređivanje lana i vune. Sve sprave i spreme, što za lan i vunu trebaje, pravu ljudi i cigañi.

Stupku pravu ljudi od suva drveta. Drvo se oteše, onda se izuñu zubovi. U dolñacu je pet zubova, a u gorñacu pet. Zubovi se kopaje dlitom. Dolñac je šjerji i kraći, a gorñac dužji i užji. Na gorñacu je jedan tal uzak i dugačak, na kog se stane, kad se lan tuče. Taj je tal u četrti, odebel, a na kraju malo zavrčit. Oko polak užjeg tala ima i vratilce, koje se zaglavi na dolñacu, da se more tuć. Najprvo se pravi dolñac. Uzme se daska, tri prsta debela, a podugačka. Predñi joj se tal za po šuva steše i ougla, a u drugom se talu pravu zubovi. Ni je pet. Pravu se dlitom i čekićem. Kad su zubovi gotovi, izvrni se daska, pa se oteše i ougla. Sad se na predñem talu prokopa valovčić i načinu rupe, u kojima more klin ležat. Još se na dolñacu izvrtaje četiri rupe, u koje se udaru klini, da se ne miče. Kad je gotov dolñac, pravi se gorñac. On je gor ravan, a dol ima zube. Najprije se izmjeri, dužina zubova, pa se zubovi isicaje. Pravu se dlitom i čekićem, pa se mora pazit, da ne dođe zub na zub, nego zub u jamu. Kad je to gotovo, teše se gornji predñi tal. Taj je mlogo užji, pa se samo steše i ougla. U ñeg se meti i vratilce, da se more tuć. Sad je istom stupka gotova, pa se more nastaviti i tuć.

Trlica gluvara pravi se vako. Od suva se drveta iskopa kopañić. Na stražñem se kraju provrta i umeti trlac. On se od drveta isteše, pa se okuje gvožđem. Sad se oteše valovčić, da je laganiji, a na ñeg se odozdol prešije daščica, na koju se šjedne, kad se tare.

Velike grebene pravu ljudi od suva drveta. Najprije se oteše do fat dugačka i ošjeroka daska. Ta se daska šukni uglicom, da je glačija. Potle tog se izvrtaje na krajevi četiri rupe, da budu nožice. Na polak se daske učvrsti povelika i šjeroka daska sa zubovi. Daska je preko podrug šuv dugačka, a šjeroka ko i klup. Po daske se izrežu zubovi. Oni se mogu testericom ili dlitom izrezat. Kad je i to gotovo, prešiju se sa strana po daščica, da se

daska sa zubovi ne miče. Veliki grebeni imaju po dvaest do trijest zubova, a dosta su i teški. Male grebene pravu cigani. Ta fela ima gvozdene zube ili eksere.

Preļa se pravi vako. Uzme se suvo drvo, pa se izmjeri dužina, nešto manja od šuva. Sad se na jednom kraju steše drvo u špic, a na drugom bude ošjeroko i okruglo. Kad je posal s bradvom dovršit, radi se maklom na djelače. U polak se dna izvrtla svrdličem rupa, u koju se turi držlo. Rupa je šjeroka, da more u nju mali prst zač. Strane u preļe nisu pravne, nego su unutra izdjelile. Na preļu se priveže privezitač. On je baš na bašluku, na gornjem kraju preļe. To je podugačak i na jednom kraju uzak komad kože, s kojom se lan umoče. Na kraju je privezitka straga probita krajcar ili koštica izuñita. Svaka preļa mora imat držlo. Ono je ko prst debelo, po dvi cipele dugačko i oblo, različito iscifrano. Držlo se cifra i šara samo s prebitim nožem, a sve šare i cifrarije izvodu se napamet, brez počma i prigleda. Držlo je pri dnu malo zaostrito, da se more bolje za pas zatač.

Vretena pravu i ljudi i cigani. Djelaje i od ruškova drveta, da su laganija. Za djelañe vretena ima sprava, kojoj se kaže strug. Vreteno mora imat peticu, trbu i gornji tal, a pravi se vako. Napravi se četrtast stalac s gornjom prožućitom daščicom. Uzme se divle ruške, pa se bradvom i nožem malo ugladi i meti u požućitu daščicu. Na vreteno se zameti gudalo. Vo se povlači livom rukom gor, dol, a nožem se struže. Nož je vas od gvožđa, a ima dva protivna špica. Flajbazom se napravlju šare na vretenu.

Rašak napravi svaki čok svojjoj žene ili rodu. Nađe se škraklasto drvo, koje je do col debelo. To se drvo obili i meti se na tavan, da se isuši. Kad ustreba, napravi ga čok ubrzo. Popravi, što je ostarilo i ocrnilo, na brku ga zarubi i zareže, da more poličica stajat. Poličica je otanka daščica, po col šjeroka, a cipelu dugačka. Na polak se prožući i na rašak natakni. Navr je raška drveni klinac, da se poličica ne miče. Sad je rašak gotov, pa se još nožem ili strugom pogladi, da je gladi i da ne drafa prsta. Ima veći i manji rašaka.

Vital je mali i veliki. Pravu se podjednako, samo je mali za duplo manji. Iz podugačkog se komada drveta istešu dvi daščice. Daščice se otešu bradvom. U polovice ostane odebela i jedna i druga daščica. Sad se izmjeri dužina i šjerina, odreže se ge treba, pa se na jednom paru u polak zarubi, a na drugom se iskopa kroz šjerinu tako šjeroka jama, kako vas do polak kroz tu rupu

more proć. Rupa se kopa dlitom. Potle tog se na sve četiri kraja prožgu rupice. Prožgu se najviše letkom. I sredina se od obodva kraja provrta, da se more na djedaka metit. Neki majstori išaraje vitliće, a neki i ostavu nako čiste. Na vitlići su ručice.

Ručica ima veliki i mali. Velike su za duplo dužje i deble. Ručice se pravu od plosnatog drveta. Najprvo se nožem zareže u pošik jedna, pa druga i treća klučica, ponda se istom dol unaokolo zarubi i stani, da se more u vital metit. Ručice su plosnate i uske. Ge su klučice, tu se malo više ostavi, a ge je zarezano, tu su sasvim tanke. Pravu se samo proščakom. I velike ručice imaju po tri klučice, samo je jedna od druge fajn razmaknita. Va je fela po šuv dugačka, a male su preko po šuva.

Tronoga s djedakom je sva od drveta. Tronoga je odebel i ošjerok suvi pañić s tri noge. Nađe se pañić, pa se u okrugal oteše, gor i dol ravno testericom odreže. Na dolñem se talu izvrtaje upošik rupe, u koje se zaudaru noge. Noge su oble i po šuva visoke. Sad se na gornjem talu izvrtja jama u polak, a u tu se jamu zaudari djedak. On je pri vru tanak, a pri dnu debel. Ge se tančina s deblinom polovi, tude je zarubit. Sve dō tog zarubitog padne vital. Djedak se pravi samo nožem proščakom, a vas je po šuva dugačak.

Čekrka ima dvi fele: sa kolesom i obodom. Koleso se isteše od daske. Ošestari se daska, koliko već treba, pa se izreže, da bude čitavo koleso. Oko kolesa se drvo ižuñi, kud kōnac ide. Sad se uglavi koleso u vratilce, ponda se pravi dolñi tal, što se zove prikrižak. To su četiri komada drveta, koja su dobro istesana, u četrtje uglavita, a livi im je kraj opružit. Sad se na livom kraju ukopaje dva stupčaca, koji budu po pedal visoki. Stupčaci su u četrtje, lipo otesani, a imaju rupice, u koje se letka uglavi. Letka je sva gvozdena, samo pri vru kotur, drveni obli. Kotur je po šuva dugačak i odebel. I za čekrk s obodom trebaje svi ti talovi, samo ne treba koleso, nego se odrežu od starog rešeta dva okrugla komada, pa se jedan s drugim oplete uzicom i izgleđe ko mreža. Preko te spletene uzice i letke pružita je opet druga uzica, koja se brzo vrti, kad se čekrk okreće.

Snovača ima dvi fele: stečki i s klini. S klini se vako pravu. Otešu se bradvom dvi duļe i dvi kraće gredice. Duļe su duļe od fati, a kraće su malo kraće od fati. Gredice budu u četrtje po pet coli debele. Svaka se gredica na kraju zareže i izvrtja. Zareže se rad toga, da se mogu gredice sklopit i rastavit. Na stranama se

izvrtaje ovelike rupe, u koje se zaudaru klini. Klini budu po pedal veliki, a obli su. Na gornju se gredicu svežu dvi oble štice, a na štice se povješaje masuri. Na doljem su kraju po dva klina, na koje se zakvaču krštenice.

Stečke snovače pravu se vako. Otešu se bradvom dva prikriška. Pri krajevi su prikrišci užji i tañi, a u polovice debli. Sad se u polovice na jednom i drugom komadu zareže zub, da se mogu uglavit. Meti se zub u zub, pa se bradvom dva, triput kucne i zub sjedne u drugi. Tako se isto napravi i drugi gornji prikrižak. Kad su obodva prikriška gotova, provrtaje se kroz zubove, pa se u tu jamu gor i dol uvuče srce. Vo je preko fat dugačko i oblo, ko ruka debelo. Pravi se od oblog drveta, pa se obili ili se čoškato drvo maklom ugladi, da bude oblo. Kad je i srce gotovo, tešu se strane. Te su po fat dugačke, s četiri ili dva čoška. Najprvo se strane otešu, pa se uglicom ili maklom ugladu. Potje tog se strane izmjeru, da budu jednako dugačke, ponda se testericom odrežu i na čoškove prikrižaka pribiju. Uzmu se ekseri, pa se š čekićem u svaki kraj prikriška udari jedan ekser, koji dobro drži strane. Sad se još napravi mali čiviluci. Na ošjerokoj se daščice izvrtaje četiri rupe, jedna nuz drugu, a u te se rupe poudaraje klini. Čiviluci su dvoji, pa se jedni svežu nuz strane gor, a drugi dol. — Na stečkima se snovačama snuje uvik u sobe, a na snovačama s klini uvik napoju nuz kako zgradu.

Stan se pravi vako. Najprije se nađu dva zgodna odugačka drveta, pa se u četerte otešu. To su pocječici, pa budu po šuva debeli, po šuva šjeroki, a fat dugački. Ti se pocjeci malo na doljem kraju keserom iskopaje, ge će bit nožice. Nožice se otešu u četerte, a jesu isto nako debele ko i pocjeci, samo su podrug šuv dugačke. Potje tog se kopaje jame u pocječici, što će bit strane. U svakom se pocjeku ozgor iskopaje tri rupe. Rupe se kopaje keserom, a popravu se dlitom. Šuv oprid i šuv otrag na pocjeku je po rupa iskopana, a jedna je u polak. Sad se pravu strane. Najprije se otešu dvi daščice, po po šuva šjeroke, a po dva i po šuva dugačke. Te se daske ugladu, a na vrh se prožuñu, u koliko more šaka zač. Sad se pravu srednje strane. Oteše se ošjeroka letva, tri fertala fate dugačka, četiri prsta šjeroka i preko cel debola, pa se i ona uobla. Iza tog se isto tako dugačka, debela i još šjerja daska oteše, nešto malo gor više provrta, u kolikom more šaka zač. Iza tog se pravi gornja statvenica, koja se teše i obla ko i pola strane. Sad se istom strana sklopi. Udaru se u

pocječiće noge, udari se. kratka statvenica, poloviña i krajña, pa se ve dvi zadñe prešiju na gornju statvenicu. Tim je jedna strana gotova, samo se još mora na krajevi pocjeka po šjerine iskopat jama za sastavke. Tako je jedna i druga strana gotova, pa se moraje dol i gor sastavit, da se ne rastaju. Dol se sastavu sastavcima. To su dvi ošjeroka i odebele gredice, u četrt se otešu, na krajevi zarubu, pa se u pocječiće uglavu i s drvenim klinom na kraju pričvrstu. Na statvenice gor su sapiñači. To su dvi letvice, malo duže od pô fata, na krajevi se zarezu, da imaje zubeve nako velike, kako je statvenica debela. Tako je jedna i druga statvenica (strana) sapiñačem sapeta, pa se ne more mać.

Tim je istom polak stana gotovo, jer se moraje napraviti još dva vratila, povrćač, daska i produbača, bila, potplaci, koloturice i daska, na koju se sjeda.

Vratila se pravu od debleg drveta. Na jednoj se strane oteše bradvom u oblo glava, a izdjela se tanko drugi kraj. Glava se ostavi debela ko dvi šake, a drugi se kraj izdjela i uobla, pa bude malo debli od ruke. Tako se napravi i predñe i stražñe vratilo, samo se predñe skroz požui, a stražñe se samo malo zarezje, kako more šiba zač. Sad se metu i vratila: predñe na kratku statvenicu, a stražñe se provuće kroz stražnju statvenicu. Glava im bude uvijek s desne strane, a mora se u križ svrdlom probušiti i u rupe se turi povrćač. Povrćač je odebeli klin. On se napravi od oblog suvog drveta. S drveta se kora jamiye, pa se klin ostruže, na jednom kraju malo zašpica, a na drugom se zarubi, malo zarezje i u naj zarez namoće kanač, koji se za gornju statvenicu sveže. S klinom se drži vratilo. On je uvijek kroz cilu glavu provučen.

Iza tog se pravu potplaci. Ima i dvi forme: jedna je forma, da se potplaci na sastavak urežu, pa se dižu i pušćaje; a druga je forma, da su na štapu natakniti, a štap za pocjeke ostrag s obodva kraja svezan. Potplaci su dvi daščice. Predñi im se tal bradvom suzi i stani, a stražñi je malo šjerji i probušiti, da se more na štap navući. Potplaci se moraje svezati za nite, oni dižu i spušćaje nite.

Na gornji se tal stana metnu dvi oble štice. Jedna drži bila, druga koloturice. Te su štice dugačke, kako je stan šjerok, a s klini su uglavite, da se ne pomiču. Na prvij su štice dvi koloturice. Jedna je s jedne, druga s druge strane. Koloturice se otešu u četrt ko i prela. Na vrhu im se ostavi glavica, strane su im sve bublastije, a pri dnu su najbublastije. Za tri se prsta odozdol izuñu,

a u tu izuhotinu umeti se jedno kolešće. Vo je na vratilcu. Kolešće ima žlepčić, kud se kanaf provuče. Tako izglede jedna i druga koloturica. Ima i dupli koloturica. Te su malo mañe od šuva, gor im se napravi glavica, strane se ostavu u četrti i bublaste, a na dnu se napravi dvi jame za kolešća. Jame se pravi s dlitom ili keserom. U jednu se jamu meti jedno kolešće, a u drugu drugo. Obodva ima je jedno vratilce i žlebiće, kud se provuče kañaf. Glava se od koloturica sveže za štićicu, a kanaf se dol sveže za nite.

Duple koloturice ima je žene samo onda, kad šta četvorkovog (u četiri nita) tku.

Bila ima je dva tala, gornji i dolñi. Med te talove dođe brdo. Uzme se debela i šjeroka daska, koja je do po fati dugačka. Ta se daska lipo oteše u četrti. Na krajevi se ostavi jednako ravna, sredina se malo ožuñi, a u polovice je jedan odebel komadić, za koji se uvati, kad se tke. Krajevi se provrtaje svrdlom u četrti, a kroz ñe se provuku dva prsta šjeroke šipke, koje su po po fati dugačke i lipo ougłane u četiri ćoška. To je gornji tal bila. Za dolñi tal se uzme u četrt otesana i malo na gorñoj strane izuñita šipka, u koju se meti brdo. Ta je šipka na krajevi provrtana i kroz ñu se provuku šibe, koje su opet za predñu štićicu svezane. Gornji tal more glot bit, ne mora se iskruživat. Ne mora bit ni drvca, za koje se uvati, kad se tke, to sve majstor nacifra. Šipke, na kojima su bila, moraje pri dnu zarubite bit, da dolñi tal bila ne spada.

Na glavu se predñeg vratila zatakni produbaća. To je ovelik klin, koji je s dlitom za po šuva u četrti izuñiti, a kroz tu se izuñitu rupu provuče izbodena daščica, što na statvenice vjesi. Produbaćom se napne tkañe, daska se burgijom stegni, da se tkañe ne pomiće.

Na kraj se stana meti daska, na koju se sjedne. Daska se lipo oteše, ougla i zareže, da more mirno na pocjeci stajat, kad se tke. Ta daska bude po cipelu šjeroka, a dugačka, kako je i stan šjerok.

Ako stan skaće, mora se na stražñi kraj metiti daska na pocječice, a na dasku po dva omašna kamena, pa ne će nikud.

K stanu spada još i čunak, cive, nite i cipei.

Čunak je od mekanog drveta napraviti. Najprije se nađe drvo, pa se izmjeri cipelu dułine. Iza tog se drvo na kraju zašili, ponda se na svakom kraju ostavi po tri prsta drveta, a drugo se iz polak

ižući, da ima uske strane. Jedna mu se strana letkom produži, kud se provuče konac, a pri dnu se i pri vru mora u čunku zarezat, kud se utakni srdašee. Vo je tanka crljena šibica, na kojoj su navučene cive.

Civi ima različni. Pravu se od baze, trske i češlugovine. Budu skroz šuple i po pô šuva dugačke, a na krajevi zarubite. Režu i ljudi, a u nužde i same žene.

Sprave za priređivanje živeža. I ve sprave i zgodarije izrađuju najviše sami ljudi, što je od drveta, a što je gvozdeno il od kamena, kupu gotovo. Sam svit pravi: žrvaň, košare, korpe, drucove, livke i ribeže.

Žrvaň. • Sam kamen se zapravo zove žrvaň. Kamen se iz majdana iz Glogovice nabavi (kupi), a on je već gotov otesan i na polovice u četrtje prožuit. Za kamen se napravi drveni sandučić, koji ima po četiri noge. Sandučić se zbije od tesani dasaka, pa je na jednoj izrezan, kud samlevena sol spada. Sandučić ima dno i strane. Ve su po četiri cola šjeroke. Potle tog se umiču noge. Ni bude po četiri. One su u četrtje i po tri, šuva dugačke. Ima žrvnova, koji ni nemaje nogu, nego se sandučić pometi na veliki stol ili na baňak. U jednom se čošku sandučića izvrtla rupa, po col šjeroka, a u nju se turi štap, pa se š ním kamen okreće, a sandučić stoji na mjestu.

Drucove osiku ljudi u šume. Pazu, ge iz zemlje ili iz grane izbije u blizu više grana. Grane poodsicaje blizu debila, a i deblo odsiku, da bude po pô fati dugačko. Vas se druc obili, skini mu se kora. On ni jako debel, tako po dva cola na debľem kraju, š nime se more u friško mlogo boba od grožđa pogñest.

Livak, koji treba za ľevanje šire u bure, pravu ili pinteri ili sami ljudi. Ljudi pravu vako. Nađu odeblje drvo, koje je na jednoj strane oblo, a na drugoj ravno. S oble se strane oguli kora, pa se počme livak kopat. Kopa se dlitom i keserom. Tude se mora dobro pazit, da se livak ne prodre na dnu, da mu koja strana ne pukne ili da se ne raskoľi. Kad je gotovo kopaње, provrtla se svrdlom u polak, u kolikom more prst zač. Još ima brigu kotlokrpar, da meti dol ľim, kroz kog će voda il šira ić, i s tim je livak fertik.

Ribež se za kupus pravi vako. Najprvo se nađe zgodna daska, po dva prsta debela. Daska se lipo ugladi i ugľicom šukni, da je glačija. Potle tog se izreže testericom upošik velika jama, u koje se metu noži. Jama se ozgor čisto ne pozna, nego ozdol. Ona bude po pô šuva šjeroka, a dugačka ko i šjerina daske. Potle

tog se napravi sa strana col šjeroka i debela daščica sa žlibom. Daščica ta bude malo kraća od ribeži, najviše sa svake strane po šuv kraća od ribeži, a pola joj je, ge je i pola noževa. Potle tog se napravi još sandučak, ge se polutine među. Naredu se dvi a dvi jednake daščice, po pô cola debele. Daščice se dobro istešu i ugladu, pa se na ovima ostavi komadić, koji more u zarezane daščice zač, da se sandučak ne vadi. Sandučak je šjerok po četiri cola, u četrtje je, a šjerok je i dugačak, kako je šjerina daske.

Košare pravu sami ljudi. Pletu i od ivovi i rakitovi šiba. Ima i s jednom ili s dvi obluče. Najprije se moraje savit obluče. One se malo ugriju pa se saviju, s šibom svežu, da se ne raširuju. Potle se guļu šindre. Guļu se od raznog drveta, koje se ugrije, a budu po col šjeroke i jako tanke. Sad se istom počmu košare plest. Oblučje se pri dnu prožuće, pa se ni dvi spoje s četiri prečke, da bude u kyadrat. Iza tog se počme plest dano. Vo je od same šindre, koja se jedna preko druge uždul i popriko zamiće. Kad je gotovo dno, uspravu se šindre na sve četiri strane, pa se plete šibama. Kad se šibama plete, plete se, da je jedna šindra vani, jedna unutra. Tako biva redom. Na vru se u košare porežu pojednako šindre, a šibe se s tañim šibama opletu i uvežu, da se ne osipaje, pa je košara gotova.

Tako se pravu košare sa dvi obluče, a i s jednom. Kad je jedna obluča, uzmu se na protivnoj strane dva stupčića s glavicama, a ti stupci vridu isto toliko, ko i obluča.

Košare pravu čobani, sviñari i govedari, a kad drugom prodaju, dobiju po tri seksera.

Korpe pravu najviše sami ljudi, a kom nema ko napravit, kupi ju u Brodu na placu gotovu. Obodvi fele korpi pravu ljudi od oguliti ivovi šiba. Najprije se šibe ogulu i isušu. Treba i do tri stotine. Prvo se počme plest dano. Odreže se po šest ili osam štapića, koji se prekrižu, malo opletu i zarezu, da se mogu zgrabavit. Kad se dano do polak splete, ubadaje se nuz prikriške šibe. Dano se fort plete, a kad je gotovo, meti se i ono i pozabadane šibe u vodu, da se nakvasu. Iza dva dana izvadi se početa korpa, pa se spletu stranice. Sve se po osam šiba uzajedno vata i preko treći zamiću. Kad su i stranice gotove, proćera se pri danu fojica, koja se sve preko treće zamiće, pa bude po četiri prsta šjeroka. Sad se šibe na dnu porežu ravno, i eto gotove okrugle korpe.

Malo se drukčije plete švapska korpica. I kod te se splete dano, u koje se metu prikrišci, samo malo kraći i tañi. Dano se

plete redom, a kad je gotovo, napravi se ovelika foja, da bude dano ravno. U dano su poubadane šibe, pa se dvi a dvi odluče i oko ni se unaokolo plete. Ti pari bude po trideset. Pri dnu su šibe jedna bližje drugoj, a pri vru se razmaknu. Švapske se korpice malo u pošik pletu, a na vru se poplete velika foja, u koju se sve šibe posavijaje. Na polovice se ubode jedna debela šiba, a sa svake strane po jedna tanka. Te se tri šibe provuku skroz kroz korpu i na vru se saviju, pa bude obluča. I obluča se oplete bilim šibama, samo u pošik, a šibe se na dnu obluče zavežu. Ima i okrugli korpica s oblučom, al su te korpice ko kapa malene.

Čim vidimo ma koju korpicu, koja je s plavim ili crlenim šibama išarana, tu nije pravio domaći čoeck, nego koji sitar. Domaći ljudi pravu samo bile fele.

Sprave za vožnju. Svit se vozi na kolima, sonama, sonicama, a kad je velika voda na Jelasu, i na čamcima. Ne voļu se vozit na damšitu ni na ajzibañu, jer se na nima more lako utrć vrat. Ljudi sami pravu sone i čamce, a kola pravu majstori, koji su baš fest izučeni, pa im je to posal.

Sone. Najprvo se odrežu soninci. Mora se i drvo tom zavrćito nać, jer se od pravnog drveta ne mogu soninci istesat. Soninci se samo odrežu testerom, pa se malo sikerom istešu, da nisu prekabasni, i metnu se na kolnicu sušit. Prosušiti se soninci u jednom komadu otešu, bradvom popravu, uglicom šuknu, naprid se malo stañu i suzu, a otrag se zarubu i ugladu. Kad se tako obodva soninca u komadu uredila, pometnu se na pañ, pa ih dva čoecka razrežu. Za razrezivanje mora se uzet velika testera, ge dva režu. Potgle tog se rez u sonincima dobro isteše i uglicom kojiput šukni, da je lipo gladak.

Kad su soninci napraviti, pravu se upleni. Oni se pravu od malo sušijeg drveta, da ne ispucaje, kad se vrtaje. Otešu se dva komada drveta u četrtje, da su podjednaki. Ti se komadi na dva mjesta naskroz provrtaje. Svaki se komad na kraju provrta za ručice i za nožice. Te se rupe pravu dlitom i keserom. Keserom se prokopaje, a dlitom popravu. Sad se i u sonincima iskopaje jame, ge će doć nožice. Svaki soninac ima dvi jame: jedna je po šuva otrag, a druga je ge se soninci gor zavrću. I te se rupe kopaje keserom i dlitom, a ne idu kroz cili soninac, nego do polak samo.

Sad se pravu nožice. One se otešu od debljeg drveta, pa su u četrtje i po dva šuva dugačke. Debele budu ko i upleni. Za sone mora bit četiri nožice, dvi oprid, a dvi otrag. Nožice se na obo-

dva kraju zarubu i zarežu, pa se jedan kraj zaglavi u uplen, a drugi u soninac. Tako se uglavi naprije prednji tal, pa stražnji od sona, a potle tog se još pravu ručice. Ni ima četiri, na svakom kraju uplena po jedna. Ručice se otešu u četrt. Dolni im se kraj zarubi i zareže, da se more u uplene uglavit, a gornji viri poviš uplena. Geko pravi ručice i od oblog drveta, pa i svako na dolnem talu zarubi i zareže, da mogu zač u uplene.

Kad je to sve napravito, pravi se prečka. To je u četrt otesana i odebela daščica, malo plosnata, koja se naprid na zavrčiti tal soninaca prešije. Ona je dugačka, ko što su sone šjeroke. Na prečku se meti rudo. Rudo se osiče u šume. Bude to rastić, grabić ili zelarić. Ono se dobro u oblo oteše, maklom popravi, da je glatko. Na brku se udaru dva, tri klinca, ge se zameti ogrle, a na dolnem se talu malo bradvom steše, da more preko prečke bit i da se za uplen prebije. Neki ljudi među rudo ozdol ispod prečke, neki povr prečke. Bilo kako, mora se rudo na prednji uplen prešit, pa je malo podignuto, da ne spada.

Na sone se pomeću stvare s kola, da se more u ne sjest i vozit se; tako se metnu daske, drikovi, lesice, šaragle i sic.

Čamac se pravi na dvi fele: ili od jednog odebelog drveta, ili se zbije od dasaka. Kod svake se te fele mora pazit, da bude u čamea brk, dano, strane, dumen, veslo, ispalač i kolčić, za što će se svezat.

Čamac od jednog komada pravi se vako. Nade se zgodan furak drveta, koji je oravan. Taj se furak samo malo prosuši, pa se na krajevi zarubi, da se zna, dokle će bit. Iza tog se drvo s gornjeg kraja pravo oteše, da je prilično ravno i ošjeroko. Na dnu se isto tako drvo, al samo poravna i bradvom oteše, da je pravnije i da se ne vaļ, kad se kopa. Sad se počima kopat. Najprije se ostavu dva dumena, koja se ne kopaje. Jedan je po fati odostrag daleko, a drugi je na polak. Počme se sikerom, a popravlja i čisti šjerokim dlitom i keserom. Najprije se pokopa polovini tal između dumena, ponda stražnji tal, a najpotle brk. Ge treba i ge je drvo tvrde, provrta se šjerokim svrdlom, al samo do polak, a ne skroz, da se ne izbuši, jer ne bi vaļo. Kad je čamac prilično iskopan, nastavlja se posal dalje. Prednji se tal steše u špic, pa se i plitko kopa. Kad se tri fertaļa dubline iskopaje, postavi se čamac za godinu, da se isuši i da ne puca. Pa kad je već sasvim suv, dovršuje se malo pomalo kopaće, a naposljetku se sa strana švarbom

steše, da je do tri prsta debel. Na brku se svrdlom probuši, ge se provuče kanaf, na kom je kolčić, il se meti lančić s kolčićem.

Veslo se vako napravi. Nađe se cepļa ili ošjeroka daska, preko po fati dugačka, bradvom se oteše, da je po col debela. Do polak se daska steše u okrugal, pa se i maklom popravi; od polak se ostavi daska, da bude po tri, četiri cola šjeroka. Dol je veslo ravno zarubito i ugladito, a gor ima kvržicu, za koju se more zgodno uvatit. Veslo se ne zareže ge je šjeroko, nego se malo upošik steše, da se zapravo ne razaznaje, ge počima veslo i dokle je držlo. Cilo se veslo, kad je gotovo, malo maklom ugladi, da ne drafa ruku, kad se vesla.

Ispalač se pravi od kraćeg odebljeg drveta. Drvo je oblo, pa se u oblo i iskopa. Jedan iskopani kraj je skroz otvorit, kud more voda zač, a na drugom je držalo, čim se ispalač drži. On se iskopa prosikom, al se mora najprvo svrdli izvrtat, dokle će se kopat. Rukatka se u ispalaču steše, da bude obla i da se more lipo uvatit.

Čamac, od dasak sašiven, izgleđe isto naki, ko i iskopani, pa ima i sve talove, ko i iskopani. Kod ve fele čamaca moraje se najprije napraviti gredice, na koje se daske zaudaraje. Gredice se otešu u četrtre, budu po tri cola debele i po dva šuva dugačke, a na kraju malo tañe. Najprvo se uglavu dvi stražnje gredice, ponda dvi odozdol. Na ve se odozol uglavu dvi stubokonce, koje su za dumenove, a još dvi odozdol, koje idu do špica. Na špic se meti sa svake strane po jedna kraća gredica, po šuv dugačka. Sad se uredu daščice. One se otešu, da su glatke. Malo se uglicom šuknu, da su glatkije i ravnije. Vud se najviše pazi, da jedna daska nuz drugu pasuje, a da voda krož ne prolazi. Sad se pribijaje daske: najprije se pribiju ostrag i to ravno, ponda dol do dumenā; iza tog sa strana do dumenā, a najpotle dano i strane u špicu. Daščice, što se u špic prešivaje, pri vru su užje, da bude što boļe u špic. Sve se daščice prešiju s ekseri, a pazi se, da pasuju.

Majstorsko posluženje kupuju u Brodu, a čem treba držalo ili člin, napravu majstori sami, da ne moraju plaćat. Tako si napravu tišleri drvo za testeru, uglicu i držalo za čekiće. Cimermani kuju seb alat, ako ga ne znaje napraviti, a tako i samouci. Vi si sami napravu *djelaču* i to vako. Nađe se po sedam coli šjeroka daska, oteše bradvom, da je glatkija, i odreže se na krajevi, da je zarubita i dosta dugačka. Klup bude po tri fertala dugačka. Na svakom se kraju ižuñu po dvi rupe, u koje se upošik uglavu nožice. Ve su po podrug šuv dugačke i oble, a gor se s drveni

klini uglavu, da ne ispadaje. Sad se daska pri jednom kraju uzduž prereže, ge dode glava. Glava se u oblo oteše, ostavi se na noj ošjeroka daska, koja kroz djelaču dol propade. Na dnu ve daske se opet druga daščica upošik zaglavi, čim se more glava na klup pretisnuti. Poviš daske, na kojoj se sjedi, ima opet odebela daska sa izuñitom sredinom, podrug šuv dugačka, po šuva šjeroka i podrug col debela. Sa strane je izbušita, ge se sjedi. Predña je noga duļa, a stražña kraća za pol, pa ta daščica stoji upošik. Obodvi su te nožice dvi daščice, šjerine ko i klup, a po col debele. Predña je po šuva dugačka, a stražña tri cola. — Sve, što je na djelače, pravi se bradvom, samo se rupe svrdli izvrtaje i dliti istepu. Skoro svaka kuća ima djelaču.

Drugo posluženje. Osim voga naspomenitoga pravu ljudi još i jarmove, lestve, tačke, siceve, vrlije, tokmake, lesice i plotove.

Jarmove pravu vako. Nađe se u šume zgodno drvo, koje bude za ključ. To se drvo dobro prosuši, pa se obili i učetrli. Ključ se na kraju svrdlom provrta, a na nom mjestu, ge se dva kraja sustanu, ostavi se špic samo četiri cola, drugo se testerom odreže. Ta se dva tala kroz polak provrtaje, kud se meti klin. Potle tog se pravi jaram. Najprije se pravi gornji tal, pa dolnji. Gornji se učetrli, na krajevi provrta, a s krajeva malo zdjela, da se volu vrat ne nažući. Oko polovice se s obodva kraja provrta, ge se umetnu pletnice. Te se pletnice od daščica učetrte, potanke su, a do dva šuva dugačke. One se izoblaje, da su glatkije. Gor se i dol na polovice na više mjesta provrtaje, kud se zaudaru čivije, koje držu obodva tala. Sad se pravi dolnji tal. Taj se samo isteše, pa bude u četrti po dva prsta šjerok. Pravi se bradvom, a maklom se ugladi. I on mora bit na krajevi provrtan, ge se drvca turu, a i bližje polovice, ge su pletnice. Sad se jaram sastavi. Turu se skroz pletnice, jedna i druga kroz obodva tala, pa se udaru klini i ti se umoću bilom lozom. Potle tog se turu i drvca na krajevi, natakni se jaram na ključ, pa se krčelom zaglavi, da ne ispada. Krčel je drveni debli i okraći drenovi klin, koji ima dobru glavu.

Lestve. Najprije se otešu u četrti strane. Te imaje po podrgu fat duļine. Iza tog se stešu dva vañska čoška, pa se izmjeru mjesta, ge će klini doć. Potle tog se vrtaje rupe s svrdlom, a iza toga se zabijaje klini. Vi se uoble, pa se na krajevi malo zadjelaje, da se s drvetom mogu uglavit. Najprije se poudaraje klini u jednu, pa u drugu stranu. Lestve se pravu od razlićnog drveta.

Tačke. Najprije se napravu pojedini talovi, ponda se sklapaje. Sve se kod ni pravi s bradvom, maklom i s testericom. Najprvo se nađu dvi ošjeroke daske. Te se na jednom kraju suzu, da budu ko soninci zaobliti, a i na drugom se, al u kraće zaoblu. To su strane od tačak. Potle toga se pravi dano. Ono se zbije od dasaka, koje se bradvom lipò ugladu. Poviš dana je sandučić, kom se strane malo upošik složu. Sandučić se uglavi u strane, i to tako, da se svaka strana do polak malo upošik izuñi, pa se u nu žuñotinu uglavu. Potle tog se pravi koleso. Ono bude u gekog puno, a u gekoga s zbicama. Koleso je na osovinice, a va se u strane uglavi, da se ne rastaje. Koleso se da okovat, kovač na ñeg navuče raf, da duže dura. Kad su tačke gotove, popravu se maklom, da su malo glačije.

Sic. Zabodu se upošik četiri štapa u zemlju. Štapovi su po podrug šuv dugački. Izmed 'ni se isto tako upošik pozabadaje šibe. Potle tog se plete sic unaokolo, a kad je spleten, u kolikom su štapovi, plete se dano. Iza tog se poubadaje u jednu stranu šibe, a na krajeve ojače šibe ili štapovi, pa se plete naslon. Kad je i on gotov, metnu se u dno dva drvca, što se zovu prigradak, a na ñe se meti poklopac. I taj se splete od šiba tako, da se šibe u zemlju poubadaje i popletu.

Vrliju napravi svaki čoek seb, kad mu ustreba. Nade se u šume zgodno, pravno drvo, bilo ma koje fele. Drvo bude po pet coli debelo na debljem kraju, a dugačko po dvi i po fate. Sad se to drvo okaštri pa se meti sušit, a kad je na polak suvo, skini se š ñeg kora, pa se meti u lad, da se dosuši. Kad je drvo sasvim suvo, zarubi se na debljem kraju, pa se malo zateše, u kolikom more lanac zakvačit. Na tañem se talu samo zarubi, da je pravno. Vrlija se pravi samo od suvog drveta, jer ako je sjerova ili osjerova, izfrndavi se ko i podvirci, pa ne veļa, more se sasjeć i u peć bacit. Za ñu pašira svaka fela drveta.

Tokmak se napravi od dva komada, a *maļ* od jednoga. Nađe se zgodno drvo, do po fati dugačko, a na kraju frñavo. Ostavi se frga, da stoji, kako je, a držlo se samo bradvom ili sikerom oteše, da je glatkije i tañe. Maļ se opet pravi od malog trupca i držala. Nađe se podebli trupac, koji se na obodva kraja zarubi, da je ravan, a na krajeve se nabiju gvozdeni obručevi, da se ne raskala. Potle toga se na najčišćem mjestu izvrta dubļa i šjerja jama, a u ñu se zaudari držalo. Vo bude po col debelo, a bližje po fati dugačko i oblo. S maļem se i tokmakom drva cipaje.

Lesice pravu najviše čobani. Nareže se dosta rakitovi ili ivovi šiba, koje se od lišća oluštu. Iza tog se nađu dva ošjeroka drveta, koja se nožem ili sikericom stanju i na obodva kraja zarubu. Potle toga se pozabadaje odeble šibe u zemlju, a sve dvi a dvi na par. Na krajeve se metnu te dvi šjerje daščice, pa se počme plest. *Lesice* se pletu preko dvi šibe i to fort, a kad se šibom dođe na kraj, povrni se natrag. Svaka se šiba mora u lesicu zabost, malo savit i istom onda plest. Kad se treći tal spleo, splete se velika foja. Ona se plete ko i druge šibe, samo se zamiće za svaku drugu, a ne za svaku šibu. Potle velike foje plete se opet lesica dađe, a kad se dva tala spletu, plete se opet velika foja. Kad se dovr šiba splelo, ili kad je lesica dosta šjeroko spletena, plete se s onim šibama, što su u zemlju pozabadane, a kad su ve poispletene, izgledje gor ko dupla velika foja. Iza tog se lesica iščupa, porežu su ojednako sve šibe, što su bile u zemlje pozabadane, pa je lesica gotova napravita. — Ko što se pravi jedna lesica, pravi se i druga, pri čem se pazi, da budu jednako dugačke i šjeroke, pa ako je ma kako moguće, da budu od iste fele šiba. *Lesice* se moraje malo u lad metit, da provenu, a onda se mogu upotrebljivat za kola i duraje po dvi godine.

Plotove pravu ljudi sami. Ima i napraviti s cipanim i oblim košem. Koše more bit sve s prutom popleteno, a more se samo pri vru pofojit. Cipano se koše cipa od trupaca, pa bude po fat visoko, a oblo se usiče u šume ili šikare. Cipano se koše mora s bradvom otesat i zašilit, a oblo se samo u četrtje zašili. Pravila se ma koja vrst plotu, mora se najprije koše poudarat. To se udara rukama, a ako je zemlja tvrda i suva, zale se. Kad je koše poudarano, plete se po nem prućem. Prućje je najviše rakitovo, a more bit i od druge koje fele drveća. — Plot se počme plest pri kraju. Uzme se prut pa se promoji za svaki drugi kolac i to upošik. Iza neg se slaže drugi i treći prut upošik, al tako, ge je prvi bio napolu, da je drugi unutra. Kad se glede u plot, vidi se, da je svaki drugi prut jednako popleten. Kad je plot do vra ispleten, zbije se, a kolčići se izrežu, da su podjednaki.

I kod drugi se fela plotova mora koše poudarat, pa se u jednakoj visine počme fojit. Foji se isto nako, ko što se plete, samo ide upravno, a foja ima samo pet, šest pruća na seb.

Ge ustreba, načini se na plotu laz ili prilaz, da se more preko neg prić. Ako je dugačko koše, more se, kad se plot sruši ili struni, i opet zaoštrit.

Na plot se ne more šale popet. U domu se pomeće u neg trne, ge već treba, da živađ ne ide širom.

U poļu se i čaerama napravi plot od vrbovog koļa. To se koļe pozaaštra pa se u zemļu poudara. Iž neg izbiju mladice, pa eto za koju godinu živice. Ta se živica češće povali, da plot bude gušći.

Najboļe i najčvršće plotove napravu ļudi u domu i oko mekoṭa; poļa i čaere imaje loš i obridak plot, a vinogradi najviše žive obale.

Vaļan plot potraje dugo. Cipaño koļe izdura po osam godina, a oblo po tri, četiri.

Sitnije stvari. Čobani izrađuju često sitnije stvare, kojima se oni ili žene služu. Tako napravu sviņari i govedari drvene čašice, cindaļāče, kalupe za kolače, pripredala i držla za preļe.

Čašice. Za ne se nađe mekanije drvo, da se da lakše kopat. Drvo se ostavi za četiri cola u kvadrat, pa se najprije iskopa. Iskopa se žuņotkom ili grbavim dlitom, a popravi se ostrim nožem. Kad je čašica iskopana, pravi se iznapoļa, i to najviše s ostrim nožem. Vaņština se lipo izreže i napravi uvo, da se čašica more za torbu svezat. Iznapoļa se čašica na drugoj strane od uva malo u špic odjela, da je lakše š ņom vodu pit.

Cindaļāče pravi sami sviņari. I one se pravi od mekanog drveta. Ostavi se komad drveta u četrte, a col debel. To se drvo iznutra ižuņi nožem i dlitom. Iznapoļa se ugladi, da je lepša vidit, a i poklopčic se napravi od malog drvca. Poklopčic se najviše ne more izvadit iz cindaļāče, tako je s drvenim klinčicem na strane uglavit. Cindaļāče su iznapoļa razno išarane, a uske su i velike tako, da more do trijest okrugli cindalice stat.

Kalupe za kolače pravi bresposleni ļudi, najviše čobani. Nađe se na po suv komad drveta, po col debel, a različno dugačak. Taj se komad drveta iznapoļa učetrtri i lipo ugladi, da ne dere ruku, a iznutra se prebijenim nožem izrezuje. Prebiti nož more bit prošćak ili škloco. Kalupi su jako iscifrani. Budu po pedaļ dugački, a ima i ko prst dugački. Čobani i pravi po više nedila; prode dan, da fort radu, a produ i dva, da ga ni ne pogleđu.

Pripredalo se pravi od vrbovine. Nađe se podugačko drvo s šjerokim brkom. Brk se ostavi, da bude za dlan šjerok, a drugi se tal steše i suzi, da bude držlo. Iza tog se gornī tal na dva mjesta prožuņi, da se napravu srca, i umetnu se sa svake strane

po tri daščice, na kojima su srca izrezana. Na obodvi se strane napravi po uvo, a u neg se meti tanko i oblo svibovo srdašće. Iza tog se držlo na pripredalu išara. — Koja žena nema pripredala, zaudari ekser u držlo od prele, i na ekser natakne masur s vulom, s kojeg se vul odmaće i pripreda.

Držla za prele. Nađe se komad oblog drveta, obično ivovog. Taj se komad drveta lipo išara, a kad je to gotovo, gor se zarubi, a dol zaoštri, da more za pas stat. Držla od prele duraje mnogo godina, najviše na, koja su lipo išarana.

Štapove pravu sami ljudi ili pastiri. Nađe se odeble drvo, po col debelo i preke metra dugačko. To se drvo, dok je friško, ugrije, pa se savije i sveže, da bude grbavo. Iza četrnaest dana, kako je svezan, odveže se štap, ogući, frge se izrežu, da je gladak, a ko je mlađi, taj ga i našara. — Štapove nosu stari ljudi svaki dan, a mlađi kad idu kud po noće. I štapovi se šaraje s prebitim nožem.

*

Sve ve napomenite stvari pravu sami ljudi. Čobani, čuvali oni svihe il goveda, pravu u letu, a cimermani i drugi ljudi u zime, kad ima je cajta. Ipak se razaznaje, što napravi čoban, a što majstor sam. Čobani pravu: košare, korpe, vretena, lesice, siceve, prele, pripredala, raške, vitlice, cindalača, čašice, držla, pletu bacalice, uznače, sakove i pravu ošca. Šami domaći ljudi pravu opet: stanove, stolove, zipke, snovače, križnice, plugove, člinove za zubače, člinove za kose, vile, podvirke i sve, što je krupnije.

Sviñari i govedari ima je kad, cil božji dan nuz svihe. Najveći tal cifrarija i sitni stvarčica napravu sami čobani; domaći posleni ljudi i ako šta pravu, radu jednotulo, brez ikakih cifrarira i šara. Baš ako gazda želi, a već je što treba sve napravito, onda će cimerman sjesti, najprije izbuhštabit, ponda šaru izvest.

Na stvarima, što su od drveta, vidimo kadikad cifrarija. One se pravu testericom, prebitim nožem, dlitom i letkom. Testericom se cifra je tarabe, letve na štaglu i čela u zgrada. Nožem se cifra je čašice i cindalača, držla i štapovi, pripredala, čunci i prele. Letkom se cifra je vitlići i vitli, ručice i stanovi, a dlitom samo stup i vaga na bunaru.

Cifrarije, što su na stvarima, ili su uglate ili oble. Oble i pozavrčivane su cifrarije na štapovima, tarabama, ambarskom trimu, na držlima i drvenim čašicama. Uglate su šare na stupu na bunaru, na vitlima i cindalačama, pa i na kućama i zipkama.

Od razni šara moremo vidit: grane, zeceve, lelene, ribe, oka, srca, kvadrate, žir s listom i druge male šarice. Čašice i cindalačice iscifrarije se i pečatom, pa su duplo lepši. Skoro su sve stvare ma najmañe nacifrane, ako ništa drugo, čoškovi se poskidaje, da ne deru. Tim, što se naka stvarca iscifra, duplo je finija i lepša.

Stvare, koje se nacifraje, dugo se čuvaje, ma samo za spomen. Ima takog svita, pa čuvaje „od žeļe“ čašicu ili cindalaču po pedeset godina. I iste sanduke, ma da nisu fini i veliki, čuva svit po pedeset godin; prelazu od matere na kcer.

Ako čobanin danas napravi na stvare pet rezova, dosta mu je, ne mora se žurit. Prođe dan, da ju napravi do polak, a prođe nedila, da ju bambadavad nosa u torbe. No kad se predmet mora napraviti, ne fali, to je ko odrezano, mora bit, pa ma koštala stvarčica pet krajcara.

Od stvari i posluženja neka se farba, a neka ne. Farbaje se: tištoci na pengerima, tarabe, šalufi, vrata, zipke, klupe, stolci, ormanići, police, gredel' u pluga, pa i kuće se gekad požutu ili poplavu.

Sve vo, što se farba, farba se žučkastom farbom; a farba se mora u firnajzu rastopit, a ne u vode. Kad se kuće ožute ili poplavu, metni se žuta ili plava zemļa u kreč, pa se kuća kefom jedamput povuče. Češće vidimo kuću bilu, a cokel joj je plavkast. Svit, koji da, da mu se kuća farba, ne da, da je posve žuta il plava, nego samo malo, da je lipo gledat. Što se farbom i firnajzom farba, mora se keficom dvaput provući i stvar se mora u ladu isušit. Za kuće to baš ne mora bit.

Ženski poslovi.

Lan od stupke do snovača. Najprije se stuče stupkom i to koren, ponda brk. Potle tog se stučak raskoli na dvoje pa se oručiča. Iza vog se lan tare trlicom, da izade iz neg puzder. Ponda se na male grebene grečani. Tud se lan rastavlja. Najbolji je za stirnice, lošiji za kudiļu, a najlošiji za kućine. Stirnice se na zumbu popravu, da je malo lepši, a ko ga baš oće uredit, počesļa ga češalom, da vas puder ispade. Kudiļa se grebenom izmiče, ne zumba se ni ne češļa. Kućine se samo raščešļaje, da veći puzder poispada, pa se predu.

Od stirnica se prede najbolja pređa, koja more bit i za svetac i za konce i za nite i za sve, što treba. Od kudiļa se prede

putka. To je već lošija pređa. Što nam se samo potkiva ili popući tkanje. Od kučina se prede debela pređa za poŕnave, vreće i obojke, za neperke.

Stirnice se i kudila predu na maŕna vretena, a kućine na veća. Kad je bar dvanajstero vretena napredeno, moće se pređa na raške. Kad je na rašku dosta namotano, pribroju se žice, pa se kaže: tri žice, čišanica i tako redom do 70 čišanica, a to je struka. U ŕnoj bude najviše dvisto deset žica. Na rašak se najviše namoće pet, šest struka, pa se skini.

Skinita se pređa okuva, nakvasi se u mlakoj vode, pa se izmani, da iž ne zelenilo izade. Potje tog se meti pređa u kotal, naspe se pepela i vode, pa se kuva, dok malo ne pobili. Onda se opere, pa se suši i meće u parilo. Najviše se četiriput pređa popari s rubinama, pa bude bila. Potje se pređa osuši, meti na vital, pa se na masure i cive nasuće. Sasukana se pređa na masuri veže za štice na snovačama, pa se snuje.

Vuna se s ovac ošiša pa se opere. Suva se vuna raščešla pa se na male grebene izmiče i odma prede, a moće se, suće i puri isto nako, ko i lanena pređa, samo se mora pofarbat.

Pređa se bili, a vuna se farba. Farba se svakake fele. ŕnekad farbaje žene same, al sad najviše dadu ferberu, boji. Za farbanje vune treba: jelova kora, strilica, tipsa i triščica. Sve se to u vode raskvasi, pa po dva, triput vuna umaće, dok ne bude naka, kako ko želi. Vuna se suši na suncu.

Vas se vaj posal radi u jesen, pa kroz zimu, dok se ne pode kopat. Veći se tal radi u sobe, samo se tuće navani, tare napoju; a drugo se radi obično u kućari. Moglo bi se i u sobe radit, al ne će nikoja, da ju zasmeti, jer onda mora da se soba pojeva i mete, pa i lufta. U sobe se suće i snuje, prede, moće i broji.

Od snovača do brda. Snuje se pređa i pamuk. Pamuk, što se u dućani kupi, mora se sasukat na masure, a i pređa se sasuča na masure.

Kad oće žena snovat, mora izmjerit dužinu natre. Uzme rašak pa na ŕneg namoće više žica. Koliko je žica na rašku, toliko oće da navije struka. Obično se na rašak namoće trideset do četrdeset žica, pa eto mjere za trideset, četrdeset struka. Iza toga žena uzme ugljen pa popravi gare sve kod pet, deset struka, redom do kraja.

Sad se te žice s raška pružu po snovačama od jedne strane do druge, a svršši se kod krštenica. Dotle su i masuri povezani

na vrljicu poviš snovača, pa se snuje. Uzmü se u ruku sve žice od mašura pa se vodu redom,*onim tragom, kud su gare pometane. Kad se dođe dol do krštenica, vraća se istim tragom natrag, pa dol i tako redom, dok pređa na masuri ne izda. Potle tog se stane nuz krštenice, pa se broji: tri žice je jedna čišanica, deset čišanica je pasmo, a pasam koliko ko oće.

Ko što se snuje na snovače s klini, snuje se i na 'ne okre-tave. I tamo se mjeri natra, biležu gare. krste i broje žice isto ko i kod snovača s klini. I povraća se natrag ko i kod ni.

Kad je natra osnovana, povežu se pasma, skida se natra sa snovača, namaće na ruke u lanac.

Iza tog se navija. Za taj posal trebaje barem četiri žene. Tud treba stan, klin, cipci, korice, šiba i kameñe. Navija se i snuje il u sobe il napołu. Napołu se radi samo, kad je lipo. Navija se vako. Provuće se vratilo kod krsta. U krst se metnu cipci. Lanac se opruži koliko treba, pa se s klinom za korice zapne. U korice se meti kamen, a sjedne i dite, da se natra što kruće navije. Koja od žena zna najbolje upravlat s natrom, ta stane kod vratila; ona samo pomišća na vratilu pređu. Jedna vratilo okreće s povrćačom, a dvi odabiraje cipse i upravlja je š nima. Kad je već navito, onda se upiła. Tud treba brdo, nite i upelavka. Neko upiła na stanu, a geko i na trpeze na dva mala stolca. Najprije se upiła u nite, ponda u brdo. Jedna žena dodaje žice, a druga zametni kotlac preko prsta pa uzima žice, i to najprije jednu žicu kroz prvi nićenik, drugu kroz drugi nićenik, treću kroz prvi ni-ćenik i tako redom. Sve fele tkaña ovako se upiłaje, osim bore i četvorka. Kod četvorka se upiła u četiri nita, i to jedna žena u prvi, druga u drugi nićenik, treća u treći, četrtá u četrti i tako redom. I kod bore se uvađaje žice u četiri nite, samo se priskaču kotlaci, da bude našarano.

Kad je natra u nite upelana, upiła se u brdo. Tud treba upelavka, s kojom se douzímaje žice. Jedna žena dodaje, a druga douzima. Vud se mora pazit, da se grišak ne napravi, da se zubac ne priskoči. I kod upiłaña u nite pazi se, da se sestrenica ne napravi, a ta bude, ako se s jednog nita uzmu dva kotlaca. Iza tog se meti predñe vratilo na stan i uredi se sve, što treba za stan: poveže se pređa za šibu, a šiba za predñe vratilo, svežu se potplaci za nite, metnu se koluturice, metni se daščica s produ-baćom, povrćač se zapne u vratilo, metni se brdo u bila, pa se otvori ziv i počme se tkati.

Ko što se radi s predom, radi se i s vunom ili pamukom. Tud nema razlike. Samo, ako je pamuk finiji, uvađa se u tađe i gušće brdo i na laganiji stan.

Svaka žena razumije, da si sama upela natru u brdo i nite, al ne zna svaka navijati kako mora, nego mora jedna drugu za to ić moliti.

Tkađe. Kad je natra uredita, moraje se cive sukat, da bude putka. Cive se suču na letke, ni po tri. Prema formi tkađa suču se i cive. Tako se za soteš i svilu nasuču male cive, i to trskove, da su lagane. Za pamuk i pređu pasiraje i češlugove i bazove, a na ne se more više nasukat. Ako se tku peškiri, nasuče se koja civa tiftika, crlenog i plavog, pa se zatke natku.

Sad se tke. Jednom se nogom pritisni potplatac, nite se dignu, otvori se ziv, pa se krož nu čunak proiti. Šad se prilupu bila, pritisni drugi potplatac i dvaput se bili lupi, da je tkađe što kruće. Šad se opet proiti čunak, privuku bila, pritisni potplatac, i tako redom. Ako je tađe tkađe, lupi se samo jedamput s bili.

Ako se koja žica otrgne, mora se svezati, na no isto mjesto, ge je bila, da ne bude blaznica. Ako pukne kotlac, napravi se drugi.

Kad se već otke, mora se povrniti. Poyraća se vako. Izvadi se burgija i produbača s prednjeg vratila, ponda se odapne povrćač, povuku se natrag cipei, povuku se i nite, zapne se produbačom i burgijom i tako se tke dalje. Ako u tkađu ide jedan kraj naprid, drugi se prognete, da se ispravi. Trefi se, da je i brdo oštro pa češla osnovu, onda se osnova namaže voskom, da se bolje tke. Trefi se, da je brdo oštro pa su krajevi kruti, meće se raspinač, al ga ritko ko meće.

Kad je tkađe pri kraju, da će se dotkat, onda se meti mjesto vratila oblo drvo, a na vratilo spletena uzica. Obodvoje se zove navezače. Na kraju se natra izreže, pa se zabručni spremu, a š nima se koješta veže. Kod četvorka se i bore tke isto tako, samo se potplaci drukčije pretišću, da je našarano. Najprije se pritisnu dva krajna potplata, pa se liva noga prinese desnoj, da je jedna nuz drugu. Onda se polovini pritisnu pa desni i livi. Onda opet ide noga na kraj.

Laneno je tkađe, kad je i putka i osnova od lana. Ima dvi fele prednog tkađa: tađeg i debljeg. Od debljeg su prednog tkađa ponave, obojci i vreće; a od tađeg obojci, svagdađe rubine i svečane. Kad se tke preda po prede, uzima se po šesnajst pasama.

Pamučno je tkaće, kad je pamuk osnova i putka. I pamučnog tkaća ima debljeg i tañeg. Deble je za svaki dan, a tañe za svetac. Od ñeg se pravu peškiri, obojci, stolñici, poñave, rubine, gaće i zore. Za svaki se dan tke pamučno tkaće u šesnajst, a za svetac u dvadeset, dvaest i dva.

Predno i *pamučno* tkaće je, kad je pamuk osnova, a preda putka, ili kad je preda osnova, a pamuk putka. Sapi se, da je boļe, kad je preda osnova, a pamuk putka. Od ve se fele tku stolñici, peškiri, rubine, poñave i drugo posluženje.

Od *prostiša* se tke tkaće samo za svetac. To je tkaće svejedno ko i pamučno, samo su krož ñeg bičevi od debljeg vula, pa se ti bičevi lipo na tkañu vide. Prostiš se tke u osamnajst ili dvadeset pasama, a nosi se samo u svetac. Od ñeg se pravu rubine, poñave, peškiri, stolñici. Za tkaće se uzme po dvadeset do dvaest i pet kañura za forint.

Soteš se tke ko i prostiš. On je finiji pamuk. Usniva s debljim vulom, a ima ko i ne usniva. Za tkaće se uzme putka i osnova jednaka, a najviše pedeseti i šezdeseti broj; kako se kom dopada. Od ñeg se kroju poñave, rubine, rukavci, peškiri.

Svilen je tkaće, kad je soteš osnova, a svila putka. Ima usnivanog i bistrog svilenog tkaća. Ako se svileni tkaće usniva, usniva se odebljim vulom, da se bičevi vīdu. Od svile se pravu rubine, poñave, peškiri, rukavci.

Bjeliš je tkaće, ge je i putka i osnova od bilog pamuka. On se ne usniva. Od ñeg se kroju svećane rubine, bjeliške, peškiri i poñave.

Borano je pamučno tkaće, u kom je i putka i osnova jednaka. Bora se na daščice na stanu, il se u nite upeļa. Bora nema usnova. Od ñe su poñave, peškiri i stolñici, obojci i pavlake.

Četvorkovo je tkaće, u kom je tkana: preda po prede, pamuk po prede, il preda po pamuku. To je tkaće na pruce, a u četiri nita. Od ñeg se kroju poñave, obojci, peškiri i zore.

Vuneno tkaće ni nikad sasvim čisto, smiša se ma jedna farba, bila bila, il crna, il ma kaka.

Tkaće u više farba. U više se farba tku marame, pavlake, poñave i stolñici. Vo je sve pamučno. Od vune se tku u više farbi ćilimi i poñave, zapregovi, tkanice i obojci. Sve se to tke, snuje i navija ko i drugo tkaće, samo se više farba. Vo je sve dvocjepo (u dva nita), samo tkanice mogu bit u četiri nita tkane.

Marama se snuju na snovačama isto nako ko i tkañe, samo se vođu nama sve fele boje. One se tku u dvaest četiri ili dvaest osam pasama, pa budu šjeroke. Tku se na okrugal, da su jednako šjeroke i dugačke. — Marama ima više feli. Pamuk oboji bojo, a žene ga snuju. Ko što se upiła, tke, navija tkañe, isto tako i marame. Ženske nosu marama na glavama. Nosu se mrke ili crlene. Sad se nosu ve fele tkani marama: futarice, križare i crlenare, sitarice i krupne pavlačarke, ciganke, glogovke i na čašice.

Futarice imaju po seb bičeve. Ti su bičevi s bilim ograditi. Okanca su crlena i plava. Kako se futarica usnuje, onako i natke. Čelo joj je šjerje natkano.

Križare imaju po seb crna okanca s bilim ogradita. Po noj su bičevi. Svaki je bič crlen, a kroz polak bil. I križara ima čelo. U nem su nagušće bičevi: crleni i bili i plavi. Svak je od vi čelni bičeva onako ogradit, kaki je on. Ako je crlen bič, crleno je ograditi.

Crlenare su skoro sasvim crlene. Po seb imaju bile bičeve i crlena okna s bilim ogradita. Čelo im je plavo, pa su u nem nagušto bičevi s bilim ograditi.

Sitarice su mrke i crlenkaste marama. Imaju po seb plava i bila okanca, jednako velika i neogradita. U čelu krupni plavi i bili bičevi. Bili su s plavim, a*plavi s bilim ograditi.

Krupna pavlačarka more bit crlena i plavkasta. Obi fele imaju po seb bila i plava, pa i crlena okanca, koja su s bilim, plavim i crlenim zupci ogradita. U čelu su krupni crleni i bili, ili plavi i bili bičevi, pa i ti su ograditi zupci.

Ciganke imaju crna okanca s bili zupci ogradita. Čelo im je bilo. U nem su bili bičevi s plavima pomišani.

Glogovke su lošije marama. Imaju bila okanca. Bičevi crleni i plavi. U po je biča druga farba. Ako je crleni bič, polovica mu je bila.

Na čašice je marama bila s crleni pruci. Okanca su bila s dva zupca ogradita. Nema po seb bičeva. Čelo joj je veće, samo je crleno i bilim ogradito. Ima i plavi; a te imaju bila okanca s plavim ogradita.

Ko što ima marama, ima i poñava i pavlaka. Jednako se snuju, upiļaje, navijaje i tku. Stoļnici se natku isto tako u razne farbe. Ti se ne mogu niti parit, jer nisu onda lipi, obilu.

Od vune se tku ćilimi, poñave, torbice, zapregovi i obojci i tkanice.

Ćilimi se tku crno, žuto i zeleno, pa se po njima grane krpaje. Ako je ćilim brez krpaña i grana, onda se na njem pomišaje farbe, pa budu zelene, žute, crne pa i crlenkaste.

Poňave su ili od jedne farbe ili od više. Od jedne farbe ima žuti, zeleni i crni, a po njoj se krpaje grane, a ako nema grana, onda se poňava išara, pa ima crlenkasta, zelena, plavkasta i žućkasta oka. Poňava ima tri pole, a ćilim dvi.

Torbice šarenke tku se u dva nita ko i tkañe. Ima i mrki i crleni. Mrke šarenke nosu starje žene i mlade, kad su u mrku. Torbice se snuju, upilaje i navijaje, samo se priberu, pa se daščica uvuče, da se torbe mogu našarati. Daščica se diže i spušća, pa je prema tom i tkañe našarano. Na torbicu se meće svake fele vunica, a osnova je bila.

Zapregovi se tku u dva ili četiri nita. Ima i s vunom i srmom natkani. Ko srmom zapreg tke, il ga sveg srmom potke, ili samo čelo (treći tal). Svaki zapreg ima pranje, koje se ekstra spletu. Prangi ima svakake fele. Sad se već slabo nosu.

Obojci se tku u četiri nita. Osnuju se bilo i crno, pa se tako i pretkivaje. Jedno je okance crno, drugo bilo. Obojci su podobni na krupnu maramu. Snuju se, upilaje i navijaje ko i četvorak, samo se u četiri nita tku, da su dugovječniji.

Tkanice se tku ili u dva nita ili u četiri. Osnuju se odma na stanu i naviju se, a tku se trlcem. Tkanice mogu bit i mrke i crlene. Po formi ima tričarica, prutara, zubara i narodni.

Tričarice su tkanice, koje imaju tričice. Osnuju se dvi bile i dvi crlene žice, ponda dvi bile i crlene, pa se te žice mišaje. Nama dođu dol bile, gor crlene, ponda dol crlene, gor bile.

Prutare su tkanice, koje imaju pruce. Ti pruci mogu biti razne farbe, najviše opet žuti i plavi.

Zubare su tkanice, koje imaju zubove. Zubovi se pravu nuz srce il nuz kraj. I tude se pomišaje farbe vunice ko i kod tričarica, samo se uzme po više žica vunice.

Narodne su tkanice, koje su crlene i bile i plave. I ni ima tri fele. Neko otko samo crleno, bilo i plavo. Neko crlene krajeve, plavo srce, a bilim ogradito; a geko opet plave krajeve, crleno srce, bilim ogradito. Prutare i narodne tkanice mogu bit i četvorkove.

Neke si cure otku i od *brišima* tkanicu, a ta je dvocjepa, pa sama svila i brišim košta po šesnajst seksera.

Šivaње. Odijelo za djecu. Dok su djeca malena, do tri godine nosu rubinicu s krilcima. Ta se rubinica najprije skroji. Uzme se tkaње, izmjeri se, koliko je dite dugačko, odreže se po tri pole. Iza tog se odrežu krpice, rukavi i garil, male latice i male žabice. Rubi se s konci, a izvuče se jedna žica, da je poruba lepša. Na polama se odozdol malo prolesiča ili tiftikom nakrpa, da je lepše vidit. Potle tog se skrpa rubinica: kraj s krajem ili u dva šva. Kad se krpa u dva šva, ne provlači se konac preko krajeva, a kod krpaņa kraj s krajem stežu se krajevi tkaņa.

Gor se razreže naprid na prednoj pole za falte, u rameni se razreže za rukave; napravu se falte ili lesica, ili se splete i naekluje, pa se pravu ramenice. Prostiže se ili porubi pa splete, pa se pravu rukavi. Prostižu se krpice, zaklopu se rukavi u ramenica, pa se prišiju rukavi. Pod pazuvom se prišije mala latica naokrugal, da rukavi ne žvalu.

Sad se pravi garil. On se malo iskruži, napravu se po tri, četiri stiga, pa se prešije žabica u čošak. Rubina se zaklopi oko vrata, pa se garil prešije.

Još se prešiju na prsje i na rukave puceta, a i isprorezuju se i opšiju rupice i na prsiju i na rukavi.

S tim je rubinica gotova, pa se more ubilit i nosit.

Rubinice ženske djece krpaje se isto tako, samo nemaje garila ni krpica na rukavima. Na prsiju su falte, a ne meće se lesica niti eklovaње.

Ko što se pravi rubina za malu djecu, pravi se i za veću, samo što je duža i šjerja. Od četrtre godine nosu muški i gaće. Pravu se vako. Izmjeru se tri ili četiri pole tkaņa. Te se pole porubu. Nuz porubu se prolesiča ili nakrpaje grane. Dvi se pole sastavu, pa se krpaje gaće. Kad su nogavice skrpane, ukleni se naokrugal tur. Iza tog se pravi vinac. On bude po dva prsta šjerok. Od vinca se izmjeri mali pedlić, pa se ušiva tur. On je naokrugal u četrtre. Kad su gaće gotove, odozdol se napetliča s vulom ili se prešije eklovaње, samo što maње.

Ko što se krpaje rubine za svakidan, krpaje se i za svetac, samo je svečana rubina šjerja, taņa i boļe iskitita. U svake se svečane rubine gaće prolesičaje, u ramenica se splete; na prsju se prolesiča ili prešije eklovaње. Nuz gaće se u svake rubine prešije špičasto eklovaње, a i pod rubinu se eklovaње prešiva, samo malo maње.

Momačke se rubine najviše kitu. I svečane se kitu, a i svagdañe. Rubine se izmjeru, da su u četiri pole, a svečane u pet. Iza tog se pravi poruba, pa se rubina skrpľuje. Ostrag se zaklopi ili naniže; naprid se na prsju ili napravi ľesica, il se naekľuje, il se popravu falte. U kolikom je na prsju ľesica ili ekľovañe, dol se napravi potkrpica, prst šjeroka. Izreže se pri vru, ge će bit rukavi, pa se pravu rukavi. Kod ñi se napravu krpice, ušije se po dvi pole u rukave, a svaki se rukav gor zaklopi. U ramenicama se splete ili prostiže, pa se prešije gor žabica, dol latica, da ne žvali. Sad se prešije garil, prešiju se i rukavi, a potľe tog se rubina podoplati izopaka, da je na ramenica jača. Još se prešiju puceta, prorežu rupice, pa je rubina gotova.

Prsje je u momački rubina dvoje fele: il je sa strane il po pole razrezano. Već se po krpañu vidi: ako je ľesica s obodvi strane, il su falte, tada je prsje po polak razrezano, a kad je ekľovañe, onda je na stranu rubina napravita. Više se nosi po polak razrezano prsje, nego na stranu, jer je na stranu teško skrpat, do pasuje tilu. Rukavi se pravu na rubinama od dvi pole, al ako je tkañe usko i predno, metnu se tri pole u dva rukava, pa se i kaže: krpam tri u dva, tri pole u dva rukava.

Kad se pravu velike gaće, izmjeri im se dul. Uzmü se stare gaće, koje nisu kusave, pa se na ñe mjeri. Uzmü se četiri pole. Nuž ñe se ostavi duľe po pet prsta za vinac i porubu. Sad se istom tkañe reže. Pole se na jednom kraju porubu pa proľesićaje, a kad su sve porubite i proľesićane, skrpaje se. Gor se napravi vinac, koji bude po dva prsta šjerok. Od vinca se izmjeri mali pedaľ, pa se ušije tur. Turova ima dvi fele: s upolci, a drugi se samo sastavi. Kad se pravi tur s upolci, jedna je pola kraća, pa se na ñu prešije tur, a prešije se stigonce. Kad se sastavi tur s gaćama, onda su sve pole jednake, pa se tur, koji je u ćetrte, samo ukleni. U vinac se uvuće svitñak, pa su gaće gotove.

Svećano momačko ruvo krpa se i redi ko i svagdañe, samo se boľe pazi i više se nakiti. Ispod gaća i rubine mora bit ľesica ili splet ili opet grane. U prsju se lipo i dosta šjeroko proľesića, splete ili naekľuje. Ispod rubine i gaća je ekľovañe, samo je ispod rubine malo mañe. Na krpicama se u svagdañi rubina nakrpa dragovez, da su krpice jaće, nakrpa se s bilim vulom. Svećane su rubine u pet pola, a gaće u pet ili šest.

Odilo starji ľudi krpa se ko i mladi i momačko, samo nema nakita po seb. Za ñe pasira rubina u pet ili četiri pole sa

lesicom ili brež ne. Gaće su u četiri pole, odozdol samo malo prolesičane ili baš bistre. Za svaki dan pasira bistro skrpna rubina i gaće, a za svetač se ipak malo prolesiča i u rameni splete.

Kad svečano odilo pološi, nosi se svaki dan; a na no se mjesto skrpna druga rubina i gaće.

Mladi ljudi nosu se ko i momci; u tom se ne razlikuju. Rubine duraje dosta dugo, osim ko ima baš samo dva, tri para. On i poderi i za godinu.

Odijelo za ženske. Ženska se djeca, dok ne odaje, oblaču ko i muška. Napravu se dvi police, gor se izrežu, da imaju mali garilić, a sa strane se izrežu, ge će bit rukavci. Rubinica se odozdol porubi, a i rukavci se porubu. Rubinice se pravu od tankog tkana ili pargara, da djecu ne žulu.

Djeca do petnajste godine imaju dvi fele rubinica: sastaviti i rastavni. *Sastavite se rubinice* pravu vako. Najprije se izmjeri dužina pola. Pole se izrežu i porubu. Nuz porubu se malo prolesiča ili se nakrpaje grane. Sve četiri se pole skrpaje u dva šva ili kraj s krajem. Gor se izrežu pole, ge će bit garil i rukavi. Rukavi su ili veliki ili mali. Veliki su u dvi, a mali od jedne pole. Rukavci se porubu, gor se malo zaklopu, pa se nuz ramenice prešiju. Rukavi se podmetu, na dolnem se talu napravu repete, kako mogu oko ruke sastavit. Gor se ti veliki rukavi malo zaklopu i nuz ramenice prešiju. Pod ramenom se ušiju latice naokrugal, da ne žvalu. Iza tog se stan ili rubina gor malo odostrag zaklopi, pa se garil prešije. Garil je unaokolo okolo vrata.

Rastavite rubinice imaju krilca i oplećak. Krilca su dolni tal. Ona se izmjeru, porubu, kraj s krajem sašiju, a na vru se na stražnoj pole napravi roza s garilom ili vinac sa svitnakom. Kad se pravi oplećak, izmjeru se tri jednake police pa se skrpaje. Rukavi se porubu, na nima se štagod nakrpa ili prolesiča, gor se zaklopu malo, prešije se nuz oplećak latičića, pa se u rameni splete ili prostiže, i rukavi se ušiju. Ostrag se oplećak malo zaklopi, pa se vas pri vru izreže, u kolikom more glava proć, a onda se istom prešije mali garilić. Š ním se krajevi malo opšiju. Oplećci se dol malo podmetnu, da nisu ofruncani. Ti mali oplećci budu preko pasa.

Svečane rubine u djece do petnajst godina imaju po pet pola, bile one s oplećkom sastavite ili ne. Po rukavima se natrpaje grane; ispod krilaca se napravi lesica ili se nakrpaje grane. Grana ima

crni, crljeni i šareni. Oko rukavaca se naekluje, ispod krilaca se prešije eklovanje, što ga je već divičica naeklovala. U prsju se malo prolesiča ili splete, a splete se i u ramenicama.

Ko što se odivaje djeca i divičice, odivaje se i mlade i cure. Ima i, koje nosu sastavite, a ima, koje nosu rastavite rubine. U svetac se uvijek nosu rastavite rubine. Za svaki dan nosu rastavne i sastavne. Krila se nosu u pet pola, a svecem i u pet, šest pola. Krpaje se pole u dva šva ili kraj s krajem. Oplećak se napravi u tri ili četiri pole. Pole se odrežu, pa se dol malo podmetnu. Gornji im se tal malo zaklopi, ge dođu ramenice. Sa strana se ostavi razrezano, ge se ušiju rukavci s latičicama. Rukavci se porube, prolesičaje i nuz oplećak prešiju. Svaki oplećak u cure i mlade ima u ramenica spleť, a u mlogi je i u prsju spleť. Iza tog se prešiva garil.

Cure i mlade imaju duži oplećak, da im preko pasa pređe. Neke si sastavu krilca s oplećkom, pa i na posal tako spremite idu; ne moraje se brinit, da će im se ge golo vidit. Nuz oplećak se prešije eklovanje, a i ispod krila i krilaca se prešije uvijek eklovanje, kadgod odaje u rubine, brez šukne.

Kad je mañi svetac, nosu cure i mlade uvijek sastavite rubine; nosu: crljenu i bilu odnicu, crnu i mišanu, spleťanku, eklovanicu, bjelišku, a u veliki svetac nosu rastavne ve rubine: šlinganu, unte-rovanu, sotešku, isicanu, svilenu, svilom nakrpanu, vaperku i geko bjelišku.

Odilo nosu cure u mañi svetac uvijek sastavito. Krila su rubina sastavita sa oplećkom. Krila budu u pet, šest pola, a oplećak u dvi pole i latičice u po pole. Rukavi su u dvi pole i imaju repete.

Granare se jednako pravu. Ima i bili, crljeni, crni i mišani. Po rukavi budu dva ili tri reda grana, po krili pet ili šest redi. Odozdol su ispod rubine grane. Preko oplećka a na leđi neke žene i cure nakrpaje, a neke ni ne će. Porad grana zovu, se i rubine granare. Pravu se vako. Tilu se premjeri tkañe, pa se izmjeri dužina krilu. Uzmu se pet ili šest pola. Pole se porazrezuju, pa se stigonice porubu. Iza porube se krpaje grane, i to na krili i ispod ni. Kad su i grane nakrpane, krpaje se krila: ili kraj s krajem, ili u dva šva. Potlje se rubina otrag zaklopi. Četiri se pole zaklopu, a dvi su proste. Tako su skrpana krila, pa se uzima oplećak i on se krpa. Rukavi se porubu, grane se uzduž nakrpaje, dolni se tal rukava naniže, da budu repete; gornji se tal zaklopi, umetnu se latičice pod pazuvo, pa se krpa oplećak. Vaj je u dvi pole, a kad

mu se prešiju latičiće, bude u tri. Sad se u oplećku izreže gor tkañe, u kolikom more glava proć; ostrag se oplećak zaklopi, pa se prešije mali garilić. Još se ispod krilu prešije veće eklovañe, a nuz repete mañe, pa je rubina gotova.

Eklovanica se krpa isto vako ko i granare. Ona bude u pet ili šest pola, rukavi u dvi pole, a nema po seb grana, nego eklovañe. Eklovanica ima u krili po pet, šest redi eklovañia, prešitog izmed pola; a na svakom rukavu medu polama je i opet po jedan red eklovañia. Odozdol je pod krilima mañe, a na repetama je veće eklovañe, koje bude i po pedal dugačko. Za eklovañe se uzima u Brodu vul. Pod repetama i krilima je u špic eklovañe, a kroz krila i rukave bude brez špica, pa je ko ušivalo.

Spletanka je rubina, podobna na eklovanicu: ima po pet, šest pola u krilima, a po dvi u rukavima. Med polama se splete splet mjesto eklovañia. Spletovi budu po tri, četiri prsta šjeroki. Prije nego što će se praviti splet, moraje se pole porubit, i to nesamo odozdol, nego i sa strana, da se ne bi putka osipala. Kad se splete splet med polama na krili, splete se med polama na rukavi, pa se onda oplećak s krili sastavlja isto ko i kod granara. Ispod krilu i repeta mora i kod spletanke bit eklovañe.

Bjeliška je rubina, sašita od bjeliša, a bjeliš je tkañe, ge je i putka i osnova bili pamuk. Ova je rubina ko i prve u pet, šest pola, s veliki rukavi u dvi pole. Ispod rubine, a geko i kroz rubinu naunteruje, da baš rubina nije bistra. Ispod krilu i repeta naekluje se poveliko eklovañe. (Unterovañe je fela lesice i šlinge.)

Granare su predne rubine (pređa po pamuku, ili pamuk po pređe), spletanke, eklovanice su pamučne rubine; a i bjeliška je pamučna rubina, al samo finijeg pamuka.

U veliki svetac nosu se sve rubine rastavne. Te su rubine na sedam, osam pola, a oplećci su u tri, rukavi u dvi pole. Ve se rubine nosu uvijek zato rastavne, da se ne ugađu i da i cura i mlada mogu višeput na se metiti. Neke te neke od vi rubina ne će cura ni da popari, jerbot već poparita ne bi imala nakog lica.

Prostiška je rubina od šest, sedam pola. Pole se izmjeru, porubu i poskrpluju kraj s krajem. Gor im se napravi vinac, a dol se prešije eklovañe. Oplećak je u tri pole, a rukavi u dvi. Sve se krpa kraj s krajem. Na oplećku se izreže mjesto za garil, pa se garil prešije. Ispod repete se prešije eklovañe. Prostiš je pamučno tkañe, u kom su bičevi od vula uzduž usnovani.

Soteška je rubina od soteša otkana. Soteš je finije tkaće, ge je pamuk tkan po finom pamuku. Ima bistri i usnivani soteški. Usnivane su, koje ima je po seb bičeve od bilog, debļeg vula. Soteški se pravu vako. Odreže se osam ili devet pola soteša. Pole se porubu i skrpaje. Gor su pole pribране, pa se napravi vinac, koji bude po dva prsta šjerok. U vinac se uvuče pantlika, ispod rubine se prešije taće eklovaće il kupovno kerešće. Oplećak se pravi ko i kod drugi rubina.

Svilena je rubina najbolja i najskupļa. Pravi se od svilnog tkaća. Osnova je fini soteš-pamuk, a putka je svila. Ve se rubine nosu uvik samo usnivane, a nigda bistre. Pravu se sasvim ko i soteške, samo što ima je veliku porubu, po pedal šjeroku. Svileni se oplećak krpa ko i drugi. On se samo skrpa u dvi pole, prešiju se od po pole latičice i od dvi pole šjeroki rukavi brez repeta, nego se rukavi samo porubu.

Svilom krpana rubina je granara isto naka, ko i druge granare. Ta se rubina pravi od bjeliša, pa se na ekstra tkaću nakrpaje svilom grane. Grane su ili čisto crlene ili išarane. Grane se moraje ekstra krpati ili na štraminu ili na domaćem tkaću. Kad se rubina, svilom krpana, pari, oporu se š ne grane. U toj svilom krpanoj rubine uživaje cure, a krpa se isto nako, ko i druge granare.

Vaperka je kupovna rubina od vaperā. Pravi se na ganir ili nako. Krpa se na mašinu, pa se uštirka, da je kornava. Pod nom se prešije malo, ko prst usko kerešće, da baš nije tubata. Va rubina izglede ko bistra soteška, al se more ubrzo razaznat. Od vpera se ritko kad pravu rukavi i rukavci.

Šlingane rubine jesu kupovne i domaće. Kupovne šlingane zovu se šlingane sukće, a doma tkane i šlingane zovu se šlingane rubine. Ima svita, koji kupi pargar u dućanu, pa od neg skrpaje rubinu, koja je našlingana. Šlingane su pamučne rubine, koje odozdol ima je šlingu. Šlinga je odozdol samo bila, ne miša se druge fele vul. I oplećak se našlinga, al samo na kraju mjesto repeta. Ve se rubine krpaje ko i druge. Ima dvi fele šlinge: izrezivane i proste. Izrezivana je na cokne, a prosta nema cokana. Prosto šlingane rubine ima je porubu, a izrezivane nemaje porube. Na krilima se trefi šlinga i preko pedla šjeroka.

Unterovana i *isicana* rubina je ista ko i bjeliška, samo što su odozdol unterovane ili isicane. Unterovaće i isicaće je fela lešića. Ve su rubine ko i druge od bjeliša, u sedam pola, dol se porubu,

pa unteruju, skrpaje se pole, a gor se zaklopu, pa nemaje vinca, nego garil. Oplećak im je pri kraju nuz porubu unterovan, a skarpa se ko i drugi. Pod ve se fele rubina prešije eklovane, a i pod rukave.

Nuz sve svečane rubine mogu se nosit i oplećci s mali rukavi. Ako su u oplećku veliki rukavi, zove se oplećak, a ako su mali, oplćak.

Ako se trefu rubine predugačke, napravu se na nima *falte*. Falti bude po jedna, a more bit i po četiri. Pravu se ko i poruba.

Na prostiške, soteške i šlinganoj, na unterovanoj nosi svit i *plantike*, dva prsta šjeroke. Plantike mogu bit crlene i plave, pa se prešiju odozdol, malo više od šlinge i porube. Plantike su svilene. Na jednoj rubine more bit više fela plantika, a i na sotešne, prostišne i svilene rukavce prešije se il prosto il po ružički napravita plantika. Plantike se prešiju s brišimom, koji je iste farbe ko i plantika.

Svaki dan nosu srednje žene rastavne i sastavne rubinice. Za svaki dan pasira sukna, a pod nom su krilca. U svetac nosu srednje žene uvijek sastavite rubine. To budu rubine malo u rukavi spletene ili odozdol prolesičane. Svaki dan nosu te žene rubine ko i mlade, samo što nisu nako lipo uredite, pa nemaje ni eklovaña. Za svetac se pod rubinom nosi prešito malučko eklovañe ili se napravi mala petlica. Rubine srednji žena krpaje se isto nako ko i mladi.

Stare žene nosu skoro uvijek sastavite rubine i u svetac i u poslen dan. Nemaje te rubine nikaki cifrarija po seš, nego su samo zbodene. Rubine stari žena skrpaje se u četiri, pet pola najviše vako. Izmjeri se dužina pola. Pole se porubu, jedna s drugom skarpa i ostrag se napravi roza. Kad je žena krila sastavila, sastavlja oplećak. Taj je u tri pole, a rukavi u podругu ili dvi pole. Oko vrata se izreže škarama, pa se napravi garil, u rameni se malo splete ili se prostiga, pa se prešiju rukavi.

Svaka starija žena nosi na rukavi repete, a na ve prešije spletenu svezicu, čim se rukavi svežu, da ne klimaje.

*

Rubine se i drugo žensko posluženje ne krpa jednako. Neko se krpa stigonce ili se porubljuje, drugo se podmiće ili se zakrpački krpa, treće se stiže, četvrto opet u dva šva, a neko kraj s krajem.

Stigonce se krpa, da se zabada u zabodak, tri žice preko tri. Vud se jedna žica izvuče.

Zakrpački se podmiće, da se vataje iglom četiri po četiri ili pet žica, al se ne zabada zabodak u zabodak, nego se rastavlja. Vako se po zakrpački podmiće sve što je lošije, a što je bolje i što je za svetac, sve se stigonce porubljuje.

U dva šva se krpa, kad se jednotulo krpa, a konac ne ide preko krajeva tkaña. Iglom se vataje po pet žica, pa se opet pet vata i tako redom, al ne dođe zabodak u zabodak. Ako se trefi, da je koji kraj tkaña odrezan, onda se najprvo skrpa u dva šva, pa se pošije, jer bi se naj odrezani kraj ofrunco.

Kraj s krajem se krpa, kad se dva kraja sastavlja, al se preko obodva steže konac. Vako se krpaje rubine i gaće. To se krpaje od u dva šva ne more razlučit, jer neko krpa nekako.

Konci. Za lošije i svagdañe rubine trebaje predni konci, a za tañe i svečano tkañe treba kupovni bili konac. Tkañe se i kupovne marame krpaje s nakim koncem, kake je fele marama ili tkañe.

Svaki se i najmañi komadić tkaña mora podmetit, je li to bili peškiri, obojci, poñave il šta drugo.

Kićeñe tkaña. Sve, što se u tkañe ili u rubine i ruvo utkiva, zove se počam ili mustra. Počmova ima dosta feli, a svaka fela nosi svoje posebno ime.

Eklovañe i spletovi i řesice imaje jednaka imena, pa se kaže: splećem na križiće, na jabuke, vitani splet, srca, list, grožde i na grane.

Grane, što se na rubinama i ćilimima krpaje, krpaje se podjednako i to: grane s pet cvitaka, pužići, podlakuše, bebrinčice, uzručeje ili loza i mračak. Grane na ćilimima jesu: tice, koñi, ćukei, vita, srca, frajle i loze. Šlingane su grane: klasovi, rupice, podlakuše.

Grana je jedan komadić veza, koji ekstra stoji i ekstra se nakrpa; a ako se grana nuz granu nakrpa, da med nima nema ništa prazna, to su loze ili uzručeje.

Grane se krpaje uvijek s jedne strane. Tako je i kod svake fele, je li ona prebrala na stanu, ili se rukom nakrpala. Samo zatke za peškire i stolñike jesu s obodva kraja skroz.

Jednake su grane: kod eklovaña, spletaña i řesićaña. Kod svi su granara podjednake grane, podjednako se i pravu, ma bile ma koje fele.

Peškiri i stolñici imaje jednake zatke, poñave i marame imaje jednaka ćela. Rukavi imaje iste fele grane ko i krila.

Krpane grane meću se na rubine, rukave, na ćilime i na šlingane rubine i marama.

Pribiraje se grane na pavlakama, ćilimi, stolnici i na peškiri i torbica.

Ulažu se grane na sve no, na što se i prebiraje.

Najveći tal grana nakrpaje ženske s počma. Ritko ko iz glave napamet krpa grane. U selu su pojednake grane. Kake ima jedna cura ili mlada, posudi drugoj, pa si ta počam uzme. Samo kad se trefi, da u kojem drugom ili trećem selu ima je cure posebne fele grana, išće se, pa se kroz prijateljstvo dobavi marama ili ćilim za počam, ponda se vrati natrag čije je.

Ako je ženska iole pametna, nauči, dok je mlada, sve fele posla. Osim kućnoga nauči cura najprije eklovati, pa krpāt, ponda spletat, lesičat, grane krpāt, isicat, šlingat, tkat i druge ženske poslove, ko što su i prebirañe, borañe i unterovañe. Ritko koja žena more sve te poslove radit, jer je svit izdišit. Ne dospije žena, da spleta ili šlinga, pa i da krpa grane, teško i otkē i skrpā, što ñoj treba, djece i čoeuku. Mora da da drugom, da plati, ko će naeklovat, prolesičat ili grane nakrpāt, a ti se ženski poslovi dobro plaćaje. Trefi li se, a što je češće, da žena nema nikakog djeteta, pa i zna, da ne će djece ni imat, to more dosta i seb i drugom za novce uradit; ta je bogatija od ñi, koje ima je mlogo djece.

Sva brodska okolica ima podjednake grane, a jedna cura i mlada ili dobavi početak, ili sama se kroz druge za počam pobrini. Cure okolice druguju, jedna drugoj dođi, pripovida je se, pa se je tako vas posal izjednačio. Što se tiče tkaña, mustra i veza, u tom su dolanci napredniji. Od Broda dol već ima je sve finije i bolje, što se tiče ženskog posla. Trefi se često, da uzajmi cura iz Svilaja, Andrijevacā ili iz Oprisavacā oplećak, pa š ñega uzme počam, bio on lesica ili splet ili šta drugo. Od Broda gor sve je lošije, pa i isto tkañe. Tako su k nama došli vezeni pojasi, poluci od marama, grbave il vitane porube, zlatom krpane grane, a i drugo.

Tkañe se kiti koječim. Prema tom, zašto će bit tkañe, i nakiti se.

Grane na rubinama i ćilimima krpaje se s vunicom, na maramama opet zlatom ili bilim vulom, pa bude šlinga. Grane se ne paru, osim, koje su bile.

Vulom se ekluje, spleće, lesiča; a zatke se pravu crlenim, plavim il crnim tiftikom.

Najviše ima grana od tiftika, najmañe od zlata. Od tiftika su i grane na rubinama. Od svile su grane na rubinama i na tkanicama.

Od vune su grane na torbicama. Najviše se ipak kupuje vunica, ponda tiftik.

Tkañe se kiti na dvi fele: ili se kiti na stanu, ili se kiti gotovo.

Na stanu se grane ulažu i prebiru. Pretisni se s nogom potplatac, da bude živ. Na gornjem se talu žice broju i vunom ili vunicom provlači. Žice dođu gor i dol u gornjoj zive. Kad se je vunica kroz natru poyukla, udari se brdom, pa se prometi čunak i opet se broju žice i kroz ñe se opet uvlaču prsti žice od vune ili vunice. Tako se ulažu zatke, ćilimi i torbice i pavlake.

Prebiru se zatke, stolñici i pavlake, i to vako. Kad se već tkañe tke, prebroju se žice. U taj prebir uvuku daščicu. Sad se tke, pa kad ko oće, da pribere, podigne daščicu i spusti. U prebirañu mogu bit i po dvi daščice, pa je prebir cifrast, ne stidi se ni bore.

Gotovo se tkañe mlogo više i bolje cifra i veze, nego na stanu. Neko se tkañe šlinga ili lesića, drugo se spleće ili isica, ñeko se opet petlića, tamburira, grane se krpaje, pravi se petlića, dragovez, tamburira se i ekluje.

Spletane se pravi izmed tkañia. Tkañe se mora porubit, da spleť bude jednačiji. Iza tog se na kraju vul zaveže, pa se napravi toliko zabodaka, koliko treba. U ñekom je po dvadeset do četrdeset zabodaka.

Spleće se s vulom, uvućenim u iglu. Vul se zamiće preko igle, to je spletañe. Ge treba da bude rupica, nud se priskoču tri zabotka pa se ide daļe; kad se natrag vraća, opšije se rupica s tri zabotka. To je starje forme spletañe, a nova je forma isto takā, samo ima veće rupice i izgledē ko eklovañe. Dođe se s jedne strane s rupicom u dodir, pa se natrag zabada, ponda opet naprid i preko rupice. Za spletañe se mora vul malo uvrnit, da se ne češļa, a kad mu kraj izide, zavežu ženske, da nema uzļa. Sastavu se obodva kraja vula. Krož ñe se provuče igla, preko igle se zameti vul, pa se stegni. Tako ne bude uzļa.

Lesićañe ja lagļi i puno bržji posal. Kad je pola porubita, izvuku se iž ñe žice. Te su žice putka. Ako će bit lesica od jednog konca, izvuche se po deset, dvanajst žica, a ako će bit od više konaca, izvuku se tri ili četiri, ostavu se tri ili četiri, pa tako

redom, dokle treba. Ima li na pole osam put po četiri izvučene i osam put po četiri neizvučene žice, kaže se, da je lesica od osam konaca. Kad su konci poizvlačiti, udije se vul u iglu, pa se vataje četiri po četiri žice i zapleću se. Na lesice ima gustog i ritkog. Ritko su rupice, a gusto su stupčići. Ne ima mlogo fele, a nosi se ispod gaća i rubina i muški i ženski.

Isicavac i *unterovanje* jesu fela lesice. Tud se izlaču žice ne samo iz putke, nego se i od osnove. Osnova se mora isjeć, pa se i posal zove isicavac. U neg su jako velike rupice. — *Unterovanje* je isto što i isicavac, samo ima mañe rupice. Rupice su od unterovanja mañe od isicavca, a veće od lesića. I vud se izlače neke te neke žice iz osnove.

Isicavac se i lesica nosu pod muškim i ženskim rubinama, a i muški i nosu pod gaćama. Posal je ili opletañe u isicavca i unterovanja isti naki, ko i kod lesice.

*Šlinga*ñe je finiji posal, kog ne zna svaka ženska. Počmovi se od šlinge metnu na trpezu, a na počam se meti tkañe, koje će se šlingat. Iza tog se uzme kašika, malo se omasti, pa se š nom kojiput po tkañu povuče. Tako se dobije počam, koji se još flajbazom popravi, pa se šlinga. Izrežu se škarama rupice, koje moraje bit. Te se rupice opleću. Potle se odmiče i loza. U šlinge se najprvo proloza vulom, pa se onda odmiče i opleće. Ge treba gusto, tud se nakrpa, al samo slica, a ne izopaka. Mustre se mogu i flajbazom ispisat. To radu djeca na pengeri.

*Tamburira*ñe je, ako se sastavi isicana lesica sa šlingom. Iza porube se na tkañu ispišu grane. Te se grane šlingaje, a između šlinge budu rupice od isicavca. Tamburiraje se najviše soteške i rukavci od soteša, svile i prostiša.

Grane se krpaje dvi fele: il se napuščaje il ne. Ako se grane ne napuščaje, vataje se iglom tri žice, a tri se ostavu, pa tako redom, a kad se napuščaje, vata se po pet žica, a po tri se ostavu. Grana ima dosta feli, a sve se ovako pletu, bilo svilom, bilo vunicom.

Petlića se pravi samo na porube. Pravi se iglom i vulom. Igla se zabada u porubu, zabodak se rastavi od zabotka, da bude rupica, a ta se rupica opet oplete tako, da se vul zavezuje ko kod spletañia. Petlića se krpa ili petlića samo ujme tog, da bude poruba jača. Ima je jednotule i sa tri rupice.

Dragovez se krpa na krpićicama, da su krpićice dugotrajnije. Pravu se crleno i bilo. Iglom se vata pet, a ostavlja po pet žica.

Dragovez se krpa vulom ili tiftikom; pravi se mladim ljudem ili djece. On naliči na obritke grane, a petlica na užje eklovanje.

Eklovanje se ekluje iglicom i vulom. Iglicom se pravi gusto i ritko eklovanje; gusto se zove stupci, a ritko rupice. Ekluje se s jednog, pa se po tom kraju povraća. Ima krastavog eklovanja, na cokne, dregla i ušivala. Krastavo je eklovanje, kad je tako gusto, da se kroz njega ne more progledat. Cokne su, kad se ekluje na jednom kraju pravno, a na drugom u špic. Dregla je dugačko špičasto eklovanje, koje nema stupaca, nego same povelike rupice. Ušivalo je onda, kad je eklovanje jednako šjeroko, pa se more zgodno kroz poňavu ili rubinu prešit.

Sav vaj ženski posal radi se desnom ili livom rukom, neko uzima napršňak, a neko ne će. Kod porublivanja prednog tkaňa mora se svakako uzet i napršňak, da se prsti ne izbodnu.

Dnevni i godišni rad i počinak.

Dnevni rad i počinak. Svit se diže i ide spavat po vremenu. U zime idu ljudi spavat potle devet, a žene, koje moraje prest, legnu i u jedanajst sati. U letu se diže svit već u tri sata, u zime u pet. Žene se dignu u letu prve, jer moraje vatru ložit. U zimsko se vrime dižu žene ranije od ljudi, već oko tri, četiri sata, jerbot moraje prest. Djeca se dignu najpotle, a žene najprije.

Kad se svit diže, običajno je, da se prekrsti, pa ako nije sila, i malo se pomoļu Bogu; ako se zaspavaje, samo se prekrstu, pa se odma spremaje i u seb lagano moļu.

Nuz postelju se pospremaje uvečer rubine, pa i svit ima odma blizu, ne mora zest i tražit i. Potle spremaňa ide se svit umivat. Svako se čelade svako jutro umije. Najviše se umivaje u ladnoj vode, a ima i taki maza, najviše mladeg svita, koji traže mlaku ili vruću vodu. Svit se umiva u čistoj bunarskoj vode. Neko se umije odma iz kopaňa, a neko ule vodu u zjelu pa se umiva; al se samo u svetac umivaje u safunu, pa operu i vrat i noge i lice.

Potle umivaňa se muški počesľaje nuz ogledalo, a ženska-dija se samo peškirom dobro istriše, da im lice ne popuca. Žene se česľaje svake nedile po jedamput, najviše u subotu, a djeca i ljudi svaki dan.

Kad se svit diže iz kreveta, ljudi se presvuku u svagdaňe gaće pa u rubinu, opašu se tkanicom, obuju dvoje bile obojke,

podvrnu i' i turu u opanak; smoću oko noge kaiše, pa navuku na se jankel ili frosluk i idu se umivat. Ako je zimsko doba, preobuku muški gaće i rubinu, navuku plave ili cajgane lače, obuku kožu i jankel, pa se obuvaje. Za vrime obuvanja smoću lače u suknene obojke, po njima smoću bile obojke, pa sve turu u opanke i okolomoću s kaiši. Iza tog se idu umivat, pa si još oko vrata metnu šal i idu na posal.

Ženski se svit oblači vako. Najprije navuku krilca i oplećak, ili navuku suknu. Iza tog se opašu s tkanicom, navuku suknu, svežu oprid fertunić, pa se obuvaje ko i muški. Najprvo navuku čorape, pa smoću suknene i bile obojke; to turu u opanak, pa s kaiši dobro pritegnu, da ne lama. Iza tog se meti oko vrata i na glavu marama, pa je žensko spremite.

Na posal se ide na tašto. Bez uje se radi do dva sata. Posal počme ujutro oko pol šest; radi se do pol devet, pa se froštukuje, što se je sa sobom ponilo. Potle froštuka se odma ide radit, i radi se do dva sata, ponda se užina, a iza užine je uja, koja traje po podrug sat. Iza uje se ide radit, pa se oko pet malo zagriže i radi do osam uvečer. U osam se smračuje, pa se ide doma, ili se vozu na koli.

Tako se radi svaki dan u letu, a u proleće i jesen se kašne počme, a ranije svršši, pa se uja i jede isto nako ko u letu.

Muški i ženske idu spavat u letu oko deset, pol jedenajst; u zime idu ljudi spavat potle devet, a žene predu do jedenajst, ponda legnu. Polak se svita slači iz svagdañi rubina u trulicu, lošiju rubinu, pa u noj spavaje, a ima i takog svita, koji u nakoj mokroj rubine cilu noć spava. Trulice su lošije svagdañe rubine, s dosta zakrpa. U trulice se spava od parila do parila, a svaki i čoek i žena ima po dvi.

I žene se gekoje preslaču u trulice, a ta je trulica ili sastavna ili rastavna od oplećka. I ista se djeca preslaču u trulice, samo ne će svako dite da se prisvuče.

Svit spava u sobama. Mlađi parovi idu u letu u kućare, ge spavaje, a momci i na štaglima spavaje, pa si tamo donesu neperku i jedan vañkuš.

Boji l' se kuća, da bi se šta od ne ukralo, il ako je žito na polu, spavaje mlađi ljudi i u štale, u kolima ili i napolu. Ležaj se spremi vako. Prostire si čelade poda se malo sina, na sino se meti debela poñava neperka, a gor, ge će bit glava, meti se vañkuš.

Obično i to najviše spavaje zangot čোক i žena. Ako imaje jedno dite, to spava med njima do deset godina; ako je mañe od tri, spava u klupe u zipke; a kad bude veće, ima svoj ekstra krevet. Imaje li roditeli više odrasle djece, spavaje po dvoje zangot. Obično spavaje muški s muškima, ženske sa ženskima, nu trefi se, da muško spava s ženskim do dvanajste godine. I po troje mañe djece spava na jednom krevetu. Običaj je, da djeca svake žene spavaje ekstra. Ma bila i od braće djeca, ne slažu se dobro, pa ekstra spavaje.

Ko je udovac ili udovica, spava sam, pa si, i to je ritko, uzmu po koje dite, da i bude dvoje i da je mañe kreveta.

Naspomenio sam, da skupa spava čোক i žena u jednom krevetu. Čোক se od žene razdili samo onda, kad je žena u porodu. Kad se to trefi, spava žena ili sama ili s mañim djetetom, al čoku ne da k seb u krevet, dok se ne uvede u crkvu, dok ne projde po osam nedila.

Ako je ikako moguće, spavaje momci i djevojke same. Momci idu na štagaj, da mogu boļe po noći baćokat, a cure su uvik u sobe, ritko kad u sobice, pa i onda ne spavaje same. Nuz momka ili djevojku spava ritko kad ko, a skoro nikad ne dadu k seb djetetu, ma im to bilo i brat i sestra.

Kad se kreveti meću, pazi se, da je najstarijeg para krevet u vru na najboljem mjestu, a dječji i starji udovaca i udovica ide nuz peć i bliže vratima. Na dječjem krevetu ne bude perine, nego samo slamnača s vañkuševi. Momci i cure, kad su u sobe u krevetu, imaje isto nako napraviti krevet, ko i oženiti ļudi i žene.

*

Ženski se svit češće pere i kupa od muški. Ženski se svit baram svake druge nedile opere. Umiju se u škafu, operu si vrat i uše, pa si i noge operu, sve do pasa. Djeca do deset godina kupaje u koriti; kaže se: izmivam dite.

Muški se mañe peru. Momci i ļudi, koji idu s marvom, kupaje se od svibna do Lovrinčeva. Kupaje se u Save, ređe u Mrsuñe. I ļudi se kupaje, al samo u ļetu, kad se zaprašu. Za kupanje se ugrije kotal vode. Ta se voda istrese u veliko korito ili pariļaću, pa se čোক brćka i riba putnicu, dok oće. Ľudi se kupaje u kućari, pivnicama, kačarnicama ili baš i u sobe, al se pazi, da se mogu vrata zatvoriti, da ko ne nabani, a čelade se kupa. Najviše se kupa potļe vrševine.

Iduć ljudi i žene lan kvasit kupaje se obodvoje. Samo se čoek pred ženom i žena pred čoekom skoro ništa ne stidi, oni bi se i goli kupali, da su sigurni, da ne će niko nabanit pa i ustidit.

Divičice se kupaje u Save iduć s marvom, a i momčići se kupaje iduć s marvom.

Kad se ženska kupa u Save ili Mrušne, ili baš i u figure, sveže si maramicu oko vraia i na pas. I to činu rad stida, pa i jedna se pred drugom stidi i po dvi marame meti.

Kad se muškareci kupaje, kupaje se goli i brez ikakog stida. Ipak se glede, da se kupaje zangot momci i momčići parni godina, a ne mlađi sa starjima. Svi, što se zangot kupaje, moraje bit vršnjaci ili bar braća.

Svit se kupa u Mrušne kod Buruma, u Save kod Mliništa i kod Varoškog. U Save je zgoda, ge ko oće, more se kupat, nema blata, a ni ni s kraja duboka.

Djeca se muška i ženska kupaje u leto u figurama kraj štreke. Svaki muški, koji je bio čobanin, nauči se dobro plivat. Ima plivača, koji idu i priko u Bosnu. Idu po duvan, po kukuruze i dubleke. Svaki drugi muški voga sela zna plivat: Za vrime kupanja ostavu po jednog, koji na robu i na marvu pazi, da se ne raziđe i da ne ode u kvar. Odilo ostavu na baeri, a s ovi vješti plivači skaču u Savu, ma da je na mjesti i preko dvi fate visok baer. Pliva se žabji.

*

U jednoj se rubine izdura po nedilju dana. Ko se boje trsi, bilo to muško ili žensko, slači se u četrtak i u ponediljak. Bilo leto, bila zima, nosi se rubina samo po nedilju, a ne po dvi. Ženske nosu sukne, pa mogu krilca pod suknjom nosit i dvi nedile, samo moraje oplećak prominit. Djeca se slaču svake nedile, a mala djeca i po dva i po triput na nedilju, jerbot se ne znaje čuvat, pa se brzo zagrstavu.

Iz crne se rubine slaču u bilu svakog ponediljka ujutro. U nedile budu u svečanoj. Ko se trsi, svuče sebe, a i mađu djecu i u četrtak ujutro.

Godišni rad. U zimsko doba muški se bavu oko marve, ili štogod pravu od drveta, a ženske tku i predu. Ge je više ljudi i marve, tud i posal podiljt: jedan ima svu brigu s koñi, drugi s govedi, treći s sviñama, neki opet mora ić u drva. Ge je po jedan ili dva čoeke u kuće, pa ne mogu sve savladat, pomažu im žene

i djeca, ako ne prije, al barem onda, kad ljudi kud otić moraje. Žene se zdadu u tkaće i predivo, jer kad se proleće otvori, nemaje cajta za to.

Neke te neki ljudi djelaje od sušjeg drveta što im je od potrebe ili u kuće, ili kom za novce pravu. Zima je cajt, kad se mogu trlice, stanovi i čekrci praviti.

Ljudi u zime dobivaje „grates“ pa ga izlaču, brinu se mlogo i za svinje. Ovima treba froštuk i večeru skuvat i dat, jer nemaje na Jelasu dosta rane. Kako peć troši u zime mlogo drva, moraje ljudi u šume ić, drva sjeć i pazit, da i šumari ne uvate.

U zime se u pozdravljenje ujutro svit digne, opremi, marvu namiri. U tom svañiva. Jede se, pa se ide širom za poslom. Djeca idu u školu, žene tku i krpaje, ljudi odu k marve. Oko podne su većim talom svi doma; skupu se oko trpeze, jedu, pa opet idu širom do večere. U mrak su opet svi u sobe, nuz peć se griju, šalu, divanu, predu i Bogu se moļu, a kad zvono zazvoni, reduša donese šetricu; svi odrasli muški peru i trišu ruke, pa idu za večeru. Za večere dogovaraje se, što će i kako će sutra radit, pa i to, kako su danas prošli; svako nuz svoj posâl. Djeca malo zaviru u knigu; lampa se utrni; žene ostanu sjedeć na kreveti i preduć, a djeca i ljudi odu spavat.

Tako je u zime svaki bogoviti dan, samo se u svetac malo promini. Mladi svit oko kola skaće il u rod ide, a starji je i nevelali nuz peć, grije leđa i čuva se, da ne prezebe i da ne ode svetom Lovre na groblje. Djeca se igraje i sañkaje na snigu ili se grudaje i šikaje.

U proleću se otvaraje poslovi. Ljudi se i žene zdadu u kopañe i orañe. Priaraje se ñive za kukuruze, oru se zemlje i sadi se krompir, luk i gra, siju se i sadu kukuruzi, lan i sve povrtale. Odgraća se vinograd i dvaput kopa. Špricaje se vinogradi, sije se i sadi po napoļu sve osim žita i jećma. Proleće je cajt najveći poslova. U ñem se kopa i okopava. Idu se iz prve kukuruzi kopat, okopaje se i urovu pa zagru krompiri i gra, okapa se i plevi mrkva, peršina, celer, koloraba, jabučice, paprika i drugo povrtale. U to se doba kalemu voćke, čistu se i obrezuju suve grane s voća, prisaduju se razne forme voća. Vinograd se mora koļit, rezat i odgraćat. Žene zaprtu matike pa ju nosu, dok list ne spade.

Djeca počmu bosa odat; idu u školu, igraje se plovani do mile voļe. Cure se spremaje za svece. Krpaje grane, ekluju, idu za marvom, porubljuju i svoje ženske poslove radu. Žene nemaje

od svog ženskog posla ništa; moraje ić na posal. Ni ne, koje su u domu, ne mogu svog posla privatit, imaje posla s djecom i s jelom za poslenike.

U letu istom dolazu najveći poslovi. Kukuruzi se iz druge kopaje, vinograd se drugiput šprica, žito se žahe, kosi se trava, žito se vrši. Žene nemaje i opet kad, da se svojim poslom zabavu, jer treba ić na kućni posal. Po svecima treba opet u Brod u crkvu i šta od prodaje ponit, da se dobije koja krajcar. U vrtu dođu krastavei i salat, jabučice i krompir, rana koloraba i paprika, a sve se to, koliko za jelo ne treba, u Brod odnese i proča. Tako su žene u letu u najvećem teretu, svaki dan na kućni posal, a u svetac opet treba ić za krajcarom. Uto, o Ivañu dođe i lan, nega treba čupat, močit, sušit i slagat u močionice i snopove. Ljdi kad tad dobiju uju, da malo opočinu, a žene nikad.

U letu živu najbolje čobani sa marvom. Lako je ić s govedi, ne napojit na Save, šta u ruke uzet i djeluckat. Lako je ić za sviñama: torbu bacit preko sebe, u torbu užinu i kukuruze, u ruke nož i drvo, pa ajd od lada do lada, opočivaj i drimaj, reži drvo i jedi; kupaj se i sviñe kupaj; a uvečer ili doma ić ili ne ić, kako mu je voļa. Mlogo je laganije bit čobanin nego po poļu orat, kopat i kosit, al zato, kad čobanin dođe med poslenike, ima sto muka, dok se sve poslove nauči, što treba čoeuku da znade.

U jesen se rod bere. Sazrelo je grožđe, pa se bere, cidi šira. Došli su kukuruzi, trgaje se pa se doma vozu. Sazrelo je voće pa se bere i za zimu sprema. Dođe i gra pa se trga, tuče, vija i sprema. Eto i vrševine, pa se na vršaju mora vijat, slama bacat, koñi tjerat. Dođe i Matijevo, treba zemļu preorat, pa posijat žito i ječam. U jesen se još: tuče lan, suši voće i vozu dubleci. Vozu se drva, zagraća se vinograd, da ne ozebe, ranu se sviñe u sviñcu i koļu se za slaninu. U jesen se i rakija peče, vino pretače, pa eto života za gekoje lude. Još u jesen živu dobro pudari i čobani. Vima je lako iduć za marvom, a pudarom čuvajuć grožđe.

Dođemo li u proleće il u leto ujutro u čiju kuću, vidimo, da se svit do zore diže, umiva, sprema, djeca idu u školu, vas odrasli svit ide na posal, bud u vinograd, il u bašču, a samo izñica ostaje s malom djecom doma. Oko podne dođu djeca doma iz škole, dođe i žena po užinu, odnese poslenikom jelo, reduša jede sama s djecom. Djeca odu u školu, a izñica je i opet sama doma, kuva večeru. U mrak se skupu svi doma, čekaje, da ozvoni zvono, idu večerat pa odma spavat.

Tako se ponavlja svaki dan, a u svetac se ide u Brod u crkvu, nosi se prodaja, a potje podne se igra kolo, igraje se i djeca do mraka. Starji sjedu na klupčicama po napolu i divanu.

U jesen su sva čelad do sunca doma. Kad prođe devet, ide se na posal: u vinograd, k sinu, u gra ili u voće. Oko podne nema nikog doma. Svit se razišo za poslom, a iznica je sama s djecom, pa bude cil dan, dok ne dođu poslenici pred večer doma, večeraje, tuku lan i idu spavat.

Vanredni poslovi. Vaj svit, i muški i ženski, ide na prošteña i na vašere, pa to dura i po više dana. Idu i na koli i pješice, al više pješice, pa ostanu i po šest, sedam dana. Svit ide k Bistri, u Jud, u Đakovo, u Štof, pa u sva maña i veća okolišna mjesta. Tako svit ide u goste i na prošteña u va sela: u Podvine k svetom Antunu, u Bukovle k sv. Terezije, u Vrbu k Mikule, u Šumeće k Majke Božjoj, u Kanižu na Grgurevo, u Kobaš na Veliku Gojspu, na Ivañe u Sibiñ, na sv. Ana u Zdence na Jakobovo u Kute, pa i na druge godove, bili blizu ili daleko. Najviše na ve dane ide rod rodu, al je i tuđinac dobro došo.

Za daļi put ponese na seb svit jelo, il im kola jelo povezu, a žene se složu, pa si spremu pogačicu, okuvaje kobasicu, ispeku kolač peretak i okuva se slanine. Ponese se i koji forint. I na vašer se sve to ponese, samo ne kolači.

Na putu se iduć na prošteñe živi što pobožnije. Pjevaje se svete pjesme, najviše od blažene Divice Marije. I kad čelad mora konačit, nađe si pristojniju kuću sa zgradama, pa u ñoj noći, a ne u bircauzu. Iduć na vašer i prošteñe obuku se što čistije i boļe, jer ne nosu sa sobom druge robe.

Svit ide još na rabotu, patrolu i na zapovid.

Na rabotu ide svit, kad treba u proleće ili u jesen putove popravlat, naspe uredit; kad treba vozit drva za općenu i škole. Tud se mora čelade boļe opremit; ženske i muški budu u rubinama, a to bude najviše mladi svit. Sa sobom ponesu lopatu il matiku, pa i sikeru i testeru, kaka će već bit rabota. Nuz to svaki rabotar ponese torbu i užinu u ñoj. Ženske ponesu šarenke, a muški kožne torbe. Za užinu ponesu već po tom, je l' se posti ili mrsi. Mrsi l' se, ponesu kruva i komadić slanine ili sira ili što od suvog mesa; a kad se posti, ponese se kruv, jajca ili sira, ili baš i luka i zgñucanog na suvo gra. Na raboti se radi cil dan; počme se oko devet il deset sati, pa se radi do podne, ponda se uja do dva, do tri sata, pa se radi i opet do pred večer, a onda se ide doma.

Cila rabota ne vridi ništa, radi se nemarno, pa da još na ne starji ne larmaje, ne bi se baš ništa uradilo.

Na patrolu se ide tri večere uzamance. Idu po četiri čoeaka. Jedan je išpekcijaš, a drugi su patrolci. Išpekcijaš je untroficir, a ni drugi su, što su bili proste bake u soldačiji. Na patrolu se ide od šesnajste do šezdesete godine, a moraje ić svi muški osim zvonara, i to pasira, da ide sin za oca, otac za sina, il komšija za komšiju.

Patrolu naređuje knez. U letu se spava navani pred stražom, nuz dolnu školu, a u zime se zavuku u stražu pa se griju, spavaju i koješta naglabaje.

Svaki patrolac ponese sa sobom vaňkuš i neperku. Vaňkuš meti pod glavu, a neperku poda se. Ľudi, što su na patrolu, morali bi svakog vezetirat, ko kroz selo prođe, al to malo ko radi, pa se more lako kroz selo proć. Istina je, da domaći Ľudi ne vezetiraje patrolu, al kad se serežani zađu pa vidu: tog i tog nema, zapišu ga, predadn kotaru, pa eto i rešta i globe. Na patrolu budu Ľudi od devet do tri sata ujutru.

Na zapovid se ide u nedilu potle podne. Tu se skupi od svake kuće po čelade, bilo muško ili žensko, staro ili mlado. Kad se dosta svita skupi, pročita knez ili ko drugi od Ľudi zapovid, razdilju se pisma, pozivnice i odluke, pa se o koječem razgovara. Dođe na zapovidi govor o gospodi, o občene, o kotaru, plotovima, marvi, o vremenu i o svem drugom, što našem čoeuku treba. Zapovid su žive novine, pa se tude i pobiju i pošteno i nepošteno divanu.

Kako se zapovid drži u nedilu, svit se čisto i uredno spremi i uljudi, da ni drugom svitu na sprdnju. Ako je Božić u nedilu, ili kad dođe Uskrs, Dôvi, drži se zapovid sutradan potle podne.

Trgovina.

Domaća trgovina. Dućane i bircauz ne držu domaći Ľudi. Vaj je svit stvorit za srp, matiku i kosu, pa nema kad, nema š čim, a ni ne zna s birtijom i dućanom baratat. U selu je krañac Štefančić i čifut Kraus, što držu i dućan i bircauz. Štefančić mlogo bolje živi.

Domaći Ľudi prodaju samo rakiju i sirće. Rakiju toču žene i Ľudi nesamo u selu, nego nosu i u Brod i u bosanski Brod. Vo im se dobro isplati. Kupu akov ili dvojku za dvanajst ili dvaest

forinti, pa ne plati akcize i dobije na akovu po deset forinti profita, jer se litra prodaje po četiri seksera. S tim trguju prćijaši pa i onda, kad je akcizer u komšiluku, a taki' ima, što prodaju rakiju, valda do četrdeset.

Svit trguje još i sirćetom. Prodaju ga u selu, u brodsko brdo i u Brod nosu. Ko treba sirćeta, dođe do kuće, ge se to more dobit, dade sekser, pa dobije litru, koje se ne stidi esenca. I nekoji Brođani naruču, da im se donese domaćeg sirćeta, pa im poznate žene nuz prodaju donesu.

Kom je nužda za novce, a ima dosta tkaña, donese i tkaña na prodaju ili ga u selu prodade. Gotove se rubine, obojci, marame, peškiri i zapregovi prodaju i u selu i u Brodu.

Žene idu u Bosnu. Odnuda prinesu đuvana razne cine, pa ga u selu priprodadu.

Koji ljudi imaju dosta novaca, trguju i s žitom. U jesen nakupuju žita i kukuruza, dok je jeftino, a potle u proleće il na leto prodaju, pa lipo dobiju. Tako su se eto Petrovići podigli, da su najbogatiji u selu.

Sve ženske trguju s prodajom. U svako doba godine, a najviše u subote i četrtke vidimo mlogo švita, ge nosi prodaju, pa ju prodaju nesamo na vašeru, nego i po sokaci. U Brod se na prodaju nosi sve povrtale (kupus, krompir, gra, grašak, repa, rotka, mrkva, peršina itd.), jajca, kajmak, sir, maslo, putar, sve voće, ko što šlive, jabuke, crešne, grožđe. Od prodaje ima ženski svit dobre zakrpe, jer svaka ženska dobije baram deset forinti sa svoga sloga iz vrtla.

Svit najvolje posudit novaca među sobom, a za veliki intereš? Napravu sami obligaciju, pa dadu po trideset do pedeset forinti, a za dobar intereš. Na pedeset forinti dobiju po osam forinti intereša. U šparkase se ritko ko maša. Volu od svita uzet, ma i na veći intereš, nego iz kasa. Svit će za intereš i glavnice pričekat, al kasa ne more ni ne će. Bila je počela davat novce i imovina, a sad ne da.

Svit je dužan jedan drugomu, ponda u Brodu trgovcem i zanađijama (opančarom i abađijam). Svake se godine na svrgodište napravi račun, pa se dužno namiri.

Sajmovi. Svit ide najviše na vašer u Brod, ponda u Požegu, Đakovo, u Štof i u Kutivo.* Prodaju i kupuju razne fele marvu i robu.

Od svi ti vašera idu ljudi najviše u Brod. Tamo su nesamo kad su godišnji marveni i robeni vašeri, nego su i svakog četrtka. Svit kupuje i prodaje: goveda, svinje, ovce, koŋe, sve fele žita i brašna, povezu na vašer i sino, slamu, otavu, graoricu, djetelinu, pa i kojekake majstorštuke, što samouci napravu, ko što lesice, siceve, šaragle i drugo.

S marvom niko ne trguje, ko što na drugim mjestima. Kom je nuŋda prodat vole ili svinje, proda i, a ne kupuje drugi na niovo mjesto. To vridi i za koŋe, ovce, pa i za druge stvare, što i sami ljudi prodadu.

Na vašere se u druge krajeve ide od nuŋde. Trefi se, da bi si kuća nabavila boŋe fele goved ili koŋ, uputi se gazda i još ko u Đakovo na Ilijino, ili u Poŋegu, u Štof, pa se kupi par ždripcu ili zgodna krava.

U Poŋegu idu rad koŋuva najviše, a u Gradišku rad koŋske marve, ako ju ne mogu blizu prodat.

Ima i taki ljudi, koji se tepu po vašeru, ne bi li ge šta zgrabili, al ti je malo; većinom veća potreba ili nuŋda tjera čoeke, da ode i da se podmiri s nim, što mu fali.

Kad se na vašer ide, jedan uvijek ima samo brigu s novcima, a drugi s marvom ili robom, pa se sloŋu, kad šta treba isplatit.

Poslovi s upravnom oblasti.

S općenom imaje ljudi najviše posla. Ona izdaje pašuše, odluke mjesnog suda, izdaje kojekake svjedoŋbe i pozive, pa su ljudi češće u ŋoj. Osim tog idu četiri većnika svaki mjesec u sjednice. Treba li koga ić tuŋit, vodit komesiju, platit porez, namet, za oŋakare ili za škole, sve to ide k općene.

Ne zadovoljava se svit uvijek s općenom, ide kotaru; ne zadovoljava se ni kod kotara, šalje utok na ŋupaniju i na vladu, a najviše rad dilbi i tućne.

Svit se ne slaŋe s gospodom. Gospoda, ma da su skoro sva seŋački sinovi, ne trpu „šoŋu“, pa ga globu i guŋu, gegod samo mogu. Nuz to se baš u podviŋačkoj općene često događaje prevare i krađe, pa je svit izgubio povjereŋe u gospodu, koje je prije kako tako bilo.

Vaj je narod otvoran i slobodan ić prestojniku, pristavu ili u komšiluk; to im je svejedno, al samo kad su pravi.

Veliki neprilika imaju ljudi i za vrijeme saborski izbora. Gospoda navlaču na svoju stranu, drugi na svoju, pa ljudi ne znaju, kud bi se okrenili.

Kad je narod uvidio, da su im gospoda dušmani, ne nosi im mita, a prije je to bilo nesamo maloj gospode, nego i velikoj, i to ne mala milost, nego baš i prevelika, ko što su šunke, prasad, živad, dukati, tkađe, poštave, ćilimi i druge stvari, koje još gospoje od svita išću i zativaju, što da im se donese.

S parokom se i kapelanom svit dobro sluša. Držu i za svog oca i prvog pomoćnika, pa im rado učinu, što vi samo reknu. Treba li kola, sina, rabote, ili kola za vinograde, sve to se paroku badava radi. Badava se i kosi, žanje, sije, vrši, jednom riječju: niko se ne će paroku zamirit, pa mu za badava učinu i uradu i što baš ne bi morali. Al su zato paroci svitu bolji nego druga gospoda.

(Nastavit će se.)

Dvanaest selà u Fruškoj gori.

NAPISAO MILOŠ Đ. ŠKARIĆ.

Bešenovo.

Selo Bešenovo leži na bregovitom podnožju Fruške gore i ima jedan glavni sokak, koji presecaju dva raskršća s vrlo kratkim ulicama. Svaki se sokak sastoji od dva reda kuća, koje su pokrivene crepom i slamom; zidane su od cigle, čerpića i naboja, a ima ih i od pletera.

Usred sela je lepa crkva, kojoj je zvonik podignut otprilike — kako najstariji ljudi pričaju — pre 140 godina, dok je crkva mnogo ranije zidana, te ne pamte danas ni najstariji ljudi, da im je kadgod tko pričao o toj gradnji. Zapisa nikakvog nigde nema. Zvonik je bio pokriven plehom i vrlo lepo iskićen, ali je zub vremena izeo taj krov, pa je 1898. obnovljen i bakrom pokriven. Na zvoniku su četiri zvona. Hram crkve pada na dan 13. jula, a slavi Sabor arhang. Gavрила.

Po pričanju Živana Kovanđića, kako mu je nekada kazivao njegov deda, koji je živio 100 god., prvi se doselio Baša iz Bašina sela u Maćedoniji u Bosanski Novi, gde je Baša nekoliko godina proveo; no kad ga Turci htedoše ubiti, odluči da traži sebi i svojim novo pribežište. Tako je Baša došao ovamo i nastanio se na Krčevinama, koje leže 2 km južno od Bešenova. To je zemljište (danas bogata i lepa ravnica) u ono doba bilo sam krš i šume, a to je Baši dobro došlo, jer se njegova stoka mogla bezbrižno hraniti, a imao je toliko, da joj ni sam nije broja znao. Sam Baša imao je tu jako sklonište i glava mu beše od Turaka sačuvana. U njega beše vrlo velika porodica, dosta slugu i dosta dobra četa za neprijatelja. Često su ga Turci napadali, ali je on uvek pobedio. Kad se ovamo doselio, s njime je došao i sveštenik, jer se priča, da su prvu crkvu imali vrlo primitivnu, od dasaka na Krčevinama,

tik uz današnju pustaru Višnevce. To Bašino preseljenje iz Bosanskoga Novog nazvali su tada: „Ovo je Bašino novo“, pa je otud i današnje mesto dobilo ime Bešenovo.

Priča se, da je ime Bešenovo postalo i ovako: Manastir je bio kao i sad pod šumom, i Turci pođu da ga razruše, a paša ostane sa svojom pratnjom na mestu, gde je danas selo. Turci su više puta jurišali na manastir, ali mu ništa nisu mogli učiniti. Tad se vrate natrag paši i kažu mu, da nisu mogli ništa manastiru nauditi, jer nešto „beše novo“.

Priča se i ovako: Bešenovački manastir zidao je kralj Dragutin iz Mitrovice. Majstori, kad su sa poslom bili gotovi, odu kralju, da ga pitaju, kakovo će ime nadenuti manastiru. Sestra kraljeva tu se desila, pa reče: „Čudna mi čuda, beše novo!“

Malo zapadno od Bešenova, t. j. od Bašinova naseljenja, a južno od današnjeg sela Bešenova, jedan sat hoda, nalazi se lep prostran pašnjak Palanka, gde je bio nekad turski grad Ripić. Tu se i danas još vidi šanac oko grada i mnogo cigle. O tom gradu priča se: Baša je uvek mislio na to, kako će Turke iznenada napasti, potući ih i za uvek ih se oprostiti. Te njegove namere, a i samo njegovo spremanje potkazuje jedan Bašin čovek Turcima, te se Turci pobune i udare na Bašu, a ovaj, kad je vidio svoju pogibiju, pobjegne i dođe na Provaliju. To se zemljište nalazi više sela za jedno 300 metara daleko, i tu je danas podignut drveni krst u dolini, kojom put vodi iz sela u manastir Bešenovo.

Onaj izdajica, dobivši ime od grada Ripić, begao je od Baše na sever prema manastiru Beočinu, pa nije došao ni na pô puta, uvati ga Baša i pogubi. To je mesto Baša anatemisao, pa se i danas zove Anátema. Ima i danas u starih ljudi običaj, kad pored toga mesta prolaze, da bace na n grančicu, busu ili kamen i kažu: „Anátema ga bilo!“

U tom boju s Turcima poginuo je i Bašin sveštenik.

Bešenovo selo zaokruženo je bogatim i plodnim oranicama, pašnjacima, voćima i livadama; nekad je po brežulcima radalo glasovito „fruškogorsko vino“, pa je s toga i samo selo na lepom glasu bilo. Domaće je vinograde uništila filoksera, ali se sad opet podižu na američkoj podlozi.

Na severnoj strani od sela Bešenova, $\frac{3}{4}$ sata hoda, a pod Fruškom gorom, leži u velikoj i lepjoj dolini manastir Bešenovo.

Prvobitni kaluderi došli su ovamo iz Srbije iz manastira Vitovnice, koji je posvećen Uspeniju sv. Bogorodice. S njima su došli njihovi srodnici, kumovi i prijatelji, te osnovali Prnjavor, koji danas broji oko 40 kuća i do 300 duša.

Priča se, da je manastir sagradio srpski kralj Dragutin, koji je nekada u Sremu živio. O kralju Dragutinu se priča: Jedamput je bio u lovu na jednom bregu u manastirskoj šumi, sat hoda severno od manastira, pa odvojiv se od svoga društva izgubio se negde u šumi. Perjanici su ga dugo i dugo tražili, pa kad ga nađoše, prozovu taj breg od radosti Krajevaca. Pod tim imenom i danas se tako taj breg zove. U vrhu brega ima izvor, gde izvire vrlo hladna i kao suza bistra, osobito dobra voda za piće, a zove se Izvor krajevački.

O kralju Dragutinu vredno je i ovo spomenuti. Kad je jednom lovio u Irigu, a ker mu opazio lisicu, otrgne kajas s vrata i povija je. Kad je lisica htela u rupu, ker je zgrabi za nogu i odgrize. Jedan perjanik baci se kamenom na kera i prebije mu nogu. Ker zacvili, a uto se kraljev koñ poplaši, pa kada ga perjanik htede uhvatiti, koñ se baci nogama i prebije perjaniku nogu. Od perjanikova jauka koñ počne begati i pane u neku rupu te prebije obe prednje noge. Kajući se kralj Dragutin za to, a i zbog toga, što je od oca prestol oteo, pa držeći, da je to sve Božija kazna, reče svome bratu Milutinu, da se kaje, i počne u to ime graditi svome krsnom imenu Svetoarhandelsku zadužbinu, manastir Bešenovo.

Zvonik manastirske crkve je vrlo visok i bakrom pokriven, a zidan u stilu vizantijskom. God. 1900. sva je crkva obnovljena. Crkva je posvećena Arhandelu Mihailu, a slavi na 15. jula mučenike Kirika i Julitu.

Od manastira 300 m severno nalazi se šuma Kesteñak, prozvana od toga, što je tu nekad u pećini starac isposnik u samoći život provodio te svojom rukom zasadio kestenova drva, kojih i danas ima.

Istočno od manastira na bregu zvanom Okop nalazi se Dedina česma. Tu je nekad živio starac kaluder u samoći te kalamio i podizao razno voće. Na treći dan Duhova tu se sastaje omladina iz ovih sela kao na slavu.

Na $\frac{1}{4}$ sata hoda od manastira severozapadno ima jedan breg, koji se zove Pustajina glava. Tu je, kažu, živeo kaluder baveći se pčelarstvom; kod njega su se sticali pustajije te imali svoja skloništa.

U manastiru se nalazi vrlo staro Jevandele, rukom pisano i sve pozlaćeno, srebrom okovano, samo šteta, što na njemu nema ni dana ni godine, kad je pisano niti ime pisca. Toliko se zna, da su to Jevandele donesli ovamo kaluđeri iz man. Vitovnice, a to bi po prilici moglo biti u XII. veku. Još se u manastiru nalazi vrlo stari model sadašnjega manastira, koji je od drveta rukom načinen i sedefom optočen; a isto tako i tri stara krstića rukom rađena.

Doselivši se naš narod u ove krajeve, prva mu je briga bila, da podigne bogomoše, a uz njih i škole da otvore. Prve su im škole bile čisto srpske veroispovesti. Prvi učitelji bili su svakojako kaluđeri i mirski sveštenici. Crkveno slavensko pismo, veronauka i pojašnje, to su bili školski predmeti. U selu stari ljudi pričaju, da su nekad đakoni učitelevali po 10 godina, jer se pre nisu mogli zapopiti. Plate su bile u novcu i hrani, drvima i osvetleću. Njihovi đaci naučivši dobro čitati i pojati u crkvi, a uz to izučivši po koji zanat, postajahu docnije sami učitelji. Tako se priča, da je pre 80 god. bio učitelj u Bešenovu Đorđe Petrović, zanatljija, a pre 72 god. Aleksandar Crnobarac, ratar. Plaća i jednom i drugom beše 10 oka žita od bračnog para, goriva drva i lojane sveće za osvetleće.

Osim spomenutih bregova i mesta još su ovi bregovi oko sela Bešenova i više nega: Orlovac, Grabovac, Arvatovac, Tetrman, Vukovac, Raškovac, Podrumište, Mutaļ, Krajina, Rasova, Vranova stena.

Dolovi se ravnaju po imenu brega: Mutaļski do, Grabovački, Vukovački itd.

Šume: Tetrman, Vukovac, Više Cera, Pod Javorom, Kod Stubline, Crvena Anta, Mali Čot, Rakića Bašta, Acanovo Voće.

Ńive: Parlozi, Selište, Čikasovo, Rit, Srednje Pole, Krčevine, Zubaće, Dužnice, Mutaļ.

Izvori: Jelenića izvor u Grabovcu, Nikšića izvor u dolu Raškovcu.

Bešenovo ima*) 160 kućnih brojeva i oko 1200 duša, samih Srba pravoslavne vere. Samo dva rimokatolika doselili su se iz Rume pre 20 godina; bave se kolarskim zanatom.

*) Godine 1909., kad je ovo pisano.

Danas žive u selu ove porodice:

Ććimović 7 *)	
Aleksić ¹⁾ 6	Gavrilović 2
Andić ²⁾ 4	Glogina ⁶⁾ 5
Arsenijević 5	Ilić 3
Aščević 3	Isaković 1
Bakić 22	Janić 17
Banovački 1	Janković-Cincar 4
Belić ³⁾ 24	Jelenić 2
Belovitić 41	Jeremić 1
Brijak ⁴⁾ 5	Jevremović 23
Crnobarac 7	Jovanović 17
Ćirić 1	Jurišić 17
Ćirin 1	Kerac ⁷⁾ 2
Danojlić ⁵⁾ 3	Klinčarić ⁸⁾ 1
Dimitrijević 16	Kosanić 6

*) Broj uza svako ime ovdje i dalje znači krsno ime, koje porodica slavi, i to:

1. Nikola („Nikol dan“) 6. XII.	21. Konstantin i Jelena 21. V.
2. Georgije („Đurđev dan“) 23. IV.	22. Sergije („Srđev dan“) 7. X.
3. Đurđić 3. XI.	23. Luka („Lučin dan“) 18. X.
4. Dimitrije („Mitrov dan“) 26. X.	24. Toma 6. X.
5. Arhandelovo („Arandelov dan“) 8. XI.	25. Andrija Prvozvani 30. XI.
6. Petka 14. X.	26. Jeftimije 20. I.
7. Jovan Krst. („Jovañ dan“) 7. I.	27. Pantelija 27. VII.
8. Petar („Petrov dan“) 29. VI.	28. Atanasije 2. V.
9. Trifon („Trivuñ dan“) 1. II.	29. Alipije („Alimpije“) 26. XI.
10. Lazar („Lazareva subota“).	30. Avramije 29. X.
11. Stevan 27. XII.	31. Gavriilo 26. III. (13. VII.)
12. Stefan Dečanski 11. XI.	32. Vartolomej 11. VI.
13. Martin („Mrata“, „Mratin dan“) 11. XI.	33. Vasilije 1. I.
14. Časne verige sv. Petra 16. I.	34. Kalistrat 27. IX.
15. Marko („Markov dan“) 23. IV.	35. Haralampije 10. II.
16. Grigorije 25. I.	36. Joakim i Ana 9. IX.
17. Ignatije 20. XII.	37. Mojsej 4. IX.
18. Kuzman i Damjan 1. XI.	38. Prenos mošti sv. Nikole 9. V.
19. Kirijak Otšelnik 29. IX.	39. Duhovi.
20. Mihail („Mihol dan“) 29. IX.	40. Mala Gospojina 8. IX.
	41. Uspenije Bogorodice 15. VIII.
	42. Vavedenije 21. XI.

¹⁾ doseljeni iz Despot Sent Ivana pre 35 god. ²⁾ Grci. ³⁾ iz Sivca pre 60 god. ⁴⁾ iz Krañske, prekrstio se. ⁵⁾ iz Platičeva pre 50 god. ⁶⁾ iz Golubića pre 60 god. ⁷⁾ iz Vrbasa pre kojih 70 god. ⁸⁾ iz Ležimira pre 70 god.

Kostić 11	Paklović 1
Kovanđić 27	Pantić 2
Kresojević 7	Pavkov ⁷⁾ 7
Kristić ¹⁾ 21	Pavlović 17
Kuzmanac 3	Perin 1
Laćarac 13	Plemić 1
Lazarević ²⁾ 1	Popović 1
Lazić 1	Radović 1
Marinković 5	Radujkov ⁸⁾ 4
Marjanović 15	Ratković 7
Mikić 2	Remetski 22
Milinković I. 7	Rismović 3
„ II. ³⁾ 1	Rosić ⁹⁾ 14
Milkov ⁴⁾ 10	Sakagić 2
Milojev ⁵⁾ 5	Sakarđić 14
Nedeljković 2	Stojković 1
Negovanović 6	Šimunovački 2
Nićković 3	Tedić 23
Nikšić 5	Trnić 1
Ninković 1	Udavić 2
Obradović 7	Urošević 3
Otašević ⁶⁾ 1	Živanac 7

Porodice, koje se smatraju kao jedne, jesu: Ćirići (23 kuće), Nikšići (11 k.), Lazići (4 k.), Jankovići (5 k.), Kresojevići (6 k.), premda ovi poslednji ne slave jednu slavu.

Izumrle su ove porodice: Milojević, Tatarski, Isaković (izumrla 1909), Lončarev, Mačvanin, Matić, Smilanić, Panić, Momirović, Milin, Čubrić, Ignatović, Popadić, Voćo, Kristić (izumrla 1909).

Prñavor.

Kao što i samo selo Prñavor leži na bregovima i gudurama, tako su i njihove niye, parlozi, voća dobila imena po bregu ili mestu, gde se nalaze: Beli Kamen, Okop, Vranova Stena, Krugovac, Krajina, Cvejn Čot, Pištalina, Veliki Krivakovac, Mali Krivakovac, Dumnovac, Orašje, Orlovac, Rvatovac, Vukovac, Raškovac, Mala Tetrma, Velika Tetrma i Mutal.

¹⁾ iz Hrtkovaca. ²⁾ iz Bos. Krajine pre 30 god. ³⁾ iz Laćarka pre 30 god. ⁴⁾ iz Bosne pre 30 god. ⁵⁾ iz Pirota pre 15 god. ⁶⁾ iz Ńeguša u Crnoj Gori pre 150 god. ⁷⁾ iz Begeča pre 40 god. ⁸⁾ iz Pirota pre 15 god. ⁹⁾ iz Pešte pre 25 god., bio Slovak.

Porodice:

Adamović¹⁾ 9
 Andušić 1
 Begović 7
 Damjanović 2
 Dimitrijević 42
 Đurković 3
 Ercegovac²⁾ 1
 Jovanović 1
 Kešić 2
 Kovačević 1
 Kozak 2

Kurjaković 9
 Marjanović 1
 Marković 2
 Milojev 1
 Miloradović³⁾ 7
 Opućić 2
 Popović 1
 Relić 7
 Tadić 1
 Živković 7

Grgurevci.

Postanak sela ne može se tačno odrediti. Još za vreme rimskoga cara Proba bili su ovde naseljeni rimski imućni građani, što su imali svoje vinograde, koji su prvi zasadeni u Sremu na Šulmanskoj glavici, $\frac{1}{4}$ sata peške udaljenoj od sela. No samo selo nije moglo biti na današnjem mestu, nego na Klisinama (jedan deo atara, koji leži na Matorom drumu, što vodi od Radinaca u Čalmu). I danas se poznaju tamo tragovi.

Srpski narod je ovde naseljen davno još pre 1690. god., samo što je potočnom seobom brojno ojačao. Po pričađu staroga sveštenika, pokojnog Đorđa Markovića, koji je to predaće primio od predašnjih sveštenika, ovdlašni su Srbi naseljeni za vreme srpskog despota Grgura, i po njemu je i selo ime dobilo.

Selo leži na podnožju Fruške gore na ravnici, a samo nekoliko kuća u dolu. Sastoji se od dva velika paralelna sokaka i nekoliko mañih: Jedan veliki zove se Crkveni, a drugi Pijaca, a i Grčki. Od mañih jedan zove se Kantar (idući Šulmu), a drugi paralelno s ovim Perlez. Ono nekoliko mañih nemaju imena.

Deo zemljišta izmed Fruške gore i sela pun je omañih bregova i dolina. S leve strane sela iza dola je breg Okop, koji se pruža do Fruške gore; za njim dolazi do Velika Sanča, a za njim breg Brñakovac, na kome ima najviše amer. vinograda. Ispod sela prema Mitrovici prostire se Amamski do, od kog je i jedan deo polja dobio naziv Amam.

¹⁾ pre su se zvali Crnokalac. ²⁾ iz Hercegovine. ³⁾ iz Pirota u Bačkoj.

Kad pođemo ispod šume od mesta Šulma prema zapadu, tu se uzdigao vrh obrastao šumom, zove se Glavica (svojina Šulma); ispod ne je česma Vodica.

Idući k selu peñemo se opet na breg, koji je dosta širok, gde su nekad bili veliki vinogradi; taj breg graniči (prema šumi gore) sa pridolicom Gložan (Probusovac, gde je car Prob zasadio prvu lozu u Sremu).

Više sela dolazi greben-kamen, zatim doļa i dugačka dolina, koja silazi čak u žitna polja Grabovac. Iz Grabovca peñemo se sve prema zapadu na breg Đurdevac; iz Đurdevca spuštamo se u dolove — Veliku i Malu Sanču, koju sam već spomenuo.

Venac, t. j. prava Fruška gora, posut je samom šumom, ponajviše bukovom i hrastovom. Šuma je nešto opštinska, a veći deo vlastelinska. Sredinom venca vodi Eugenov put, kojim je išao protiv Turaka.

Šume: Čerevički Put, Inćin Čot, Kurjačka Ruka itd., a iz nekih se imena vidi, da su te šume bile svojina selaka u davna vremena, na pr. Boškovo Vodenište, Stekiñe Šlive, Lođinovića Šlive, Lođinovića Lipe, Baba-Đurđijin Grad itd. U opštinskoj šumi najlepše je mesto Terazije, gde se svake godine održavaju majalesi.

Česmi i izvora ima u šumi, ali u selu i oko ñega nema. Najznatniji je Klenovac na granici atara mandeloškog pod šumom; tu se 29. avgusta na dan Usjekovañia silna mladež iz cele okoline skupļa na tako zvani „devojački vašar“.

Doñe pole, koje se pruža ispod sela prema Mitrovici, ispočetka je valovito, a posle je ravan. S desne strane glavnoga drumu k Mitrovici, koji inače deli atar na dve pole, ovo su imena pojedinih delova atara: Seget veliki, Doñi Brñakovac, Klisine, Strmo i Glavnice. S leve strane je Runćevac, Selište, Proštara, Pašñak, Zabrana i Zobara.

Po predañu je usred ovog mesta bila turska ġamija, te je od ñe cigla i kamen upotrebljen za ogradu crkvene porte god. 1786. To se mođe pročitati sa jedne kamenite ploče u zidu, i da je tada bio crkv. tutor Sofronije Čolić.

Za školu u Grgurevcima ne mođe se pre 1809. razabrati, da li je postojala, no te godine čita se iz zapisa učitelja Stevana Beščanskog, da je škola bila, i da je pod istim učiteļem prvo zvono god. 1828., teško 112 funti, na školu podignuto.

Odmah nad dolom iza sela, a pored puta, koji vodi u Mandelos, na obronku je bilo staro groblje, od koga nema danas traga.

Po pričađu prestalo se u nj sahranjivati pre 150 godina, pa se i danas pri prevrtanju zemlje za vinograd nalazi kostiju, što je najbolji dokaz, da je postojalo. — Odmah iza sela idući Radincima nalazi se, staro, a do njega novo groblje. Ovo staro ima preko 100 godina i bit će da je otvoreno posle gore navedenog groblja; novo je otvoreno 1902. god.

U Grgurevcima je nađen podrum od zidanog četverouglastog kamena, za koji se drži, da je iz doba rimskog; na njemu nema nikakvih znakova. U taj podrum može stati do 200 hekt. vina. Danas je svojina Stefana Stefanovića.

Srpskih prav. domova ima 304, 340 porodica, duša 1706.

Antić 24	Galetar ³⁾ 2
Antonović 7	Golić 3
Arbanovski 4	Grabovački 1
Aščević 3	Ėelatović 3
Atanacković I. 4	Ivković 1
„ II. 1	Jakotrenović 1
Belić 2	Jakšić 2
Beščanski 7	Jevremović I. 23
Bikić 2	„ II. 5
Blažin 10	Josimović 1
Bogić 11	Jovanović I. ⁴⁾ 1
Bošković 7	„ II. 2
Carić 1	Jovešković 5
Civrić 2	Kalauzović 3
Cvejić 3	Kesić 1
Čalmanac 1	Kosanić 1
Čarubgić 1	Krompić 7
Čepinčić 14	Krstić 1
Čokić 1	Lalović 23
Čolić 1	Laušević 1
Čirić 1	Lazarević 1
Čurčić ¹⁾ 39	Lodinović 3
Dakić 1	Lozić 3
Dević 24	Maksić 12
Dimović ²⁾ 4	Marinković 23
Drašćević 5	Marinović 12
Dorđević 1	Marjanović 1

¹⁾ iz Stare Srbije. ²⁾ iz Makedonije. ³⁾ iz Ugarske. ⁴⁾ iz Bosne.

Marković 2	Radosavljević II. 11
Mehančić 1	Radovanović 1
Melentić ¹⁾ 2	Radušić 1
Mihajlović 1	Ranitović 3
Mijalgić 5	Ranković 1
Mijatović ²⁾ 7	Ristić I. 7
Miladinović I. 7	„ II. ⁷⁾ 5
„ II. 3	Samadrović I. 1
Milinković 2	„ II. 2
Milivojević ³⁾ 1	Simendić 23
Miljković 5	Simić ⁸⁾ 1
Mirković 2	Simin I. 11
Mišković 23	„ II. 1
Murlaški 3	Stajić 1
Nikolajević 1	Stanišić 9
Ninković 7	Stanojević 5
Obradović 7	Stežanović ⁹⁾ 11
Orlović 5	Stojaković 33
Ostojić 7	Stojković I. 7
Palačanski 2	„ II. 15
Pangić 11	Sujić 30
Paunić 2	Šatrić 7
Paunović 1	Šević 7
Pečić ⁴⁾ 4	Šulamčević 32
Pejić 3	Tešankić 2
Peričin 2	Timotijević 7
Perić 5	Tuvegđić 1
Petaković 5	Udilović 7
Petković 11	Uvalić 27
Petrović ⁵⁾ I. 7	Vasilić ¹⁰⁾ 1
„ II. 6	Vejin 33
Plavšić 7	Vesić 7
Popadić 7	Vesković ¹¹⁾ 7
Popović 11	Vilić 3
Radić 2	Vinokić 42
Radivojević 4	Vlaović 6
Radosavljević ⁶⁾ I. 5	Vožarović 3

¹⁾ iz Srbije. ²⁾ iz Ugarske. ³⁾ iz Crne Gore. ⁴⁾ iz Mačve. ⁵⁾ iz Bosne.
⁶⁾ iz Mačve. ⁷⁾ iz Bosne. ⁸⁾ iz Makedonije. ⁹⁾ iz Makedonije. ¹⁰⁾ iz Crne Gore.
¹¹⁾ iz Stare Srbije.

Vučinić 1	Zarić 11
Vukajlović ¹⁾ 7	Zarin 5
Vuković ²⁾ 33	Želarac 10

Jazak.

Jazak je naseljen u XVII. veku. Doseľenici poteću što iz Bosne i Hercegovine, što iz Srbije, a živeli su najpre na Brailovu kod Višnevaca. Kad su Turci iza druge posade Beča 1683. bili potučeni kod Vaca i Požuna, upadoše na povratku ko besni kurjaci u našu domovinu, a naročito u Srem i Slavoniju, te stadoše harati i paliti na sve strane, odvođeći narod u robľe. Poradi toga zuluma ostaviše mnogi Sremci svoje prvotno prebivalište, pa se razbegoše koje po Bačkoj, koje po Fruškoj gori, gde će biti mirniji od Turaka. Tako se iz Brailova doselilo ovamo nekih petnaest porodica, koje su najpre osnovalе ovo mesto.

Mesto je dobilo ime od svoga položaja: leži u dubokom jazu, između dva brega. Ovaj se jaz proteže daleko u Frušku goru, a kod manastira, koji je na severnoj strani, deli se u dva grla: jedno grlo ide k Drenovcu, gde je bio stari manastir, drugo ide Grabovcu, gde ima osobiti izvor.

Kuće su ponajviše od čerpića; od svih najlepša je škola. Kad je ona osnovana, to se ne zna.

Usred sela ističe se također lepa crkva, koja je građena 1760. god.

U Jasku ima znamenita zadužbina bivšeg sarajevskog mitropolita Đorđa Nikolajevića, osnovana za to, da se od glavnice svake godine razdeli određena svota med devojke, koje se udađu u mestu. Ovo traje već više godina od smrti toga dobrotvora, koji je bio rodom iz Jaska, gde mu i danas rodbina živi. Lepa slika njegova čuva se u školi, a u crkvi stoji njegova arhijerejska štaka. Telo mu počiva u Blažuju, selu pored Sarajeva, u tamošnjoj crkvi.

Za pô sata može se peške doći iz Jaska u manastir Jazak, koji je na severnoj strani. Tamo počiva telo srpskoga cara Uroša. I taj je manastir pored drugih ureš ubavoj Fruškoj gori i neka vrsta pritaneja. Pored nega je Prnavor sa nekih 30 kuća i 150 ľudi.

Pored današnjega manastira Jaska postoji ruševina staroga ženskog manastira, koji je oko 1745. god. napušten, a sadañi

¹⁾ iz Hercegovine. ²⁾ iz Makedonije.

manastir Jazak, koji je savremeno postojao kad i ženski, dozidan je s istočne strane ostatkom materijala od ćelija ženskoga manastira Jaska. Manastir je slavio Vhod Bogorodice.

Bregovi: Teočin (rodi izvrsno vino), Carine, Zabel. Bregovi šumom obrasli na severnoj i zapadnoj strani: Carina, Crni Rit, Preprné, Česte Strane, Dugo, Kosmatica, a u ňoj izvor Zmajevac, Kamenito, Venac, Mangići. Izvori (u ňoj izvori istog imena), Ilijin Čot, Srńevo (i potok istog imena), Gavranov Potok (u ňemu Hajdučki izvori), Anatema, Kozja Rbota, Bukova Strana, Pištavine, Kozarice, Dragojevac (u ňemu potok istog imena), Rudinovac, Vučevac (s potocima istog imena).

Izvori: Điris i Beli Potok.

Polja za obrađivanje i za pašu prostiru se prema istoku, jugu i zapadu, a nazivaju se ovim imenima: Deonice (pašnjak), Cerije (oranice), Uroševac (manastirski salaš), Sredńe Brdo, Siget, Oračke livade, Kaluđerice, Begovine (livada), Soko (oranice), Praznovreće i Brailovo (oranice).

Jazak danas broji srpskih kuća 305, a duša 1835. Nešto ima naseljenih Mađara.

Alatić 4	Gajić 7
Aleksić 1	Gavanski 7
Anićić 1	Gavrilović 1
Avakumović 2	Gojković 28
Avramović 7	Gońevac 13
Babić 11	Grković 10
Bakalović 1	Grujić 20
Barjaktarović 24	Ilić 11
Belović 40	Ivanović 11
Birovleić 1	Janković 1
Bojić 1	Jankulović 32
Bugarski 1	Jerkić 7
Cvejanović 1	Jevrić 1
Đimić 4	Jevšić 7
Dimitrić 1	Jocić 4
Dimitrijević 1	Jokić 7
Dražić 7	Jovanović 9
Đorđević 38	Kostić 6
Đurđević 2	Košutić 1
Ergelaš 5	Krstić 1

Kuzminac 3	Pantelić 8
Latinkić 7	Pašić 7
Lazić 10	Pavić 7
Lukić 1	Pavlov 1
Majstorović 1	Petaković 20
Maletić 23	Popović 1
Mandić 1	Poštić 7
Marić 1	Putinački 20
Marinković 7	Radić 2
Marojević 3	Radišić 3
Marović 3	Radojčić 3
Matić 20	Radonić 3
Mesarović 3	Radosavljević 7
Mihajlović 11	Radovanović 3
Milanković 1	Rakić 7
Miličević 2	Ristić 1
Milinković 1	Sekicki 1
Mirković 1	Slavnić 18
Mirosavljević 1	Spasojčević 2
Mladenović 1	Stanišić 4
Mojsilović 1	Stefanović 1
Momirović 1	Stojčević 1
Munđić 31	Stojković 3
Nedeljković 28	Stričević 2
Nedić 20	Sudarović 2
Neglić 24	Tatalović 7
Nemarović 1	Tešić 1
Nenadović 7	Timotijević 1
Nešić 7	Trivić 7
Nešković 2	Utvić 7
Nikolajević 1	Veličković 1
Nikolić 7	Vukašinović 1
Ninković 1	Vukmirović 7
Ohoticki 7	Vukov 23
Ornéšić 1	Zirić 20
Orolicki 1	Živanović 3
Ostojić 1	Živković 20
Panić 7	

Od ovih porodica sve one, koje imaju isto prezime i istu slavu, smatraju se da su u srodstvu, t. j. kao jedno pleme. Izu-

zetak čini porodica Janković; jedni slave sv. Nikolu, a drugi Markov dan; Popovići jedni slave sv. Nikolu, drugi Đurđev dan, Jovanovići jedni slave sv. Trifona, a drugi Petrov dan, i ne smatraju se izmed sebe ista porodica, premda se jednako zovu.

Izumrle su porodice: Peičić, Marković, Petkičević, Topalović, Zaharić, Filipović, Rafajlović, Čupić, Solunčić, Simeonović, Jeremić, Pantović, Zdravković, Mišković, Karanfilov, Bošnjaković, Laketić, Latinčić, Petričev, Pavlovčević.

U Bugarsku su se iselile ove porodice: Gavranić, Rašković, Josimov, Vujić, Stepanov, Trifonović i Filipov.

Ležimir.

Selo Ležimir leži severozapadno od Mandelosa u samoj Fruškoj gori, opkoljeno sa svih strana brdima. — O postanku sela i o imenu Ležimir ima ovo narodno predaње: Tri brata Vozari, od kojih su potomci današnji Vozarovići, doselili su ovamo sve, a ovde, gde je današnje selo, bila je šuma, u koju su begali i sklaňali se od Turaka, jer tu „leži mir“.

Crkva je podignuta 1764. god., a iste su godine i školu osnovali, koja je bila malena i tesna; postojala je do god 1872.

Bregovi: Pašňak, Mala Gradina, Velika Gradina (tu je šanac, za koga pričaju da je ostao još od Turaka), Rakazovača, Gaj, Kuštil, Rajinac, Carina, Bik, Lišvar.

Šume: Koňivara, Lišvar, Čormaz, Erakovac, Debeli Čot, Kaluđerica, Karlice, Crna Bara, Ravnine, Gradina Tonta, Kosarlije, Ladna Voda, Remijin Brod (vaľada Eremijin, ali tako zovu).

Ńive: Deonice, Salaš, Palanka (livade), Cerije, Baščine, Grobľe, Ilijaš (livade), Livadne Ńive, Tetkino Brdo, Remetsko Brdo, Selište, Rit (livade).

Izvori: Blizumila, Erla, Stara Krečana, Šećerovac, Stublina, Ćebinać, Klenovac, Ivkovac, Perina česma.

Kod Blizumile su ruševine; tu su kopali i tražili novaca; tu je, kažu, bila turska ģamija.

Potok: Stara Krečana.

Staro grobľe ima na Velikoj Gradini.

Ležimir je glasovit zbog svojih majdana krečnog i modrog kamena.

Kuća ima danas u selu oko 160, porodica 122, a duša oko 1500; sve sami čisti Srbi.

Andrić 4	Kuzmančević 1
Andrijević 1	Lekić 4
Andelić I. 3	Lukić 7
„ II. 35	Majstorović 1
Arsenin 24	Malega 1
Avramović 30	Mandić 2
Babić 4	Marić 22
Bajić 2	Marinković 2
Banić 11	Martinački 1
Bibić 5	Mašić 7
Bogdanović 7	Mihajlović 5
Borđoški 1	Mijalčić 5
Borunac 12	Mijatović 2
Bosutski 1	Miletić 1
Bošković 1	Mirić 7
Bugarski 11	Mirković 7
Čirić 7	Mitrićević 2
Curaković 1	Mitrović 3
Damjanov 1	Nastić 14
Dimović 4	Nenić 1
Dogić 1	Neznanović 5
Doroš 1	Novaković 1
Dragojević 11	Obradović 7
Dujanović 1	Ostojić 2
Đukić 11	Panić I. 7
Đurić 4	„ II. 30
Đurković 1	Pantelić 2
Erdešac 1	Peičić 1
Ivković 1	Pejčinović 5
Jakovljević 33	Pervaz 1
Janković 7	Petković 7
Jelenić 7	Petrović I. 1
Jelenovski 7	„ II. 29
Jurišić 1	Pilić 2
Kličarić 1	Popović 1
Klisura 3	Prodanović 2
Kojić 1	Radak 1
Kolarović 7	Radojčić 15
Kozić 1	Radonić 1
Krstić 1	Radosavljević 11

Radukić 5	Šević I. 6
Ranisavljević 5	„ II. 1
Rasimić 25	Šiškov 3
Savić 2	Teodosić 1
Silvestrović 2	Timotin 2
Simičić 1	Topalović 1
Smilanić 7	Tošić 11
Solarović 1	Tršić 3
Spasojević 37	Tucić 3
Sremčić 14	Urošević 7
Sretić 22	Vasilić 1
Stanišić 2	Vlaškalic 7
Stanković I. 5	Vozarović 3
„ II. 1	Vrañeš 2
Stanojević 3	Vujičić 7
Stepančević I. 2	Vujnović 1
„ II. 25	Vuković 7
Stevkov 25	Zelenković 1
Stojić 5	Živanović 29

U iste familije broje se: Vozarovići, Marići, Sretići i Babići.

U Ležimiru živela je, ali je izumrla porodica Kovačević. U crkvi na desnom zidu ispod jedne ikone stoji zapis: Сему изображению са девиатъ образ бистъ ктиторъ Спасое Ковачевич житель Лежимирски за споменъ свой и свойхъ радителейъ юна 1807. Osim te bile su još porodice Alobići (odselili u Slavoniju), Borići (stara sveštenička porodica, koja je poreklom iz Bosne; preselila se u Kuzmin) i Uskokovići (izumrla).

Mala Remeta.

Seoce Mala Remeta (narod je još zove Remetica ili Remetska), koje leži na podnožju Fruške gore, svakako je naseljeno onda, kad je i manastir naseljen kaluđerima iz Srbije. Prostire se u jednom sokaku, i to od severa prema jugu. Narodnih predaña o postanku manastira kao i sela nema.

Bregovi: Gaj, Krña, Klačina, Bela Voda, Grabovac, Simin Grob, Rošćevac, Zvečaj; istočno od manastira je breg Teočin, na kom rodi izvrsno vino. Gde je danas manastirski salaš, to se zove Žujići, a preko salaša malo na jugozapad leže Jendeci. Brdo izmed Jaska i Remete zove se Srednje brdo.

O imenu Simin grob priča se: U staro vreme živeo je jedan kaluđer, pa se zavolio sa ženskom, koja je bila rodom iz Banoštra. On obeća nešto toj ženskoj, i za to su obećanje znala i njena braća. Kad on to obećanje ne htede ispuniti, dođu nezina braća Jovan i Sima jedno veče u manastir. Kad su došli u goñak, izazovu kaluđera napole i počnu se s njime svađati. Jedan od njih nategne pušku na kaluđera, kaluđer pritrči, odbije pušku rukom, tako da je puška opalila u tavanicu. Drugi brat potegne nož i raspori kaluđera. Uto dotrči šumar pa opali puškom na njih i rani Simu, koji je još mogao pobeći do tog današnjeg mesta. Kad je tu došao, kaže svome bratu, da ga ubije, da se dalje ne muči. Brat ga ubije, pokrije lišćem i tu ostavi. Treći dan ga nađu ljudi, i vlast odredi, da se odnese na raskršće Kukuška Niva (izmed Stejanovaca, M. Remete i Jaska) i tu ga na točak mrtvog obese. Tako je visio, dok ga nisu ptice i druge životinje raznele. Ono mesto, gde je poginuo, zove se Simin grob.

Jendeci zovu se zato, što su to bili u staro doba jendeci oko grada Stojan-grada.

Dolovi: Suvi do (što njim voda ne teče), Vodeno (što je uvek u njemu voda), Vrbara (zbog vrba, koje tu rastu), Pustar (što je sav do pust).

Šume: Bela Voda i Grabovačka Strana.

Nive: Velike, Ledine, Preke, Pasulica, Leje, Nad Bircuzom, Strmoglavnice, Zelenik, Beli Kamen (tu je ukopan jedan kamen, valjda kakov znak), Parlozi ili Bajića Poje (po nekom Bajiću), Provalija (što ima mnogo provalija od pre spomenutog grada).

Pašnjaci: Kudelište, Za Čotom, Velike Ledine, Male Ledine, Zvečajski Breg, Dô, Ledine ispod sela, Kod Izvora, Brekiña. — Livada kosaćih nema.

Selo ima oko 60 kućnih brojeva i oko 600 duša.

Baňac ¹⁾ 7	Krajevački 7
Dragojević 1	Krompić 7
Gavrilović 10	Laćarac 7
Grujić 1	Lazić 1
Ivanović 13	Mihajlović 7
Jovanović 23	Milošević ³⁾ 11
Kirjaković ²⁾ 36	Nikolić ⁴⁾ 23

¹⁾ iz Like. ²⁾ iz Lomnice u Srbiji. ³⁾ postali od Miloša, koji se doselio iz Makedonije. ⁴⁾ iz Jaska.

Ostojić 7

Panić 7

Ristić 23

Srđić¹⁾ 9

Stepanović 2

Stojanović 5

Teodorović²⁾ 36Urošević³⁾ 11

Vučković 23

Od ovih porodica smatraju se kao rodbina: Teodorovići (3 kuće), Nikolići (3 k.), Srđići (2 k.), Stepanovići (4 k.), Kirjakovići (2 k.), Lazići (4 k.), Miloševići (4 k.), Jovanovići (5 k.), Grujići (4 k.). — Osim ovih smatraju se kao jedno isto pleme: Kirjakovići i Teodorovići, Uroševići i Miloševići, tek ne će da se izmed sebe žene.

U Maloj Remeti živele su god. 1780. ove porodice, ali su izumrle: Lukin, Začata, Ćiranov, Veselinović, Lazin, Mali, Živanović, Stoišić, Kovačević, Nenadović, Krstić, Trifonović, Krajnović, Vučićević, Pavlica, Simić, Pavlov, Radovanov, Simonović, Ćirić. (Iz manastirskog protokola.)

Mandelos.

O imenu samoga sela mogao sam čuti ovo: Severoistočno od današnjeg sela nalazi se lep izvor, koji se zove Vraňaš. Tu je, kažu, bila nekad crkva. Posle mnogo vremena nasele se tu Mağari, i med ostalim kamenem od porušene crkve našu jednu ploču, na kojoj je bio urezan lik sv. Arhandela. Ti novi naseljenici nazovu po toj ikoni tu svoju naseobinu Mihal angelos. Od tog imena postalo je kasnije srpsko ime Mandelos.

Kako su imena niva i livada istovetna s imenima bregova i dolina, na kojima se nalaze, navest ću samo imena bregova i dolova: Remete, Disnoš, Vraňaški Breg, Doňa Ćotina, Vračar, Šlivarkin Breg, Krčevine, Nad Vraňašem Ćotina, Cerje, Ilijaš, Nad Lipom, Zabrana, Barice, Rit, Mala Ćotina, Spajinske Nive, Mala i Velika Krčevina, Mali Laćarak, Selište, Kamenite Nive, Kralica, Klenovac.

U Klenovcu vide se oluci od nekadašnjeg vodovoda (kažu, da je to bio rimski vodovod). Za Vraňaš se priča, da su ga Turci gradili; na taj izvor ide svet na Mladu nedelju i Mladi petak, da se umivaju tom vodom zbog očiju.

¹⁾ najstarija kuća, naseljeni iz Srbije. ²⁾ iz Loznice u Srbiji. ³⁾ postali od Uroša, koji se doselio iz Makedonije.

Staro groblje bilo je nad Vraňašem, te je sve grobno kameće izvađeno i od nega napravljena kapelica na Vraňašu; a ono mesto, gde je bilo groblje, ore se. U kapelici se obdržava slava svake godine na Vračeve (Kuzmana i Damjana).

Oko sela ima više vodenica potočara, koje se zovu: Sarajlinka, Jablanka, Šlivara, Volinka, Miškovićeve, Račica, Perinka, Ganinka, Bagňača, Štulinka, Crepara, Koņevičeva, Kaluđerica i Šerbulinka.

Samo selo proteže se od severa prema jugu, leži na podnožju Fruške gore i vrlo je lepo. — Sokaka ima u svemu tri: Bilijar, Crkveni i Žabarski (potočarski).

Potoci su Remetski, Vraňaški i Ilijaški.

Kućnih brojeva ima 230, duša 1230.

Andrijević I. 23	Dermanović 5
„ II. 4	Dorđević 1
Anočić 15	Duļibrk 7
Atanacković 1	Durđević 24
Avramović 6	Duričić 1
Baćanović 6	Durić 7
Baroksadić 1	Filipović 2
Belić 1	Garabandin 1
Berić 11	Ġanić 7
Birovčević 23	Inćiforović 1
Bordoški 5	Isaković 7
Božicki 11	Janković 9
Božin 5	Jelić 7
Brňašević 2	Jeremić I. 1
Burućac 13	„ II. 9
Cvejić 7	Jevremović 2
Cvetinović 11	Jovanović I. 23
Čamprag 1	„ II. 26
Čanprić 7	Jurišić 7
Čarubġić 2	Kalinić 11
Čekerinac 5	Kampanović 33
Dimitrijević 4	Kelebić 7
Dimović 40	Knežević 5
Divnić 29	Kopčić 1
Dragić 7	Korodić 1
Drotarević 7	Kosovac 2
Dukić 2	Kostić 2

Kovačević 11	Popović I. 2
Kovilac 7	„ II. 1
Kovlanić 2	Radin 10
Krstić 7	Radosavljević 1
Kušančić 5	Radovanović 5
Kuzmanović 18	Rajić 14
Lazić 29	Ratkov 2
Ličanin 1	Rogić 30
Lukić 2	Rusović 5
Lukin 1	Saranovac 2
Liljak 33	Savić 3
Martić 1	Senić 7
Martonoški 1	Slepčević 1
Milić 2	Sogić 1
Milinković 7	Spasojević I. 7
Milošević 11	„ II. 1
Milovac (Varadlić) 7	Stamenković 1
Mirković 19	Stepanov 5
Mišković 1	Stojković I. 2
Mojić 10	„ II. 7
Nenadović 2	Stojišić 11
Nikolić I. 7	Subić 2
„ II. 10	Svilovac 2
„ III. 2	Svirčević 1
Obrenović 1	Šijak 7
Pačirski 1	Škorić 2
Panić I. 7	Terzić I. 2
„ II. 4	„ II. 13
Pavlazan 2	Tešankić 3
Pečinović 5	Tomašević 6
Peleš 7	Trnić 1
Petkov 1	Valevac 4
Petković 7	Veselinović 2
Petrović I. 1	Vesković 7
„ II. 34	Vozarević 2
Pevac 2	Vukosavljević 1
Pivarski 11	Zarupski 1
Plavšić 7	Živanić 1

Pavlovci.

Selo Pavlovci leži malo udaljenije od Fruške gore, u sredini između Rume i Vrdnika. Otkud Pavlovci nose to svoje ime, ne zna se ništa pouzdano, ali u narodu ipak živi o tome priča, koja se prenosi s kolena na koleno. Veli se, da se u davno vreme iz Srbije uputila u ove krajeve masa ljudi, da potraže sebi zgodno mesto za naseobinu. Zaustavivši se ovde stadoše starešine razgledati okolicu, gde bi najzgodnije bilo, da se udari temelj selu. Ali tom prilikom podeli se narod na dve strane. Jedni htedoše, da se udari temelj selu u dolu, a drugi na bregu. U toj prepirci izađe jedan od uglednijih starešina po imenu Pavle pred narod, saopći im svoje razloge za breg, pa došavši na mesto, gde je danas selo, udari kolac u zemlju rekavši: „Tu neka bude selo!“ On odmah zatim prvi načini tu sebi kolebu, a za njim malo pomalo pridružiše se i svi ostali. Otud dakle ovome selu ime Pavlovci.

Da su ovo selo Srbi iz Srbije naselili, sme se tvrditi s toga razloga, što je ovde većina porodica, koje su tu uspomenu tradicijom sve do danas verno sačuvale.

Prva škola pavlovačka bila je sagrađena preko puta od crkve, na mjestu, gde je sada kuća pod br. 17. Tek godine 1791. sagrađena je škola na mestu, gde se danas nahodi tako zvana „stara škola“. A to se jasno vidi iz inventara, koji se čuva u arhivu paroh. zvaća. Ovu „staru školu“ podigla je tadašnja srp. prav. crkvena opština iz svojih sredstava, ustupivši joj i mesto na svome zemljištu odmah do crkve. Otuda je i mogla škola da dođe u isti inventar sa crkvom. Škola je pretvorena u komunalnu 1876. god. — Današnja (nova) škola sagrađena je 1895. Crkva je sagrađena 1785. godine.

Pavlovačke nive i oranice sve su na ravnici, osim vinograda, koji su na bregu Jovincu, koji leži severno od samoga sela.

Nive: Selište, Od Rivička puta, Gornji Dô, Donji Dô, Kurdin veliki, Kurdin mali, Krčevine, Od Jazačka puta, Nad Voćima, Kaluđerica, Za Grobljem, Devuš. — Istočni deo sela, u kome su sami voćnaci, zove se Voća.

Potoci: Krivajski i Belavski, koji se sliva u Krivajski, a na ovome su dve vodenice: Zlatara i Novica.

Staro je groblje iza kuća Belanskih.

Selo broji 96 srpskih domova sa 685 duša.

BeĽanski ¹⁾ 1	Milin 11
Bogdanović ²⁾ 1	Milinković 7
Bogićević 22	MiĽin 1
Bojić 1	Mišković 1
BoĽin 18	Nikolić 11
Bulkeški 1	Obradović 10
Ćenanović ³⁾ 3	Orlović 5
Đaković 4	Pantelić 7
Golubović 1	Pavlović 1
JakovĽević 1	Petrović ⁶⁾ 6
Jasenkić 1	Rakić 5
Jerkić ⁴⁾ 7	Ranković 8
Jovanović 1	Stefanović ⁷⁾ 2
Jovičić 5	Subotić 11
Kalić 22	Timotić 3
Kavgić ⁵⁾ 32	Todorić 3
Maletić 13	Vesić 24
Marković 2	Zarić 7
Mihajlović 1	Živanović 1

Rivica.

O postanku ovoga seoceta, koje je najmaĽe od svih drugih sela, nisam mogao ništa doznati. Ne zna se niti ima kakvo predaĽe, ni kad je crkva sagraĽena; jedino se zna, da je god. 1849. opravĽana.

O postanku srpske škole moĽe se pouzdano reći, da potjeće iz vremena, kad su u Sremu uopće prve škole osnovane, dakle u doba, kada je srpski narodni sabor u Beogradu god. 1730. zakĽučio, da se svuda škole podiĽu. Škola je po pričaĽu najstarijih Ľudi bila podignuta od naboja pored crkve. Učitelji su bili ponajviše bogoslovi. Nova je škola podignuta 1897. god.

Bregovi: Aldov, Sita, Carina, MurĽin, Točak i Belengir. IzmeĽu bregova su dolovi: Mala Ribica, Kod Topola, Albegov do (po Turčinu Ali begu), Svraka i Orčevac.

¹⁾ Bačvani. ²⁾ zovu ih i Hrvati, jer su naseljeni iz Hrvatske. ³⁾ iz Velewa; koji je prvi došao zvao se Jakov i ubio je Turčina Ćenana, i po Ľem se tako prozvali. Tamo, kaĽu, ima familije, no bit će da se zovu JakovĽevići.

⁴⁾ doseljeni pre 12 god. iz Jaska. ⁵⁾ Bačvani, doseljeni pre 50 god. ⁶⁾ cigani. ⁷⁾ iz Sombora.

Nive i livade: Gaj, Kipovi, Selište, Rit, Kudoš i Čeplisad.

Pašnjaci: Plandište (poznaju se tragovi od neke crkve), Selište, za koje kaže predahe, da je tu nekad bilo selo.

Gde je današnje groblje, tu je bio nekad grad, zato se to mjesto zove Gradište.

Potoci: severno od sela je Jovičin Vir; Mala Ribica u dolu istog imena. Na bregu Aldovu je Sovrin Izvor, koje je ime dobio po nekakovom deda-Sovri.

Delove sela zovu Gornji (severni deo), Doñi (južni deo), Varosovo zapadni i Klisa istočni deo, koje je ime dobio po vetru klisi, koji otud duva.

U ovom selu živi 59 porodica u 180 kuća, a svih duša ima oko 1000. Naseleñnika drugih narodnosti osim Srba nema.

Antonijević 7

Atković 1

Avramović 7

Bačikin 7

Bosilkić 2

Brkić 5

Crnobarski ¹⁾ 4

Cvejić 5

Cvetković 1

Čirić I. 3

„ II. 1

„ III 17.

Čosić 5

Davidović I. 7

„ II. 4

Delić ²⁾ 5

Dolić 1

Dunderski ³⁾ 7

Erdelev ⁴⁾ 7

Gradojević 7

Grujić ⁵⁾ 23

Jovičić 1

Karapangić ⁶⁾ 22

Kasapski ⁷⁾ 7

Kišdobranski ⁸⁾ 2

Kovačević 7

Kraljević 1

Kraljevački ⁹⁾ 7

Krstić 1 ¹⁰⁾

Mamlenović 2

Mandić 7 ¹¹⁾

Marković 1

Mirković 5

Nešković 3

Nikolić 1

Novaković I. 1

„ II. 13

Odrvački I. 7

„ II. 1

Pejić 24

Petričević 2

Petrić 7

Puzić 1

Racković 7 ¹²⁾

Radojčić 1 ¹³⁾

Radosavljević I. 1

„ II. 3

„ III. 5

¹⁾ iz Stejanovaca. ²⁾ iz Budanovaca, poreklom Ličani. ³⁾ iz Bačke. ⁴⁾ iz Erdeļa. ⁵⁾ iz Jaska. ⁶⁾ iz Karlovaca. ⁷⁾ iz Iriga. ⁸⁾ iz Novih Karlovaca. ⁹⁾ iz Male Remete. ¹⁰⁾ iz Bačke. ¹¹⁾ iz Neradina. ¹²⁾ iz Iriga. ¹³⁾ iz Jaska.

Ranković 7	Stokić 5
Romčev 3	Tajnov ⁴⁾ 6
Sekulić ¹⁾ 3	Tešić 7
Sivački ²⁾ 7	Tokić 1
Smilanić 1	Vasić 5
Smuk ³⁾ 6	Vidić 1
Stanišić 4	Živančević 7
Stojković 36	

Izumrle porodice: Avdalović, Bižić, Đurđević, Farkaš, Jančević, Savkić, Trifunović, Vidaković; iselili su se: Dukić i Teodorović u Srbiju, Mijatović u Irig.

Stejanovci.

Ovo selo leži malo udaljenije od Fruške gore, gotovo u istom pravcu sa Pavlovcima, a od Pavlovaca istočno, na cesti, koja ide iz Rume u Mitrovicu. (Od ceste oko 500 m daleko.) Selo je vrlo lepo, proteže se od severa k jugu, u tri sokaka, a sredom preseca ih četvrti sokak.

Ime Stejanovci postalo je po predanju od staroga Stojan-grada, koji leži na podnožju Fruške gore, severno od današnjega sela. Za taj grad, od koga se danas poznaju samo temelji i gradski jendeci, ne zna se, čiji je bio; narod veruje, da je bio turski. Po njemu je dobilo selo ime Stojanovci, što se kasnije promenilo u Stejanovci. Narod priča, da je blizu toga grada bila prva naseobina, što je dosta verovatno, jer u blizini nalazi se jedna niva Crkvina; tu, kažu, da je bila crkva.

Groblje je bilo na mestu, gde je danas Čire Jelenića vinograd. Tu kosti ljudskih možeš rukom nakopati, koliko hoćeš; a za vreme bujica znade voda po čitave skelete isplakati. Staro groblje je u današnjoj opštinskoj nivi Dudari, gde i danas ima po kamenju mnogo napisu, ali su nečitki.

Crkva je osnovana i naćinena 1764. god., a u to doba je bila tu i škola, u crkvenoj porti od pletera naćinena. Crkva je usred sela, a preko od nje je vrlo lepa škola. Ove godine 1909. crkva je trudom i marom Stejanovćana lepo renovirana, kako spoľa tako i iznutra.

Bregovi: Rošćevac, Pustar, Okop, Zvećaj, Gaj (šuma, koja se stere više man. M. Remete), Kozarice, Vranova Stena, Grad,

¹⁾ iz Šulma. ²⁾ iz Došnjeg Tovarnika. ³⁾ iz Indije. ⁴⁾ iz Banata.

Bajića Pože, Brekića, Prečka, Guvnište, Livadni Dô, Oračko Pože, Bešenovački Breg, Kod Brestova, Crkvina.

Dolovi: Mlake, Veliki dô, Mali dô, Vodeno.

Nive: Špitali, Srednje niže, Od Bregova, Bregovi, Kaluđerske nive, Krčevine, Spajinsko Guvno, Spajinsko Voće (Katinac), Bare, Strmoplavnice, Dužnice, Blizanci, Kutlače i Čovinac.

Kroz selo idu dva „gata“.

Selo danas broji oko 180 kuća i 1600 duša, sve sami Srbi pravoslavne vere.

Adamović 9	Jugović ¹¹⁾ 1
Alanović I. ¹⁾ 1	Kovačević 29
„ II. ¹⁾ 7	Krečković ¹²⁾ 3
Andrijević 1	Kuzmanović 2
Banovac ²⁾ 1	Laćarac 11
Beća ³⁾ 1	Lazić 1
Crnobarac ⁴⁾ 4	Lešenko ¹³⁾ 7
Cvejić 2	Lukić I. ¹⁴⁾ 7
Čirić ⁵⁾ 1	„ II. ¹⁵⁾ 1
Čirković ⁶⁾ 7	Majinski ¹⁶⁾ 2
Dukić 2	Mijajlović 1
Đisalović ⁷⁾ 1	Mijatović 1
Đuričić 2	Milinković 5
Filipović 3	Milovanović 2
Grčić ⁸⁾ 1	Mirković I. ¹⁷⁾ 11
Ilić 7	„ II. ¹⁸⁾ 5
Ivanić 2	Mišić 30
Ivanišević 1	Miškovac 3
Janošević ⁹⁾ 1	Mraović 1
Jelenić 5	Nešković 11
Jovanović ¹⁰⁾ 1	Nikolajević ¹⁹⁾ 2
Jovanović-Stojkov 3	

¹⁾ iz Bosne. ²⁾ iz Banije. ³⁾ poreklom Slovak. ⁴⁾ iz Crne Bare u Mačvi. ⁵⁾ iz Tova u Bačkoj. ⁶⁾ iz okruga šabačkog; prešli ovamo sa Karadordem. ⁷⁾ iz Bačke. ⁸⁾ iz Rume. ⁹⁾ iz Srbije od Leskovca. ¹⁰⁾ iz Srbije od rudničkoga okruga. ¹¹⁾ iz rudničkoga okruga u Srbiji. ¹²⁾ prekršteni Slovak „Krečko“. ¹³⁾ prekršteni Slovak. ¹⁴⁾ iz Srbije. ¹⁵⁾ iz Bačke. ¹⁶⁾ Bačvani. ¹⁷⁾ iz Ledinaca. ¹⁸⁾ iz Rume. ¹⁹⁾ doseljeni iz Srbije, iz sela Brđana, nahije rudničke, god. 1788. Prvi se doselio Mihajlo, nazvan Mijuško, koji je umr'o 1838. god. Vredno je spomenuti uvod u njegov testamenat, koji je pravio 15. VI. 1838.: „Pre 50 godina, to jest u vreme poslednjeg među dvorom austrijskim i turskim držanog rata 1788., prebegao sam ja dole potpisani iz dosta daljeg Srbije predela, nahije rudničke,

Nikšić ¹⁾ 5	Stolić 7
Ninković 4	Subić 3
Ostojić 5	Šamanović 1
Pešić 11	Šivoljski 1
Petrović ²⁾ 4	Tomić ⁹⁾ 24
Petruško ³⁾ 11	Utvić ¹⁰⁾ 7
Popović ⁴⁾ 11	Večerinac ¹¹⁾ 1
Radić ⁵⁾ 2	Vidarević 7
Rakić ⁶⁾ 11	Vobočko ¹²⁾ 1
Ristić 3	Vučković 23
Stapanović 3	Vuković 7
Stojanović ⁷⁾ 5	Zavišić 7
Stojisavljević ⁸⁾ 5	Želaić 11
Stojić 7	

U jednoj staroj crkovnoj knizi spominu se ove stare porodice stejanovačke iz god. 1769.: Bosanin, Srdančev, Grčić, Rajanov, Pandur, Sunajlić, Vulović, Tandrčić, Stojkov, Selanović, Perićev, Vasiļev, Šivolić (vaļada su to današnji Šivoljski), Jeremić, Dunavić, Miškov, Pavlović i Bogosavljević. — Među najstarije porodice svet broji Želaiće, Alanoviće, Popoviće i Neškoviće.

Šulma.

O postanku sela Šulma priča se ovo: Na današnjem šulmačkom zemljištu pre 200 god. živio je narod Srbi i Grci, i behu rastreseni ponajviše po dolovima Mutala, Almaša i Šulma. Grci behu naseljeni po jugoistočnom delu brega Glavice. U drugoj polovini XVIII. stoleća raštrkani se svet malo pomalo prikuplja u dolu Šulmu, dok se stvori seoce, kome dadoše ime po dolu.

Istočno od brega Glavice leži breg Sudinac, gde je po pričađu bio sud rastresenom narodu, pa otud i ime tome bregu.

mesta Brđana, svijuh mojih znamenitih dobara lišen, samo za izbaviti život, sa suprugom mojom Jelisavetom, dvoje nejake dece i nešto prtljaga, na ovu stranu, i ostanovio sam je odma u plemenite varmede sremske, slavnom spailuku iločkome, prinadležećem mestu Stejanovci. Visoka milost carska oslobodila je kako sav onda ovamo prebegli narod srpski, tako i mene na 10 godina od svakog novčanog danka i drugi obični bremenata..." (Dobio dobrotom g. Steve Nikolajevića u Stejanovcima.) ¹⁾ iz Bešenova. ²⁾ govore im „Šijaci“. ³⁾ prekršteni Slovak. ⁴⁾ iz Vaļeva. ⁵⁾ Bačvani. ⁶⁾ Bačvani. ⁷⁾ iz Pipera u Crnoj Gori. ⁸⁾ iz Tušilovića kod Karlovca pre 50 god. ⁹⁾ iz Hercegovine. ¹⁰⁾ iz Jaska pre 70 god. ¹¹⁾ iz Bačke. ¹²⁾ prekršteni Slovak.

Na 300 koraka od Sudinca na sever, a među putovima, što vode na Istočnik (izvor) i Lipovac (izvor, pored kojega je hrast grdno velik, koji je zasadio pre 150 god. kapral Petar Bošković), pod Dobrečom (breg), vide se i danas ostaci ruševina negdašnjega manastira. Pečat toga manastira, po beleškama crkvenih knjiga, nalazi se u Karlovcima. Priča se, da je pre 50—60 god. živio u Šulmu Ignjat Vasić, berberin, pa je kod Istočnika, gde je po pričanju bila nekad crkva, špavao i snio, da na mestu toga starog manastira podigne novi manastir. On proda svu svoju sermiju i podigne kao neku crkvicu na mestu starog manastira. Narod je zove manastir; posvećena je sv. Panteliji, i na taj dan se tu slavi. Taj isti berberin udesio je tu i „kuponicu“, gde su dolazili ljudi sa svih strana, da se kupaju i leče od bolesti. Jedan Čerevićan bio je sakat i oduzet, a čim se okupao, ozdravio.

Kod Istočnika, kažu, da je bila crkva; taj berberin je tu kopao i mnoge kosti ljudske iskopao pa prenio i sahranio pod svoju kapelicu. — Taj berberin nije odavno umr'o, i pod starost je prosio.

Današnja šulamačka crkva sagrađena je i posvećena 18. juna 1766.

O školi nigde ništa nema, a teško da je i bilo u to doba u selu škole. Priča se, da je uz crkvu s južne strane bila škola na mestu, gde se još i danas vidi temelj zgrade.

Severno od Šulma, gde su danas bašte seoske, to se mesto zove Selište; tu su bila prva naselja.

Bregovi: Jančikovac (na nemu je staro groblje), Sudinac, Vetreňača, Papreňa, Dobreč, Glavica i Beľinac, za koji je svezana ova pričica: Ognjena Marija, sestra sv. Pantelije, imala je još i brata Beľu, koji je bio kralj. Drugi jedan kralj hteo ju na silu uzeti, te se Beľa i taj kralj na tom bregu pobiju, i Beľa pogine. Po nemu se i nazvao breg Beľinac.

Dolovi: Grabovac, Lipovac, Borkut, Istočnik, Vrlan, Vrbovac, Rupovac, Almaš, Mutal i Šulam, u kom je selo.

Šume: Papreňa, Glavice, Dugački Čot, Klanac, Topolik, Andrijevo malo i veliko.

Nive: Cerje, Orlovače, Mutal, Jančikoveci, Metlare, Opsište, Čovinac, Dužnice, Strmoglavnice, Veliki Delovi, Krateli, Almaš.

Livade: Prosine, Opsište, Metlare.

Istočna strana selā zove se Belo Brdo, a zapadna Crno Brdo.

Groblje je kadgod bilo oko crkve; sad je na Jančikovcu.

Na Glavici je Zmajev Kamen, u njemu udubina, u kojoj ima vode; tu se zmaj kupao. Kažu, da su ga vidali, kad bi dolazio na tu vodu, a to je bio „zmaj Sentivanski“. Danas žene idu na tu vodu na Usekovanje i nome se umivaju od očiju.

Izmed Grgurevaca i Šulma, u dolu Almašu, ima vodica od groznice.

Selo ima 64 porodice sa 954 duše.

Aćimović ¹⁾ 5	Karić ¹⁸⁾ 42
Andelić 13	Kerpetar ¹⁴⁾ 7
Antić ²⁾ 13	Kosanić ¹⁵⁾ 6
Bošković 1	Krstić ¹⁶⁾ 7
Božić 5	Kuštrić ¹⁷⁾ 7
Čarubgić 3	Kuzminac 3
Čirić 2	Laćarac 7
Dević 1	Lazić 29
Dimović ³⁾ 1	Lukić ¹⁷⁾ 5
Dukić ⁴⁾ 33	Manastirac 11
Durčić 1	Miličević 33
Durdević 5	Milinković 1
Feničanin ⁵⁾ 33	Miloradić ¹⁷⁾ 29
Filipendin ⁶⁾ 23	Milošević 13
Gajić ⁷⁾ 5	Nikolić I. 1
Grujić ⁸⁾ 2	„ II. ¹⁸⁾ 1
Grujičić 3	Novković 2
Ilić ⁹⁾ 7	Pejnović 5
Inćiforović ¹⁰⁾ 23	Petrović 1
Ivković 5	Popović 20
Janić 6	Radosavljević 5
Janković 2	Rajčić ¹⁹⁾ 3
Jelačić ¹¹⁾ 1	Rakić ²⁰⁾ 23
Jurišić ¹²⁾ 32	Ranković 5

¹⁾ Bačvani. ²⁾ iz Grgurevaca. ³⁾ Grci. ⁴⁾ Vlasi, doseljeni iz Banata pre 40—50 godina. ⁵⁾ pre su bili Slovaci. ⁶⁾ iz Kule u Bačkoj, danas novoverci. ⁷⁾ iz Sentivana. ⁸⁾ iz Malih Radinaca. ⁹⁾ iz Iriga. ¹⁰⁾ iz Vrbasa, danas novoverci. ¹¹⁾ iz Kruševca. ¹²⁾ tako se zovu po arambaši Juriši, poreklom iz Makedonije, koji je pobio Turke, kad su pošli Grgetak robiti, oteo od njih jevanđele i putir, koji se i danas čuva u crkvi. ¹³⁾ čovek se doselio iz Hrvatske i priženio se u kuću. ¹⁴⁾ pre bio Slovak, danas novoverac. ¹⁵⁾ cigani. ¹⁶⁾ iz Banata pre 40 god. ¹⁷⁾ Bačvani. ¹⁸⁾ iz Hercegovine, danas ih zovu Ere. ¹⁹⁾ Sentomašani. ²⁰⁾ iz Kuzmina, danas novoverci.

Sivac ¹⁾ 1	Teodorović 5
Šmilanić ²⁾ 5	Terzić ⁶⁾ 1
Stefanović 3	Vasić 1
Subašić ³⁾ 23	Vidić ⁷⁾ 11
Suvić ⁴⁾ 7	Vidov ⁸⁾ 7
Šasinački 5	Vujčić ⁹⁾ 7
Šijački ⁵⁾ 1	Vukadinović 3
Tadić 7	

Veliki Radinci.

Koliko se iz zapisa crkvenog moglo doznati, vidi se, da su se ovde stanovnici doselili na početku XVIII. stoleća. Selo V. Radinci pre toga doba nije se nalazilo na današnjem mestu, nego je nekoliko kuća bilo put Mitrovice, gde su danas nīve, od kojih su ostala imena Selište i Crkvine.

Pripoveda se, da je bio nekakov bogat čovek, koji je razabrao, da okolica ima vaľanu pašu, te načinio kao neke salaše. Ovome se pridruže još neki, i tako obrazuju maleno selo. No kako je kroz današnje mesto V. Radince vodio put upravo u Osek, i kako su tada svakih vašara gornji trgovci, koje su oni zvali „krtari“ i „paloci“, prolazili često i gonili silna krda marve, svinā i ostale stoke, to se i oni povuku na taj drum i osnuju Velike Radince.

Selo ovo leži u krasnom položaju, gotovo na podnožju Fruške gore, koja se prostire severno; južno pak leži grad Mitrovica, a istočno Ruma.

Duž sela romori velik i lep potok, koji se obrazuje iz više vreća, što se nalaze uz samo selo, te se natapajući livade uliva u Savu.

Koje trgovina, koje lep položaj i rodnošć zemľe, a koje lakoća zasluge i ekonomni rad obogaćuje ove ľude, a obližnje varošice Mitrovica i Ruma davahu im dobra upustva, te nabrzo iziđoše na glas sa dobre i racionalne ekonomije, kao bogati, razumni i napredni ľudi. Nabrzo su podigli hram u slavu sabora Arhangela Gavrila. No ne ostadoše tada samo pri gradnji hrama, već kako oko crkve beše dosta prostora, sagradiše naskoro i školu. Kao

¹⁾ iz Kikinde. ²⁾ iz Tešenova. ³⁾ Bačvani, danas novoverci. ⁴⁾ iz Grgurevaca. ⁵⁾ iz Futoga, kamo su bili došli iz Pirota. ⁶⁾ iz Futoga. ⁷⁾ Bačvani. ⁸⁾ iz Hrvatske. ⁹⁾ Sentomašani.

glavni prihod za nezino izdržavanje bio je drugi tas crkveni, koji se punio pri bogoslužju liturgije nedelom i svecem, poglavito o Sv. Savi, a to se smatralo kao školski fond.

Jer ovo selo leži u ravnici, to oko nje nema ni bregova ni dolina; a isto tako nema ni šuma.

Nive i livade: Gornje i Donje Deonice, Klisine (jer je oklisak ukraj atara), Putevi (tu je nekad bio put).

Vinograd leži u rudini Čovinac, posve je u ravnici.

Srpskih kuća danas u Radincima ima 148, porodica 75, a broj duša 900. Danas su starosedeoci gotovo sasvim iščeznuli, njihova su mesta i kuće zauzeli ponajviše Bačvani. Da su tako propali, tomu ima više uzroka, a najglavniji je — kako kažu — velik nemoral.

Agičević 3	Jurišin 7
Alargić ¹⁾ 1	Karalić ⁹⁾ 2
Alimpijević ²⁾ 2	Klajin ¹⁰⁾ 10
Andrić 11	Kockarević 5
Bikićki 7	Kostić ¹¹⁾ 1
Bordoški ³⁾ 5	Krasojević 7
Bošnjak 7	Krstić 1
Bošnjaković 7	Kurekan ¹²⁾ 6
Buđanovac 6	Laćarac 13
Bugarski 23	Lapčević 27
Čakunak ⁴⁾ 1	Lerin ¹³⁾ 10
Čirić 1	Lukić ¹⁴⁾ 7
Davidović 7	Ľubinović ¹⁵⁾ 7
Đorđević ⁵⁾ 2	Maletić 7
Đuričić ⁶⁾ 1	Mandić ¹⁶⁾ 17
Igrić 23	Mihajlović I. 7
Ivanković 7	„ II. ¹⁷⁾ 11
Janošević 1	Milić ¹⁸⁾ 1
Jelisijević 3	Milinković 3
Jeremić 11	Mirosavljević 2
Jovanović I. ⁷⁾ 1	Mišković 20
„ II. ⁸⁾ 6	Mitrović ¹⁹⁾ 1

¹⁾ iz Vrbasa u Bačkoj. ²⁾ iz Srbije pre 10 god. ³⁾ iz SiĽbaša u Bačkoj. ⁴⁾ iz Tovariševa u Bačkoj. ⁵⁾ iz Rume. ⁶⁾ Bačvani. ⁷⁾ iz Rume. ⁸⁾ cigani. ⁹⁾ iz Laćarka. ¹⁰⁾ Bačvani. ¹¹⁾ iz Čalme. ¹²⁾ iz Banata. ¹³⁾ iz Sivca u Bačkoj. ¹⁴⁾ iz Čalme. ¹⁵⁾ iz Zemuna. ¹⁶⁾ Bačvani. ¹⁷⁾ iz Tovariševa. ¹⁸⁾ iz Pivina u Bačkoj. ¹⁹⁾ iz Šašinaca.

Mraović 1
 Obrenović¹⁾ 10
 Pantić²⁾ 1
 Pavkov³⁾ 1
 Pavličević⁴⁾ 10
 Pavlović⁵⁾ 1
 Perić⁶⁾ 2
 Perišin⁷⁾ 6
 Pivarski 29
 Plavšić⁸⁾ 20
 Popov⁹⁾ 1
 Popović¹⁰⁾ 10
 Radivojkov¹¹⁾ 2
 Radosavljević 4
 Rakić 11

Ratkelić 7
 Ristić I. 1
 „ II. 2
 Savin 2
 Stanišić¹²⁾ 2
 Stanojević¹³⁾ 3
 Stepančević 25
 Suvajčić 13
 Tomić¹⁴⁾ 24
 Vasić¹⁵⁾ 7
 Vrsajkov 4
 Vukadinov¹⁶⁾ 1
 Vukosavljević¹⁷⁾ 1
 Zarin 11
 Živanić 3

God. 1777. u Vel. Radincima bile su ove porodice, kojih danas nema, jer su izumrle: Markov, Milošević, Ercegovac, Panaotović, Atanacković, Jovanov, Knežev, Ivković, Čizmić, Milovanov, Pavić, Mačvanin, Tanackov, Horvat, Čavić, Babić, Milinov, Indić, Nikoletić, Teodorović, Slakić, Kazimirović, Đukić, Gergurević, Aleksić, Zurković, Martinački (po njima se zovu Martinačke nive), Vasović, Starčević, Dević, Bačvanin, Mijatov, Petrović, Pejičić, Krnić, Jeftić, Spasojević, Čorak, Vladislavljević.

Današnje Igrice zovu Kalauzovi, jer je Igrić ušao u kuću Kalauzovu, koja je izumrla; a tako isto današnje Mraoviće Slakićima.

Vrdnik.

Vrdnik, kažu, nosi ime od starina, po svoj prilici od brda. Brda i doline, potoci i vrela, vinogradi i pašnaci u lepoj svojoj raznovidnosti i kao u nekom prelivanu i gibanu podižu krasotu i priyatnost ovoga predela. Mesto je opkoljeno brdima, koja su većim delom vinogradima zasadena.

Od severa k jugu teče velik potok Dubočas, izmed velika dva brda, koja su šumom pokrivena. Desno od potoka stoji na

¹⁾ Bačvani. ²⁾ iz Rume. ³⁾ iz Sivca u Bačkoj. ⁴⁾ iz Silbaša u Bačkoj.
⁵⁾ iz Rume. ⁶⁾ iz Pivince u Bačkoj. ⁷⁾ iz Banata. ⁸⁾ iz Sivca u Bačkoj. ⁹⁾ iz
 Tovariševa. ¹⁰⁾ iz Pivince u Bačkoj. ¹¹⁾ iz Obrovca u Bačkoj. ¹²⁾ iz Ležimira.
¹³⁾ iz Tovariševa. ¹⁴⁾ iz Stapara u Bačkoj. ¹⁵⁾ iz Šulma. ¹⁶⁾ iz Tovariševa.
¹⁷⁾ iz Mandelosa.

vrhu planine Vrdnička kula. O njoj se ne zna ništa. Neki naučenci vele, da je od rimskog cara Proba, a neki, da je od Turaka. Po vinogradima se nalazi dosta rimskih novaca. — Narod priča, da je to bila kula vojvode Rajka, koga narodne pesme pominu: „Sam ostade u Srijemu Rajko“. Narod priča, da se uoči Vidovdana na njoj skupljaju vile i da kukaju i zapevaju za propalim srpskim carstvom, car-Lazarem, Milošem i ostalim srpskim vojvodama.

Blizu Vrdnika, $\frac{1}{4}$ sata hoda, nalazi se ugleni majdan, koji je otpočeo god. 1813.

Škola je utemeljena 1806. god.; pre je bila autonomna, danas je komunalna.

Uz selo Vrdnik nalazi se manastir Ravanica sa telom srp. cara Lazara i ostalim za nas Srbe neoceñivim vrednostima. — Uz sami manastir je *Prñavor*, koji ima 44 kuće i oko 300 duša.

Bregovi: Bekatovo, Palamboš, Osoje, Tatarica, Pod Kulom, Dobočaš.

Doline: iza manastira na severu ima dolina, koja se zove Za Kulom; iza sela je dolina Pećina.

Šume: Morintovo, Gaj, Ritić, Dobočaš, Za Kulom, Tatarica, Goli Bikoč, Kraleva Stolica.

Izvori i česme: kod manastira ima česma, koju narod zove Manastirska česma, a kod sela na zapadnoj strani dve su: Vrbak i Jankovac. Okolo sela i manastira su ovi izvori: Levak, Hajdučki izvor, Markovac, Lazin vir, Devina Livada. — Od vodenica jedna se zove Belava, a druga Crnava.

Selo Vrdnik broji oko 180 kuća i 1000 duša, Srba pravoslavne vjere.

Anđelić 2
Avakumović 3
Avramović 2
Babić 1
Bajić 7
Blanušić 2
Bugarški 1
Carević I. 17
          II. 1
Čičinov 11
Davidović 11

Dejić 11
Daković 7
Đurđević 2
Gluvakov 3
Grujić 15
Inćetin 5
Ilkić 1
Ivkov 17
Janković I. 6
          II. 1
Jeftić 3

Jovanović I. 4	Petrović-Savkić 1
„ II. 23	Prešić 9
Kolarski 17	Radošević 7
Kovačić 5	Rajić 23
Krñajić 23	Rašković 23
Krstić 23	Ristić 1
Krstić-Vračarić 7	Sarajlija 7
Laćarac 13	Savić 3
Lukić 2	Sekulić 5
Malović 23	Senić 7
Matić 11	Spasojević 11
Mihajlović 5	Sretić 3
Mijić 3	Stanković 1
Mijolić 5	Stojanović 1
Miletić 2	Stojković 18
Milovanov 3	Suvajčić 1
Miršić 1	Teodorović 7
Mišković 7	Timotić 31
Mitrić 11	Tunduković 23
Mitrović 11	Vadin 2
Nedeljković 1	Vilkić 2
Nedić 3	Vlajković 1
Nestorović 23	Vujić-Pavlović 7
Nećiforović 1	Vukajlović 2
Nikolić 3	Vukmirović 18
Obradović 7	Žekić 2
Paroški 1	Živković 2
Pavlović 1	Živojnović 3
Petković 7	

Prínavor.

Aleksić 6	Dobričić 2
Bačić 1	Dunderović 1
Bajić 7	Durdević 2
Begojev 1	Gušić 2
Branković 1	Ilinčić 7
Bukinae 1	Ilkić 1
Čebac 2	Jeftić 17
Dedić 7	Jovanović I. 2

Jovanović II. 1

Jović 17

Kavgić 32

Kolarović 5

Kolarski 17

Kovačić 5

Ležakov 1

Lupša 1

Medak 2

Milošević 2

Miroslavčević 1

Nikolić 7

Ninković 1

Pantelić 10

Petković 1

Radovanov 1

Sretić 3

Stanojević 3

Trenković 5

Vojnović 11

Bileške iz običajnoga prava u staroj Crnoj Gori.

NAPISAO ST. L. LOPIČIĆ.

Po odlasku Đorđa Crnojevića u Mletke god. 1516. vladahu Crnom Gorom do god. 1699. mitropolite (vladik) iz razliĉnih plemena, a od tada pa do god. 1851. iz plemena Petrovića Ćeguša. To je „staro doba“ crnogorske povijesti. Zbijeni od najezde turske u vrletne stijene, Crnogorci postadoše ozlojeđeni i razdraženi; ne imajući nad sobom jake vlasti, narod posta samovoljan, plemena se odcijepiše jedno od drugoga i svako poĉe živjeti samostalnim životom, izgubi svoje najstarije običajno pravo, pogazi novije i zaboravi većim dijelom, te poĉe stvarati novo. Ove su prilike stale kretati na bolje tek za vlade mudroga vladike Danila Šćepčeva Petrovića-Ćeguša (od god. 1696), koji je svoju državu koliko je mogao preuredio te joj podao moderniji oblik. Iz ovoga dakle doba hoću da iznesem nekoliko biležaka iz običajnoga prava crnogorskoga, služeći se narodnom predajom, koja se još živa saĉuvala, pa ugovorima mira („sentence“), kupoprodajnim ugovorima („tapije“) i razliĉnim starim pismima i zakonskim bileškama na koricama crkvenih kńiga.

Porodica.

Starješina porodice bio je otac, a ako ovoga nije bilo, onda najstariji brat ili onaj od braće, za koga porodica držaše da je najposposobniji za to. On je imao potpuno pravo nad članovima porodice; snosio je svu brigu, da održi ili podigne ugled porodice; starao se za dobro materijalno stanje, kao i za održanje reda i poretka u njoj.

Svi su članovi morali raditi onaj posao, koji bi im starješina odredio; koji bi se član protivio, bio bi iskljuĉen iz članstva poro-

dice i dat mu neki dio od imanja, ali vrlo malen. Tek onda su dobivali ravnopravne dijelove, t. j. odredbom posljednje volje oporučitelja, kad je on testamentarno bez opoziva za slučaj smrti odredio. To je bivalo gotovo svagda u nazočnosti svećenika i bližnjih rođaka. Testiranje bijaše ponajviše usmeno — rijetko kad pismeno (jer tada i svećenici slabo znavaše pisati, koji bijahu samo riječju narodni učitelji, a kamoli drugi obični ljudi), ili onda, kad se složili članovi porodice, da bi dobro bilo podijeliti se.

Prvi je uzrok bio podjeli jedne porodice, kad se u njoj namnoži veliki broj članova — često je jedna porodica brojila 40—80 članova. Muški su imali pravo naslijeđa nad očinom imovinom; ženske udate nijesu, već im se jedino udatbena otprema davala, koja se je sastojala od glavnoga vjenčanoga odijela i od nekoliko prostijih, pa od sanduka, u kome je ta otprema smještena bila. Koja se nije htjela udavati bez opravdanih razloga, ona je imala pravo živjeti kod roditelja i braće. Ako je bila tjelesno ili duševno bolesna, te se zato nije mogla udati, ipak je imala pravo naslijeđa očine imovine. Ali tom svojom imovinom nije mogla raspolagati, već je samo svoj dio uživala do svoje smrti, koji je kasnije morao prijeći u ruke nene braće — razumije se u ruke onoga joj brata, s kojim je i živjela. Ako je živjela kod roditelja i preživjela ih, ostaje nezini dio pri dijelu roditeljskom, koji poslije nasljeđivahu sinovi ili svi ili onaj, kome ga roditelji zavještaju, — to je stajalo do njihove volje.

Koji bi svoga roditelja vrijeđao prilikom izjave njegove posljednje volje, taj je bio isključen iz prava naslijeđa.

Otac i mati nosili su zaseban dio, i to onoliko, koliko su sami htjeli. Ako bi se član porodice zamjerio starješini, pokazao se nemoralnog i raskalašnog života i bio raspikuća, on je bio lišavan prava porodičnih. Ako bi se kasnije popravio te postao vašan, ako ne bi imao više od 25 godina, primao ga je otac kod sebe i svoj bi mu dio zavještao, ali nije imao pravo potraživati svoj dio, koji je trebao naslijediti, već je ostao kao prava svojina njegove braće. U takvim prilikama braća bi mu povraćala svoj dio, a roditeljski dijelili na ravnopravne dijelove.

Kad je netko bio isključen iz naslijeđa i otjeran iz porodične zajednice, a slučajno starješina porodice hoće da umre, on bi ostavio prokletstvo na članovima porodice, ako ne bi svoga člana, lišenog prava porodičnih, primili i dali mu dio, koji ga je pripadao, kad bi se popravio do 25 godine dobi.

Tek onda, kad muški navrší 25. godinu, smatran je punoletnim i zrelim čovjekom, pa ako bi se koji, lišen porodičnih prava, popravio do te godine, opet su ga primili u porodicu sa svima porodičnim pravima. Ako bi ponovio svoj stari zanat, ponovo bi bio lišen porodičnih prava i smatran kao otpadnik; povjerená nije mogao imati ni kod koga — negova ga je familija gonila. O ženi negovoj i djeci vodili su brigu negova braća, odnosno nastojavali, da održe negov dio, koji uživa negova familija. On se je sam brinuo o svojoj egzistenciji. Ako bi ga primila porodica, dobro je, — ali ipak nije mogao raspolagati imovinom, niti ga je tko smio kreditirati, niti je tko mogao imati hipotekarnog prava nad imovinom negovom. Porodica je bila volna otjerati ga, ako im pravi kakvegod štete, ili hoće da jede samo na račun nínova truda.

Ako je bio sam takav nefamilijaran, negov su dio braća mu još za života nasljeđivali, a on, ako je htio, mogao je kod nín živjeti i izdržavati se od dohodaka sa svoje imovine, kojom nije imao prava raspolagati. Ako nije imao braće ili rođaka, na prijedlog plemenskih prvaka na plemenskom vijeću postavljen bi bio sud od 6—10 dobrih ljudi, koji bi imáše negovo osigurali i postavili nad ním kuratelú. On se tada mogao oženiti, no ipak svojom imovinom nije mogao raspolagati; mogao joj je pribaviti, ali okruñiti ne, jer bi za sve bio odgovoran negov staratelj, koji je bio uvijek negov bližñi rođak ili po negovoj želi ugledniji plemenik.

Gluhonijemi, ako nijesu bili i umobolni, mogli su se ženiti; svojom imovinom imali su pravo raspolagati, ali uz sporazum onoga, koga je sud dobrih ljudi odredio, da nadgleda i pazi negove imovne interese; to je bio uvijek brat ili bližñi rođak gluho-nijemoga. Mogao je praviti i testament i različne vrste legata, koji su imali potpunu pravnu vrijednost tek onda, ako je netko prethodno položio zakletvu, da će vjerno objasniti izjavu posledñe voje gluho-nijemoga.

Ženska, koja se skoro udala, pa joj za kratko vrijeme umr'o muž, imala je pravo uživati negov dio do svoje smrti, pa makar i ne imala djece; — to sve, ako se nije opet udala. Takva se uvijek, kad je htjela, što je obično i bivalo, udala iz kuće svoga roda, a iz dotadašnjega doma, gdje je udata bila, već je digla svoju prćiju, koju je kod udaje donijela. Ako je udovica ostala trudna ili tek rodila, i ostala, da se ne preudaje, dok dijete ne podigne, davala joj se odstojbina, i to onoliko, koliko su sami htjeli roditelji ili braća nezina pokojnog muža. Dijete je obično ostajalo kod

svojih stričeva, a ako bi izjavilo, da želi živjeti kod matere, to su mu dopuštali, da živi kod nje, a ona ga je gotovo uvijek s voljom primala. Dohoci s njegova imanja išli su njemu na uživanje i korist. Muž njegove majke nije imao prava obrađivati i upravljati imovinom njegovom, već djetetovi stričevi i bližnja svojta po ocu mu.

Sinovi nijesu imali pravo potraživati svoj dio, dok se ne bi poženili i poudali svoje sestre.

Ako roditelji nijesu imali svoje imovine, sinovi su ih morali izdržavati.

Mladića su smatrali sposobna za brak od 14., a djevojku od 12. godine. Ženska bijaše punoletna tek onda, kad navrší 18. godinu.

Dijete rođeno poslije devet mjeseci ili pri svršetku devetog mjeseca, od dana, kad je mati došla za svoga muža, smatralo se zakonito; nije se strogo pazilo na to, da je dijete rođeno 10 dana prije devet mjeseci. Ako se dijete rodilo prije osam mjeseci, a muž potpuno uvjeren, da to nije njegovo dijete, razvod braka bio je tu, i to pravo raskinuće bračne veze. Dijete je ostalo na teret svojoj materi, ako nije dokazala, tko je vanbračni prestupnik, a nezini muž mogao se slobodno smjestiti drugom oženiti. Koj je ženska učinila vanbračni prijestup kao udovica prilikom čuvanja svoga djeteta, što ga je imala iz zakonitog braka, odmah se gonila iz kuće, dala joj se nena prćija, ali bez ikakve nagrade išla je sa svojom odstojbinom.

Starješina porodice bio je centar imovine i on je jedino nome mogao raspolagati i primati dohotke. Njegovi sinovi nijesu mogli raspolagati imovinom za njegova života. Dok je porodica bila u zajednici, pojedinci nijesu mogli svoj rad upotrebiti na svoju ličnu korist, već su radili svi za jednog, a jedan za sve; lične svojine mogao je imati tek onda, ako je sa strane dobio pod imenom dara.

Očinska vlast nad djecom obuhvaćala je potpunu ličnost sviju članova porodice. Sgledišta te vlasti imao je starješina, ako bijaše otac, pravo raspolagati životom i smrću djece.

Ženska, koja je naslijedila imanje svojih roditelja, prenosila ga je obično u novcu k svome mužu. Njoj je stajalo na volju, hoće li čitavo imanje prenijeti ili neki dio, ili ga svojim kćerima dati u miraz, ili ga ostaviti za sebe, za svoga muža i sinove, a ovo se posljednje uvijek i praktikovalo.

Žena je nosila ime svoga muža i dužna bila bezuslovno pokoravati se volji njegovoj; djeca su je poštovala, a ona je bila dužna ukazivati im materinsku negu. Bila je gazdarica u kući i

neprestano je radila oko kućnoga reda, što joj je i bio glavni posao. Zbog brakolomstva muž je mogao otjerati i drugom se oženiti. Na temelju toga, što vladaše pravo jačeg, muž je mogao otjerati svoju ženu, kad je god htio, a da joj nije davao ikakvog dijela od svoga imaña, ili ma kakvu potporu ili predmet od pravne vrijednosti. To sve, ako nije imala nikoga od roda, ili je nezina rod bio nemoćan stati na put njegovoj samovolji; no takvih slučajeva bilo je mañe.

Kad bi muž bez ikakva opravdana razloga otjerao svoju ženu s namjerom, da se drugom oženi, mitropolit ga je anatemisao, okolina ga osuđivala, a rod njegove žene, ako je bio pouzdan oduprijeti se, odlučno je zahtijevao od nega, da joj mora smjesta dati dio svoga imaña, s kojim može opstati i raspolagati po volji. Ovaj je morao to uraditi, jer bi ga inače glave stajalo. Rod je nevjestin u tim slučajevima držao, da mu je tim nanesena uvreda časti.

Obično je muž sa svojom ženom raskidao bračnu vezu u ovim slučajevima: ako bi mu se zamjerila nevjerstvom, ili je baš zatekao s kim u prilegu. U takvom slučaju slobodan je bio ubiti onoga, koga je s ñom zatekao u bludnom snošaju, što se obično i praktikovalo, jer se time zadovoljavala pravda. Tome se nije nitko protivio, no naprotiv svak odobravao. Često se pita u takvim prilikama praktikovalo, ako ne bi ubio onoga, koga je zatekao u spolnom snošaju sa svojom ženom, da bi ñoj otkinuo nos te je smjesta otjerao, a nezina švalera nije više ni tražio, kad ga nije mogao ubiti, uhvativši ga na djelu. I kidañu nosa u takvim slučajevima nije se nitko protivio, pa ni nezina rod, već je od svakoga smatrano kao pravno djelo. Time se htjelo, da se takva ženska pozna zbog brakolomstva i nevjerstva, da služi ostalim ženama za primjer, šta biva s onima, koje čine preljubu.

Ako je muž istjerao svoju ženu stoga, što je došao do uvjerenja, da nikako s ñom ne može biti srećan u bračnom životu, on je ñu mogao otpustiti i drugom se oženiti; jer kako ne bijaše energične vlasti, koja bi mogla stati tome na put i primjenivala naredbe tadašnjih mitropolita, svak se ponašao u granicama svoga plemena, ako mogao od plemenika, kako je sam htio.

Pri udaji kćeri nije odlučivala ñena volja, hoće li poći za ovoga ili onoga, niti se tražila ñena privola, već je odlučivala volja ñenih roditelja; ona je morala otići za onoga, kome su je roditelji obećali. Koja se nije htjela pokoriti volji roditeljskoj, već

izjavila, da će za drugoga otići, koga je sama izabrala, roditelji bi se uvrijeđeni našli, pa ako je to baš bilo protiv njihove volje, lišili bi je iz porodičnog prava, iz doma se ne bi udala, niti je o njoj tkogod troškove snosio prilikom udaje, niti bi joj prćiju spremali, već neka ide sama ili kud zna odakle, da se uda za svoga izbranika.

Gotovo je to isto važno i za muške, jer ni on nije sam tražio sebi izbranicu, već negovi roditelji. On često puta nije morao znati, odakle je, čija je i kakva po lepoti i karakteru, — prvi je put vidio, kad su se za ruke dohvatili pri aktu stupanja u brak. Kod mnogih je bio običaj, da od dana vjenčanja pa za godinu da nije imao spolnog snošaja sa svojom ženom; no i pored njihove najbolje volje od nastojavanja roditeljskog nijesu mogli, jer su oni tim htjeli, da je dobro poznađu i da se uvjere o nezinu karakteru i moralu. To je bilo veoma teško iskušene, ali ipak morali su se pokoravati volji starijih. Muž ženu za doba njihove mladosti nikad ne bi imenom zovnuo, da ga tko čuje, niti žena svoga muža, jer se to držalo sa sramotu, već „ti“, „ja“, „kamo ona“, „de je on“ i. t. d. Tek u starosti zvali su jedno drugo pravim imenom, jer tada ne bješe sramota.

Prilikom zaruka djevojci se davao prsten, kao lanac, koji će na snazi držati zaruke, a taj su se dan i objavljivale zaruke. Roditelji mladoženje častili su svoje pićem i slali ga rodu djevojke u znak objavljenja prijateljstva, kojim su ovi opet častili svoje. Kad bi došli svatovi po djevojku, jedan od rodaka nezinih zatraživao je od svatova nešto u novcu ili ma kakav dar, koji su davali, pa tek djevojku odveli.

Sluči li se, da djevojka vrati prsten i odreče poći za zaručnika, on bi se tada osjetio u kaznenopravnoj nuždi, uvrijeđen u časti i svojoj i svoje porodice, javno ponižen, a sve ga to vuklo, da osvetom zadovolji pravdu. Pošto bi se raspitao i dobro se uvjerio, da su tome bili uzrok njeni roditelji ili nena braća, glavom bi mu platili. Ako je djevojka obmanom bila zavedena, njeni roditelji i braća kao i nezin zaručnik osjetili su, da im je nanesena uvreda pošteća, i jednako su nastojavali za osvetom kao i nezin zaručnik. A ako je djevojka protiv volje roditeljske ostavila zaručnika i sama otišla za drugog, smatrali su je roditelji i svatko bludnicom, i nije smjela doći kod svojih roditelja i braće, pa ma kako imala srećan život s onim, koga je sama izabrala protiv volje roditeljske.

Često puta zaruke su vršene i na ovaj način: Dva čovjeka iz dva različna brastva imaju svoje žene u trudnom stanju, pa žele da se sprijatele, ili ponudu jednog prihvati drugi; tada zadadu jedan drugome riječ, da ako bude u jednog muško, a u drugog žensko dijete, da će ih vjenčati. Time su zaruke već bile svršene. Formalnosti, ne zaruke, svršavale su se tek onda, kad su mladenci navršili potreban broj godina za sposobnost stupiti u bračni život. Ako su se muški rodili u obojice, oni bi ih pobratimili, pošto odrastu. Pobratimstvo se mnogo cijenilo i vršilo na ovaj način, i ako za to u dogmatima crkve nije predviđeno ništa: Došli bi u crkvu oni, koji bi se željeli pobratimiti, a prethodno su se spremili za taj akt, prijavili bi se svećeniku i izjavili mu svoje žele stupiti u pobratimstvo. Taj se ceremonijal uvijek vršio u kakav svečani dan, kao na Božić i Uskrs. Svećenik bi ih najprije ispovjedio i pričestio, pa im očitao neku molitvu, oni bi polubili krst, na koji su polagali zakletvu za odanost i vjernost bratinsku jedan drugom, ljubili se u lice, poslije bi opućali krv na svojem tijelu, koju su smiješali u znak, da od toga dana postaju jednokrvna braća. Jedan drugog je za pravog brata držao, kao da su od jedne majke rođeni; njihove se familije nijesu između sebe ženile, jer „pričesni pobratimi“ smatrahu se kao rođena braća.

Ovako rane zaruke, kolikogod se čine nesmislene i neopravdane, opet ima nešto, što će nam objasniti i dati koliko toliko opravdana razloga za to. Tada vladaše pravo jačega, nejače brastvo stradaše od jačih brastava, pa da bi sebe održalo i da ne bi njegova porodična prava bila pogažena, staralo se, da što prije dode do prijateljstva s jačim i uglednim brastvom, koje bi mu davalo ruke pomoći i od zla napasti i nevoľe branilo, i to nesamo nega i njegovu porodicu, već i njegovo čitavo brastvo, koje je smatralo za prijateľe po onome im rođaku, s kojim se lično oprijateljio i s kojim su u krvnom srodstvu.

Ako je imaće nečije ostalo pusto, ostalo nezavještano, pravo naslijeđa imali su nad nim najbliži rođaci pokojnog, i to rođaci iz njegova roda. Srođnici po tzbini nijesu imali pravo naslijeđa nad zetovim imaćem; tek onda, ako je muž svojoj ženi zavještao svoje imaće i dao joj potpuno pravo raspolagaća imovinom, uvijek ga je ona prenosila u svoj rod. To se praktikovalo samo kod onih supruge, koji nijesu imali od srea poroda, no i to vrlo rijetko; već ako je muž toľiko volio svoju ženu; no je obično ona uživala

imaće do svoje smrti, koje je kasnije prelazilo kao svojina njegove braće ili sinovaca.

Kad netko nije imao ni djece ni žene, niti ikog od svoga roda, a imaće ostalo nezavještano, tada bi plemenski prvaci na svom vijeću donijeli rješenje, da takvo imaće ima pripasti crkvi plemenskoj za dušu pokojnoga sopstvenika toga imaća.

Najstariji brat najprije se ženio, ako je bio tjelesno i duševno sposoban za bračni život. Ako su braća još u zajednici (što je gotovo uvijek bilo prije no se požene), mladi se brat nije ženio niti je mogao preko starijeg, dok ovaj ne bi izjavio u potrebno za to vrijeme, da se ne će nikako ženiti. Tako je bilo i kod sestara.

Brastvo.

Brastvo je sačinjavalo više jednokrvnih familija, te se iskazivalo jednim prezimenom.

Kojega je brastva bilo više, ono je bilo i jače, a kako tada vladaše pravo jačeg, otuda i ima smisla ono, što oni držahu za pravno pravilo: da se nitko ne može niti smije oženiti ženskom svoga brastva, jer bi se time činio raspad brastva, koje bi gubilo svoj karakter sve više i više. Tko bi učinio prijestup u tom pogledu, smatrao se počiniteljem zločina rodooskvrneća, te bi oboje bili prognati iz svoga plemena kao i iz ostalih, jer ni jedno pleme ne štitaše takve prestupnike, zbog čega su morali tražiti zaklona u inozemstvu. To se sve činilo u interesu brastva.

I dan danas to se podržalo kod mnogih brastava, premda im se vala ženiti između sebe od najzad toliko godina; ipak čast im je, kad je njihovo brastvo jednokrvno, jednog se te istog prezimena održalo od starine u čistini. Pa se i danas ne žene između sebe, već se hvale i s najvećim poštovanjem kao neku svetiņu i dan danas drže. Mislili su, da čim bi se između sebe počeli ženiti, ne bi više bilo one bratske intimnosti i odanosti među nima, no da bi postali zvanični jedan prema drugom, ne bi u nuždi klicali: „Ha, brate, na noge! Ha, brate, pomozi!“

Danas su dopuštene međusobne zaruke i ženidbe jednokrvnih brastvenika; crkva je i prije kao i danas dopuštala poslije 7 stepena svodstva, ali uzalud, kad nije okolica dopuštala, kao što se danas dopušta, kad se primjenjuju zakoni državni s državnom vlašću. Pa i pored svega toga, kad se danas tako nešto sluči, nezin

je rod tužan i neveseo, kao i ostali brastvenici, i taj brak smatraju nezakonitim i mrskim.

Brastvo je bilo uvijek zajedno, bilo pri skupovima plemenskim, bilo u crkvi ili ratu protiv neprijatelja domaćeg ili stranog — opće zemaljskog, dijelili su dobro i zlo. Ako je ma kome brastveniku nanesena od koga uvreda časti, ozleđa tjelesna, ili oštećenje njegove vlasnosti, ili smetaње posjeda, ili smetaње služnosti, ili ma kakvo nasile, kao i zločinstvo ma koje vrste, — njegovi brastvenici jednako su to osjetili kao i onaj najbliži, kome je djelo kažnjivo naneseno, i svi su u jedan te isti čas bili gotovi, da dadu sebi zadovolštinu. Osjetili bi, da su u pravu nužne obrane, kako da maknu laku sa svoga brastva. Ozleđu tjelesnu smatrali su više kao nanesenju uvredu časti i javno poniženje, nego, kažnjivo djelo. Pa i danas vele, kad se tako što desi: „Valaj ga nagrđi, udari ga tojagom (šakom ili levorverom) pred toliko ljudi — baš se ženski podnese!“ Ovakó shvaćanje u našem narodu i danas je uzrok mnogim smrtnim slučajevima.

Staraње za osvetom bilo je u najvećoj živosti; tražio se pravi počinitelj protivpravnog ponašanja, kojemu se vraćalo žao za sramotu. No ako se pravi počinitelj nije mogao naći, to se isto zadovoljavalo, ako se ma tko dočepa od njegova brastva, dakako uvijek se za to tražio najugledniji brastvenik. Nije se pitalo, da li je tko počinio zločinstvo u kulpoznoj ili doložnoj namjeri.

Brastvo sa brastvom uvijek se nadmetalo bilo čim, tek samo da se jedno nad drugim istakne kao dominirajućí. Otud one trzavice brastveničke i ona raspačena mrzav, koja razdijeli brastva na t. zv. kućeriće (plemiće) i nikogoviće (smerde). Iz te međusobne mrzavi brastava rađahu se mnoga zločinačka djela.

Pleme.

Pleme je sačinjavalo više brastava jednokrvnih i raznokrvnih, te se zvalo imenom njihova rodonačalnika ili po kakvom brdu ili rijeci. Svako brastvo iskazivalo se po svome najstarijem pretku ili po zvańu svoga pretka, kao: Knežević, Popović, Vojvodić, Serdarević itd. Jaća brastva potiskivahu nejaća i izmišľavahu im različna imena kao: Popivoda, Guzin, Zlotvor, Mudreša itd., te često puta ti nadimci odomaćivahu se — svak ih tako zvaše, pa malo i omalo i nima postade obično i sami se počеше iskazivati

tim nadjevenim im prezimenom. Takva prezimena ni najmañe ne suzbijahu vrline ñihovih brastvenika.

Svako brastvo imalo je po nekog svoga brastvenika najuglednijeg od ostalih, bilo to po karakteru, pameti ili junaštvu. Izmeñu ovih pri svakom skupu dolazilo je do konflikta, kad jedan nešto predlaže, drugi mu nijesu usvajali, — svako je brastvo podržavalo prijedlog svoga prvaka. Čije je brastvo bilo veće i jače, istaklo se tradicionalnim vrlinama, svega je to protežiralo, da ñegov glas ostane odlučan. No vrlo rijetko se moglo u plemenu istaći samo jedno brastvo, uvijek dva ili tri, koja su se podržavala u svakom pogledu i pothvatu, ne iz ljubavi jednoga prema drugome, već iz ličnog interesa.

Pleme je držalo svoje skupove, i to obično svećanim danom s proleća i preo leta pred crkvom ili na sredini plemena pod kakvim velikim drijevom, u blizini koga je i voda bila. Tu su pojedinci donosili različne prijedloge u interesu svoga plemena i sve zemlje.

Prvaci najjaćih i najuglednijih brastava svakog dana dobivahu karakter poglavara plemenskih, ñihovi brastvenici bijahu im straža i izvršno sredstvo pa zastupnici javnoga mira, reda i poretka. Ostali se plemenici osjeteše, da su u nekome zaptu, kome se počese, ali vrlo postepeno, privikivati; osjeteše, da su potišteni od mnogih, zato ih sama nužda natjera na misao, da im zaista treba netko, tko će im štititi lično i imovno pravo.

Zakona pisanih ne bijaše, a običajnog si pridržavahu kako kojeg, i to svojevorno tek onda, kad bi stranke parnićne izjavile želju za posredovanje onih, koje bi same izabrale, da će dati samo svoje mnijeñe, a parci su gotovo svagda pristajali, jer su prethodno dali sebi riječ, da će pristati, kako oni riješe; držahu se one izreke: „Konop veže koñe i volove, a junaćka riječ vitezove.“ Ovo bi radile parnićne stranke onda, kad su vidjele, da se taj spor ne će svršiti bez rdavih posljedica.

Nitko se slobodno ne mogaše kretati u svojoj rođenoj zemlji, stoga svak je išao naoružan. Otuda i dandañi svaki je Crnogorac naoružan; koji bi ma kud iz kuće od muških otišao bez oružja, prekorio bi ga drug, suputnik ili prijatelj rijećima: „A zašto, bestijo, ideš bez oružja? Stojiš gladak ka ñevojka, može te tako ko drago nagrditi. Žena kuñelom da ti kidiše, bi te izbila.“ Različne vrste protivpravnog ponašañia i zloćinskih djela bijahu uzeli toliki mah, da je svak morao reći: danas jesam, sutra nijesam.

Na osnovu svega ovoga sami vidješe, da im je potreban netko, koji će uspostaviti ma kakav red.

Svako je pleme živjelo samostalnim životom nezavisno jedno od drugog; tko bi dirnuo u njegovo pravo i njegove interese, taj bi naišao na užasan otpor.

Svako je pleme biralo kneza i serdara kao i vojvodu; prvi bijaše sudac, a posljednji vojskovođa. Za vrijeme rata i knez je bio na čelu vojske kao i serdar i vojvoda; oni su imali vlast nad vojnicima plemena samo za vrijeme rata, i to vrlo ograničenu. U mirno doba rješavali su s knezom kakvo zamašnije pitanje pri kakovom sporu građanskom ili krivičnom.

Kneževstvo plemensko bilo je nasljedno, od oca je ostajalo sinu, od plemena i od mitropolita gospodara priznato. Ako je stariji sin bio nesposoban, mlađi je postao knezom; a ako nije imao poroda, to je njegov brat nasljeđivao kneževstvo; tako je bilo i sa zvanjem serdarskim i vojvodskim.

No ovi knezovi plemenski nijesu imali jednaku vlast i utjecaj u narodu. To je zavisilo više od kakvoće samoga kneza, nego od toga, što je on nosio na sebi takvo ime.

Plate nije imao ni knez ni vojvoda ni serdar — jedino što je imao knez pravo globlavati i globu za sebe zadržavati; samo je od ne dangube plaćao onima, koji su ih učinili pri nekom parničnom poslu. Morala je snositi trošak kriva parnična stranka i za ručak, večeru i prenoćište, ako je sve to potrebno bilo dugim zadržavanjem pri rješavanju neke parnice.

Da bi se stalo na put zločinskim djelima, koja bijahu vrlo česta, knez je s plemenskim prvacima stvarao pravna pravila, koja su se kasnije odomaćivala i dobila zakonsku vrijednost, kao na pr. tko koga ubije, da se on mora ubiti ili da plati mrtvu glavu u iznosu fiorina 133 cekina i paru presječenu. To je počinitelj zločinstva usmrćenja davao porodici onoga, kome je nanio zločinsko djelo usmrćenja. To se davalo u nazočnosti kneza i ostalih glavara plemenskih, i to onda, ako je pristajala na to porodica usmrćenog nastojavanjem dobrih ljudi. Rijetko je kad na to pristajala, jedino u tim slučajevima, kad se zaista sami uvjere, da je bio kriv, ili kad su se osjećali nemoćni osvetiti ga. Ubica se nije mogao pričestiti; pravo je na to dobio tek poslije 10 godina, ako je izdržao epitiimiju i redovno postio propisane posti, ili ako se slučajno prije našao na samrti te izjavio, da se kaje za zločinsko djelo, koje je počinio. Crnogorci su dosta bili religiozni, pa su često počinitelji

zločinskih djela posluživali crkvu plemensku besplatno i palili kandila o svom trošku sve do svoje smrti.

Ako bi se kasnije svetio onaj, koji je primio ucjenu mrtve glave, sud bi ga smrću kažnjavao i kuću zapalio, kao i onome, koji bi pleme bunio na nered. No često su se puta pridržavali onoga starog narodnog običaja, da kad se pravi počinitelj zločinskog djela nije mogao naći, pravda se zadovoljavala, ako se mogla primijeniti kazna na njegova bližnjeg rođaka, kao da je on baš pravi počinitelj djela zločinskog. To se je radilo iz toga razloga, da se ne bi povrijeđeno brastvo samo svetilo, kojega bi osveta često puta bila trostruka. Zbog toga je svako brastvo nastojavalo kod svojih, da ne bi koji od njih počinio kažnjivo djelo; jer su znali, ako počinitelja krivičnog djela ne uhvate, da će morati nekoji od njih stradati umjesto nega.

No takva snaga sudska nije bila u svakom plemenu, već u onom, gdje bijahu energični glavari plemenski imajući dovoljno prijatelja iz plemena. Mnogo kasnije zadobio je takvu snagu sud i auktoritet u ostalim plemenima, po kom je bio slobodan svak ubiti onoga, koga noću uhvati da mu krade ma što bilo od njegove svojine.

Pojedina sela činila bi međusobni ugovor, te po njemu spremili opći ručak, koji bi morao platiti onaj selanin, čije se dijete ili živinče nađe u šteti koga selanina, bilo u vinogradu, bilo u polju u usjevima. A bio je i takav ugovor: tko uhvati u šteti čiju životinju, da je slobodan ubiti, samo je dužan obavijestiti gazdu, da bi je ovaj odnio i koristio se njome.

Krvna osveta bila je već odomaćena i usvojena kao pravno pravilo; svak se držaše one izreke: „Ko se osveti, kao da se posveti“. Svak zato držaše, da je u pravu i da se opravdanje nalazi u nuždi egzistencije prava, a da u pravu opet leži uvjet opstanka u tome, da pokaže činom svojim moć nad onim, koji mu se protivi, kao i u nužnom podređenju interesa pojedinca, koji se pravu protivi, pod opći interes, koji se s pravom slaže. No pravnog pravila za to ne bijaše, već same osobe stvarahu kazneno pravo koje su uvrijeđene; osjećahu, da su u pravu da primijene osvetničku kaznu. Kako zakona ne bijaše niti pravomoćne sudačke vlasti, to je trebalo protivničku stranku smlaviti, uništiti je; jer kad se tako ne bi učinilo, ona bi nekog. Nikakve sile nije bilo niti ubjedljivosti i smilovanja, koje bi je ublažilo, stišalo i sklonilo na mir. Isprva

je knez posredovao dobrom riječju među zavađenima, a oni ga nekad slušali, a nekad ne.

Ako je neki brastvenik počinio zločinstvo usmrćeña u svojem plemenu, to se morao spasti bijegom, jer bi morao uginuti od brastva povrijeđenog; no ipak ako nije pleme posredovalo za mir i uzelo stvar u postupak i suđenje, proizvela bi se mnoga zločinska djela. A ako je neki brastvenik počinio zločinstvo usmrćeña u drugom brastvu, to se čitavo brastvo držalo na „gotov si“, jer se nadalo, kao što je uvijek i bilo, da će se povrijeđeni braniti i svetiti. Ako je imalo pouzdaña u sebe, ono je i čekalo napad, a ako nije, svi sposobni za oružje selili su se jedne noći, pa se opet povraćali svojim kućama, pošto su izdržali neku vrstu kaznenog progona. Ali prethodno morali su se nastavljati prvacima plemenskim, da posreduju za mir između njih i onoga brastva, kome su zločinstvo nanijeli; no mirne duše nijesu bivali, jer su se uvijek osveti nadali. Osvetu je svak smatrao kao pravo nužne odbrane, bio delikt izvršen ili tek pokušano izvršiti ga, to je svejedno kod njih bilo; jer ako nije izvršen danas, on će biti sutra, te tako je svak morao biti na oprezu i uništiti nečije pravo na korist svoga.

Pomenuo sam, da je knez stvarao sam neka pravna pravila, na koje ako su privođeli prvaci plemenski i predstavnici pojedinih brastava, morali su ih se i držati; na pr. tko ukrade u svojem plemenu kozu ili ovcu, da plati 7. No ovo je samo vrijedilo u okolini njihova plemena, a izvan nje slobodno im je bilo, koliko tko hoće, samo nek se pazi; „ako bi poginuo u drugo pleme radi krađe, da ga ne će pleme svetiti“; a njegovi brastvenici, razumije se, svetili su ga, ako su mogli, i nije im mogao nitko zabraniti, da ga ne svete. Krađe su uvijek bile kao i druga protivpravna ponašaña; u ono doba tko nije krao i kome nije bastalo krasti, taj nije ni valao ništa. Tko je dobro i vješto krao, on je i bio pravi junak.¹⁾

Susjedna su se plemena uvijek svađala između sebe, a te su svade redovno nastajale zbog pojedinaca na ovaj način: Posvade se dvije osobe razliĉnih plemena, i to donese zle posljedice za neku stranu, koja se morala svetiti po ondašnjem običaju, i tako malo pomalo izazovu se međusobne plemenske borbe s toga. Prvenstvo

¹⁾ Glavno im je zanimanje bilo stočarstvo i ratarstvo, a plačkom su podmirivali domaće potrebe. Stvarale su se čete, koje su išle noću te plačkale van države i ubijale svoje neprijatelje (Turke i Mlečiče). Zanate su prezirali kao i danas.

osvete u takvim prilikama prepuštalo se brastvu, kome je naneseo zločinstvo; pa ako ono ne bi moglo uspjeti, išla su mu u pomoć sva plemenska brastva, dok se nijesu potpuno zadovoljili pravdom: osvetili svoga usmrćenog usmrтивši koga iz drugoga plemena.

Krvna osveta bila je pravo nužne odbrane, pa makar zločinstvo bilo kome naneseo, što je bio netko u potpunom pravu ili ga izvršio u bludni ili nehotice. Kad se tko sam osveti za ma kakvo kažnivo djelo, tome je i viša čast bila, a ako ga brastvenici osvete, čast je skupa s brastvom. Nije se toliko gledalo na pojedince iz brastva, koliko na čitavo brastvo, tek da mu se održi čast i glas.

Što se tiče njihova odnosa prema neprijatelju izvan države, tražio se pravi počinitelj krivičnog djela i za granicom, pa ako se nije mogao naći, isto se zadovoljavalo, ako su osvetničku kaznu mogli primijeniti na ma koga inozemca izvan granice svoje zemlje. Vazilo je jednako u ovim slučajevima, ako je ma koje brastvo iz plemena osvetu izvršilo nad počiniteljem krivičnog djela. Kod njih je imala jednak smisao defenzivna i agresivna samopomoć, t. j. i jednu i drugu upotrebljavali su s potpunim pravom.

Kojoj se osobi, brastvu ili plemenu nije bilo moguće osvetiti, ono je bilo dostojno svakoga prezreća. Ako je osvetu trebalo u inozemstvu izvršiti, nije se ostavljalo povrijeđenome ili brastvu ili plemenu negovu, već su susjedna plemena kao i ostala preduzela, da se osveta što prije primijeni na protivničku stranku.

Koji je tražio svoga krvnika pa ga nije mogao naći, već ga slučaj na nega nanio u boju, koji su vodili s neprijateljem, gdje leži rañen, digao bi ga na leđa i odnio k svojim, tek da ga spase od opće neprijateljske ruke. Ukazivao bi mu svu moguću negu umjesto da izvrši osvetničko djelo nad him; — ali mu svu tu negu nije ukazivao, da ostane živ, već zato, da nega lično zapadne, da nad him izvrši osvetničko djelo radi nanesenoga mu zločinstva. Uvijek ga je u takvim prilikama popraćao ovim riječima: „Ja ti sačuvah život od neprijatelja sviju nas zato tek, da mene zapadneš, i voľeh, da od moje ruke pogineš, no od neprijatelja sviju nas. Pazi se, ako živ ostanem i ja i ti, i poslije boja igde ako te uhvatim, pošto ozdraviš, glavom ćeš mi platiti!“ Ovaj je to znao pa je čutao čuvao se, ali ipak dugog vijeka bio nije; jer kad tad morao je poginuti zbog krvnine, ako nije tko posredovao za mir, koji je izrađen kod osvetničke strane.

Pravo preče kupne imali su najbliži brastvenici pa međaši; drugi brastvenik nije mogao ništa kupiti, ako za to ne bi imao dopuštenja od braće i rođaka prodavačevih.

Nitko nije morao snositi teret preko svoje imovine, kao preko svoga zemljišta, ako nije kome dobrovoljno prepuštao ili nije bio kadar štititi svoju imovinu; — no većinom svak se bojao vrijeđati tuđe pravo, jer se bojao, da će kad tad za to postradati.

Pravili su se kupoprodajni ugovori, t. zv. „tapije“. Glasili su obično ovako:

„Vo imja Hrista amin.

Godina . . . . mjesec . . . . . dan . . . .

Mjesto, gdje je ugovor načinen.

Da se zna i da je vjerovato ovo sije načineno pismo pred svakijem pravijim sudom, ako kome od potrebe bude znati, kako kupih ja . . . . . [ime i prezime] od dobre voľe . . . . . [naznačeno, što je kupio] u vječito i amin od . . . . . [ime i prezime prodavca] u . . . . . [mjesto] za cekina . . . . . [ako je nepokretno imaće, bileže se granice i međaši] . . . . . I tome biše svjedoci . . . . . [najmaće tri]“.

Potpisivao se i kupac i prodavac, da im je to bilo od dobre voľe; ako nijesu znali pisati, to je umjesto njih drugi ih potpisivao, t. j. onaj, koji je napisao njihovu kupoprodajnu kartu, a oni su morali svojeručno metati krst nakraj svoga imena; pisar se potpisivao najposlije. Takvi su se ugovori potvrđivali umjesto pečata svilenim koncem, koji se privezivao u dno kupoprodajne karte.

Vanbračni prestupnik gonio se iz države, a njegovo je vanbračno dijete nasljeđivalo njegovo imaće, na kojemu je živjela i njegova mati, ali ona ni u kakvom slučaju nije imala pravo nime raspolagati; djetetovi stričevi ili rođaci bili su staratelji maloljetnika takvog.

I ako bi vanbračni prestupnici izjavili želju, da stupe u zakonski brak, ipak im se nije dopuštalo.

Ako je vanbračni prestupnik oženjen, on je goñen iz zemľe, od njegova imaća nije se plaćalo za izdržavaće maloljetnog vanbračnoj prestupnici, već drugome, tko bi ga držao do 7. godine, kad je nasljeđivao dio očina imaća kao i njegova djeca rođena iz zakonskog braka. Takve vanbračne prestupnice rod je gonio od svoje kuće, svatko ih je prezirao i nije ih htio uzeti za svoju ženu.

Ako je vanbračni prijestup izvršio netko zločinstvom silovanja, to se je morao spasti bijegom u inozemstvo; jer bi inače bio usmrćen od nena roda, kome je nanio zločinstvo silovanja i oskvrñeñia.

Vanbračni prestupnik mogao je dobiti pomilovanje, da se povrati u svoju domovinu, i to u onim slučajevima, ako se pokazao dostojan sin svoga plemena te osvetio svoga plemenika, koji je poginuo od državljanina one strane zemlje, u koju je on pobjegao utočišta radi.

Kod starih Crnogoraca najmañe bijaše vanbračnih prestupaka, jer se to smatralo za najveću porugu i sramotu.

Ako je tko s bližnom rođakom počinio vanbračni prijestup, i jedno i drugo bili su ubijeni radi zločinstva rođoskvrñeñia, razumije se, ako se nijesu spasili bijegom u inozemstvo.

Ovako strogi zakon za vanbračne prestupnike i bio je uzrok, što se održao u svoj čistini kod njih moralni život.

Ako ženska nije htjela kazati, tko je vinovnik vanbračnoga prijestupa, dijete joj je ostajalo na teret, bez ikakve pripomoći, jer i sami roditelji ili braća ne trplahu svoju kćer ili sestru u svojoj kući, već je goñahu od sebe, — jedino ne onda, ako je nad ñom izvršeno zločinstvo silovanja.

Ako je optuženi odricao, da nije vinovnik vanbračnoga prijestupa, a u stvari jest, platio bi glavom od ženske, koja ga tereti, jer slabo kad je bio tko optužen s toga, a da nije vinovnik bio; — no takvi, kad su zaista vinovnici bili, slabo kad a da nijesu priznavali, ali nijesu čekali, dok se povede istraga, već su bježali u inozemstvo, jer ih ni jedno pleme ne trpljaše.

Za svaku radnu plemensku i za ma kakav posao, koji bi se imao preduzeti u interesu plemena, trebaše prethodni dogovor plemenskih starješina i uglednih osoba iz plemena. Pri svakom plemenskom vijeću najjači je glas bio kneza, vojvode i serdara. Kad bi se usvojio kakavgod prijedlog na plemenskom vijeću, nitko se nije smio protiviti niti odsustvovati na radu plemenskom ili ma kakvom poslu, koji je išao u interesu plemena.

Pleme je zajednički pravilo putove kroz svoje pleme, kao i polovinu od onoga, koji ih vezuje za susjednim plemenima; plemensku crkvu, ali svaki plemenik nije jednako snosio dažbine za trošak oko ñe, već su naročiti od plemena izabrani, koji će odrediti, koliko će tko snositi dažbine — tko je više imetka imao, taj je i više davao.

Ukopnica plemenska bila je podijeljena na parcele po brastvima; svako brastvo znalo je, gdje mu je ukopnica pred crkvom.

Pleme bi uvijek izabralo nekoliko postarijih osoba kod rada kakvog opće plemenskog, koji bi nadgledali, da ide uredno. Tko ne bi nikako dolazio na takov rad, pa bilo to zidaње hrama, kopaње bunara ili pravleње putova, taj se nije mogao svim tim služiti. Na osnovi toga puno važnog pravila nitko nije smio izostati bez opravdana razloga.

Zadata je riječ sadržavala nešto osobito u Crnogoraca, na pr. kod kakvog ugovora ili obećaња; kao svetiđe držahu se one izreke: „Kam iz ruke, riječ iz usta“. Da Crnogorci zaista poštovahu i održavahu datu riječ, vidi se iz ovoga: Kad bi netko nuždan bio, pa mu se treba zajmom poslužiti, obično bi išao noću k onome, od koga će zajam da traži. Izazvao bi ga pred kuću i molio ga ovako: „Došao sam, da te molim, da mi vašaš sad ili nikad, dužan sam tome i tome toliko i toliko; para nemam, a rok evo na prag od kuće, obraz će mi se uzeti, — dao sam čovjeku poštenu riječ, da ću mu ih na rok vratiti.“ Ovaj je znao već, što hoće, pa ga je tek slušao, pa ako je imao novaca, pošao bi u kuću i donio mu ih; ali mu ih nije predavao, dok nijesu rok označili, pa mu ih je tada predao s ovim riječima: „Evo ti pare dajem na teški amanet Božji, da za ovo ne zna niko do mene i tebe, a na rečeni dan da mi ih predaš.“ Nikad se nije desilo, a da i deset dana prije roka nije ispunio svoju obavezu. Oslaњalo se na datu golu riječ, jer se čvrsto držahu one: „Konop veže koņe i volove, a junačka riječ vitezove.“

Istina, kod njih se više gledalo na čast, no na ma što drugo, i stoga ugovori bijahu puno važni, kad golim riječima dadu izjavu pristanka, kao i za ispuњење obaveze; — u protivnom slučaju svak je znao, što ga čeka: „Ili vraćaj dato ili ćeš ga platiti životom.“

Ako je plemenik počinio kažњivo djelo, osim rodooskvrņeња, on nije morao tražiti utočište u inozemstvu, već u drugom plemenu, gdje je isto tako bio siguran životom, kao da je baš prebjegao u inozemstvo. Drugoplemenici ga nijesu izdavali negovim plemenicima, kojima je dužan krv, a za izdavaње krivaca nije bilo ugovora među plemenima kao ni države s drugim državama, — čak nema ni govora o kakvom međunarodnom pravu.

Onoga, koji je pribjegao zaštite radi u drugo pleme, ovo je čuvalo kao amanet; ako bi slučajno poginuo ma od kog bilo

drugoplemenika, osvetilo bi ga ono pleme, u kojemu je bio i pobjegao zaštite radi; jer u takvim slučajevima pleme bi se osjetilo poniženo tom nanesenom im uvredom, gdje pogibe u njihovim rukama onaj, koji je bio utočišta radi njima pobjegao. Pa da bi i svi plemenići izginuli, osvetili bi ga kad tad, jer bi im inače pao ugled pred ostalim plemenima.

Za najveću sramotu smatralo se i to, ako bi netko ubicu svoga druga ili suputnika pustio da pobjegne; jer ako ga nije mogao živa uhvatiti, on ga je trebao ubiti, pa da ostane u časti. Ako bi doista pustio ubicu svoga druga ili suputnika da pobjegne, bio bi prezren od naroda; a ako bi zamijenio ga, na osobitu mu je čast bilo i od svakog je bio pohvaćen i smatran pravim junakom. Pravilo bijaše: oni, koji su zajedno u društvu, snose zajednički dobro i zlo. No ipak život mu je bio u opasnosti, očekivao je svaki čas, da će se nad njim osveta izvršiti.

Kad je nanесeno bilo zločinstvo inoplemeniku i to iz jakoga brastva, i jedno i drugo pleme nastojavalo je, a najprije onaj, koji se slab osjećao, da ne će otpor moći dati, da bi se pomirili; jer je takav slučaj često izazivao mnogobrojne smrtnе slučajeve i kod jednog i drugog plemena u međusobnoj borbi. Takve zadjevice i izazivahu plemenski rat; vodili su se pregovori o miru, pravili se formalni traktati mira, t. zv. „sentence“, ugovori mira.

Da bi se stalo na put toj plemenskoj borbi, mitropolit s glavarima drugih plemena a u sporazumu s glavarima zavađenih plemena posredovao je za mir, i kad bi se uspjelo, izabrali bi 12 ljudi (najmañe 6), koji su sačinavali t. zv. „porotni sud“, koji se obično sastajao na granici između zavađenih plemena.

Plemenići su pripremili bogatu sofру na trošak onoga, koji je bio uzrok zavadi. Pri sjedeñu za trpezom bio je takav raspored, da jednoplemenići ne sjede jedan do drugog, već razmješteni tako, da svaki plemenik sjedi s inoplemenikom. Tu se je jelo i pilo i razgovaralo. Poslije jela ustao je jedan od uvaženih plemenika, no ponajviše u tim prilikama svećenik, koji bi izgovorio besjedu o značaju njihova srećnog sastanka, preporučio im mir i ljubav i naveo zle posljedice, koje dolaze od nesloge i nereda, i podigao zdravicu za sreću, mir i slogu sviju njih.

Poslije je počinitelj zločinstva (od koga bi potekla daļa zločinstva, da se ovako što nije preduzelo) prilazio idući na rukama i nogama i noseći pušku obješenu o vratu, ocu, bratu, stricu ili

sinovcu usmrćenoga njihova sina, brata ili sinovca, i govorio molećim glasom: „Oprosti mi, brate, zaklinem se Bogu i narodu, da nikad više ni ja ni moj dom ne će zla nanijeti tebi i tvom domu.“ Ovaj ga je doticao rukom i govorio mu: „Ustaj, brate, dosad si mi bio krvnik, a odsad si mi brat. Za tvoj zli postupak danas ti oprašćam pred Bogom i narodom.“

Ovaj bi se pomirbeni akt zaključavao krštenjem djeteta onoga, koji je molio za oprost. Ako je grob ubijenog bio tu u blizini, išli su i na grob njegov, oružje polagali i na nemu zaklinjali se, da će ubuduće jedan drugom ostati prijatelji; a ako nije, onda su oružje na trpezu polagali i na nemu se zaklinjali, da će ostati jedan drugome vjerni.

Poslije svega ovoga pravio se ugovor mira, t. zv. „sentenca“, na kojoj su se potpisivali članovi porotnog suda i ugledniji ljudi, kao i oba zakrvljena brastva, i svojeručno se potpisivao ili krst na kartu metao onaj, koji je počinio zločinstvo, kao i onaj, kome ga je nanio, t. j. otac, sin ili brat usmrćenog. „Sentenca“ se nosila mitropolit, koji ju je potvrđivao svojeručnim potpisom.

Da bi inoplemenik stekao prava nekoga plemena, kome je zbog kakvoga krivičnoga djela pribjegao zaštite radi, morao se primjerno vladati, nikoga nije smio vrijeđati, no se uvijek morao kloniti, činiti se najnemoćniji, kao što je i bio pravi pokorni zavisnik. Oružje nije smio nositi na skupovima, a isprva ni pribivati na nima. Ako bi ostao vjeran plemenu i njegove interese podržavao, dopuštalo mu se, da nosi oružje i da s nim može na skupove plemenske dolaziti, i davalo mu se pravo glasa. Dobivao je dio u plemenskoj komunici kao i u crkvi i vodi plemenskoj. Davahu mu pravo, da može teći u njihovu plemenu pokretnog i nepokretnog imanja, kao i sva prava služnosti putovima. Tako je dobivao prava plemenska, poslije kojih je postajao njihov plemenik, koji se i iskazivao takvim.

Crnogorci u staro vrijeme ne unošahu kao danas sa sobom oružje u crkvu, već ga uvijek ostavljahu izvan hrama na kakvoj raci ili u trijemu od crkve (prepratu), a pri izlasku su ih uzimali i to svak svoje.

Svećeniku je davala svaka plemenska kuća po 15 kila žita; za vjenčanje i krštenje ništa, jer je bio običaj, da i svećenik taj dan ide u goste; za pogreb pola cekina. O krsnom imenu i o višim praznicima donosili su prosloru i puće u crkvu, koje je i

pripadalo svećeniku. No kako tada bijaše mitropolit najveći u zemlji duhovni poglavar i svjetski, to se mnogi rukopolagahu u čin svećenika, koji zaista uživahu poštovanje u narodu. Svećenici nijesu morali nositi brade.

U mnogim plemenima natjecala su se brastva jača, koje će imati više crkava; tako danas vidimo u tim plemenima po 10 i 15 crkava, a dosta bi bila i jedna za čitavo pleme.

Svako brastvo imalo je svoga svećenika, koji i ne uzimahu nikakva prihoda, radi čega i nijesu stupali u čin svećenički, jedino stoga, što su smatrani glavarima u plemenu. Bilo ih je u po nekom plemenu 20—25, služili su liturgiju poredom u sabornoj crkvi plemenskoj.

Crnogorci su se služili i „božjim sudom“, da se obistini, je li vinovnik kaznenoga postupka ili nije. Pored sve istrage ako se nije moglo doći do pravog počinitelja kažnivoga djela, to se osuđivši podvrgavao božjemu sudu, i to na ovaj način: Uzavrio bi se kazan vode, u kojoj bi se bacala usijana mazija gvožđa, koju bi takav golim rukama vadio; ako se ne bi opekao, već ostao zdravih ruku, bio je nevin, inače kriv. Mnogi su se sami pozivali na božji sud, da dokažu svoju nevinost.

Ženske nijesu mogle praviti ugovor, niti je njihova obaveza važila.

Koji nijesu imali djece, oni su mogli prisvojiti, uzeti pod svoje tuđe dijete, ali s privolom njegovih roditelja, i to tako, da dijete izlazi ispod očinske vlasti, ali ima pravo naslijediti imovinu poočima, kojega će kao roditelja držati do njegove smrti. Ono dijete, koje je posinovljeno izašlo ispod očinske vlasti, nije imalo pravo naslijediti imovinu oca, koji je imao rođene braće; inače jest.

Akt posinovljenja vršio se u crkvi u nazočnosti njegovih roditelja, poočima i pomatere i njihovih prijatelja. Svećenik je čitao neku molitvu, poslije koje su svi pristupali i krst polubili. Pitao je dijete, da li od dobre volje postaje dotičnih posin, a njegove roditelje, da li od svoje volje dopuštaju, da stupi ispod njihove vlasti, napokon poočima i pomater, da li ga dragovoljno uzima pod svoje. Kad je dobio od svake stranke povoljan odgovor, on je davao blagoslov — i tako se taj akt posinovljenja završio. Poslije su svi išli u poočima djeteta i tu se častili, jeli i pili, svojim se kućama razilazili, a dijete kod novih roditelja ostavili.

Vojništvo.

Svaki je Crnogorac bio vojnik; sve pleme u rat išlo zajedno, a bratstvo pojedino uvijek bijaše zajedno, ni korak se jedan od drugog ne odvajalo. Uz put plemena su se sretala i najljubaznije se pozdravljala — ni najmanje u obzir ne uzevši, što su se možda do juče između sebe tukli i klali. Svi su bili prožeti jednom idejom: sloga i ljubav u borbi za otačbinu.

Na čelu vojske išli su glavari plemenski, pred njima mitropolit. Glavni vojskovođe bili su vojvode, a pomoćnici im barjaktar, koji je nosio zastavu, serdar i knez.

Polazak na boj oglašavao se pucanjem iz pušaka i povikom: „Ko je junak, na noge!“ Na taj glas svak je bio gotov i u čem se našao, pohitao što prije s oružjem u ruci, da pojuri i snažno se odupre neprijatelju i vatrenim pregnućem potisne ga. Svak se sam starao, kako i odakle će nabaviti ubojno oružje, municiju i tainu. Kad ne mogahu kupiti baruta iz susjednih država, oni ga sami spravljahu od salitre, kozjeg đubra i dobro sasitnjenih rujevitih spica.

Crnogorka je spravljala svoga muža i sinove, ako ih je imala, s riječima: „Hajte s Bogom, bio vi srećni put, otuda se vratili svijetloga obraza; jer je bolje da poginete, nego da se kući grdni povratite!“

Više su se Crnogorci u boju uzdali u svoj nož negoli u pušku. Za vrijeme boja kidali su neprijateljima nožem nosove, koji im služahu za garanciju — istinito zasvjedočiti je tako mogao po nosovima, koliko je glava neprijateljskih odsjekao, jer tko je više glava posjekao, taj se smatrao, kao i danas, da je i junak bolji. Više je junaštvo pojedinaca cijenjeno, ako jednog neprijatelja živa posiječe, nego ako deset iz puške ubije.

Plaćka se nije dijelila, već tko je što ugrabio, taj je za sebe kao svoju državu ostavljao. Za vrijeme bojeva s neprijateljem Crnogorci nikad nijesu ubijali žene ili djecu neprijatelja.

I svećenici su išli u rat, i oni su poznati u našem narodu kao prvi junaci.

Pojedine vojnike nije nitko mogao natjerati da idu na boj protiv neprijatelja domovine, ali se ne pamti, da se tako što dešavalo, jer bi bio osamljen, ostao ponižen, izrugan i prezren; stoga ni najslabiji ne ostajahu, jer se u to vrijeme mnogo gledaše na

junaštvo. Oni držahu za dobra junaka i onoga, koji je bio u prvom redu boraca, pa makar ni jednu glavu neprijateljsku ne odsjekao. — Brastva su se i u boju nadmetala, koje će boju slavu ratničku zadobiti.

Brastvenici su svoje poginule sahranivali, a rañene nosili. Izginule na bojištu jako su žalile njihove žene, ali su ipak govorile i sebe tješile: „Bole što je poginuo za krst časni i slobodu zlatnu, nego da je umro u pepešak — na kućno ognjište“. Svoje sinove još od ranih godina podsjećivahu na svoga poginulog muža, a njihova oca. Mati govoraše sinovima: „Rastite, rastite — vidite li onu pušku i nož, što vise o zidu; pod ono oružje poginuo je vaš otac. Vi treba da ga nim istim osvetite, — inače ne ćete biti za oružje junačko, već za kudele — preslice.“ Takvi prijekori i u isto vrijeme ulijevanje junačkog duha u djece stvaralo je u nima odvažnost i takvo pregnuće, da su se već u četrnaestoj godini laćali ubojnog oružja, da očuvaju slobodu otačbine svoje.

Žene i djevojke nosile su tain svojima u rat; bivalo je slučajeve, da i na njih napane odjele neprijateljske vojske, pa da se junački odupru neprijatelju. Sestre za svojim umrlim bratom strigle su vlasi i greble se po licu, običaj, koji je ukinuo tek vladika Danilo Petrović Neguš.

Iz starine.

PRIKUPIO RUDOLF STROHAL.

Roč.

Roč je poveće mjesto u Istri. Stanovnici bili su u 16. vijeku zgoľni Hrvati, govore i pišu samo hrvatskim jezikom. U 17. vijeku uvodi se u Roč umjetnim načinom i talijanski jezik, ali narod ostaje hrvatski, samo pojedinci naučiše talijanski.¹⁾

Popovi i žakni. Popova je bilo u Roču mañe negoli na otoku Krku ili u Hrvatskom primorju. Živjeli su podjednako kao i ostali popovi glagolaši u Hrvatskoj, u Dalmaciji i po istarskim i dalmatinskim otocima. Naobražavali su se kod kuće kod starijih popova ili u manastirima. Kada su kod kuće bili, pomagali su u službi Božjoj starijim popovima. Na Veliki petak i subotu čuvala su po dva cio dan grob Isukrstov. Ženili su se i u Roču kao žakni u 21. godini, t. j. prije no su primili velike redove, a za žene uzimali su obične pućanke. Svoje sinove odgajali su često opet za popove, tako pop Šimun Greblo (Greblić), poznati pisac Kvadriga i Kvarezimala (korizmenih propovijedi), odgojio je sina Jerolima za popa, koji je bio duće vrijeme plovani ili župnik i javni notar ročki. Mjesto naziva *pop* pridijevali su sebi ročki popovi radije naziv *pre* (tal. prete) ili *domin* (dominus). Osim Grebla oca i sina poznati su bili u 16. vijeku još popovi domin Ilija Pećarić, pre Bart 1 Juretić i pre Vid Črněha, a od žakana bio je najpoznatiji žakan Mihovil, rodom iz Boľuna, koji je dovršio Kvarezimala popa Šimuna Grebla. Svi popovi bijahu u Roču u 16. vijeku glagolaši.

¹⁾ Podatke za ovu radnju našao sam u tako zvanj kvadirni bratovštine crkve sv. Bartolomeja u Roču. Rukopis se ove kvadirne nalazi u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu pod signaturom II. c. 56. Opsežna je to kniga, u kojoj se nalaze računi bratovštine crkve sv. Bartolomeja u Roču, a pored toga računi općine ročke. Počinje se s godinom 1523., a posljednje bilješke sežu do god. 1628. Do godine 1604. uređuje se samo hrvatskim jezikom i piše glagolskim pismom, od god. 1604.—1610. uređuje se naizmjenice hrvatskim i talijanskim jezikom, a od god. 1610. samo talijanskim jezikom.

Bratovštine. Koliko je bilo u Roču bratovština, nijesam mogao odrediti, ali glavna je bila bratovština crkve sv. Bartolomeja. Imala je svoju posebnu kuću, svoje oranice (nive), vinograde, sjenokoše (sinožeti), svoje volove i malu živinu (koze i ovce). Sve to davahu u najam ili fit i na taj način dobivahu lijepi godišnji prihod. Koji primahu u najam imovinu bratovštine, plaćahu redovno onim, što im je prirodilo, rijetko kada novcem. Bratovština ova ubirala je i desetinu za popove. Prihod se opet trošio na obrađivanje zemlje, osobito vinograda, na kupovanje i popravak gospodarskoga posuđa i oruđa, na potpore siromasima, na različne svetkovine, kao o sv. Stjepanu, sv. Bartolomeju, Svim svetima, na dan posvećenja crkve, na žakne, koji su čuvali sv. grob na Veliki petak i subotu, na crkvene potrebe i popravke, pače god. 1553. i na neke ljude, koji su utekli iz Turske.

God 1568. (12. rujna) pošao je pop Jerolim Greblo sa starješinom sv. Bartolomeja Baldom Benčićem u Mletke, da nabave neke stvari za ročke crkve i kapele, kao nove srebrne križe, crkvene barjake i t. d., te da dadu popraviti staro crkveno posuđe. Troškove za taj put i nabavu crkvenih stvari nosila je bratovština crkve sv. Bartolomeja, pa bratovština sv. Antona, kao što i crkve, dotično kapele i žrtvenici sv. Marine, sv. Antona, sv. Ivana, sv. Petra, sv. Mavra, sv. Andreja i sv. Tome. Na put uzeše kruha, sira i vina. Prvi dan dođoše do Kopra, gdje su noćili. Drugoga dana bili su u Isoli i Piranu. Treći dan su dospjeli u Korle, te istom četvrtoga dana otplovili barkom u Mletke. U Mlecima su bili 10 dana i platili za stan 3 libre i 12 soldi. Kada su svršili u Mlecima svoj posao, odvezli su se barkom u Kopar za 2 libre.

Svrha bratovštine crkve sv. Bartolomeja bila je u prvom redu bogoljubna: naime da se jačaju u narodu religiozna čuvstva, a u drugom redu ekonomska: da se međusobno gospodarstveno podupiru. Na čelu bratovštine bila su 2 starješine, koji su se svake godine izabirali, te upravljali imovinom bratovštine. Račun polagali su u ruke dvojice tako zvanih sindika, posebice izabranih između članova bratovštine. Kod polagaća računa bio je nazočan i plovani, koji je bio podjedno i javni notar. Izbor starješina i sindika vršio se početkom godine, ali izabrani sindici imali su pregledati račune starih starješina, t. j. onih, koji su dovršili svoju godinu. I tako nijesu starješine cijele godine znali, dok su upravljali imovinom bratovštine, tko će im pregledati račune. Račune pisao je javni notar, a polagali se u proleće (oko Jurjeve).

Svoje sastanke i skupštine imali su članovi ili u svojoj kući (gospodarske i izbore) ili u crkvi sv. Bartolomeja (u pobožne svrhe) ili u plovaniji (u župnom uredu). Članovi bratovštine mogli su biti pučani (i njihove žene) i svećenici.

Uprava i sudstvo. Vrhovnu upravu nad Ročem imao je tršćanski kapetan. Njemu je bilo podloženo osobito izabrano općinsko vijeće, kojemu je bio na čelu župan i njegov zamjenik podžupan. Jedan iz vijeća bio je sudac, koji je vodio sudske (kaznene i privatno-pravne) rasprave, dok je sudilo cijelo vijeće. Svi vijećnici zajedno zvali su se *žudihi*, a njihova služba *žudistvo*. Župan je upravljao općinom, ali se morao uvijek posavjetovati s ostalim vijećnicima. Svi vijećnici izabirahu se na godinu dana, a predstavili su se svi kapetanu, kada je došao u Roč. Kapetan je došao svake godine u Roč tri do četiri puta, da nagleda upravu i sudstvo, te je pribivao općinskomu vijeću i sudu i odlučivao u težim pitanjima. Od kapetana, koji su u 16. vijeku dolazili u Roč, poznat je osobito kapetan Jakomo Solomun.

Osim kapetana pohodio je od velike gospode svake godine jedamput Roč tako zvani *koneštabal* (tal. conestabile, franc. connétable), t. j. vrhovni vojni zapovjednik, koji je proveo unovačenje vojnika („pride junake popisati“). Momke (junake) unovačili su u Roču obično na morske lađe među tako zvane galiote. Tko je bio unovačen i ako je bio bogat, mogao je naći sebi zamjenika, komu je za tu službu platio. Ovakovi plaćeni galioti bili su na glasu kao opaki ljudi.

Pisarske poslove kod uprave i suda izvršivahu redovno općinski pisari ili javni notar, samo vrlo važne spise, kao na pr. instrument između općine Roča i općine Huma (Huma) proveo bi kancelir kapetanov, koji bi bio za takav posao naročito pozvan u Roč.

Odredbe općinskoga vijeća proglasivao je narodu tako zvani oficijal ili satnik, koga su plaćale stranke, kojih se odredba ticala, samo općenite odredbe, kada su se proglasivale, plaćala je općina, kao kantaše dacije od mesa. Proglasivanje odredaba općinskoga vijeća zvalo se *kantaše*, a svaki proglas *kant* ili *kanat*. Sve promjene imovine morale su se tri puta kantati ili morale su imati tri kanta. Ako nije nitko prigovorio poslije trećega kanta, provela se promjena. Kanti su se izvršivali nedjeljom ili blagdanom poslije službe Božje, kada je narod iz crkve izašao.

Koliko je bilo vijećnika, nijesam našao nigdje zabilježeno, po svoj prilici 10 kao i u drugim istarskim mjestima. Račune

polagahu u ruke sindika za to naročito izabranih a vijećahu u loži općinoj, t. j. u općinskoj zgradi.

Zanimanje. Stanovnici mjesta Roča bili su u glavnom ratari ili polodjelci i bavili se timareñem domaćih životinja, osobito goveda, koza, ovaca i peradi. Koñi se u pomenutom rukopisu vrlo rijetko spominu, tako te se čini, da sami Ročani i nijesu držali koña.

Od zanatlija spominu se bačvari, kovači, mesari (bekari), mlinari (malinari), stolari, vapneničari (japneničari) i zidari. Zanatlije zvali su u Roču općenito meštrima, na pr. meštar Jerolim Maragun iz Benetak 1523., meštar Grgur Kaligar(ić) i t. d. Ročani poznavahu i fakine ili trhonoše, ali takvih nije bilo u Roču, već u primorskim mjestima, kao u Kopru ili Veneciji. Kada su jedan drugomu radili za plaću, zvali su se težaci.

Pored selaka i obrtnika bilo je u Roču i gospode, kao miser Jerolim Manzini, koji je u Roču prodavao duplire (voštane svijeće), ili gospodin David Bembo. Gospoda bila su redovno stranci (Tali-jani). God. 1579. kordaše pače jednoga doktora.

Novci, mjere i cijene. Novci su bili u 16. vijeku: zlatni — dukat benetački ili cekin, dukat ugarski ili ugrin, škude — srebrni škude, libre, pa bakreni soldini. U dnevnoj porabi bile su libre i soldini. Jedna je libra imala 20 soldina.

Mjere za tekućine: *spud*, *čabar*, *žban*, *žbuł*, *bukal* i *žmuł*; za žito: *spud*, *starić*, *korica* i *litrica*; platno i sukno mjerili su na *palice*.

Navodim nekoliko primjera cijenama. Težak u vinogradu dobivao je 10 soldi i hranu, kopač na nivi dobivao je 8 soldi i hranu na dan; junac (bik) stajao je 12 libara, praz (uškopleni ovan) stajao 2 libre, jagñe ili kozle mlado 10—12 soldi, kokoš 6 soldi, par pilića 6 soldi.

Porodična imena. Ročani su imali već u 16. vijeku gotovo samo hrvatska porodična imena:

Antončić	Bržent ili Bržentić
Antonić	Bulavac
Badañ ili Badnić	Busić
Bazečić	Buzić
Benac ili Benčić	Čenac
Biračić	Čerešnić
Birić	Črneha
Blažević	Črnel(ić)
Bolković	Črnković

Doičić	Paliska
Dometić	Pavlešić
Domian	Pavletić
Dorić	Peličar
Duiko	Pelovac
Furlan	Pengar
Golić	Perčina ili Perčinić
Greblo ili Greblić	Pleće
Hlaj	Pišćac
Hrušvar	Rabak
Hržetić	Rabčić
Ivšić	Sančić
Jančić	Serac
Kaligar(ić)	Sergo(vić)
Klobas	Sirak
Knežić	Smok
Kočevan	Smučić
Kopica	Strolik
Korenić	Suša ili Sušić
Kovačić	Šaklenac
Krbavac	Šalko
Križetić	Škilčić
Krujac	Škurina
Lanić	Šorac
Laščica	Tomičić
Lučić	Trampuš
Luša ili Lušić	Vazmenić
Muzica ili Mužica	Vodnak
Nemarnik	Vodopija
Nežić	Vukas
Opatić	Zapad
Padovan ili Padović	Žulić.

Pored ovih hrvatskih porodičnih imena imade nešto i talijanskih, kao: Balčun (tal. Balzo), Forca, Fortuna, Provedadur, Žurnada (tal. Giornata), pa njemačkih, kao: Gras.

Krštena imena: Ambroz, Anton ili Tone, Bartol, Benko, Blaž, Brnac, Brnka (ž.), Brte, Dora (ž.), Frane, Franica (ž.), Grgur, Grže, Ivan, Jakov ili Jače, Jerolim, Jože, Juri ili Juraj, Kare, Katarina (ž.), Kirin, Luka, Marko, Martin, Mate ili Matij, Mavro, Mihel ili Miša, Mika ili Mikula ili Mikloš, Mohor, Paškval, Paval ili

Pave ili Pavša, Petar ili Perac, Polonija (ž.), Šimun ili Šime, Toma i Urban.

Mjesna imena. Našao sam i nekoliko naziva za mjesta u Roču i oko nje, kao: Bršćak, Lug, Ogradi poli Žudak, Pod počivali, Prasići, Prunski potok, Račice, V rike.

Bribir.

Bribir je oveće mjesto u Vinodolu u današnjem crikveničkom kotaru, u županiji modruško-riječkoj. Bit će da je vrlo staro mjesto, jer se već u najstarijoj u originalu sačuvanoj ispravi glagolskoj od 15. listopada 1309. spominje notar očit Gašpar Bribiran kao pisac te listine. Iz Bribira sačuvala su nam se i četiri hrvatska glagolska natpisa, i to iz god. 1491. dva, a iz god. 1524. i 1527. po jedan. Nadalje sačuvalo se osam hrvatskih glagolskih isprava, i to od god. 1440., 2. II. 1485., 4. III. 1487. (dviije), 20. III. 1490., 31. XII. 1590., 12. I. 1617. i 10. V. 1625. Kao javni notar poznat mi je pop Juraj Černić pored pomenutoga Gašpara Bribirana. Pop Juraj Černić rodio se u Bribiru god. 1589. Od god. 1604. do 1613. bio je žakan u Bribiru, te je god. 1613. postao popom u rodnom mjestu. God. 1617. postao je javnim notarom u Bribiru, te je tu službu vršio, dok nije postao plovani ili župnik u Ledenicama. Kao plovani ledenički napisao je pop Juraj Černić hrvatsku katoličku Postilu oko god. 1627., od koje su nam se sačuvala tri rukopisa: jedan se čuva u Studijskoj knjižnici u Ljubljani pod signaturom II. C. 166., drugi u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom S. M. 32. F. 6. i treći u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom III. b. 11. Prema tome imali bismo i jednoga hrv. književnika iz Bribira. Kako dugo je djelovao pop Juraj Černić kao plovani ledenički, nijesam mogao doznati. Pod starost vratio se u Bribir, te je ondje živio kao obični pop sve do svoje smrti 5. listopada 1662. Umr'o je u 73. godini svoga života. Kao kancelar radio je u Bribiru oko god. 1625. svjetovnik Matij Ivanušić. Kao javni pisar djelovao je oko god. 1565. u Bribiru i Novom Bribirac Juraj Arbanasić, koji je i načinio prijepis vinodolskoga zakona oko god. 1565. Poznat mi je još kao pisac hrv. glagolskih listina i domaćin Mihovil iz Bribira oko god. 1485.

Glagolskim pismom pisalo se općeno po cijelom Vinodolu još početkom 17. vijeka. Najstarija isprava napisana latinskim pismom, koliko je danas poznato, potječe iz Grižana od god. 1626.

Poslije te godine počelo se u Vinodolu sve više pisati latinskim pismenima i talijanskim pravopisom, a mañe glagolskim pismom.

U arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu naišao sam i na glagolski rukopis iz Bribira pod signaturom I. a. 54., u kojem se nalaze matice krštenih, vjenčanih i mrtvih, i to

a) Matice krštenih od god. 1604.—1648. pisane glagolicom, od god. 1649.—1657. latinicom, god. 1658. glagolicom, od god. 1659.—1663. latinicom, od god. 1664.—1667. glagolicom i pod konac opet latinicom.

b) Matice vjenčanih od god. 1603.—1638. pisane glagolicom, od god. 1639.—1665. pisane ponajviše latinicom, ali mjestimice (od god. 1639.—1649.) vrlo mañkavo.

c) Matice umrlih od god. 1650.—1667. pisane latinicom dosta mañkavo.

Matice krštenih, vjenčanih i umrlih nijesu se uvijek točno provodile. Stoga je i zabilježio 30. srpnja 1623. biskupski vikar pop I. Sandrić u bibrirske matice krštenih kod svoje vizitacije ovu bilešku: „Od sada u napridak zapovijadaju gospodin biskup, da se ima kerst zapisat leta i misec, imenovat, na koliko dan koga miseca kersti se, i u tom drugo da se ne učini pod kaštigu na to navadnu, i da se nima nijedno prepustit nego sako zapisat. I to zapisah ja pop I. Sandrić po zapovedi gospodina biskupa, budući vikar njihov, leta 1623. dan 30. juleja u Bribiru.“

U 17. vijeku nije Bribir mogao imati mnogo više od 1000 stanovnika, jer je imao na godinu oko 30 porođaja ili kršteña, 20 do 25 mrtvih, a oko 10 vjenčanja. Vjenčanja se izvršavahu redovno u jeseni u mjesecu studenom. Kod krsta i vjenčanja kumovahu obično po četvoro (po dva muža sa svojim ženama, ali mogahu biti kume i druge žene). Katkada izostajahu kao kume žene ili bar nijesu se unosile u matice.

Popovi i žakni. U Bribiru bilo je redovno više popova (u 17. vijeku na pr. istodobno po 10 i više), koji su imali svoje žakne. No oni nijesu izvršivali samo svoje crkvene poslove, već su i uzgajali mladež. Najdarovitije su mladiće odabirali za žakne, koji su se kod kuće pod nadzorom bibrirskoga svećenstva naobražavali. Redove su žakni počeli primati s navršenom četrnaestom godinom, a popovima su postajali s navršenom dvadeset i četvrtom godinom. Prema tome bio je svaki pop deset godina žakan. Prije no su se žakni zaredili u popove, još su se u 17. vijeku ženili u Bribiru i to prije nego su primili velike redove u 21. godini. Rijetki su

bili neoženeći. Tako sam doznao pouzdano samo za popa Martina Ugrina, da nije bio oženjen, već je držao kuharicu ili gazdaricu. Poblize o tom govorim u svojoj „Hrvatskoj glagolskoj knizi“ na str. 24. i 25.

I u Bribiru živjeli su naši popovi glagolaši vrlo čedno, osobito njihove žene, koje se nijesu nikada nigdje u javnom životu isticale. Oni su obrađivali svoja zemljišta i to im je bio njihov glavni prihod za život. Nihovi sinovi ženili su se selakinjama, a kćeri udavale za selake. Gotovo ni u čem nijesam opazio, da bi pravili kakve razlike u načinu života između sebe i ostaloga naroda.

I u Bribiru bilo je bratovština, kao bratovština sv. Stipana. Članovi nezini (braća) bili su pučani i svećenici.

Uprava i sudstvo. Mjesto ili grad Bribir potpadao je pod grofove Zrinske, koji su imali svojega guvernera u Bakru. God. 1625. bio je guverner bakarski i vinodolski Martin Sandrić. U Bribiru imali su grofovi Zrinski svoga posebnoga službenika, koji se zvao porkulab. God. 1625. bio je porkulab bribirski Juraj Pipinić. Pučani bribirski plaćali su grofovima Zrinskim kao svojoj gospodi neki godišnji bir, koji se sastojao ili u novcu ili u godišnjem prihodu tako zvanom desetini. Tako se gospodski bir spominje već u bribirskoj ispravi od god. 1440.

Općinom bribirskom upravljali su pučani sami po zakonu vinodolskom, od koga zakona imala je svaka općina posebni prijepis ili primjerak, te je svaka općina i zvala taj zakon svojim. Tako i Bribirci zovu vinodolski zakon „bribirskim“, kao u ispravi od 10. svibnja 1625.

Po tom zakonu odabiralo se svake godine na dan Svetih triju kralja općinsko vijeće (tako zvani župani), komu je bio na čelu knez (upravitelj općine) i sudac. Među općinskim vijećem i narodom posredovao je posebni službenik, tako zvani grašćik. Privatno-pravne poslove izvršivao je u Bribiru javni notar ili kancelir. Kod promjene nepokretnina izvodile su se neke ceremonije. Svaka promjena morala se pred stolnom crkvom sv. Petra tri puta oglasiti ili kantati ili klicati. Oglašena su se zvala kanti ili kliči. Oglasivalo se tri nedjele redom, kad je narod iz crkve izašao, pri čemu je morao biti uvijek po jedan zamirni svjedok. Nakon kanata ili kliča uveli su po tri muža novoga vlasnika u posjed, uz koje bi došao i četvrti kao izaslanik ili svistel od porkulaba radi predbiležbe bira.

U akademijском rukopisu I. c. 54. spominu se knezovi ili upraviteli općina: knez Bare Rušić za god. 1612., knez Juraj Blagaić od Seña za god. 1615., knez Juraj Kos za god. 1618.; — župani ili općinski vijećnici: Vicko župan iz Selac za god. 1610., župan Ivan za god. 1611.; — suci: Vicko Petrinić za god. 1608., Vicko Šegavčić za god. 1613., Mikula Dražić za god. 1625.; — gospodski prokulab: Vicko Šimac, koji je umro 25. siječnja 1614.

Zanimanje. Pučani u Bribiru bili su svi seljaci, koji su se bavili obrađivanjem zemljišta. Zemljišta njihova bila su ili vinogradi, ili oranice, ili pašnaci, ili lazovi, a najmañe livade. Pored toga bavili su se i nekim zanatima, osobito zidarstvom. God. 1614. spominu se kovačev sin Ivan i kovač Pere iz Žadra, god. 1637. spominu se u Bribiru i krojač.

U Bribiru spominu se i cigani, koji su (god. 1608.) više puta donosili svoju djecu na krst.

Porodična imena. U 17. vijeku živjele su ove porodice u Bribiru:

Antić	Dobretić (1487)
Antonić	Doklinić (1440)
Arbanasić	Domijan ili Domjanić
Babić	Dorić
Barišić	Došić (1440)
Belić	Draginić
Belonić	Dražić
Bižan	Ferletić
Blažičević z Grižan	Gašparović z Grižan
Brozić	Grbčić
Brožičević	Griška
Budić	Gustin
Bulašinović	Gutić
Čar s Crikvenice	Halić
Čipac (1487) ¹⁾	Hrelić
Čor	Hromac (1487)
Čorić	Ivanović
Ćića	Ivanušić
Derdić	Ivić
Dika ili Dikić	Jakovčević

¹⁾ Porodična imena, uz koja se nalazi godina u zagradi, dolaze u ispravi od one godine.

Javor	Mikić
Jelčić (1440)	Mikuličić
Jurčić	Milonić
Juretić	Mladenić (1487)
Jurko	Mureta
Jurnović (1440)	Nepokojić (1487)
Kabelić (1487)	Novaković
Kalafatić	Pancić
Karlović	Parac
Kerbavac (1487)	Parčić
Kerpić (1487)	Pastorčić
Keršul ili Keršulić	Pavlović
Konbol	Pečarić
Korper ili Korperić	Pernić
Kos	Peteh
Kovačić	Petrinić
Krajač (1487)	Pipinić
Krajić	Plovanić
Krasković (1487)	Pobor
Kučićić (1440)	Pohmajević
Kukuļević	Puhjarić
Kutlić	Puralić
Lanić	Požarić
Lasa	Radoj (1487)
Lenić	Radovanić
Ligatić	Raračević
Lončarić	Renčić (1487)
Lonić	Rikinić
Lopac	Rojnić
Lovrečić	Rudčić (1487)
Ľubičić	Rusac
Mahuļa	Rušić
Manul	Savtić
Maretić	Slavičić
Marinčić	Smovir
Marković	Spoja ili Spojić
Maršanić ili Mršanić	Stipčić
Martinčić	Strižić
Matrak	Sušić
Mavrović	Svetanić (1487)

Svetić iz Ledenic
 Svršić ili Sveršić
 Svrtanić (1487)
 Šegavčić
 Šegina (1487)
 Šimac
 Šimunčić (1487)
 Škilan ili Škilanić
 Škočilić
 Špal ili Špalić
 Šugić
 Štika (1487)
 Šuperić (1487)
 Šušnić (1487)
 Teleban
 Tolonga
 Tomić
 Tomićević

Trizib
 Turčić
 Tus
 Ugrin
 Valčković
 Velačić
 Verdelić (1487)
 Vladinić (1487)
 Vlah (1487)
 Vlastelić
 Vukonić
 Zebić
 Zlatić
 Žumčić ili Žunčić
 Žumić
 Županić
 Žura
 Žvanović iz Novoga.

Talijanska porodica: Nikolini.

Vrhovac.

Selo Vrhovac ili, kako se jednoć (još u 17. vijeku) zvalo, Vrhovci leži nedaleko od Krašića u jaskanskom kotaru. G. 1910. brojilo je to selo 540 ljudi, koji su bili svi katolici. Imade staru župnu crkvu sv. Kuzme i Domjana, pod koju potpadaju još ova sela: Grandić brijeg, Lović, Podbrežje, Sopot, Škalevica, Zajačko selo i Zaluka, koja su sva zajedno sa Vrhovcem brojila g. 1910. 2034 ljudi samih rimokatolika. U crkvenoj upravi potpada ova župa pod podarcidjakonat lipnički u kotaru karlovačkom. Kao osobita župa spominje se to selo već god. 1334., te su ondje djelovali kao župnici ponajviše popovi glagolaši sve do god. 1683. Poimence poznajem ove popove glagolaše iz Vrhovca: popa Martina Šimkovića oko god. 1563., župnika popa Martina Juretića od godine 1629.—1640. i župnika popa Martina Rajkovića, koji je kao posljednji glagolaš umro 1683.

U kr. zemaljskom arhivu u Zagrebu čuva se rukopis, u kojemu su nam se sačuvale matice krštenih ove župe od god. 1672. do 1720. i matice vjenčanih od god. 1683.—1720. Do god. 1683. uredovalo se hrv. jezikom i pisalo glagolicom, a od god. 1683.

dale latinicom. Ja sam hrvatski dio ovoga rukopisa objelodanio u „Vjesniku kr. zemaljskoga arhiva“ XVI. str. 211.—215.

Na osnovi cijeloga ovoga rukopisa iznosim ove bilješke iz Vrhovca:

Ime Vrhovci-Vrhovac. Ime je ovo selo dobilo po prvotnim stanovnicima, koji su se zvali Vrhovci, kao što su dobila i neka druga obližnja sela: Draganići, Cvetkovići (kraj Jaske), Krašići itd. Danas sva ta sela dolaze redovno u singularu, kao Draganić, Cvetković, Krašić, Vrhovac itd., tek ih seljaci još čvrsto govore u množini.

Iz Vrhovca po svoj prilici vuče svoju lozu glasoviti zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac (1752.—1827.), koji se je rodio u Karlovcu.

Svećenstvo. U župi vrhovačkoj djelovao je redovno po jedan svećenik, koji je bio i mjesni župnik. Do god. 1683. bili su u toj župi popovi glagolaši. Poslednji pop glagolaš bio je Matija Rajković, za koga se izrijekom veli u gore pomenutom rukopisu na 10. listu, da je bio „glagolita ultimus“. Poslije nega uredovalo se u Vrhovcu u crkvenim poslovima latinskim jezikom i služila se latinska služba božja. Svećenike dobivalo je ovo selo katkada u nestašici domaćih svećenika i iz sešnske biskupije.

Svećenici glagolaši bili su ožeeni još u 17. vijeku, a ženili su se kao žakni ili dijaci prije no su primili veće redove u 21. godini. Tako je bio ožeen god. 1679. dijak vrhovački Perica Migal ženom Dorom.

Uprava i sudstvo. Na čelu općine bio je *knez*. U susjednim općinama plemićkim, kao u Draganiću i Cvetkoviću, nazivlje se glavar općine *župan*.

Naziv *knez* poznat je bio u svim seljačkim općinama u Hrvatskoj do Save, a bio je poznat i na otoku Krku za glavara općine. Plemićke općine nazivale su svoje općinske glavare *županima*. Taj naziv nalazimo i u istarskim seoskim općinama, kao u Veprincu, Božunu, Roču itd.

Knez je imao svoje vijeće te je s njime vršio upravne i sudbene poslove svoje općine. U našem se spomeniku spominju kao knezovi knez Ferenc Zebić za god. 1678. i knez Juraj Zebić za god. 1680. i 1681.

Knez i njegovo vijeće biralo se na godinu dana (6. siječnja). Jedan isti knez mogao je biti ponovo biran.

Zanimanje. Stanovnici sela Vrhovca bili su selaci, te nije bilo među njima razlike. Kao gospođa se spominje Ana Kružić, a kao gospodična Marica Zebić.

Kao zanatlije navode se Jure bačvar g. 1680. i Mihał tkalac g. 1681. Kao dikla ili služavka kneza Jurja Zebića spominje se neka Bara g. 1681.

Porodična imena. Za vrijeme od 1672.—1681. našao sam ova porodična imena:

Bakarić	Lipšinić
Blažetić	Livačić
Bolived	Magnović
Brajković	Marušić
Cerovac	Migal
Čukina	Mihalić
Čurina	Munak
Čulig	Panijan
Dlešić	Perečki
Faňak	Plavetić
Furjanić	Popović
Furt	Prgnić
Genber ili Genberić	Rajković
Glavinić	Ravnić
Grandić	Starešinčić
Herceg	Šaveran
Ivanac	Škrak
Janžeković	Šot
Jelenčić	Štenta
Jurković	Valčić
Kadek	Vlah
Klemenić	Vlašić
Kos	Vranešić
Košavić	Vrbetić
Kovačić	Zaic
Krčel	Zebić
Kružić	Žlibić
Lapatan	Županić.

Narodne pjesme.

(Duvno u Bosni.*)

SABRAO STOJAN RUBIĆ.

Drugo kolo.

1.

Sadi' šemboj u zelenoj bašči,
Ašikova' tri godine dana.
Kad bijaše šemboj za trgaña,
Tad bijaše mila za ljublena.
Dunu vijar, salomi šemboja,
Istog dana udade se se draga.
Da za koga, ni po jada moga,
Već za moga prvoga komšiju!
Komšo mene zove u svatove,
Da mu budem diver uz divojku.

Muka ići, a muka ne ići;
Ako odo', nagleda' se drage,
Ako osta', nasluša' se jada.
Stego' srce trabolozom pasom,
Pa ja ode komši u diverstvo,
Da ja budem diver uz divojku.
Duvak mećem, na nogu joj stajem,
Duvak pravim, u uvo joj šapćem:
„Znaš li, draga, kad si moja bila,
Moja bila i mene ljubila?“

2.

Ašikova' tri godine dana,
Ja ne vidi' fajde ni zijana,
Nit ja vidi' svoje drage lica,
Već tri puta u tri godinice:
Prvi puta di stere postelju,
Ona stere dušek po dušku,
Ona meće jastuk po jastuku,

Ponda leže u meka dušeka;
Kako jeknu, sva odaja zveknu,
Kako uknu, gamli-tata puknu.
A ja jadan stojim pod pengërom.
Da sam drvce, puklo bi mi srce,
Da sam stina, rastopio bi se!

3.

Sadi' katmer nasrid akmejdana,
Gleda' dragu tri godine dana,
Nit ja vidi' fajde ni zijana,
Što sam dragu triput polubio;
Kada biše katmer za trgaña,
Onda biše draga za ljublena.

Vijar punu, odlomi mu grane,
Dođe drugi, odvedi mi dragu.
Teško meni i srdašcu mome,
U gvozdene žice kucajući,
U šarene gaće gledajući,
Gledajući u majke divojke! ¹⁾

*) Vidi „Zbornik“ XXIII., str. 232. itd.

¹⁾ Pjeva se na svadbi uz pratnju šargije ili tamburice.

4.

Ja pripina' svog dobra dorata
Ispod grada na zelen-livodu,
Ja pripina', neko odapiña,
Te mi doro dvoru dolićaeše.
Vira moja pričuvat ću doru,
Te ga pripe' za struk bosioka,
A ja lego' u rudinu travu,
Te ja poče' sanak boraviti.

Stade uka iz zelena luga,
Kad eto ti lijepe divojke,
Poče moga doru otpinati,
A ja skoči' iz rudine trave,
Uvati' je za bijelu ruku,
Pa je baci' za se na dorina,
Odvedo' je postariloj majci.

5.

Sjaj, miseče, jedna varalico,
Da obasjaš, da za oblak zađeš,
Baš ko vele ono drago moje,
Da se srdi, da se smije na me,
Ko da sam mu nešto učinila,
Što sam drugog očim pogledala.
Ako sam ga očim pogledala,
Nisam ga ja srcem sevdísala,
Sevdísala ni begenisala.

Oči vode, gledaju svakoga,
Nedragoga kano i dragoga,
Nad očima kapiǵije nema,
Nad ustima mlada jaziǵije.
Što je gore, sve da je kalema,
Što je mora, da je murećefa,
Što je momka, da je sve ćatiba,
Ne bi moji' jada opisali.

6.

Sjaj, miseče, noći do zorice,
Nek mi vidi moje drakće doći,
Da ne kaļa svilena odila,
Da ne mori kosnata dorina!
Ja sam mlada u ģul-bašći bila,

Pa sam svoje cviće zalivala,
A najviše katmer i ruǵicu:
Rumen ruǵu, da mi šiři grane,
Cvit katmera, da boļe miriše,
Kad mi drakće pod penǵere dođe.

7.

Sjaj, miseče, svečer do sabaha,
Nek mi dragi čarnu goru pride,
Nek ne kaļa tura ođ potura,

Nek ne rosi kajser-jemenija,
Nek ne truni zlata ođ saata,
Nek ne mori debela dogata!

8.

Siñe more, ne znalo se za te,
Jer moj dragi ođšeta uza te,
Pa ja molim varoške junake,
Da ne ľube drage primejake.
Trinest dana kako spavam sama,
Još tri noći, pa će dragi doći.
San me vata, a dragi na vrata:

„Ustaj, draga, otvori mi vrata!“
„Ja ti ne smim otvoriti vrata,
U mene su dva brata zmajata:
Prvi bi me na vatru loǵio,
Drugi bi me u more bacio.
Zbogom ajde, moje milovañe!“

9.

Crna zemlo i zelena travo,¹⁾
Što me nisi pokrila odavno,
Da ne gledam jada po sokaku

Od momaka i od divojaka,
Di mi dragi drugu dragu ljubī;
Ako ljubī, Bog neka mu sudi!

10.

Ravno pole, žao mi je na te,
Jer moj dragi odšeta uza te,
Nit mi veli: ostaj zbogom, draga!
Ni ja nemu: pođi zbogom, dragi!

Kad je bio nasrid pola ravna,
Često mi se natrag obziraše,
Desnu ruku na prsa mećaše,
Ono veli: ostaj zbogom, draga!

11.

Oj Savice, tija vodo ladna,
Usput ti je, pozdravi mi dragog:
Nek mi pošle moju maramicu;
Ako mi je on poslati ne će,
Ja ću nega vrlo teško kleti:
Koliko je na marami žica,

Onliko ga vatalo groznica;
Koliko je na marami grana,
Onliko mu oko srca rana;
Ne mogo se mladan izličiti,
Dok maramu natrag ne povrati!²⁾

12.

Drino vodo, što si se ponila,
Zar što si ti mog brata odnila,
Ja ostado' jedna sirotica
Gledajući niz obale tvoje.

Nemam brata, da mi kupi zlata;
Imam dragog u bilome svitu,
Bog će dati, te će dragi doći.

13.

Sarajevo, vatrom izgorilo,
U tebi sam tri lita litovo:
Jedno lito za dobro odilo,
Drugo lito za dobra koñica,
Treće lito za lipu divojku.
Prvo lito biše kišovito,

Pokise mi sve lipo odilo;
Drugo lito biše kurjačlivo,
Ujidoše kurjaci koñica;
Treće lito biše pomorito,
Umrije mi lipota divojka.

14.

Moj pengeru, moj gorki čemeru,
Bio si mi slađi od šećera,
A sad si mi gorčiji od čemera!
I sinoć je dragi dolazio
Na pengeru jagluk ostavio,

Srmom vezen, a zlatom potkivan;
Srma trepti, zlatu odgovara,
A dragi se s dragom razgovara:
„Bona draga, oćeš poći za me?“
„Čekaj, dragi, dok upitam mame.“

¹⁾ Svaki se stih ponavlja s umetkom „Jaño“ poslije četvrtoga sloga.

²⁾ Pjeva se u kolu tako, da jedan stih pjevaju cure, a onda isti stih ponavljaju momci.

15.

Siver prosi od juga divojku,
Siver prosi, a jug se ponosi;
Luto su se vitri zavadili,
Sve su bistre vode zamutili,
Samo nisu pašina čardaka.
Kraj čardaka zeleni se trava,
A na travi bijel list papira,
Na papiru crno slovo piše,

Crno slovo, al je jadovito:
„Griota je curu polubiti,
Polubiti pa je ostaviti,
Jer su teške divojačke kletve:
Kad zakune, do Boga se čuje,
Kad zaplače, i Bogu je žao,
Kad joj suza na zemljicu pane,
Tri aršina u zemlju upane.“

16.

Vas dan tuži' drvu i kamenu,
Ka akšamu mraku i oblaku,
Ka jaciji studenog vodici,
Ka sabahu žarkome sunašcu,
Da ja mlada ne imadem dragog:
Koga oču, onog mi ne dadu,
Koga neću, silom ga nameću.
Ja se mlada ni plašiti neću,
Ja ću prodat ruvo iz sanduka,

Nabavit ću koňa i ałine,
Dignut ću se mlada po svijetu
Kano pčela liti po cvijetu,
Oću naći za se gospodara,
Izdvorit ću devet agaluka,
Sve ću devet za pašaluk dati,
Pašaluk ću dragom pokloniti,
Ja ću mlada biti pašinica.

17.

Vidiš, diko, tu zelenu travu,
Tako ćeš se i ti zeleniti,
Kad ja stanem s drugim govoriti.
Misliš, diko, da ja nemam dragog,
A ja imam i dva i tri draga:
Jedan mi je u doňoj mahali,
Drugi mi je u bijelu svitu,
A treći je pokraj dvora moga.
Štono mi je u daleku svitu,

Za onog bi zlatan prsten dala,
Prsten dala, da bi ne nosala;
Štono mi je u doňoj mahali,
Za onog bi crni fesić dala,
Fesić dala, da bi ne nosala;
Štono mi je pokraj dvora moga,
Za onog bi crne oči dala,
Oči dala, da bi ne gledala.

18.

Mile moja, ja odo' na more,
„Srm moja, kad ćeš s mora doći?“
Moja Mile, za tri godinice.
Čekaj mene do tri godinice,
Danica je čekala miseca
Viš gorice do tri godinice.
Kad ti, Mile, sa vojnice dođem,
Tebe mladu u matere nađem,
Pitat ću te, šta u dvoru nemaš,

Žuti' tuňa, a nedovareni',
I jabuka zubim nagrizeni'.
Mio Bože, na daru ti vala!
Da je kome stati pa gledati,
Kad se dragi s dragom ałajuje
I u bilo lice se celiva!
Zbogom, Mile, za tri godinice,
Uzet ću te, privarit te ne ću!“

19.

Jesi li čuo, da sam isprošena,
 Isprošena i prsten uzela?
 Ako mi se ne viruješ, dragi,
 Sutra ću ti ispred dvora proći
 Pod barjakom, pod puli-duvakom;
 Barjak ću ti na dvor nasloniti,

U dvor ću ti svate uvoditi,
 I iskat ću, šta u dvoru nemaš:
 Šećer s mora, smokve iz Mostara
 Jačetine od nove godine,
 Rujna vina od sedam godina
 I rakije tri put pripicane.

20.

Divojka se s lišcem razgovara:
 „Ja, bora ti, moje bilo lišće,
 Da bi znala, da će star ljubiti,
 Ja bi išla u goru zelenu,
 Pa bi brala gorku čemeriku,
 Te bi tebe ja mazala bilo,

Neka mu je gorčje od čemera;
 Kad bi znala, da će mlad ljubiti,
 Ja bi išla u zelenu bašću,
 Pa bi brala mirisnu ružicu,
 Te bi tebe ja mazala bilo,
 Da miriši, kad me mlad polubi!“

21.

Anuša je crne oči klela:
 „Crne oči, da bi ne gledale!
 Sve gledaste, danas ne gledaste,
 Di mi dragi prođe ispred dvora,

Ja se na neg baca' jabukama,
 A on na me ne će ni kamenom.
 Kameno mu srce materino,
 Koja ga je nakog porodila!“

22.

Bolan dragi, prođi mi se dvora,
 Sa tebe sam bjena i karana
 I sa tvoga dockan dolazeća,
 I sinoć si dockan dolazio,

U zeleni bostan ulazio,
 Velik si mi zijan učinio,
 Amberove lule pogazio,
 Amberove i alkatmerove.

23.

U Ivana, u moga dragana,
 Vezen mu je jagluk za pojasom,
 Ja ga iska', da mi ga prodade.
 „Nit ga dajem niti ga prodajem!“

Ivo meće jagluk u nidarca.
 Truni, truni, jagluće vezeni,
 Truni, truni, srce u menika,
 Jer me moja ostavila dika!“

24.

Moj se dragi po mejanam vali,
 Da me ljubi, kad je nemu drago,
 Da me grli, kad je nemu drago:
 Ako me je digod polubio,

Nisu usta uz usta ostala;
 Ako me je digod zagrlilo,
 Grčila ga guja šarovita!

25.

Mene moja svitovala majka,
 Da ne ljubim brkata junaka:
 Kad ja vidim brkata junaka,

Eto meni muće iz oblaka;
 Kad ja vidim momće nausniće,
 Eno meni duše divojačke.

26.

Dragi, oči, ne odaj po noći,
Tavna će ti noćca nauditi!
„Ne brini se, moja dragunice,
Dok s' u mene do tri amajlije.

Kad u crkvi, molim Boga za te,
Kad iz crkve, obzirem se na te.
Oči krijem, da se ne nasmijem;
Što ih krijem, sve se više smijem.“

27.

Ja imala brata i jarana,
Oba mlada na bojniciu dala;
Za dragana crne oči dala,
Za brata bi biser ispod vrata.

Ja ne žalim biser ispod vrata,
Nije mi ga kupovao babo
Od Turaka za tovar dukata.

28.

Šest miseci pola je godine,¹⁾
Otkad nisam ja vidila dragog,
Samo jutros malo na sokaku:
Fesić krivi, oće da se ženi.
Nek se ženi, želila ga majka!

U mog dragog ružnu kuju kažu,
Svekrvicu, vruću žeravicu,
Dvi jetrve, dvije plaje vode,
Dva divera, dva mača plamena,
Švekra babu, zmaja ognjenoga.

29.

Spava junak pod jelom zelenom:
Sviraj, sviraj banda Jelačića bana!²⁾
„Nemam majke, da joj jade kažem,
Ni sestrice, da joj se potužim,
Jednu diku i to nadaleko.“
„Dođi, diko, do večer sam sama,
Znadeš, diko, kuda moreš proći:
Oko plastu, pa na mala vrata.“

30.

Gnizdo vila tica lastavica
Na derdefu sirote divojke.
Gonila je sirota divojka:
„Ajd otale, tico lastavice,

Ne der' platna, ne mrsi mi zlata!
Nemam brata, da mi kupi platna,
Ni dragoga, da mi kupi zlata,
Zato jesam sirotica mlada.“

31.

Progovara svojoj ćeri nana:
„Gledaj, ćeri, ti svoga akrama,
Ti ne gledaj onoga mladića,
Koji pije svu noć do zorića,

Štono pije po tri oke vina
Ostojeće, da ni sisti ne će,
Već ti gledaj onoga mladića,
Koji nikad ne kuriše pića.“

¹⁾ Prva se četiri sloga u svakom stihu ponavljaju s pripjevom „jangine“.

²⁾ Pripjev iza svakoga stiha.

Volila bi kugu bolovati,
Neg za dragim jade jadovati.
O moj dragi, moj nevene plavi,
Il me voliš na snu il na javi,

Na snu sañaš, na javi me vičeš:
„Moja draga, jesi li zaspala,
Jesi l' meni misto ostavila,
Na dušek u svoju meku ruku?“

Moja diko, di si za toliko?
Evo ima tri, četiri dana,
Otkako sam ja u dvoru sama.
Jad jadujem, nikom ne kazujem:

Nemam majke, da joj jade kažem,
Ni sestrice, da joj se potužim —
Imam tebe, al si na daleko!

Što sam mlada, da sam voda ladna,
Ja bi znala, di bi izvirala:
Izvirala u mog dragog bašči;
Po svoj bi se bašči razlivala,

Nek moj dragi ladnu vodu pije,
Ne bi li me u vodi popio,
Ne bi li se sa mnom sastavio!

Moje mene ostavilo drago.
Bor ubio svaku moju drugu,
Koja drži viru u junaku!
Junak jeste vira i nevira:

Dokle lubi, dotle viru daje,
Čim ne lubi, odma drugoj kaže:
Lubio sam u matere zlato,
Polubio pa i ostavio.

Lipom Jovi utekla divojka
Sa jastuka, sa bijele ruke.
Kako ga je sanak privario,

Treću se je noću probudio.
Ne spava se, kad se lubi zlato,
Već se spava, kad se kosi trava.

Sinoć mi je kazivala vila,
Da se j' lina podgojila diva,
Lina diva Matijina Iva,

Podgojena u zendilu dvoru,
Lipa čela, rđava plemena,
Duga nosa a po kratki' kosa.

O divojko, rano moja luta,
Dosta sam te zagrljo puta,
Više ne ću, rano moja luta,

Jer ja idem na carevu vojnu,
Služit cara tri godine dana.

Da sam Bog do tica lastavica,
Ja bi znala, kog bi izabrala,
Izabrala Danu i Milana:

Milana bi majki poklonila,
A Danu bi sebi ostavila.

Smile bile, beru l' te divojke?
Da m' ne beru kićene divojke,

Od mene bi gore mirisale
I kameni dvorovi u gori.

41.

Odi, dragi, da ašikujemo! Stan' prida me pa namigni na me,
„Kako ćemo, kad ne umijemo?“ A ja ću se nasmijati na te.

42.

Prava dika privariti ne će, Da sam znala, da j' ovaka šala,
Pravo eviče uvenuti ne će. Od tri bi se godine udala.

43.

Čuješ, dragi, kisne ti lumbrela. Dok je meni na ramenu glave
„Neka kisne, poplaviti ne će, I u ruci brijetkiće čorde.“

44.

S ovu stranu i s onu Vrbasa, Sve se smije smije na bosile,
S ovu smije, a s onu bosile, Kano momče na mlado divojče.

45.

Љub-љubice, i ja bi te brala, Već da bi te ja komšiji dala,
Nemam dragog, kome bi te dala, Od komšije nikog dražeg nema.

46.

Љuto sam se zavadila s dragim, Ni sva Bosna ni Hercegovina,
Sva nas Bosna pomiriti ne će, Nego opet naša medna usta.

47.

Volim svoju polubiti diku, Šećer jidem, šećer se rastapa,
Neg večerat šećera u mliku: Diku ljubim, dika lipša biva.

48.

Sinoć krupa na moj peng'er lupa, Lupaj, lupaj i meni je drago.
Nije krupa, već mog dragog ruka:

49.

Sjaj, miseče, na te mi je krivo, Ti u čelo, a sunce u lice!
Ti si moje drakče polubio,

50.

Oj jagluče, moja sirotiño, Ko rubio, sa mnom se ljubio!
Ko te vezo, za mnom se zatezo,

51.

Boga mole Livačke divojke, U mašini travański jangini.
Da im dode ta nova mašina,

52.

Kolika sam, još ljublena nisam, Bože sreću, večeras počet ću.

Mañi prinosi.

Kuga.

(Kola u Bosni.)

Pričao mi Jovan Dabić u društvu više seljaka:

— Pravo ja ne tuvim kuge; treće godine ja se rodio. Ne velim, da je ne panti Milana Gajića ćaća, jer ja sam bio klapac, a on bio na sav mali; tražio cura. A eno ga živ je i danas, kazaće ti, panti li... Ne more bit, da ne panti, jer onomane baš reče mi kaluđer, da su mi 94 godine, a kuga ko je morila ima, da rečeš, 97 ili 100 godina.

Kako svijet kazuje, napako je bilo, brate. Eto kazivo mi pokojni otac: Radi čojk na nivi, zdrav zdravcat; ne budi, veli, malijem (malo), pane, pocrni vas ko ugljen, a okrene bluvati. Tako budi red pa umri. Tako je, veli, bilo sprva, ama kad potle uze mah, sve svijet poče padati ko snople. Nije se imalo kad kopat, osim sveži noge, pa kukom povuci do kakve jampurine, dvije, tri lopatke ozgor, pa svršeno. Moj stric pokojni, očev brat, šta ih je, veli, pokopo tako. A jest i tako: uzmi, veli, brñaču, pa vadi kline i zupce, samo četiri skrajna ostavi, pa navali na nu po pet, po deset, pa s volovijeh vuci do jame. Pa, gr'na rano, najstrag i nega ščepi. I sve pomrije, ne znam, veli, je li ostalo u Kolijeh desetak kuća. Ako su ostali: Plavšići, Gojići, mi Dabići, u Donijeh Koli Javorci i tako.

Pravo ja kuge nijesam nikad vidio, osim nu je vidio pokojni Jovan Strikić. Laže li, ne laže. Kaže, veli, u mene sve pomorilo. Trijestero čeladi i toliko bilo, sve to otišlo u zemlju. Osto ja sam samcat ko prst. Sunce, veli, već otpočelo, pa se počeo vati mrak, a ja šjeo kraj vatre... zamislio se. Istom, veli, nešto više kuće zableća baš ko koza. Izlećo ja, da vidim, šta je, oh kad, veli, imam šta vidat! Na kamenu, što mi je više kuće — a jest eno ga i danas — nešto stoji. Vidim, veli, u gornji kraj čojk i čovječje obliče i sve, a kad pogledo dole, žalosna majko, koza, koza.

Kostrijet, noge, papci, ma eto sve ko u koze. Ošjeti se ja, veli, šta je — kuga. Ulećo u kuću pa za pušku. Velim sam u sebi: pomorila si mi svu čeljad i kuću, neš, velim, mene . . . jã ti, jã ja . . . Ja na dvo', ne nema. Čuješ li ti, moj dragoviću!? Eto kakva je kuga! Ko koza . . . Ona, veli, zadi od kuće do kuće pa pluje u sude, u brašno, u naćve i tako svijet truje.

Drugi će jope: — Eto, Jovane, što ti to kazuješ, sve je tako. A vidiš i moja pokojna baba vidila je kugu i nosila je na sebi, ama na snu. Pokoj joj duši, po sto puta znala to pripovidet. Uzmi vake mlade snahe i nas decu preda se pa kazuj:

Moj sinko, vidala sam to i to, doživjela sam to i to. Malena ja, devet godina ako mi je bilo. Spavam, sañam. Ovde, veli, kuga, U gornji kraj cura, cura i kapa na noj ko u cure; šja se, veli, ko sunce. U doñi kraj, štono veli Jovan, koza, koza. Čini meni: „Ako želiš i mariš živlet, uprti me, veli, na leđa pa me nosi u Gojiće, da umorim nekog Danila Gojića — jedinak u matere.“ Ne bi druga, veli, morado' uprtit, ko što ona veli. Svak se sebi bome boji. Ele kako mu drago, uprti ja nu na leđa. Oh teška! Sve mi se čini, da do pojasa propadam u zemlju, tako je teška. Kad bismo, veli, vako na jedno brdo, istom će ona upitat. Kaže, veli: „Jesam li ti teška?“ Ka' će Bog i sreća, činim ja: „Pa i nijesi.“ Istom, veli, umah oblakša, ko da pola muke skinu s mene. Te jope nos' te nos' te dede te dede, istom, veli, jope upita ko i pryvo. Kad ja reko' i tuđeka, da nije, jope meni oblakša bolma; učinu mi se eto laka ko pero. Kad bismo taman na Previžu, eno više Gojića kuće, istom će ona jope. Kaže, veli: „Jesam li ti teška?“ Činim ja jope: „Nijesi.“ — „Ima li, veli, u Gojića zlijeh pasa?“ — jer kuga ne smje na pse. Bome ja reko': „Ne znam, ima li, nejma li.“ — „Sad ti meni, veli, pometni, pa ajde za svojijem putem.“ Ona osta, ja odo'. Kad, veli, šjutra dan ću se jauk u Gojićijeh — umr'o Danilo, umr'o Danilo! Ja se, veli, probudi', kad oh, u mene na ruci modrica, ima kolik velika cvancika! Modri se, baš ko da si uzeo čivita pa namazo. Te aha, te aha . . . sve to većma raste, oteće, veli, i ruka, i ja se odvali' na postelju te ravnijeh šest nedelja što odleža'. Ama, srećom, prebole'! . . . Čuješ li ti!? I da, veli, ne poneso' je, i da reko' na snu, da je teška, i kad bi ti ja jela kruva!

Jovan će: — Ko je, ljudi, tadaj prevrgo kugu, i danas dima. Kako ne će! Sve pusto! Nide ni žive duše! Eto, veli, zadi u tuđu sermiju i blago pa goni ko svoje . . .

Drugi će: — Stan'de, Jovane, utičem ti se u riječ. Štono ti veliš, moglo se je baš, ko je bio rdava srca i lakom za tuđom mukom, nagrabiti i sernije i blaga i para. Ja ću vam kazati jednu.

Vala Bogu, znate, Javorci svi ko su i što su i danas, a u 'no vrijeme, veli, bili su zgodni i moćni ko kralji jedni. Ravnijeh sedamdeset i sedmero čeladi, što im je bilo u kući, pa sve to pomrijet do osmarka. Ostati Pavo, ded Gale Javorca, i sinčić mu od dvije godine, pokojni Tešo, otac Galin. Ostati — ne znam, ko još — eto osmero ih ostalo, ama sve sitnež, osim pokojnog Pavla. Ele, što ću vam kazivati, narediti Bog, pa se i on razbolet; uzela nega briga, što će biti s kućom i sinom mu. Para ima, svega ima, ama, veli, doći kakav lopov pa sve oteti. Biti mu konšija, pa se dobro pazio š' nim neki Tešo Krečar, i biti mu pobratim u Golešijeh neki Milan Vūčić. Ele ne povjerovat jednom, osim zovnut oba taman pred smrt. „Eto, veli, Tešo, i ti pobratime, ja ću umrijet, a moja kuća i nejačad ostati bez muške glave. Ti si mi, veli, Tešo, prvi konšija i dosta smo kruva zajedno pojeli, a ti, Mikane, pobratim ko i brat. Bog vam, duša vam! Ja sam, veli, pare sakrio: eno u kući kaca i u noj žito; pod nom su. Pare one čuvajte, dok podraste moj Tešića. Pa eto pola vama, pola nemu.“ To reče i izdanu.

Ele, kako mu drago, zovnu ukopnike, ama kakvi ukopnici, nije ih bilo pe', šest, ko onda svak se zabavio o sebi. Te kad biti na groblju, reći, veli, Mikan Teši: „Valaj ti, Tešo, gledaj i ukapaj, a ja odo' kući spremi ukopnicima dāću; ljudi su pogladneli.“ A baš on na drugo smijero: smijero na pare. Te jednom kući, ne mogne pokrenuti kace, osim palijom podigne i izvuče novce: pun ravan rukav ženski, sve, veli, talira orlaša, krstašica i dukata špicara (bili dugolasti ko šljivova špica). Te jednom prekrije na drugo mjesto. Kad, veli, sve se svršilo i ukopnici se vratili, popojeli i otišli. Zovne Mikan Tešu: „Eto, veli, pobratime, ja odo', a ti gledaj i nazori kuću. Ako bi im brašna smańkalo, otidi pa samlij, bliži si. I ja ću, koliko mognem, nazoriti i gledati. S Bogom!“ — „S Bogom!“ — Novce zna se, ponese sobom kriomice.

Te danas, te šjutra, ravna godina dana. Digne se Mikan vako svecem, okupi te okupi ravno pred kuću Tešinu. „Pomoz' Bog!“ — „Dao Bog dobro!“ — „Ja, veli, došo, pobratime, da mi zapnemo i odemo vidati te novce i prebrojiti. Šta ja znam, šta šjutrašni dan čeka!“ Ele dignu se oni, zovnu još nekoliko ljudi,

pa će gledati. Nađu kacu, kô im je pokojni kazo, krenu je, oh kad, veli, nema para! Loga se zna i zna se sve, ama nema para. Ćudi se upozoriše! Šta će bit od para?! Podigni jednu kacu, podigni drugu — boš — para nema, pa Bog. Istom će, veli, Mikan: „Pobratime Tešo, bome gledaj pare!“ — a u Teše, bolan, bijela brada do pojasa, još onda bilo mu je osamdeset godina. „Gledaj, veli, pare jã ti, jã ja. Od nas dvojice niko više nije znao. Pare, brate, ti si ih uzeo, vavijek si vođe, a gđe sam ja, znaš vala Bogu, nijesam ni dolazio dosad. Pare!“

Te nijesam, te jesi, obrni, okreni — na kadiju pret se. Spadoše u Bañaluku, te im kadija osudi ići na *maziju* u Prijedor, gde se onda mazija vukla. Ošinuše, veli, u Prijedor te u mešćemu. Šjedi 'vako kadija, a do neg oni negovi. U čošku u zakulku 'vako plamsi vatra, a na noj ključa voda u kotlu. Uze onaj jedan 'vako vovliki komad mazije pa baci u koto: „Vadi, veli, Tešo!“ Tešo zavrati rukav i izvadi, i Ćudi, veli, ma da mu je išta bilo — ništa! Ču li!? I Ćudi, odonda sve mu kuća u nazadak, a bio i on u 'no vrijeme jedan po jedan. Danas nemaju ništa. Eno mu se sin smetno s pameti — dirno u pare. I danas su one pare kod njih, ama ne smije niko dirnuti, ko Ćudi, tuđa muka. Pa štono veli Jovan, jest moglo se, i danas dimaju oni Ćudi, — ama ne će dugo!

Ivo Sajnović.

Krštene mošta.

(Grad Varaždin.)

Među starim običajima, koji vladahu u nas u veselim društvima, nije poslednji „krštene mošta“. Kako će sadašnji rat preobraziti svijet i njegov način života, učinit će kraj i našim nazdravicama, gošćeću i „traktiraću“. Hrvatsko Zagorje bijaše neki kraj hrvatski, gdje se mnogo pilo, mnogo gostilo i prijateljski primalo gosta' mnogo trošilo, baš lakoumno. Već prije rata postajahu Ćudi malko oprezniji, a sada će dobro promisliti, hoće li kome ponuditi večeru. Vremena se mijenjaju, no lakoumle nije još iščezlo iz našega naroda; od milijarda ratnoga zajma ostade dosta i u hrvatskim Ćepovima; pa se i dalje pije i bez obilnog jela, premda je vino užasno skupo. I pored visokih cijena krème su uvijek pune. A krepost hrvatska, pretjerano piće, nije iščezla među nižim slojevima. Samo obrazovaniji dio naroda postaje ozbiljniji i zaboravlja stare običaje. Dobro je i tako, bolje nego da svi dalje piju!

Kako je naš narod odan piću, imam prilike motriti u gospodarstvu: jedan dalmatinski rekonvalescent — i takve sam ljude upotrebljavao više godina na polju i u vinogradu — jednog dana, kada sam pekao rakiju, popio je stolnu čašu rakije; drugi dan nije bio dakako ni za kaki posao! Moji težaci u vinogradu ove (1917.) godine kod kopańa ne bijahu zadovoljni finom i lakom jabučnicom, već zahtijevahu pored jela i plaće slatkog ovogodišnjeg vina, ali ne jednu čašu, već na dan po nekoliko litara. Bijahu tu Hrvati i Slovenci, muško i žensko, odrasli i djeca. Kada se sjetim trijeznosti Čeha, njihove, recimo, gospodarske škrtosti, priznajem, kada to znam iz autopsije, da su oni svojim krepostima veliki, daleko pred nama.

Silom okolnosti će i naš mali čovjek postati napokon ozbiljan, te će nestati njegovih pijačkih običaja, pa će stari običaji postati prave starine, survivali. I ja priopćujem ovdje jednu takvu starinu.

Kako sam vazda volio sve, što je narodno i ima prosvjetnu zadaću, bijah uvijek član i pjevačkih društava, u mladosti i izvršujući član. U Varaždinu me izabraše potpredsjednikom „Vile“. Tu službu izvršivah mnogo godina — predsjednikom ne mogah nikada biti, jer toga ne dopuštahu odlučujući faktori, a ja sam im bio nekako nepouzdan. U našim većim zabavama mnogo se pjevalo, fino jelo, te je na pr. za ples, ako sudjelovahu i dame, preostajalo često malo vremena. Nazdravljalo se mnogo po „križevačkim običajima“, pa u jeseni se svečano govorila i nazdravica o krštenju mošta, a mi, koji imadasmu vinograde, trebaše da priložimo po jedan lagvić bolega pa i najboljega. Ako je što preostalo, pjevači sačuvaše za drugi dan. Predsjednikom varaždinske „Vile“ bijaše dugo pok. narodni zastupnik i javni bilježnik dr. Oskar Kiš, ili kako se docnije pisao, Kiss (mađarski nije znao). Bio je u mladosti dobar pjevač i veseo čovjek. On je znao biti i „predsjednik stola“ pa je s osobitim veselem izricao i ovu zdravicu. Litografirana je u njegovoj kancelariji. Ja sam mu je jednom oteo i nijesam mu je nikada vratio. Evo je cijele. Promijenio sam samo pravopis.

*

Na Martine (11. studenoga) peče se za objed guska, koje se drobnina odmah iza juhe jede s mlineima. Veselo društvo razigra ravnatelj stola zdravicom i starim vincem. Istom kad se na koncu objeda donese pečeni kostań na stol, predade mu domaćin bocu mošta u ruke.

Ravnatelj stola ili prebaci na sebe ručnik ili bez néga počne ovako: „Ti dolaziš, mošte, pred naše lice ovamo, da se krstiš! Jelda?“

Kumovi odgovaraju: — Dolazim.

„Kaži, ali ne laži! Je l' istina, da si opsjednut svakakvim nečistimi duhovi? U tebi je osa i pčela, muha i mušica, žaba i mrava, pauka i skakavaca, crvi i puževa i svakakvoga drugoga lizućega i plazućega, letećega i plazećega, skaćućega i gmizućega gada i smrada. Zato su te strogo kaznili, da se očistiš. Bacili su te u škafe i brente, moštilom te gnjavili, pak u bedne hitali, u njih te mužeki blatnima nogama, dugimi nokti u zamazanih i od buha posmradenih gaćah nemilo gazili, dreckali i gnečili. Ali sve nije ništa koristilo, morali su te još prešom tiskati, da su ti sve kosti pucale i krvav pot iz tebe curio. Još se nisi popravio; zato su te bacali u duboki lagav, ne bi li te barem tamnica popravila. Da, ti si u noj bućio i mrmľao kao stari medvjed, i da te nisu čuvali dobri stražari, odavna bi već bio utekao. Kaži daklem, mošte, jesi li ipak već jednom došao k pameti, i jesi li nakanio proći se nečistoće, okaniti se razuzdanoga života, da postaneš vrijedan i dostojan primiti ovaj današnji obred?“ — Jesam.

„Ti si svadljivica, jako naprasit i zločeste ćudi, nagoniš ľude na svađu i kavgu, po cestah ih vaľaš, u grabe bacaš, glave im lupaš, na potok ih mamiš, na nemir i neslogu potićeš. Ti se u želucu svađaš, napole bježiš, i tako sobe i hodnike, odijelo i pokućstvo posmradiš i okaľaš. Čuješ, mošte! Hoćeš li i nađale svagdje svoj nos zabadati i takova pogrđna i bogomrska djela činiti? Kaži po istini, hoćeš li se toga okaniti?“ — Hoću!

„Mošte, mošte! Ti živiš bludno i raskošno! Koliko si puta već gospodične Zdenčeve u svoj stan primao i s nimi se kriomice družio. Pomisli samo, da se takav život ne pristoji za onoga, koji je izabran, da nam predstavlja krv našega Spasiteľa. — Hoćeš li se dakle okaniti bludna živľeńa i proći se Zdenčevih kćeri?“ — Hoću!

„Obvezuješ li se dakle, da ćeš od sada samo razigravati srca, zbijati šale, krijepiti tijelo, veseliti društva, hrabriti junake, tješiti žalosne i nevoljne, a proći se lukavštine?“ — Hoću.

„Hvalimo ti dakle, o svamogući Bože, što si naplatio dugotrajni trud našega vrijednoga domaćine i blagoslovio djelo marľivih težaka, rezača i kopača, vezača i berača, spravľača i prešača, i što si iz ovoga nečistoga i nemirnoga nevjernika napravio čista i

kreпка, mirna i poslušna sina. — Molimo te ujedno, da ga nadahneš dobrim i čistim duhom, da mu više ne naškodi mamleće onoga smjeloga zavodnika Zdenca, nego da ostane čist i nevin, i da se ne pokvari, već da bude jak, dobar i miran, kao što su mu bili njegovi pređi, izim onoga grintavog deda [od god. 1864.], koji nikad nije pokazao veseloga lica, nego se je držao uvijek kiselo i odurno, kao da ga tvoje svijetlo sunce nikad obasjalo nije. — Usliši ovu pobožnu molitvu, o milostivi Bože, kako sada, tako vazda i uvijek vijekova!“ — Amen!

„Mošte, stupi naprijed, da te krstim! — Mošte! Ja te krstim na vino u ime onoga, koji te je iz zemlje proizveo, i sv. Martina, i duha, od kojega mošt kuha. Evo ti svete soli, da od tebe glava nikoga ne boli. Mir budi uvijek s tobom!“

— Amen!

„Da budeš navijek pun duha i jakosti!“

— Amen!

„Effeta! to će reći: otvori se i putuj novim putem, jer je sada krst obavljen. Živio!“

Ivan Milčetić.

Smrt mladoga Antuna.

(Grad Rijeka. *)

Aj nevojno leto, zac nisi na daje,
 Ali ti mesecu, ki se zoves Maje,
 Da ga nisi pustil pozivet na daje!
 Vlih je zacel cyasti rumen cvet zibrati;
 Ura za polnoćun otela udriti,
 Kad su ga zacele balote topliti.
 Kamo će on tuzni z onun teplun ranun?
 Z onun teplun ranun na vrata plovanu.

„Jele plovanova, otprite mi vrata!“
 Jele plovanova posred sale stase,
 Antuna mladića po glasu poznase.
 „Antunio duso, ki mi vas je ranil?“
 Da ga ni nikada juti zmaj udavil!“

*) Pjesmu je u narodnom duhu složila baka nesretnoga mladića odmah poslije događaja, koji se zbilo na početku 70. godina prošavškoga vijeka u riječkome starom gradu. (Iz zbirke pokoj. prof. A. Slamnika.)

„Jele plovanova, nis ga ne klenite,
 Ja san mu jih prostil, vi mu jih prostite.
 Ako ga doznate, s krilcen ga pokrite,
 Ac bi nega pravda na sud odsudila,
 A moja dusica bi se već mucila. —
 Tecite mi berzo po patera Zanka,
 Da ja ispovedan moje grehe vanka.“

„Padre reverendo, jos malo na daje,
 Da ja ispovedan grehe moje vaje;
 Padre reverendo, jos malo na blize,
 Da ja ispovedan moje grehe berze.
 Jos mi berze dajte pero i kalimar,
 Da ja list napisen jube moje Bakar.“

Onda j' Minigina rože zalevala
 I na desnoj ruke garoful derzala,
 Da će ga poslati Antunu mladiću:
 Kad je ona cula ovi tuzni glasi,
 Zacela je skusti odi glave lasi;
 Ter ona potece majke va kamaru:
 „Mila majko moja, berzo mi hitite,
 Berzo mi hitite plavcicu va more,
 Da ja gren va Riku videt moju diku.“

Kad je ona dosla na resku paladu,
 Ona j' jako milo judi upitala:
 „Judi moji dragi, jistinu pravite,
 Je li Antun mertav ali mi je rañen?“
 „Jistina je prava, mores verovati,
 Da ćeš, Minigino, suze prolevati.“

Milo se j' plakala majka i sestricea,
 Jos mi je mileje Meniga jupecica:
 „Kade su ti, sinko, ostri meci bili,
 Da te nisu mogli, sinko, otrovati?
 Kade su ti, sinko, tovarosci bili,
 Da te nisu mogli, sinko, ocuvati?
 Placite, kantuni, ki ste ga skrivali,
 Ostali kamiki, ki ste ga pojali!

Placite, ponestre, na ke se j' naslaňal,
Ostale devojkę, s kemi se j' zgovaral!"

Kad su ga nosili po veloj kontrade,
Se mlade devojkę po ponestrah stale,
Po ponestrah stale, roŹice metale;
Kad su ga nosili od loze do loze,
Si judi govoru: „Pomiluj ga, Boze,
Pomiluj ga, Boze, takova mladića,
Već je na nın roŹic neg va gore lisća!"

Antun Štamnik.

Nemri.

(Osićka općina u Lici.)

Bili su nekakvi stari Nemri — oćajnici. Nisu umirali, već su bili „skameňeni“, „ka ni drvo ni ćoek“, „ka drveni“. Nisu bili ni Źivi ni mrtvi, — „kaŹe ti se 'nako, kad bi umrli, pa nisu“, Źtono rekao David (ćovjek u selu). Nemri su nosili tkane koŹule-tine, goleme rukavine, po prst debelu pređu i po prst debelu Źicu; haletine bike od bijela sukna, crne rukave, a bijeli stan.

Źivjeli su u davna vremena, „od bir-zemana“, a to je joŹ onda, kad je svijet postao. Danas se tek spomiňu. KadŹto se i naŹim susjedima PaskaŹima kaŹe, da su oni Nemri — oćajnici.

Ivan Krmpotić.